

SB. 116/6(A)

समचित्तानां मतिलोकोपकारिणी ॥ ६ ॥ ममापिपरितोषोस्तिक
थानां कथने हि जाः ॥ अतो हंसाधुहतेभ्यः कथयिष्ये विशेषतः
७ ॥ अन्यान्पुपुराणानि वर्तते दृष्टव्यं गणेशं नारदीयं च
नृसिंहादीन्यथापि च ॥ ८ ॥ गणेशस्य पुराणं यत्तत्रादौ कथयाम्य
हं ॥ इत्थं श्रवणं यस्य मर्त्यलोके विशेषतः ॥ ९ ॥ यस्य श्रवणमा
त्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ प्रभावमस्य गदितुं नेशः शेषश्चतुर्मु
खः ॥ १० ॥ संक्षेपतो ब्रवीमेतत्तथापि भवदाज्ञया ॥ वक्रजन्मा जितैः
पुण्यैरस्य तु श्रवणं भवेत् ॥ ११ ॥ पाखंडिनां नास्तिकानां न भवेत्पा
पकर्मणाम् ॥ नित्यत्वा निर्गुणत्वाद्यदनादित्वाच्च तत्त्वतः ॥ १२ ॥ ग

गो
पु०
॥२॥
गोशस्यस्वरूपं तु वक्तुं केनापि नेष्यते ॥ तथाप्युपासनासक्तैः स
गुणं तन्निरूप्यते ॥ १३ ॥ ॐ काररूपी भगवान्यो वेदादौ प्रति
ष्ठितः ॥ यं सदा मुनयो देवाः स्मरन्ती प्रादयो हृदि ॥ १४ ॥ यं प्रज
यंति स ततं ब्रह्मेशानलविश्ववः ॥ यो हेतुः सर्वजगतां सर्वका
रणकारणं ॥ १५ ॥ यदाज्ञया कः सृजते यविश्वं यदाज्ञया पाल
यते यविश्वः ॥ यदाज्ञया संहरते हरोऽपि यदाज्ञया संभ्रमते दि
नेशः ॥ १६ ॥ यदाज्ञया वातिसमीरणोऽपि यदाज्ञया पः प्रवहन्ति
दिशुः ॥ यदाज्ञया मानपतन्ति भूमौ यदाज्ञयाग्निर्ज्वलति त्रिलो
के ॥ १७ ॥ तस्य यच्चरितं गुप्तं कस्यापि न निवेदितं ॥ तदहं वः प्रव

॥२॥

ह्यामिसादरं श्रूयतां द्विजाः ॥ १८ ॥ ब्रह्माणकथितं शर्वं व्यासाय मि
तते जसे ॥ भृगवे कथितं तेन सोमकांताय तेन च ॥ १९ ॥ ब्रतैर्यज्ञैस्त
पोभिश्च दानैस्तीर्थैश्च कोटयः ॥ भवन्ति येषां पुण्यानां तेषां बुद्धिः
प्रजायते ॥ २० ॥ गणेशाख्यपुराणस्य श्रवणे द्विजसत्तमाः ॥ मनो
येषां न संसारे न दारापत्यभूमिषु ॥ २१ ॥ मयूरेशकथायां ते साद
रमुनि सत्तमाः ॥ श्रूयतामस्य महिमा सोमकांतप्रसंगतः ॥ २२ ॥
सौराष्ट्रे देवनगरे सोमकांतो भवन्नरपः ॥ नीतिमान्मतिमान्प्राज्ञः
वेदशास्त्रार्थतत्परः ॥ २३ ॥ दशनागसहस्राणि हयानां द्विगुणानि
च ॥ रथानां षट्सहस्राणि यं यांत मुनयांति च ॥ २४ ॥ पदातयोप्य

ह्यामिसादरं श्रूयतां द्विजाः ॥ १८ ॥ ब्रह्माणकथितं शर्वं व्यासाय मि
तते जसे ॥ भृगवे कथितं तेन सोमकांताय तेन च ॥ १९ ॥ ब्रतैर्यज्ञैस्त
पोभिश्च दानैस्तीर्थैश्च कोटयः ॥ भवंति येषां पुण्यानां तेषां बुद्धिः
प्रजायते ॥ २० ॥ गणेशाख्यपुराणस्य श्रवणे द्विजसत्तमाः ॥ मनो
येषां न संसारे न दारा पत्न्यभूमिषु ॥ २१ ॥ मयूरेशकथायां ते सा द
रमुनि सत्तमाः ॥ श्रूयतामस्य महिमा सोमकांतप्रसंगतः ॥ २२ ॥
सौराष्ट्रे देवनगरे सोमकांतो भवन्नृपः ॥ नीतिमान्मतिमान्प्राज्ञः
वेदशास्त्रार्थतत्परः ॥ २३ ॥ दशनागसहस्राणि हयानां द्विगुणानि
च ॥ रथानां षट्सहस्राणि यं यांत मुनयांति च ॥ २४ ॥ पदातयोप्य

॥ प्रियतमाभृशं तस्मिन्नाशोभवद्भार्यासुधर्मागुणशालिनी य
द्रूपमवलोक्यैवरतिरंभानिलोत्तमाः लज्जितानसुखंकापि
लेभिरेनचमेनिरे ३२ अनेकरत्नखचितेताटंकेकांचनेशुभे
विभ्रतीकर्णयोःकंठेनिष्कंमुक्ताफलानिच ३३ कंठोरत्नमयी
कांचीतादृशेनूपुरेधिगे अंगुलीयान्युत्तमानिकरपादांगुलीषु
च ३४ वासांसेनेकवर्णानिमहार्हणिसहस्रशः भगवद्भ
जनेदानेसक्ताचातिथिपूजने ३५ सेवनेहर्निशंभर्तुर्वचनेच
रतासदा हेमकंठइतिष्मातःपुत्रोभूदनयोःशुभः ३६ नागा
युतबलोधीमान्विक्रमीशत्रुतापनः एवमासीत्सोमकांतः८५

ग०
पु०
॥४॥
८

धिव्यां राजसत्तमः ॥३७॥ सर्वान् राज्ञेव शो कृत्वा चक्रे राज्यं धरात
ले ॥ नित्यं धर्मरतो यज्वादाता त्यागी धिजोत्तमाः ॥३८॥ इति श्री
गणेशपुराणे उपासनाखंडे सोमकांतवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः
॥ सप्त उवाच ॥ श्रूयतामृषयः सर्वे सोमकांतस्य उद्धृतं ॥ अकस्मा
दभवत्तस्य गलत्कुष्ठेति ॥ इदं ॥ १ ॥ धर्मशीलस्य राज्ञोऽथ पूर्व
कर्मविपाकतः ॥ शुभं वाप्यशुभं कर्म न मुंचति क्वचिन्नरं ॥ २ ॥
यस्यां यस्यामवस्थायां कृतं भवति कर्म यत् ॥ तस्यां तस्यामव
स्थायां भुज्यते प्राणिभिर्ध्रुवं ॥ ३ ॥ इदं ॥ इति सागरमग्नौ भूदल्लवो
जलधौ यथा ॥ वेदनामलभे हृही भुजंगे नेव दंशितः ॥ ४ ॥ नानाक्ष

॥४॥
८

तसमाकीर्णः श्रवदत्तस्ततस्ततः पूयशोणितवान् राजाक्रमि
भिर्विह्वलीकृतः ॥ ५ ॥ अस्थिशेषो भवद्राजाय दम्भणे वसमाह
तः चिंतया व्याकुलीभूतः सर्वेन्द्रियरुजान्वितः ॥ ६ ॥ ततो म्मा
त्पां नृजगौ राजामनः संरुध्य यत्नतः ॥ राजोवाच ॥ धिङ्गो राज्यं
च रूपं च धिग्बलं जीवितं धनं ॥ ७ ॥ केनेदं कर्म बीजेन व्यसनं स
मुपस्थितं ॥ कां त्यासोमो जितो येन सोमकांतस्ततो भवं ॥ ८ ॥ ये
न मे निजितावाणैः शत्रवो घोररूपिणः ॥ येन मे सकला पृथ्वी
कृता स्ववशवर्तिनी ॥ ९ ॥ सम्पगारायितो देवः परमात्मा सदा
शिवः ॥ इष्टसंगविहीनेन चित्तविग्रहकारिणा ॥ १० ॥ येन मे वपु

ग०
पु०
॥५॥
१

षापूर्वमिष्टगंधानिषेविताः॥ तदिदानीं पूतिगंधमतोमे जीवितं वृ
था॥ १२॥ अतो हं काननं यास्ये सर्वेषामभ्यनुज्ञया॥ हेमकंठं सुतंस
र्वबुद्धिविक्रमसंयुतं॥ १३॥ सिंचंतुराज्यहेतोर्मेपालयंतु पराक्र
मैः॥ इदानीं न प्रदर्शिव्ये मुखं लोके कथंचन॥ १४॥ न मे राज्येन दा
रैर्वा जीवितेन श्रियापि वा॥ प्रयोजनं महामात्पा करिष्ये स्वहितं व
ने॥ १५॥ सूत उवाच॥ इत्पुत्कानि पपातो व्योत रूर्वा तह तोयथा॥ पूय
शोणितघर्मो धैर्व्योतो सौ दिजसत्तमाः॥ कोलाहलो महानासी
दमानात्पांच योषितां॥ हाहाकारश्च लोकानां क्षणमासीत्सुदारु
णः॥ १७॥ वस्त्रप्राञ्छत्तवाताद्यै रौषधैः क्षिप्रकारिभिः॥ मंत्रिमंत्र

॥५॥
१

प्रयोगैस्तं सचेतनमकारयन् ॥१८॥ स्वस्थे जाते नृपे तस्मिन् मात्पाः
प्राब्रुवन्निदं ॥ आमात्पा ऊचुः ॥ तव प्रसादादमरेन्द्र तुल्यं मुक्तं सुखं
सर्वजनेष्वसिद्धं ॥ कथं त्विदानीं त्वहते वसामः कथं च जीवेमप्यु
द्यतुल्याः ॥१९॥ करोतु राज्यं तव सूर्यनुरेकः प्रभुतकोशो बलवानूरि
पुष्पः ॥ विहाय सर्वं सुखमद्य राजन् सहैव यामस्तु वनाय गंतुं ॥२०॥
सूत उवाच ततः सुधर्मावचनं जगाद वने नृपं सेवितुमेकवीरा ॥
ब्रजे वनांतेऽपि न वोस्ति माह कप्रशिष्टराज्यं सह मेस्तु तेन ॥२१॥ इति
स्य भोक्तानपरोस्ति नैव सुखस्य वा पूर्वकृतस्य जंतोः ॥ यथा यथा
कर्मफलं प्रसक्तं तदेव भोग्यं स्वयमेव ताह क ॥२२॥ मया पि नाना वि

धभोगवत्पासुखेनराज्यंपरिभुक्तमस्य॥स्त्रीणांहिमत्रीगमनेस
 हैवपरत्रलोकेमुनिभिःप्रदिष्टं॥२३॥ततःपुत्रोहेमकंगोविनीतः
 शोकसंकुलः॥उवाचनस्मिन्समयेसोमकांतमिदंवचः॥२४॥
 ननुराज्येनसारैश्चप्राणैर्धनचयेरपि॥त्वांविनान्नपशाईलक
 त्येनैवास्तिमेकचित्॥२५॥विनास्नेहंयथादीपोविनाप्राणं
 यथातनुः॥इथाराज्यंतथाराजंत्वांविनाधर्मपालकः॥२६॥सू
 तउवाच॥अमात्यानांमुधर्मीयाःपुत्रस्यचवचोमृतं॥पीत्वाहृष्ट
 मनाराजापुत्रंप्रोवाचधर्मतः॥२७॥राजोवाचपितुर्वाक्यरतोनि
 त्यंश्रद्धयाश्राद्धकृतथा॥पिंडदोयोगयायांतुसपुत्रःपुत्रउच्यते॥

ग०
 पु०
 ॥६॥

॥६॥

२८ धर्मशास्त्रार्थतत्त्वज्ञानीतिज्ञोविलतोषकृत्॥ पितृनुद्धरतेयस्तु
पुत्रवान्पुत्रउच्यते॥ २९॥ अतोनीत्वासमायुक्तः कुरु राज्यं समाज
या॥ अमात्ययुक्ताशाधित्वं पुत्रानीवाविलाः प्रजाः॥ ३०॥ अहंव
नंगमिष्यामिगलत्कुशेतिगर्हितः॥ पत्न्यासुधर्मयासाईमनु
जानीहिसुव्रतः॥ ३१॥ इतिश्रीगणेशपुराणोपासनावंदेदितियो
ध्यायः॥ २॥ सूतउवाच॥ ततउत्थायराजासगृहीत्वादक्षिणेकरे॥ पु
त्रंविवेशहर्म्यग्नियत्रमंत्रयतेसदा॥ १॥ यत्रसिंहासनंदिव्यंकांच
नंबज्ज्वलन्मुक्ताप्रवालवचितंभातिशक्रपदंयथा॥ २॥ त
त्रासतुःपितापुत्रोभातेद्वावप्यनेकधा॥ प्रतिरत्नंगतौयस्मात्समु

ग०
पु०
॥ ७ ॥
२

दायदृताचिव॥३॥प्राचारं प्रथमं प्राह नीतिं नानाविधां नृपः॥ पुत्रा
यकरुणायुक्तो यशसेस्वकुलस्य च॥४॥सौमकोत उवाच॥याम
मात्रावशिष्टायां निशायां जाग्रतः पुमान्॥ तपक्ताशय्योऽशुचिस्था
न उपविश्य गुरुं स्मरेत्॥५॥ देवतां चिंतयित्वा प्रणमेत् स्तुतिं
वर्कं॥ प्रार्थ्य पृथ्वीक्षमस्वेति पादस्य शर्शजगन्मये॥६॥ प्रातर्नमा
मिगणनाथमशेषहेतुं ब्रह्मादिदेववरदं सकलागमाढ्यं॥
धर्मार्थकामफलदं जनमोक्षहेतुं वाचामगोचरमनादिमनं
तरूपं॥७॥ प्रातर्नमामि गिरिजापतिमिंद्रमौलिं व्याघ्राजिनाहत
सुदस्तदयं मनोजे॥ नारायणं द्रवरदं सुरसिद्धजुष्टं सर्पीस्त्रिभू

॥ ७ ॥
२

लडमरुदधतंपुरारिं॥८॥ प्रातर्नमामिकमलापतिमुग्रवीर्येनाना
वतारनिरतंतिजरक्षणाय॥ क्षीराब्धिवासममराधिपबेधुमी
शंपापापहंरिप्ररुरंभवमुक्तिहेतुं॥९॥ प्रातर्नमामिदिननाथम
घापहारंगाढांधकारहरमुक्तमलोकवंद्यं॥ वेदत्रयात्मकमुद
स्तसुरारिमायंज्ञानैकहेतुमुरुशक्तिमुदारभावं॥१०॥ प्रातर्न
मामिगिरिजांभवभूतिहेतुंसंसारसिंधुरपपारकरीत्रिनेत्रो
तत्वादिकारणमुदस्तसुरारिमायोमायामयोसुरमुनीन्द्रनुतां
सुरेशी॥११॥ एवमन्यांश्चसंस्मृत्यदेवान्मुनिगणंस्तथा॥ मानसे
रूपश्चारेश्चपूजयित्वाक्षमापयेत्॥१२॥ ततो गच्छेत्सोदपात्रो ग्रा

ग०
१०
८

मात्स्वं नैकं तं दिशं ॥ मृदं गृहीत्वा सुश्वेतां ब्राह्मणः क्षत्रियोरुणं ॥ १३ ॥
वैश्यश्चैतथा श्यामां नदीतीरतः खनेत् ॥ नोर्वरायानवल्मीका
द्राह्मणगारतः क्वचित् ॥ १४ ॥ तृणादिना छादयित्वा धरां मुत्र पुरी
षयोः ॥ कृत्वा त्सर्गे दिवारात्रावुदग्दक्षिणदिग्मुखः ॥ १५ ॥ आदौ गु
दं प्रमृज्येव तृणाकाशादिना नरः ॥ पंचवारं मृदां दिशश्च क्षालयेत्
दनंतरं ॥ १६ ॥ दशवारं वामहस्तं सप्तवारं मुभौ करौ ॥ लिंगं तथैक
वारं तु वामहस्तं त्रिवारतः ॥ १७ ॥ मूत्रोत्सर्गे क्षालयेत् द्वौ करौ च द्वि
वारतः ॥ पादौ सदैकवारं तु गृहस्थस्यैव मीरितं ॥ १८ ॥ व्रतवान् दिग्गुणं
कुर्यात्त्रिगुणं वनगोचरः ॥ यती च तृगुणं कुर्याद्वात्रावर्द्धतु मोनवा ८

न १९ अर्धपादं दिवारात्रौ शौचं स्त्रीशूद्र एव च ततः प्राचम्य काष्ठं
क्षीरकंदकद्वयोः २० गृहीत्वा प्रार्थना पूर्वदंतजिह्वां विशोधयेत्
बलमोजोयशस्तेजः पशुबुद्धिधनानि च २१ मेधां ब्रह्मधियं चैव
त्वं मे देहि वनस्पते ततः शीतजलेः स्नानं कृत्वा मलहरं पुरा २२
ततो मंत्रैश्च गृह्योक्तैः संध्यां पास्ति ततश्चरेत् जपं होमं च स्वाध्यायं
तर्पणं देवपूजनं २३ आतिथ्यं वैश्वदेवं च भोजनं द्विजसाक्षि
कं पुराणश्रवणं दानं परनिंदादिवर्जनं २४ परोपकारं कुर्याच्च
द्रव्यप्राणवचोमृतैः परोपतापं न कुर्यादात्मास्तवनमेव च २५
गुरुद्रोहं वेदनिंदां नास्ति क्यं पापसेवनं अभद्रभक्षणं चैव परदा

रनिषेवनैणं॥२६॥स्वदारव।र्जनैवकुर्यादनुगतिंचरेत्॥मातृपितृ
 गुरुणां च गवांशुश्रूषणंसदा॥२७॥दीनांधकृपणेभ्यश्च दद्यादन्नं स
 वस्त्रकं॥प्राणात्पयेपि सत्पस्यत्यागं नैव समाचरेत्॥२८॥ईश्वरानु
 ग्रहो येषां साधूनां तत्प्रपालनं॥प्रपराधानुसारेण धर्मशास्त्रं विलोक्य
 च॥दृष्ट्वा वा पंडितान् दंडं कुर्यातीति विशारदः॥विश्वासाय स्य नैव स्या
 तत्र नो विश्वसेत्कवित्॥३०॥विश्वसेत्पुंस्तविश्वासानकर्तव्यो बुभूक्षता
 कृतवैरेण विश्वसेत्कदापि न च विश्वसेत्॥३१॥षट्गुणानां प्रयोगे
 न वर्द्धयेद्वाष्टमात्मनः॥यानं स्वशक्त्या कुर्वीत क्षीणतामन्यथा व्रजे
 त्॥३२॥परेष्वाकुलिते यानमधमं परिचक्षते॥चारदृष्टिर्दूतवक्त्रोऽद्यदं

ग०
 पु०
 ॥२॥

॥२॥

डोनपोभवेत् ॥ ३३ ॥ दंडस्यैवभयाह्नोकोःस्वस्वधर्मेव्यवस्थिताः ॥ अ
न्यथानियमोनस्यात्पारकंस्वीयमत्पदः ॥ ३४ ॥ अधमोयदिनिंदेत
स्तुवीतयदिवाक्कचित् ॥ नकुध्येन्नचतुष्येच्चकितयाकितयापि
च ॥ ३५ ॥ पूर्वापकारीयदिवपुनर्वाशरणं ब्रजेत् ॥ पूर्वचधनिकोयस्या
दरिःपाल्यः सदैवहि ॥ ३६ ॥ मंत्रगुप्तिः सदाकार्योतन्मूलंराज्यमु
च्यते ॥ कामादिषट्परिपूजित्वाततो न्यान्विजयीतिच ॥ ३७ ॥ हृत्पुच्छे
दंप्रजोच्छेदं देवतोच्छेदमेवच ॥ आ रामचैत्पयोःछेदं न कुर्यान्नरपस
त्तम ॥ ३८ ॥ पर्वकाले ददेद्दानं यशसेत्पागमेवच ॥ न मित्रिवचनं
कुर्यात्स्त्रीषु गोप्यं वदेन्नच ॥ ३९ ॥ रुणतो ब्राह्मणं चैव पंकतो गं

७०
३०
१२०

समुद्धरेत् ॥ अतः तं न वदेत् कापि सत्यं कापि नुहापयेत् ॥ ४० ॥ अमात्यो
नां प्रजानां च भृत्यानां चित्तं हृद्भवेत् ॥ ब्राह्मणेभ्यो नमस्कुर्याद्देव
ताभ्यः सदैव च ॥ ४१ ॥ इति न्यद-पिशिक्षाप्यहेमकंठं सुतं नृपः ॥
आचारं सहधर्मेण नीतिशास्त्रं यथाश्रुतं ॥ ४२ ॥ क्षेमं करं रूपवंतं वि
द्याधीशं तथैव च ॥ आह्वयमासमासचामात्यान् समुद्धर्तुं विलोक्य
च ॥ ४३ ॥ संभारानुपकल्पेनानास्थानगतान् नृपः ॥ ब्राह्मणान् वेद
विड्योयत्तकर्ममुनिश्चितान् ॥ ४४ ॥ राज्ञोऽत्यमहतो राजपत्नीश्च
सुहृदः स्वकान् ॥ आह्वयमास नृपतिः श्रेणीमुख्यांश्च नागरान्
४५ ॥ अभिषेकाचलोकाय पुत्रस्परिपुष्पातिनः ॥ गणेशं पूजयि

१२०

लेष्टदेवतांचयथाविधिः॥४६॥वाचयित्वास्वस्त्ययनंमातृपूजनपूर्वकं
कृत्वाभ्युदयिकंश्राद्धं ब्राह्मणंस्तर्प्यचोधसा॥४७॥कारयित्वा मंत्रघोषैर
भिषेकं सुतस्यसः॥उवाचसोमकांतस्त्रीमंत्रिमुत्पानिदंवचः॥४८॥रा
जोवाच॥ममायं सुत इत्येवममात्या बुद्धिरस्तुवः॥भवतामेवहस्तेषु
सुत एष निरूपितः॥४९॥ममानुशासनं यद्वक्तुं नानातिविशारदैः
तथास्य शासनं कार्यं श्रेणीमुत्पसमन्वितैः॥५०॥इति श्रीगणेश
पुराणे उपासनावंदे आचारादिनिरूपणं नाम तृतीयोऽध्यायः॥३॥
सुत उवाच॥जातेभिषेके राजासौ चकार दिजपूजनं॥मणिमुक्ताप्रवा
लानि ददौ सांगंगवायुतं॥५१॥तोषयामास सर्वं स्नानं गजो गजश्वध

ग०
१०
२२

नांमुकेः॥ नानादेशानिवासांसिसुवर्णोत्तरितानिच॥२॥ नानाव
र्णानिकाशमीरदेशजानिमहांतिच॥ राजेभ्यो राजपत्नीभ्योग्राम
मुखेभ्यएवच॥३॥ तद्भूतेभ्योगुणिभ्यश्च ददौ राजायथाहृतः॥ अमा
त्यातांददौ अन्यान्ग्रामान्बद्धनान्यपि॥४॥ ततो वनं ययौ राजा
डः॥ लशोकसमन्वितः॥ पूर्वजन्माजितैर्दोषैरत्पंतमलिनोऽशुचिः
पू॥ तस्मिन्प्रयाते लोकानां हाहाकारो महानभूत्॥ स्वस्वकार्यं
विहायैव प्रतिजग्मुर्जनाधिपं॥६॥ अमात्या राजभार्या च हेम
कंठः सुहृद्भूतः॥ उत्तिष्ठन्प्रतपन्यातः॥ मखलन्धावनुदन्नपि॥७॥ अ
मात्यानां गरास्तंतुडः॥ क्षिताः प्रपवारयन्॥ गच्छन्ति द्वितीयं गत्वा त

२२

स्थोराजाश्रमात्चितः॥८॥ हृष्टावापौशीतजलानानाहृक्षसमन्वितां
उवाचनागरान्सर्वानमात्यास्वजनानपि॥९॥ अपराधंमयायद्वश्रि
रंराज्यं प्रकुर्वता॥ तद्धंतं त्वं न माम्येष वध्वाजलिपुटं जनाः॥१०॥ कृ
पां निधेया पुत्रे मे मयि देवात्समागते॥ विज्ञापयामिवः सर्वान्मयि
स्नेहो न हीयतां॥११॥ गच्छंतु नगरं सर्वे सस्त्री वृद्धाः समागताः॥ पुत्रे
णपाल्यमाना मे तिष्ठंतु विगतज्वराः॥१२॥ अनुजानंतु मां सर्वे सूचि
तो याम्यहं वने॥ युष्मासु तु प्रयातेषु मनो मे निश्चलं भवेत्॥१३॥ उ
पकारं महातं मे कुर्वतु रूपया त्विलाः॥ इत्थितो निष्टुरं वक्तुं मर्तुं का
मोऽपि नोत्सहे॥१४॥ महत्यापं ममैवैतज्जन्म जुन्मां तरार्जितं॥ यदि

ग०
पु०

॥१२॥

योगो हि राज्ञ्यस्य लोकानां हितकारिणः ॥१५॥ परंतु किं नरो म्येष य
द्गलत्कुष्टवानहं ॥ सर्वोपि स्वकृतं भुक्ते सुकृतं दुष्कृतं तथा ॥१६॥ सूत
उवाच ॥ इति श्रुत्वा वदो राज्ञो मृच्छिताः सुहृदस्तदा ॥ घ्नंतः केचित्पा
णितलैः शिरांसि भृशदः खिताः ॥१७॥ केचित्परस्परं चक्रुरभिज्ञाः पंडि
ताश्च ये ॥ सांत्वनं पूर्वजातानां नृपाणां चरितैर्नये ॥१८॥ अनिर्वाच्य
मवस्थां तत्समये द्युरथा परे ॥ यथा स्वरूपे विज्ञाते योगिनो ज्ञाननि
र्दृताः ॥१९॥ इः खितं सोमकांतं तं वनं गंतुं समुत्सुकं ॥ नियम्य इः खधै
र्येण धीराः केचिदद्या ब्रुवन् ॥२०॥ प्रजा ऊचुः पोषयित्वा पालयि
त्वा न नरं च त्पक्तुमर्हसि ॥ यथा न त्पजते शो तं जलमौष्ठे त नृनपा

त॥२१॥मर्यादांजलधिर्वापिसूर्यःप्राकाशमेवच॥कथंवानग
रंयामस्त्वाविनाजनवत्सल॥२२॥यथोदुपतिनाहीनंव्योमता
रान्वितंनृप॥पुरंतद्वन्नशोभेतत्वाविनाशत्रुकर्षण॥२३॥सहेव
यामस्तीर्थानिद्वित्राणिवयमप्युत॥रूपंतेकांतिमत्कांतमवि
तातीर्थसेवनात्॥२४॥ततःसहेवयास्यामोनगरंध्वजसंकुलं
हर्षेणमहतायुक्तोवाद्यवद्विपुराःसराः॥२५॥सूतउवाच॥इतितद्व
चनंश्रुत्वाक्रोधःखसमन्वितः॥उवाचराजातानत्वामेवमेव
पुनःपुनः॥२६॥ततोब्रवीद्धेमकंठःसामात्योवत्सलंनृप॥स्नेह
कारुण्यभावेनविनयेनसमन्वितः॥२७॥पुत्रउवाच॥विनातांनोत्स

ग०
पु०
१३

हे गंतुं कर्तुं राज्यं च जीवितुं ॥ न मया दृष्टं पूर्वस्ते विरहस्ते सहे कथं ॥
२८ राजो वाच ॥ एतदर्थं मया पूर्वधर्मशास्त्रे सुनीतिमत् ॥ उपदि
ष्टं तव शुभं दृष्ट्वा न कर्तुं मर्हसि ॥ २९ ॥ श्रूयते जामदग्न्येन जन
नीतिहता पुरा ॥ पितृवाक्यानुरोधेन नीतिज्ञेन सुधीमता ॥ ३० ॥
रामस्तु राज्यं त्यक्ते वचनं यातः सहानुजः ॥ अष्टद्वारकारणं सी
तां तत्पाजलक्ष्मणो वने ॥ ३१ ॥ हेमकंठपुरं प्रीष्टममात्यैस्त्रि
भिरन्वितः ॥ प्रतोममाज्ञया गच्छ कुरु राज्यं मया पितं ॥ दिष्टे
यथा कार्यसक्ते चित्तं तस्य परात्मनि ॥ यथा वास्थाविते चित्तं
लोकस्य मयि वर्तते ॥ ३३ ॥ यथा मायि वचनं याते स्वांतं मत्वेयव

१३

तते॥ देवयोगेन सुभगे जातो यास्ये पुनर्ग्रहं॥ ३४॥ भविष्यति यथा ध
र्मा महाकव्यकारिणस्तव॥ न तथा सहयातेन तस्माद्वृजामि च
स्तुत उवाच॥ अमात्यानां गराः पुत्रः प्रयातुं कृतमानसाः॥ कष्टेन म
हता युक्तानमश्च कुर्ते पंतदा॥ ३५॥ अनुज्ञातास्तथा तेन प्राशीभि
रभिनंदय च॥ प्रदक्षणीकृत्य नृपं निवृत्तानगरं प्रति॥ ३६॥ अग्रे कृत्वा
महासेनां गजाश्चरथपतिनीं॥ चित्रध्वजयुतो मानी हेमकंठो गम
त्युरी॥ ३७॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे पुरप्रवेशने नाम च
तुर्थोऽध्यायः॥ ४॥ स्तुत उवाच॥ ततो मातरमभ्येत्य स्नेहकातरया धि
या॥ तां जगाद कथं मातस्त्यजसो न पराधिनं॥ ५॥ पुत्र उवाच॥ सहैव या

ग०
पु०
॥१४॥

तु पुत्रो यमिति वाच्यस्त्वया पिता ॥ तव वाक्पानुरोधेन यदि मां सहने
ष्यति ॥ २ ॥ तदा वांसेवनं कुर्यात् न मे राज्ञे मतिस्तथा ॥ किंतु राज्ञं सु
खं दद्यात् भवद्भ्यां रहितस्य मे ॥ ३ ॥ मुधर्मे वाच ॥ एतावत्तुः विशेष
काभ्यां युतो राजानमेव च ॥ करिष्यति महाबाहो तस्माच्छ्रममा
ज्ञया ॥ ४ ॥ पातिव्रते न धर्मेण परवत्पस्मिन् बालकः ॥ भर्तुरन्योनदे
वास्तियेषितां मान्य एव च ॥ ५ ॥ सुत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य मनश्चक्रे मा
तरं सुहृत्तत्सुतः ॥ प्रदक्षिणीकृत्य तदानुज्ञां प्राप्पय यो पुरं ॥ ६ ॥ ग्रलं
कृतं नागरिकैः पताका ध्वजपद्मैः ॥ सिक्तमार्गं सुगंधाढ्यं यथै
दनगरं तथा ॥ ७ ॥ दत्वा तां ब्रूतवासां सि विस्तृज्य स्वजनान् तपः ॥ प्र

॥१४॥

विवेश गृहं श्रीमद्वर्षशोकसमन्वितः॥ ८॥ चकार राजपंधर्मेण सुत
वत्पालयन् प्रजाः॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु यथाशिक्षं मनोदधे॥ ९॥
षयः ऊचुः॥ कथं राजा सोमकांतः किं वने समुपागतः॥ किं सहाय
श्च किंच के कर्मनो वद विस्मरात्॥ १०॥ स्त उवाच॥ हंतवः कथपिष्पा
मि सोमकांतो यद्या वने गत्वा चकार यत्कार्यं सादरं शृणु तानघाः॥
११॥ सुबलज्ञानगम्याभ्याममात्याभ्यां सुधर्मया॥ धर्मपत्न्या युतोर
एषं प्रविवेश उरासदं॥ १२॥ अग्रतः प्रकृतीयाते मध्ये राज्या यष्टतः
धर्मपत्नी सुधर्मा गत्मी ते वरा वरामष्टतः॥ १३॥ एका शनाश्च चत्वार
एकचित्ता सनालयाः॥ समुद्रः खसुखाश्चापि वना दनमुपाययुः॥

ग०
१०
१४

१४॥ क्षुधातृषाश्रमैर्वापि निम्नोन्नतगतादिभिः॥ अत्यंतकर्षिता
चायामाश्रित्योपाविशन्कचित्र॥ १५॥ पुनर्वनांतरंगत्वाददृशुस्ते
सरोमहत॥ यत्र मातंगसदृशानक्राभांतिसकच्छपाः॥ १६॥ ताला
स्तमालावकुलाः सरलाः प्रियालावकुलाः शुभाः॥ रसालाः पन
साजंबुनिंबाश्चत्यवटादयः॥ १७॥ वृक्षानानालताजालैर्वेष्टिताः प
रितोबभूवुः॥ यत्रास्तेतिमिरंगाढंगिरिदर्युदरेयथा॥ १८॥ यत्रवायुः
मुखः स्पर्शः कुमुत्कादंबगंधवान्॥ यस्मान्नयतिमुनयोविसा
निचफलानिच॥ १९॥ यत्रहंसावकाः श्येनाः शुकाः काकाश्चको
किलाः॥ सारिकाश्चकक्षाकाश्चनानाराचान्विकुर्वते॥ २०॥ न

१४

यत्र शीतोष्णक संश्रु संधिर्नानालतापुष्पकुजाश्रितानां ॥ क्षुत्तुभ
यं यत्र न चैव मृत्युः स्वर्गे यथा पुण्यवतां द्विजेन्द्रा ॥ २१ ॥ तत्र गत्वा जलं
सर्वेषुः शीतं श्रमापहं ॥ स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा फलानि बुभुक्षु
श्रते ॥ २२ ॥ सुधापचक्षणां राजा कच्छे कोमलवालुके ॥ धर्मपत्नी सु
धर्मासापादसंवाहने स्थिता ॥ २३ ॥ तस्यानुमतमाज्ञाय द्वावमात्मा
वगच्छतां ॥ आरातुं कंदमूलानि फलानि च विसानि च ॥ २४ ॥ इदं
शीतत्राद्रुतरूपमुग्रं बालं सुधर्माप्रभया ज्वलंतं ॥ उत्कृष्टरूपस्य क
तं स्मरेतं जाते पुरा बालमिति स्ममेने ॥ २५ ॥ दृष्ट्वैव तं सा जह्वेषु ध
र्मा मेवे च तं सा हितकारिणं च ॥ क्षुब्धं प्रसन्नं हृदयं यमीक्ष्यापका

१०
१०
१५

रिणं चोपकरं हि वक्ति ॥ २६ ॥ पप्रच्छ तं कश्च कुतः प्रयातः कस्यासि
पुत्रो जननी च काते ॥ वरस्वशास्त्रा मृतधारयामे स खेव कर्णे परि
तोषयायु ॥ २७ ॥ स त उवाच ॥ इति स्मृष्टः स जगाद वास्तस्तां रा
जपुत्री सुधया गिरामे ॥ पिता भृगुर्भामिनि मे पुलोमा माता ज
लार्थं स्वगृहादिहागं ॥ २८ ॥ अवनः खलु नाम्ना हं पितुराज्ञाकरः
शुभे ॥ त्वं च काकतमोयं ते कथं वनमिदं गतः ॥ २९ ॥ स्त्रवंति कथ
मंगानि वर्षकाले गिरेरिव ॥ प्रतिङ्गं धिता चास्य केन वा वदक
मणा ॥ ३० ॥ कृमिभारसमाकीर्णं ममुं वासे वसे कथं ॥ स्वयं चारुत
राभूत्वा सुकुमारी सुलोचना ॥ ३१ ॥ चारुप्रसन्नवदना चारुस

१५

वीरगशोभनी॥ कश्चित्पूर्वं न पित्राते सुहृद्भिर्भ्रातृभिर्द्विजैः॥ ३२॥ किञ्चा
तोयं नरः कुलीकुमिभाराकुलोपिव॥ कथमेनं ब्रतवती उर्ममं चाग
तावनं॥ ३३॥ सतत३०॥ इतिष्टष्टासुधर्मासामुनिपुत्रेणधीमता॥ व्याव
ष्टेसकलंतस्मेशोकहर्षसमन्विताः॥ ३४॥ सुधर्मेवा० सौराष्ट्रदेशे
विख्यातं देवताख्यं पुरं महत्॥ तत्रायं सोमकांतो मे भर्ताराज्यं च का
रु॥ ३५॥ प्रतिमानीवदान्यश्च शूरो दृढपराक्रमः॥ असंख्यातबलो
पेतोरिपुराष्ट्रविमर्दनः॥ ३६॥ यज्वाति सुंदरः श्रीमान्मुहुरानंदकार
कः॥ विवेका सर्वकार्याणां नीतिशास्त्रविशारदः॥ ३७॥ राज्यं स्वबुभु
जे राजा बभूव काले दिजोतम॥ इमामवस्थां संप्राप्तः पूर्वकर्मविपाक

गं
कुं
॥१६॥

तः॥३८॥ अमात्यदयसंयुक्तावनमेतत्समागता॥ भ्रमंतीष्टलगास्यपुत्रे
राज्यं प्रयत्नतः॥३९॥ सुवलज्ञानगम्याभ्यां प्रकृतिभ्यामिहागता॥ रा
ज्ञोनुज्ञां समादाय फलार्थं तौ गतौ वने॥४०॥ इहास्मान्नाक्षसाप्रेता
भूतानि मृगमृगपक्षिणः॥ नानाविधाभीषयंतिकथं नो भक्षयंति
न॥४१॥ न जाने इः खभोगाय स्यापयंति यत्र तोपि च॥ इः खस्यांतं न पश्या
मि कर्मणोऽङ्कृतस्य च॥४२॥ कटुतिक्ता म्लक्ष्णवणमधुरस्निग्धभोजने
न तथा रुचिरस्या नृत्परितस्पृष्टजातिभिः॥४३॥ अथेदानीं कंदमूल
कषायाम्लफलादिषु॥ दरिद्राणामहाहारोपाकोपि भक्षितस्य च॥
न तथा श्रीमता शक्तिरशने पाक एव च॥४४॥ यः शेते कोमले दिव्येश

॥१६॥

यनेस्ममनोरमे इदानीयत्रकुत्रापिपश्यकालस्यपर्ययं ४५ यस्यदिग्वा
पिनश्चासन्नानाःपरिमलाःशुभाः पूयशोणितदिग्धस्यश्रुतिगंधो
पिसंप्रतं ४६ यज्जानेदमयेसिंधोममोभूत्पंडितैर्वृतः सइदानीडःख
मयेकृमिभिःपरिवारितः ४७ कथंतरेमडःखाधिंनजानेभृगुनेदन
भवपोतश्वागाधेमज्जतांनौरिवार्णवे ४८ इतिश्रीगणेशपुराणेउ
पासनाखंडेसुधर्माच्यवनसंवादोनामपंचमोऽध्यायः ५ सूतउवाच
इतितद्वचनंश्रुत्वाच्यवनोभृगुनेदनः त्वरयास्वमुपादायकलशंज
लसंभृतं १ डःखितःपरडःखेनतूष्णीमेवावदद्गृहे तंगुरुःपरिपत्र
ञ्चविलंबकारिणमुतं २ भृगुरु० किमपूर्वंत्वयाहृष्टंलक्ष्मसेचकि

तोयथा॥ बिलंबश्च कथं जातो वद पुत्र ममाग्रतः॥ ३॥ पुत्र उवाच॥ सोराष्ट्र
देशे विख्याते देवते नगरे मुने॥ सोमकांत इति ख्यातो राजा राजीवलो-
चनः॥ ४॥ चक्रे राज्यं बभूवति थं धर्मेण पालयन् प्रजाः॥ इभं गत्वं गतो देवा
सुत्रे राज्यं निवेश्य सः॥ ५॥ प्रत्यामुधर्मया युक्तो मत्तमर्हपिता सुतः
सुवलज्ञानगम्याभ्यां प्रकृतिभ्यामिहागतः॥ ६॥ गलत्कुष्टीकृमियुतो
विधमन्डर्गमंसरः॥ सहस्रभगतां प्राप्नोइन्द्रोनुगोतमान्मुने॥ ७॥ क
सा सुधर्माचारं वीक्ष्य गलत्कुष्टवान्पतिः॥ इति मे दृष्टं तद्वृत्तं तदीयं ग
तवान्क्षणः॥ ८॥ तदीयैकं रूपं वाक्यं मे कलिलं त्वभूत्॥ ततो हं क
लशोऽर्णं कृत्वा शीघ्रमुपागतः॥ ९॥ स त उवाच॥ सर्वं वा कथयन्तस्मे त

थायत्कथितंवचः॥ श्रुत्वा तच्च पुनः पुत्रं च वनं भृगु रब्रवीत्॥ १० ॥ भृगुः
सर्वाना नयता नृशीघ्रं पुत्रं गच्छ ममाज्ञया॥ इक्ष्वा मि कौ तु कं तेषां स्वीयं
च दर्शयामितान्॥ ११ ॥ स त उवाच॥ इत्थं स नो रितः पित्रा च्यवनः क रु
ण निधिः॥ जगाम सरसो रूपं सुधर्मो द्रष्टु मुत्सुकः॥ १२ ॥ तस्मिन्नेव क्षा
णे मातृ यो फल कंद भरा न्वितौ॥ सुवल ज्ञान गम्यो ता वा गतौ राज स नि
धिः॥ १३ ॥ तत ऊचे स मुनिः सुधर्मो चारु लोचना॥ पिता मे स्वाश्रमं सर्वा
ना कारयि ति सुब्रते॥ १४ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सुधर्मो शोक विक्लवा॥
तदैव सावधाना भूत न्वः प्राण इवा गते॥ १५ ॥ सुशीलाराजपत्नी सा पी
त्वा तद्वचना मृतं॥ आगमत्सा सुचार्वे गी प्रकृति द्वय संयुता॥ १६ ॥ सोम

ग०
५०
॥१८॥

कांतेनपतिनामुनिपुत्रपुरःसरा॥गणेशस्कंदसहिताशिवेशिवसं
युता॥१७॥शुश्रुमार्गस्यमध्येसावाचस्यतिपुरःसरा॥मंत्रघोषयुतेप्रा
पद्गोराश्रममंडले॥१८॥नानापुष्पलताकीर्णनानापक्षिविनोदिते
मार्जारानकुलाशेपनागजागावश्चमूषकाः॥१९॥भुजंगाःपक्षिणःसिं
हाव्याघ्राक्रीडंतियत्रच॥नचवायुर्भ्रशंवातितसूर्यस्तपतेभ्रशो॥२०॥
नवर्षतिभ्रशंमेघोवर्षतेचतदीलया॥विविश्रुस्तेहर्षयुतामुनिपुत्रपु
रःसरा॥२१॥तत्राहुतेव्याघ्रमृगाजिनस्थंददर्शसूर्यप्रतिमंभृगुंतं॥राजा
थपत्नीप्रकृतिदयंचननामबद्धांजलिरब्रवीच्च॥२२॥राजोवाच॥अ
घाशिषोमेसफलाद्विजेद्विजेरिताधर्मचयास्तपोपित्राजन्मतोहं

परिपूतएषपितुर्जनन्याश्चसुजीवितंमे॥२३॥भवद्दृशिःसंप्रतिहंत्यथैनःश्र
वोर्जितैःपुण्यचयैःकृतापि॥आगामिकल्याणकरीमुनीन्द्रकालत्रयेज
न्मकरोतिशतं॥२४॥सौराष्ट्रदेशेखलुदैवताख्येपुरेकृतेराज्यममोघदृष्टे
भीतेनपापादिजदेवतादिशजाकृतानीतिमतामुनीन्द्र॥२५॥आकस्मिकं
मेडरितंकिमेतत्प्राड्वर्भूवोग्रतरंडरंतं॥येनाहमीदृक्कुदशोप्रणीतोजा
नेनकंचित्प्रतिकारमत्र॥२६॥अपायतांयांतिहृताउपायायुष्मत्कपो
पायमुपायमीहे॥निर्वैरतांयांतिहिजातिवैरास्तवाश्रमेवांशरणे
प्रपन्ना॥२७॥स्तुतउवाच॥शृत्वेतिवचनंतस्यभृगुस्तकरुणायुतः॥उ
वाचसोमकांतंतंध्यानेनालोक्यमुव्रतं॥२८॥भृगुरुवाच॥उपायंवचि

नृपते न चिंतां कर्तुं मर्हसि ॥ ममाश्रमगताः खं न हि विंदंति जन्मिनः
 २९ ॥ जन्मांतरकृतं चैव इरितं ते नृपोत्तम ॥ येनेमांगमितो वस्थां कथ
 यिष्ये तदप्यहं ॥ ३० ॥ कुर्वतु भोजनं सर्वे चिरं कालं बुभुक्षितां ॥ वनादनां
 तरयाताः श्रान्ता क्लान्ता ननाभ्रशः ॥ ३१ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा स्नापय
 मास सुतेलाभ्यंगपूर्वकं ॥ भोजयामास चान्नानि षड्रसानि च नैक
 शः ॥ ३२ ॥ बुभुजुस्तेऽपि विश्रान्ता भृगोरमित तेजसः ॥ प्राज्ञया मुनिवर्यस्य
 सुस्नाता सुष्टले कृता ॥ ३३ ॥ सुषुपुर्मंडशय्यायां हित्वा चिंतां इत्ययां ॥
 मुनिना कल्पिता यां ते स्वराज्यं गमिता इव ॥ ३४ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे
 उपासनाखंडे भृगोराश्रमगमनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ कृषयः ऊचुः ॥

न०

पु०

॥ २९ ॥
६

२९

तत्र गत्वा किमकरोत्सोमकांतो नृपस्तदा उपायः कथितः कोवाभृगुणा
सर्ववेदिना ॥ १ ॥ कथयस्व कथामेतां शृण्वतां नो द्विजोत्तमा ॥ न तस्मिन्मधि
गच्छामः पीत्वा तद्वचनामृतं ॥ २ ॥ स त उवाच ॥ सम्पक्वदृष्टं महाभाग य
यंतु ज्ञानसागराः ॥ यः कथां तं न प्रयाति श्रोता वक्ताथवादिजाः ॥ ३ ॥ लि
ख्यमानं वाचयति पुस्तकं हरतेऽपि वा ॥ न दृच्छति च यः शिष्यो गुरुः दृष्टो न
वक्ति चेत् ॥ ४ ॥ भौतौ मूकवधिरौ लोके दृष्टो द्विजोत्तमाः ॥ शृण्वंतु कथ
यिष्यामि सोमकांत कथामतः ॥ ५ ॥ तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां दिननाथे त
थो दिने ॥ स्नानं संध्यां जपे होमं कृत्वा स भृगुस्ततः ॥ ६ ॥ स्नाता यकृत
जाप्याय पत्नी प्रकृति संयुजे ॥ पूर्वजन्म कथां तस्मै राज्ञे कथितमार

भूत॥७॥ नृशुक्वाच॥ कोल्हारनगरेरम्ये विंध्याचलसमीपतः॥ चि
द्रूप इति विख्यातो वैश्यो बद्धधनो भवत्॥८॥ तस्य भार्याति सुभंगा
नाम्ना ख्याता सुलोचना॥ सुशीला दानशीला च पतिवाक्यपरास
ती॥९॥ तस्यास्त्वं पुत्रतां यातो भवे पूर्वोत्तम॥ कामेद इति ते ना
म चक्रतुस्तो द्विजे रितौ॥१०॥ अतिस्नेहं दिवारात्रावति लालन भर्म
के॥ वार्धक्यकालजेतौ तु पितरौ त्वयि चक्रतुः॥११॥ विवाहं चक्रतु
स्तौ तु धनकौतुकमंगलैः॥ मृगाक्षी मुकुमारंगी नाम्ना ख्याता कु
दुंबिनी॥१२॥ अत्र रक्ता त्वयि सदा द्विजदेवातिथिप्रिया॥ बभूव यो
षिद्योषित्सुरत्नभूताति सुंदरी॥१३॥ कुदुंबिनीति स्वं नाम सार्थं॥

ग.
७.
॥२०॥

॥२०॥

कंविदधेतुसा॥सप्तपुत्रापंचकंन्यापंचबाणाप्रियातुकिं॥१४॥ततोब
कृतिथेकालेपंचत्वमगमपिता॥मातातवसतातेनसहदाधादिवंग
ता॥१५॥ततस्त्वंसहस्त्रिंशेस्तद्रूपंनाशितवान्बड॥नीतंनष्टंभक्षितं
चविनाशमगमद्वनं॥१६॥चिंतयाधर्मपत्नीत्वांनिराकृतवतीभृशं
नगृहीतंतुतदाकंपंततोविक्रीतवान्गृहं॥१७॥गतासावालकैःसाई
मनुज्ञातापितुर्गृहं॥अपत्यपोषणकृतेकृतेत्वांवंशकंटकं॥१८॥ततउ
द्धततांयातःउन्मत्तइवमद्यपः॥अन्योन्यकारीनगरेजातोमत्तइवद्वि
पः॥१९॥परस्वहारोवनितासुजारोग्रांमेषुचोरोजनतापकारः॥द्यु
तेषुवीरोरुजिनौघसारोहिंसाविहारोवलहीनशूरः॥२०॥येयेज

नास्ते सुखसंगतः प्राप्तेभ्यो गृहीत्वा वक्रवित्तमादः॥ निक्षेपतः पितृ
 कृतात्सुहृद्भ्यो मिषात्कृतश्चिन्नगरस्थितेभ्यः॥ २२॥ शपथानन्द
 तांश्च कथं सर्वानन्दतानां त्वमदाजनेषु॥ साक्ष्यं इति सर्वजना सुभी
 तिमा पुरुरगात्समगता दिवोऽग्रवीर्यात्॥ २३॥ असह्यतां तेन जनस्य
 यातो गोक्षरकः पायसगोयथैव॥ राजोगृहीत्वानुपतिं जनास्ते नि
 र्वासयामासुरतो पुरस्त्वा॥ २४॥ चने स्थितस्त्वेव कृजंतु घाती स्त्रीवाल
 वृद्धादिनिहंशि नित्यं महाजनानीत्यपलायसे च॥ सिंहं निरीक्ष्ये व
 दृगो मृगो वा॥ २५॥ मत्स्यान्वकान् सारसकुक्कुटान् च वृकान् मृगान्
 वानरकोकिलांश्च हत्वा त्सिखड्गान् शशकांश्च गोधा मुधा स्वदेहं च

ग०
 पु०
 २१
 २२

२३
 २४

जिनादपोषः ॥ २५ ॥ सिंहान् व्याघ्रांश्च जंघूकान्निःसार्य गिरिगह्वरा
तः ॥ नानास्थानगताश्चोरास्ते लपित्वा मुहूर्तरान् ॥ २६ ॥ काष्ठैर्लोष्ठैश्च
पाषाणैश्च कथं गृहमुत्तमं विशालं क्रोशविस्तारं नानाकौतुकमंडि
तं ॥ २७ ॥ पित्राभीतेन पत्नी सा प्रापिता बालकैः सह ॥ गुहागतं ते सदनं रा
जतो जनतोपि च ॥ २८ ॥ नानालंकारवसना बालकाप्रपिते च सा दे
वांगनेव शुभे त्वंच चोरसमन्वितः ॥ २९ ॥ त्वंच मार्गे जनान् रदीनान् हत्वा
हत्वा गुहागतः ॥ चोरैः सबालयोषद्भिर्भासिराजेव त ऊतः ॥ ३० ॥ कदाचि
द्वाह्मणे विद्वान् विष्मातो गुणवर्द्धनः ॥ मध्याह्ने मार्गमध्ये तु त्वया हृष्टः
स एककः ॥ गृहीत्वा दक्षिणं पाणिं तं विप्रं धृतवानसि ॥ स वेपमानस्त्वद्बुद्धिजान्

नदृशं न यातया ॥ ३२ ॥ ऊचेत्वा स्वांतकं मत्वा मूर्च्छितो जीविते ह्यया ॥ अत्यं
तं करुणा वाक्ये बोधयं स्त्वा सहेतुकैः ॥ ३३ ॥ गुणवर्द्धनो वाच ॥ धनवान्ने
सुभगो भूत्वा कथं मां हंतुमिच्छसि ॥ दिजं न वो दा भर्तारं शंतं चानप
राधिनं ॥ ३४ ॥ इव द्विवासनात्पत्का मधर्मेषु मतिं कुरु ॥ प्रथमा मे गता
कांता प्राप्ता कांततरा परा ॥ ३५ ॥ सा चारा परमो दारा सा ध्वी सर्वगुणक
रा ॥ पितृणामनृणार्थाय धर्मसंतानवृद्धये ॥ ३६ ॥ कृतासानि प्रयत्ने
न गाहस्यं धर्ममिच्छता ॥ मदिना तदिना वा हि जन्मनी भवतो ह्यया
३७ ॥ पिता मे हि भवत्वं च माता पुत्रोऽपि हंतवः ॥ जीवदानाद्भयत्राता ॥
पिता शस्त्रे निगद्यते ॥ ३८ ॥ इत्येवोपि हरंति दिजं वा शरणागतं

दिजंयोग्यंशरणंमामतस्त्वेमोक्तुमर्हसि॥३९॥नोचेत्कल्पसहस्रं
वेनिरयान्प्रतिपद्यसे॥भोक्ताः सर्वएवेतेस्त्रीपुत्राः सुहृदोजनाः४०
नपापभागिनस्त्वेतेसुखिनस्त्वत्प्रकाशिकाः॥कियद्भिर्जन्मभिःपापं
भोक्ष्यसेनविनर्तसे॥४१॥इतिश्रीमद्गणेशपुराणोपासनाखंडेसोम
कांतपर्वजन्मनिरूपणंनामसप्तमोऽध्यायः॥७॥भृगुरुवाच॥इतितेनो
दितंवाक्यंमुकुलीनिप्रकुर्वता॥कर्णद्युतमाकर्ण्यनाभिन्नेहृद
येतव॥१॥वज्रात्सारतरंकिंतुब्रह्मणात्वयिनिमित्तं॥हिंसनावज्र
जंतूनामनुष्याणांसहस्रशः॥२॥अतिनिष्ठुरतांप्राप्तंकृतघ्नस्येव
मानसं॥अवोचस्त्वेतत्संतुक्तंतांतश्चनिष्ठुरः॥३॥चोरउवाच॥किंतं

१०
९०
२३

वाक्यचयेऽष्टवृथामयिनियोजितैः॥ अश्रोतरीवपांडित्यं न्युज्जेकुं
नेयथा जलं॥ ४॥ केयं मम मतिर्मूढोक्ता पदेशस्तवाप्ययं॥ तत्त्व
चिंतेवमधुपेसांप्रतं मेनरोचते॥ ५॥ अर्थाशक्तस्य नक्वापि पितृवं
धुविचारण॥ यथा कामानुरस्यार्ष नभयं हीश्रविंघते॥ ६॥ शु
द्धिः काकेद्युतकृतिसत्पंधैर्यं न पुंसके॥ कामशान्तिः स्त्रियां सपे
क्षमादृष्टात्वयानुके॥ ७॥ अंतिके त्वं निरुष्टो सिव्यापाररहित
स्यमे॥ विधात्रादेवयोगेन त्वं मुचामि कर्हिचित्॥ ८॥ नृगुरुवाच
क्षुत्वा निशितं एवं ते ब्रह्महत्यानां संख्याकर्तुं न शक्यते॥ स्त्रीवा
लहृद्भजंतूनां हत्यानां च विषोषतः॥ संख्यानां परपापानां भाविनी

जायतेः॥ ततो वक्रति धेकाले गते कामंदते जरा॥ ११॥ आगताथ क
फो लानि स्वेदो हिक्काथ वेपथुः॥ आभूत् तं द्रीचोपविष्टे प्रसुप्ते न
च सा भवत्॥ १२॥ अनादरं च चक्रुस्ते पुत्रा दास्येयसेवकाः॥ सुहृद
श्च सुताश्चापि न सारोऽपि मित्रकाः॥ १३॥ एक एवाभवत्तत्र ह
ष्टः प्राप्नो रहस्यकृत्॥ प्रतिवार्य गतिर्विप्रः स पाति प्रेषितस्त्वया
१४॥ प्राकारयितुं सर्वोऽस्ता न्मुनीन् काननवासिनः॥ ते चापित्व न्न
पारे वद्धि जवा कपात्समागताः॥ १५॥ अत्र वीतान् नमस्कृत्य म
तो दानानि गृह्यतां॥ ते ब्रुवन् न च गृह्णीमो दानानि पतितस्य ते
१६॥ याजना ध्यापनात्संबन्धाद्ग्राभणरपि॥ परं संचरते पापं सहया

ग०
७०
२४

नासनाशनात्॥१७॥इतिभाषयमाणस्त्वंगत्वाचनिजमाश्रमं॥स
स्तुःसचैलंसर्वेपिपावमानीस्ततो जपन्॥१८॥ततोनुतापोमनसिक्त
कामंदतेभृशं॥आमयात्स्वजनत्यागाद्वाह्येणैःपरिवर्जनात्॥१९॥
जीर्णदेवालयोद्वारेभवत्तेमतिरूर्जिता॥धनंस्वविपुलंवीक्ष्यकु
प्परत्नादिसंयुतं॥२०॥ततो नारिःपरामूर्तिर्मणेशस्यवनेशुभा
जीर्णदेवालयेस्तुदेस्थितासाकथितादिजैः॥२१॥ततोतिविस्तरं
दीर्घं चतुस्तोरणसंयुतं॥चतुर्द्वारं सुरुचिरं चतुःशिखरशोभितं॥
२२॥नानास्तंभचितंनानावेदिभिःपरिवारितं॥मुक्ताप्रवालरत्ना
यैःखचितंरुचिरांगणं॥२३॥नानाशुष्यद्रुमंयुतंनानाफलसु

निश्चितं॥ चतुर्दिक्षु चारु चारिमय वापी विराजितं॥ २४॥ प्रसादं निर्मि
तं वतस्तद्व्यवयंगतं॥ किंचित्स्त्रिया च पुत्रैश्च सुहृद्भिर्वंधुभिर्हृतं
२५॥ ततो नातिचिरे काले पंचत्वं वगतो भवान्॥ यमहतेः कशाघाते
बद्धः संताडितो भृशं॥ २६॥ कंटकैर्विद्धसर्वांगः शिलायां पोथितोऽपि
च॥ मज्जितो नरके योरेष्य शोणितकर्दमे॥ २७॥ एवं नीतस्तु तेर्दते।
श्चित्रगुप्तयमांतिके॥ यमेन दृष्टः किंपुण्यमुत भोक्ष्यसि पातके॥ २८॥
त्वमवाचः पुण्यमहं पूर्वं भोक्ष्यामि सूर्यज॥ ततः सौराष्ट्रदेशे त्वं
राजत्वेन विनिर्मितः॥ २९॥ इति ते कथितं पूर्वजन्मपापकरं मया
शरणगतकारुण्यात्तपोबलसमाश्रयात्॥ ३०॥ कोतप्रासादकर

ग०
पु०
२५

३१८
एतस्योमकांतोभवान्नपः॥कांतयाकांततरयांभासिकांत्यांश
शीयथा॥३१॥सूतउवाच॥भृगुणाभिहितंश्रुत्वासेमकांतोऽनृपा
धमः॥तद्वाक्येसंशयापन्नञ्चासीदश्वेवनिःक्रियाः॥३२॥विदशा
स्वार्थविडषोभूतमाविभवद्विदः॥तपस्विनोभृगोर्वाक्येयतःस
संशयंदधौ॥३३॥निरगन्तव्यमात्रेणतस्यांगात्पक्षिणोभृशं
नानावर्णकतिथरावभक्तुर्नृपतिंतदा॥३४॥उडुयोडुयचंचयैः
दंष्ट्रंनृपशुंदृढैः॥उत्कृत्योत्कृत्यमांसानिजस्तस्तेमुनिसन्निधौ
३५॥ततोतिडःखिततनुःशरणंपुनरागतः॥प्रवदद्दीनयावाचा
भृगुंज्ञानतपोनिधिं॥३६॥सजोवाच॥तद्वनेजातिवैराणांपरस्परं

२५

भयं न हि ॥ त्वत्समस्तं कथमिमे मृतं मां मारयंति व ॥ ३७ ॥ त्वत्पादप्रवणं
दीने सकुण्डं शरणगतं ॥ इदानीं मोक्षय मुने सर्वसत्त्वाभयं करः ॥ ३८ ॥
सूत उवाच ॥ इत्युक्तं पुनरप्याह भृगुस्तं दीनवत्सलः मदाक्षसंशया
दित्यमनुभूते नृपत्वया ॥ ३९ ॥ प्रतीकारं वदिष्यामि स्वस्थो भव ह
णं नृपः ॥ मम कुंकारमात्रेण गमिष्येति विजा इमे ॥ ४० ॥ सूत उवाच
विजास्तदुक्तं श्रुत्वा विजाश्चांतर्हितास्तदा ॥ ततो षट्पतिश्चा
पि पत्न्यमात्यसमन्वितः ॥ ४१ ॥ इति श्रीमद्भगवत्पादोऽथासनाखे
डेनानापत्तिनिवारणं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ सूत उवाच ततो भृगुः
क्षणं ध्यात्वा पुनस्तं प्राह भूपतिं ॥ अत्यंतविद्वल्लोडः खं वीक्ष्य तत्पुत्रं

ग०
पु०
२६

कर्मजं ॥ १ ॥ भृगुस्त्वाच ॥ कृपापनिकरास्तेतुक्कोपायाकर्था मया ॥ त
स्याप्यकं व्रीभित्वा मुपायमघनाशनं ॥ २ ॥ गणेशस्य पुराणं त्वं
श्रोष्यसे यदि सत्वरः ॥ तदैव मोक्षपसेऽः त्वसागरान्नात्र संशयः ॥
३ ॥ इत्युक्त्वा तं गणेशस्य नामाष्टशतमुत्तमं ॥ जप्त्वा जलं मंत्रयि
त्वा शिषे च नृपतिं तदा ॥ ४ ॥ सिक्तमात्रे जले तेन तन्नासारं धत्तोल
घुः ॥ कृत्वा नान्यतम तद्भूमौ वहधेति क्षणादसौ ॥ ५ ॥ सप्ततालप्र
माणो भूयायितास्यो भयंकरः ॥ करालजिह्वोरक्ताक्षो दीर्घ
ऊर्जराधरः ॥ मुखाडरुवमन्नग्निं क्षणाच्च प्रयशोणिते ॥ नेत्राणा
मंधतां कुर्वन्नेधकार इवापरः ॥ ७ ॥ स्थितं तं मे आलोक्य डडुवुः स

२६

र्वतदाश्रमनिवासिनः॥दंष्ट्रा रावेदशदिशः पूरयंतं तमद्भुतं॥अष्टस्त
दिजवरस्तत्समस्तुष्टरुषः॥विद्वानपीतिकोसित्वेनामते किंवदस्वमे
ह॥प्रत्युवाच मुनिर्तंतुपरिष्टष्टोदिजेनसः॥प्राणिमात्रशरीरस्थोना
म्नाहं पापपूरुषः॥१०॥त्वन्मंत्रजलपातेन निःसृतो राजदेहतः॥क्षु
धातुराभक्ष्यमीह देहि भक्ष्यं न चेदहं॥११॥भक्षयिष्ये मुने लोकान्
सोमकांतं तवाग्रतः॥वदमेव सति रम्यामितो निःसारितस्पच॥१२॥
ततस्तु वहिरभ्येत्य तमुवाच मुनिपुनः॥अस्मिन् रसाले सरले वि
रसे वसकोटरे॥१३॥गलितानि च पत्राणि भक्षयस्व ममाक्षया नो चे
त्त्वं भस्मसात्कुर्यान्नानृतं मेव बोधम॥१४॥सृजो वाच इति तन्मुनिवा

क्वांते शुष्कं सृष्टं मस्य शतं ॥ मस्य सादभवद्दो द्विजास्तस्य
 शमात्रतः ॥ १५ ॥ मुनेः संदर्शनाद्भीतस्तस्मिन् मस्य न्यलीयत ॥
 तस्मिन्निलीने समुनिः सोमकांतं पुनर्जगौ ॥ १६ ॥ मरुतुवाच ॥ पु
 राणश्च वणाद्यते जातं पुण्यं नृपो तम ॥ अयं यावत् चूततरु रत्र
 चोत्तिष्ठते पुनः ॥ १७ ॥ तावत्संपादयास्मिंस्तद्रस्मन्येव दिने दिने ॥ विष्ट
 द्वे स्मिंस्तसौ राजनिः पायस्त्वं भविष्यसि ॥ १८ ॥ राजोवाच ॥ गणेश
 स्य पुराणं यन्न दृष्टं न च वै श्रुतं ॥ कुत्र तस्मिन् भूते ब्रह्मन् व्याकर्तस्तस्य
 वा मुने ॥ १९ ॥ मुनिरुवाच ॥ ब्रह्मण कथितं पूर्वं वेदव्यासाय धीम
 तो ॥ व्यासाच्च विदितं मत्स्यपुराणं पापनाशनं ॥ २० ॥ अहं च ते प्रव

द्वामितीर्थे स्नानं समाचर ॥ श्रोत्रे पुराणमिति च संकल्पं कुरु सु
व्रत ॥ २१ ॥ सूत उवाच ॥ भृगुणोदितः स्नात्वा भृगुतीर्थेति विश्रुते सो
मकांतो मुदा युक्तो ततः संकल्पमाचरत् ॥ २२ ॥ गणेशस्य पुराणं य
तच्छ्रोत्रे यप्रभृत्यहं संकल्पमात्रे तु कृते बभौ राजानिरामयः ॥
२३ ॥ भृगुप्रसादान् नीरक्तः कृमिघ्नतविवर्जितः ॥ गृहीत्वा तं भृगुरग
दिस्मितं हर्षितं नृप ॥ २४ ॥ उपविश्यासने स्वीये रापयत्तस्य चासने
उपविष्टो बभाषे तं दिव्यकांतिर्नृपोत्तमः ॥ २५ ॥ नृप उवाच तव प्रसा
दात्सकलागरिष्ठा संकल्पमात्रेण गता व्यग्रामे ॥ प्राश्न्य भूते सु
कले वदस्व पुराणमेतद्विरदान्नस्य ॥ २६ ॥ भृगुरुवाच ॥ शृणु धीव

१७

गो
पु
२८

हितोभूत्वा तस्य राणं वदाम्यहं ॥ अनंतपुण्यनिचयैरस्य श्रवणगोचरा
२७ ॥ स्मृतिरुत्पद्यते पुंसो नान्यथा पापकारिणो ॥ यस्याकर्णनमात्रेण
सप्तजन्मार्जितान्यपि ॥ २८ ॥ लघुस्थूलार्दशुष्कानि पापानि च महानि
त्यपि ॥ तत्क्षणाद्विलयं यांति गणेशस्य प्रसादतः ॥ २९ ॥ अच्ययस्या
प्रमेयस्य निर्गुणस्य निराकृतेः ॥ मनोवागनिरूप्यस्य केवलानंद
रूपिणः ॥ ३० ॥ यस्य स्वरूपं न विडुर्ब्रह्मेशानादयः सुराः ॥ सहस्रव
दनोप्यस्य महिमानं न चक्षत ॥ ३१ ॥ यावद्विशेषविदपि प्रवक्तुं राज
सत्तम ॥ मया यथा श्रुतं वा क्वात्तत्पु राणं सुपुण्यदं ॥ ३२ ॥ अती प्रिय
ज्ञानवतो व्यासस्यामिततेजसः ॥ सत्तविध्वंसशोकात्तोदरः शुश्रा ॥ ३८

वमुक्तात्॥३३॥यस्य भक्तिर्देवाराज नगणेशो सर्वसिद्धिदे॥ स एव शृ
एयान्नित्यं नवाच्यं तादृशो तरे॥३४॥यदि सर्वेऽपि कुर्वीर न विघ्नराज
स्य सेवनं॥ कतदा विघ्ननिचया विचरेयुर्यथा सुखं॥३५॥उः खान्यनु
भवेयुः केनाना विरहजान्युत॥ चकारेदं पुरा व्यासो भूतभव्यमवि
ष्यवित्॥३६॥वेदार्थज्ञानरहितान् वेदाध्ययनवर्जितान्॥ वर्णोऽपि
माचारश्च न्यायज्ञातिसंकरकारिणः॥३७॥कलौ विलोक्य तु ज
नात्कुटिलान्यापकारिणः॥ अष्टादशपुराणानि कृतवान् धर्मगुप्त
ये॥३८॥तावत्सु पपुराणानि ततोऽर्थान् बुबुधुर्जनाः॥ तत एव गणेश
स्वरूपं जानन्त्यमी जनाः॥३९॥इति श्रीगणेशपुराणे उपासनावंदे रा

ग०
१०
२५

जोषदेशकथनेनामनवमोध्यायः॥२॥ नृगुरुवाच नारायणोऽशसेभूतः
पाराशर्यो महामुनिः॥ अतीतानागतज्ञानं वेदशास्त्रार्थतत्त्ववित्॥१॥
कृत्वा वेदं चतुर्भागे तदर्थं ज्ञानसिद्धये॥ स्वविद्यामदगर्वेण पुराणं कर्तुं
मारभत॥२॥ समाप्ति साधनं नैव कृतवान् मंगलं पुरा॥ गणेशस्य नतिं
वापि स्तुतिं वा न्यस्य वा क्वचित्॥३॥ ततो विघ्नाभिभूतः सन्नर्थं कंचि
न्न चास्मरत्॥ आतिरेवाभवत्तस्य लोकि के लोकि के पथि॥४॥ नित्ये
नेमिती के काम्ये श्रोते स्मार्ते च कर्मणि॥ व्याख्यातुं वेदशास्त्राणां स
र्वज्ञस्य सतोपि च॥५॥ ओषधीभिश्च मंत्रैश्च भगवीर्यश्चाहिराट्॥ त
स्तं मे स्वात्मनि भूशत द्वेतुं नाध्यगच्छत्॥६॥ ततो गच्छत्सत्यलोकां धाता

२५

रंप्रष्टुमादरात्॥विस्मयाक्रांतहृदयोहीणःपाराशरोमुनिः॥९॥नमस्कृ
त्वादेवगणान्देवर्षीन्कमलासनं॥श्रुजितोब्रह्मणादत्तेनियसादासने
शुभे॥८॥पाणिनाचास्पृशत्यादौपाराशर्योमहामुनिः॥प्रणयावनतो
भूत्वाब्रह्माणंप्रष्टुमादभत्॥९॥आसउवाच ब्रह्मन्तद्रूतमेतद्वि किं
मेदेवाइयस्थितं॥वेदार्थानिपुराणानिकर्तुमेवुद्धिरागता॥१०॥अवे
क्ष्यतोऽखिलान्लोकान्ज्ञानाचारविवर्जितान्॥कलौकर्मजज्जो
स्तब्धान्नास्तिकान्चेदनिंदकान्॥११॥विधिंचैवनिषेधंचज्ञास्यंति
ममवाक्यतः॥ममेवतुगतंज्ञानंश्रांतःक्षीवश्वाभवं॥१२॥नहेतुंतत्रपश्या
मिस्फूर्तिःकापिनजायते॥तद्धेतुंस्फूर्तिहेतुंचप्रष्टुंत्वामहमागताः॥

ग०
पु०
३०

१३॥ अन्यं कंशरणं यामि विना त्वांचतुराननं॥ सर्वज्ञः सर्वकर्ता त्वं मम
भ्रातृनिवारय॥ १४॥ वदहेतुं मम भ्रातेर्नारायणस्वरूपिणः॥ नित्याचा
रवतो ब्रह्मन् सर्वज्ञस्य सतोपि च॥ १५॥ सूत उवाच॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं
विचार्य कमलासनः॥ प्रणतं मुनिमभ्याह प्रहसन् विस्मयन्निव॥ १६॥ ब्र
ह्मोवाच॥ ग्रहंते कथयिष्यामि गतिं सूक्ष्मो हि कर्मणः॥ विचार्य सम्यक्
कर्तव्यं कर्म साधितरक्षय॥ १७॥ अन्यथा कुर्वतः पुंसः कृते न वर्ति चान्य
था॥ बुद्ध्या युक्त्या जवेनापि गुरुणि चलधूनि च॥ १८॥ कार्याणि साध
येद्दीमान्न गर्वान्न च मत्सरात्॥ वाहनत्वं समापन्नो गर्वेण तु क
पीश्वरः॥ १९॥ मत्सरान्नाशितं सर्वमांबिकेयसुते न च॥ मत्सरा देवरा

३०

मेणक्षत्रमुत्सादितं पुरा ॥ २० ॥ यो नारिनिधनो देवो जगत्कर्ता जगन्मयः ॥
जगद्धाता जगद्धर्ता सदस्यः कृतमव्ययं ॥ २१ ॥ योऽप्रकर्तुमन्यथा कर्तुं शक्तः
कर्तुं च सर्वदा ॥ यस्याज्ञावशगानित्यं देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ २२ ॥ अहं विष्णु
श्च रुद्रश्च सूर्याग्निवरुणादयः ॥ यो विघ्नकर्ता भक्तानां विघ्नकर्तृतरं
स्पृशेत् ॥ २३ ॥ तस्मिंस्त्वं कृतवान् गवेषस्व विद्यावलसं श्रयात् ॥ सर्वज्ञता
भिमानेन न कृतं पूजने त्वया ॥ २४ ॥ स्मरणं वा गणेशस्य प्रारंभे न्यस्य
वा त्वया ॥ प्रारंभे सर्वकार्याणां प्रवेशे वा ध्यानिर्गमे ॥ २५ ॥ श्रोते स्मार्ते
लौकिके केयः स्मृतो विघ्नं करोति च ॥ यमाहुः परमानंदं यमाहुः पर
मोगतिं ॥ २६ ॥ यमाहुः परमं ब्रह्म वेदशास्त्रार्थदर्शिनः ॥ ते गच्छन्ति शरणं व

ग०
पु०
३१

तद्विरादाननमादरात् ॥ २७ ॥ सचेत्प्रसन्नो भगवान्वाञ्छितं ते कारिष्य
ति ॥ नो चेद्वर्षसहस्रेण न स्ववाञ्छामवाप्स्यसि ॥ २८ ॥ व्यास उवाच का
सौ गणेशः किञ्चास्य रूपं वेद्यं कथंच तत् ॥ कस्य वा ये प्रसन्नो भूत्
र्वहिचतुरानन ॥ २९ ॥ कतिवा ह्यवताराश्च किं किं कार्यं च वै कृतं ॥
पूर्वच पूजितः केन कस्मिन् कार्यं स्मृतोऽपि च ॥ ३० ॥ मम विद्विष्य च
तस्य पृच्छतः प्रपितामह ॥ एतत्सर्वं सुविस्तार्य ब्रूहि मे कुरुणानिधे ॥ ३१ ॥
इति श्री गणेश पुराणे उपासनाखण्डे व्यासप्रश्रवणं नाम दशमो
ध्यायः ॥ १० ॥ भृशु रुवाच ॥ जगद्भूयश्चतुराननस्तमेवं कृतप्रश्रवि
वक्ष्याथ ॥ क्रमेण सर्वं कथयामि ते हं गणेशमंत्रान्वद्धा विचार्यः ॥ १ ॥ ३१

ब्रह्मोवाच॥ अनंताहिमुनेमंत्रागणेशस्य महात्मनः॥ उपासनां वदिष्या
मिश्रीग्रसिद्धिकरस्यते॥ २॥ सप्तकोटिमहामंत्रागणेशस्यागमे स्थितः
तद्रहस्यं शिवो वेदकिंचित्किंचिरहं मुने॥ ३॥ षडक्षरैकाक्षरयोः श्रेष्ठ
त्वं तेषु विद्यते॥ ययोः स्मरणमात्रेण सर्वसिद्धिः करे भवेत्॥ ४॥ जीवन्मु
क्ता भवंत्येव यडपासनया मुने॥ तएव धन्यास्ते ह्यज्ञास्ते न मस्याः सुरैर
पि॥ ५॥ यडपासनया दास्यं येषां कुर्वेति सिद्धयः॥ इच्छाविहाराः सर्वज्ञाः
नानारूपा भवंति ते॥ ६॥ ये कुर्वेति गणेशस्य भक्तिं भावसमन्विताः॥
न येषां भक्तिरेशोपितेषां जन्मनिरर्थकं॥ ७॥ नालोकयेन्मुखं तेषां वि
मुखा ये गजानने॥ तेषां दर्शनमात्रेण विघ्नानि स्युः पदे पदे॥ ८॥ विघ्ना

ग०
१०
३२

सुपशमं यांति तडपासकदर्शनात्॥ तन्नमस्यंति भूतानि स्थावरा
णि चराणि च॥ १०॥ अतस्ते हं प्रवक्ष्यामि मंत्रमेकाक्षरं शुभं॥ तदनु
ष्ठानमात्रेण वा छितं समवाप्स्यसि॥ १०॥ अनुष्ठानं प्रवक्ष्यामि यथो
क्तं शभुना मम॥ स्नानं कृत्वा धौतवस्त्रे परिधाय शुचिर्नरः॥ ११॥ चै
लाजिनकुशैः कृत्वा स्वासनं साधकः सुधीः॥ तस्मिन् स्थित्वा भूत
शुद्धिं प्राणानां स्थापनं तथा॥ १२॥ अंतर्वहिमात् काणान्यासं कु
र्यादतं प्रितः॥ प्राणायामं ततः कुर्यान्मूलमंत्रं जपेन् हृदा॥ १३॥ मं
त्रसंध्यामुपासीत आगमोक्तो यथाविधि॥ आपादमस्तकं रेवं ध्या
त्वा निश्चलचेतसा॥ १४॥ मानसैरुपचारैस्तं पूजयेत्सुसमाहितः त

३२

तो जपेद्यथा शक्तिपुत्रश्चरणकारकः ॥१५॥ अनुकूलो भवेद्यावद्वरं स
तुंग जाननः ॥ स्वरूपं दर्शयेद्यावत्तावज्जप परो भवेत् ॥१६॥ भृगुस्त्वाच
एवमुक्त्वा मुनिं ब्रह्मा विष्णुलोकपुत्रं वासरं ॥ एकाक्षरं मंत्रं राजं ए
कारं गणपस्य सः ॥१७॥ अशिक्षयत्तदा सर्वं संभ्रांतं मुनि सत्तमं ॥ क
उवाच ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशं वरं दातुं समागतं ॥१८॥ यदा तद्भक्तसितं दे
वं तावच्चित्तं स्थिरीकुरु ॥ ममेव हृदये नित्यं स्थिरो भव गजानन ॥१९॥ या
चस्वेति वरं तस्मात्स ते दास्यत्यसंशयं ॥ हृदि स्थे तत्र देवेशो दिव्यं ज्ञानं
मवाप्स्यसि ॥२०॥ भूतभावि भव चैवं ज्ञास्यसि त्वमशेषतः ॥ हित्वा भ्रांतिं
दृढां वत्सना नाग्रं थान् करिष्यसि ॥२१॥ आस उवाच ॥ गता भ्रांतिर्ममपि

ग०
५०
३३

तसुपदेशेकृतेत्वया अनुष्ठानं करिष्यामि पितामह तवाज्ञया
२२॥ ब्रह्मोवाच॥ एकांते निर्जने देशे व्यग्रता हेतुवर्जिते॥ अनुष्ठा
नं कुरु विभोग जाननमनुस्मरन्॥ २३॥ नास्तिके निंदके क्रूरे ना
चारे च खलेषु ह॥ न वक्तव्यो मंत्रराजस्तादृश शरणागते॥ २४॥ ह
ठभक्तेऽप्रदधाने चिनीते वेदवेदिनि॥ साकांक्षे निरनुक्रोशे शा
स्त्रजे च प्रकाशय॥ २५॥ प्रापयत्येव नरकान् दशपूर्वान् दशापरान्
मंत्रराजस्त्वक्तारमप्रकाशे प्रकाशितः॥ २६॥ योजयेद्भक्तिपू
र्वतु सलभे दीप्सितं फलं॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधान्यसमन्वितः
२७॥ एकदंतप्रभावेन लब्ध्वा ज्ञानं सुनिर्मलं॥ इह भुक्त्वा खिलान्

३३

भोगानंतेमोक्षमवाप्नुयात् ॥ २८ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे मंत्र
कथने नामैकादशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा तु वचनं निर्गतं
ब्रह्मणो मुखे ॥ हर्षेण महता मुक्तो मुनिः पप्रच्छ तं पुनः ॥ १ ॥ आस उ-
च्यते ॥ अवधानं मया प्राप्तं पीत्वा वागमृतं तव ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि मंत्रं रा-
जमिमं प्रति ॥ २ ॥ को जज्ञाप कथं सिद्धिं मवाप च गजाननात् ॥ एतं मे संश-
यं छिंधि त्वतो न्योनास्ति मे गुरुः ॥ ३ ॥ भृगु उवाच ॥ इत्येवं मुनिर्दृष्ट्वा सो-
मं गजदेवतां वरः ॥ कृपया वनतं ब्रह्मा तं व्यासं राजसत्तम ॥ ४ ॥ ब्र-
ह्मोवाच ॥ साधु साधु त्वया दृष्टं पुण्यवानसि संव्रतं ॥ न ह्यपुण्यवतां
ब्रह्मन्कथायाः श्रवणे रतिः ॥ ५ ॥ उपासना मार्गमिमं सम्यक्त्वां वो-

धयाम्यहं॥स्निग्धेप्रज्ञाधिकेशिष्येयतो गोप्यंन किंचन॥६॥ॐ का
१० रूपीभगवानुक्तस्तेगणनायकः॥यथासर्वेषुकार्येषु पूज्यते
१० सोविनायकः॥७॥निर्विघ्नकामनावद्भिर्नो चेदिघ्नं करोतिसः
३४ तथोकारबीजयुक्ता ॐ कारपद्मवान्विताः॥८॥मंत्राः सर्वे ग
मे प्रोक्ता अन्ये ये निष्फलाश्च ते॥सदसद्व्यक्तमव्यक्तं सर्वं हि
गणनायकः॥९॥एवं सर्वे देवसिद्धमुनिराक्षसकिन्नराः॥गंध
र्वाश्चारुणानागायक्षगुह्यकमानवाः॥१०॥उपासका गणेशस्य
सर्वे लोकश्चराचराः॥अतएव गणेशाद्विपरं किंचिन्न विद्यते॥११॥
इदानीं कथयिष्ये हं कथामेकां पुरातनीं॥मंत्रराजजपेनायं यत्

धातुश्लेगजाननः॥१२॥ कदाचिद्देवयोगेन प्रलये समुपस्थिते वा
युभिः पर्वताभिन्नाः पतन्ति परितो दिशो॥१३॥ तपन्ति द्वादशदि
क्षाः शोषयित्वा जलं महत्॥ ज्वालामाली महा वह्नि रविले जल
पत्पि॥१४॥ संवर्तका महामेघा वर्षन्ति परितो जलं॥ हस्ति हस्तौ
पमाभिस्तु धाराभिर्दिजसत्तमः॥१५॥ उल्लेपयन्ति मर्यादां साग
राः सरितोपि च॥ एवं सर्वे विनश्यन्ति आव्रज्य स्यावरादयः॥१६॥
एवं मायामयेन ह्येविकारे सौगजाननः॥ अण्मयोऽणत्तरं रूपं
कृत्वा क्वापि त्ववस्थितः॥१७॥ ततः काले वदुतरे गते धतमसा
हते॥ एकाक्षरं पुनर्ब्रह्म नारदपुत्रमजायत॥१८॥ वैकारिकं पनारु

ग०
पु०
३५

पंयदातंदमयंस्थितं॥मायाविकारमासाद्यतदेवाभूजान
नः॥१५॥ततएवचसंभूतागुणाःसत्वरजस्तमः॥ततस्त्रियःसमु
त्पन्नाविषुर्वह्नाहरोपिच॥२०॥माययारचितं सर्वत्रैलोक्यं स
चराचरं॥ततस्तन्माययाभ्रांताबभ्रमुस्तेसुरास्त्रियः॥२१॥तमेव
जनकंस्वस्यप्रष्टुं प्रष्टुं समुत्सुकाः॥किमस्माभिः कर्मकार्यमि
ति जिज्ञासयामुने॥२२॥एकविंशतिस्वर्गाणि पूर्वमर्हं विलो
क्यते॥अंतरिक्षं तथा तिर्यक् पश्चात्पातालमाययुः॥२३॥अह
द्वापरमात्मानं तपश्चैरुस्ततोभूशः॥निराहाराजप्यपरादिव्य
वर्षसहस्रकं॥२४॥भ्रांताः खेदमनुप्राप्तास्ततस्तेऽधिवापुनः॥

३५

विचिन्वंतो ययुर्द्रष्टुं वनान्युपवनानि च ॥ २५ ॥ सरितः सागरान् शैला
नृशिला वराणि गृह्णन्मपि ॥ ततो जलाशयं ते तु महोत्तं दृष्टुः पुरः ॥ २६ ॥
नाना जलवरैर्हृदैः पक्षिभिर्विविधैर्युतं ॥ बलाकाभिश्चक्रवाकैः
हंसैः कारंडवैरपि ॥ नादितं नलिनीजालविसखं जशनेरतैः ॥ स्ना
त्वा विश्रम्य तत्तीरे समुत्तीर्य पुरो ययुः ॥ नाना वीचि समा युक्तं म
होत्तं ते जलाशयं ॥ सुदस्तरतरं पुंसोऽस्य नक्रसमाकुलं ॥ २७ ॥ ई
दं चक्रुः सुदर्शं प्रलयानलसन्निभं ॥ कोटि सूर्यप्रतीकाशं तेजो रा
शिं पुरो मुने ॥ ३० ॥ चिंतामापुः परां ते तु तेजसाहत दृष्टव्यः ॥ ततो गगनमा
र्गेण तेजो मध्याहि निर्गतः ॥ ३१ ॥ क्षुधा तृषापरिभ्रांतानि श्वसंतो मुकु

ग०
पु०
३६

मुकुः॥ त्रिदंतश्च शपंतस्ते स्वात्मानं जातसाध्वसाः॥ ३२॥ तनोति कुरु
णाविष्टो लोकाधस्तो विलार्थवित्॥ दर्शयामास तान् रूपं मनो न
यतनं दनं॥ ३३॥ पादंगुलीनां श्रीभिर्जतरक्ताब्जकेसरं॥ रक्तांबर
प्रभात्रातजितसंध्यार्कमंडलं॥ ३४॥ कुटिसूत्रप्रभाजालैर्जितहेमा
द्विशोखरं॥ खड्गखेटधनुःशक्तिशोभिचारुचतुर्भुजं॥ ३५॥ सुनसं
पूर्णमाचंद्रजितकांतिमुखोऽंबुजं॥ अहर्निशप्रभायुक्तपद्मजिह्वा
लोचनं॥ ३६॥ अनेकसूर्यशोभाजिन्मुकुटश्चाजिमस्तकं॥ नानारं
कितव्योमकांजि इत्तरीयकं॥ ३७॥ वराहदंष्ट्राशोभाजिदेकदंतवि
राजितं॥ एरावतादिदिक्पालभयकारिमुपुष्करं॥ ३८॥ दृष्ट्वैवं स

३६

हमादेवंप्रणोमुस्तेमुदामुने॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे गजा
ननेदर्शनं नाम द्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ व्यास उवाच पंचास्यश्रुतस्यश्च
सहस्रमस्तकोपि च॥ गजास्यंवरदं देवं कथमेते प्रतुष्टुवुः॥ १॥ प्रह्लादोवा
प्रसादोन्मुखविघ्नेशरूपायां गतिरीक्षणात्॥ प्राप्तबुद्धिप्रसादास्ते
केशास्ते तु तुस्तदा॥ २॥ प्रवच उवाच॥ अर्जुन निर्विकल्पे निराकारमेकं
निरालंबमदैतमानंदपूर्णं॥ परमिगुणं निर्विशेषं निरीहं पृथक्
रूपं गणेशं भजेम॥ ३॥ गुणातीतमाद्ये चिदानंदरूपं चिदाभासकं
सर्वगं ज्ञानगम्यं॥ मुनिध्येयमाकाशरूपं परेशं परब्रह्मरूपं ग
णेशं भजेम॥ ४॥ जगत्कारणं कारणतानहीनं सुरादिं सुखादिं शु

ग०
१०
३१

गादिंगणेशं॥ जगद्धा पिमं विश्ववद्यं सुरेशं परब्रह्मरूपं गणेशं
भजेम॥ ५॥ रजोयोगतो ब्रह्मरूपं श्रुतिज्ञं सदाकार्यसक्तं हराचिंत्य
रूपे॥ जगत्कारकं सर्वविद्यानिधानं परंब्रह्मरूपं गणेशं नतास्मः॥ ६॥
सदासत्त्वयोगं मुदा क्रीडमानं मुरारीं नृहरंतं जगत्पालयंतं अने
कावतारं निजाज्ञानहारं सदाविष्णुरूपं गणेशं नमामः॥ ७॥ तमो यो
गिने रुद्ररूपं त्रिनेत्रं जगत्धारकं तारकं ज्ञानहेतुं॥ अनेका गमैः स्वं
जनं बोधयंतं सदाशर्वरूपं गणेशं नमः॥ ८॥ तमस्ते महारं जनाज्ञान
हारं त्रयीरेव सारं परंब्रह्मपारं॥ मुनिज्ञानकारं विद्वरे विकारं
सदाब्रह्मरूपं ग०॥ ९॥ निजे रूपधीस्तर्पयंतं करोद्यैः सुरैर्धान्क

लाभिमुधास्त्राविणीभिः॥ दिनेशो मुसेतापहारं द्विजेशं शशंकस्व
रूपेण०॥ १०॥ प्रकाशस्वरूपेन भो वायुरूपे विकारादिहेतुं कलाका
लभूते॥ अनेकक्रियानेकशक्तिस्वरूपे सराशक्तिरूपे गणेशेन०
११॥ प्रधानस्वरूपे महत्तत्त्वरूपे धरावारिरूपे दिगीशारिरूपे अस
त्मात्स्वरूपे जगद्धेतुभूते सराविश्वरूपे गणेशेन तास्मः०॥ १२॥ त्वरी
ये मनःस्थापयेदग्निमुग्मे जनो विघ्नसंघान्नपीडां लभेत तलस
त्सूर्यचिंवे विशाले स्थिते यं जनो ध्वांतपीडां कथं च लभेत॥ १३॥ च
पेभ्रामिता सर्वथा ज्ञानयोगादलब्धास्तवाग्निं बहून्वर्षेणान्॥
इदानीमवाप्तास्त वैवप्रसादात्प्रपन्नान्सदापाहिविश्वं भूमाय॥ १४॥

ग०
७०
३८

एवंस्तुतो गणेशस्तु संतुष्टो भून्महा मुने ॥ कृपया परयोपेतो
मिधातुं तान्मचक्रमे ॥ १५ ॥ गणेश उवाच ॥ यदर्थं केशिताय यं य
दर्थं मिह चागता ॥ प्रीतो ह मनयास्तुत्या वरं मत्तो दृणीत तं ॥
१६ ॥ कृतं च मम यत्स्तोत्रं भवद्भिः भावितात्मभिः ॥ स्तोत्रं राजमि
ति ह्यातं भविष्यति ममाज्ञया ॥ १७ ॥ इदं यः पठेत्प्रातरुत्थाय
धीमान् त्रिसंध्यं सदा भक्तिपुक्तो विमुक्तः ॥ स पुत्रास्त्रियं सर्वं
कामान् लभेत् परब्रह्मरूपो भवेदंतकाले ॥ १८ ॥ इति तद्वचनं
श्रुत्वा संतुष्टास्ते तमब्रुवन् ॥ तदिच्छया राजः स तत मो गुण समु
द्रवा ॥ १९ ॥ त्रयं कुरु ॥ यदितुष्टोसि देवेश सृष्टिं संहारकार

क॥ तवांग्रिकमलेनोस्तुभक्तिरव्यभिचारिणी॥२०॥ किंचास्माभिः
प्रकर्तव्यमाज्ञापयतुनोभवान्॥ अयमेववरोस्माकंवाछितोदि
राननः॥२१॥ इतिश्रुत्वावचस्तेषांपुनःप्राहगजाननः॥ भविष्य
तिमहाभागामयिभक्तिर्हृदाहवः॥२२॥ संकष्टानियथायूयंतैरि
ष्यथमहांत्यपि॥ भवत्यात्मेप्रवक्ष्यामि कार्याणिचष्टथकष्ट
थक्॥२३॥ सृष्टिकर्ताभवच्चस्रच्चजोगुणसमुद्रवः॥ पालनंकु
रुविस्तोतंव्यापकः सत्त्वसंश्रयः॥२४॥ हरसेहरसर्वत्वंतमोगु
णसमुद्रव॥ वेदशास्त्रपुराणानिसृष्टिसामर्थ्यमेवच॥२५॥ रदो
गणेशोत्पादिविद्याव्रह्मणोपरमात्मने॥ विस्तवेभगवान्प्रासाद्योगा

ग०
७०
३६

नस्वच्छंदरूपतो॥२६॥एकाक्षरं षडंगं च मंत्रं सर्वांगमांस्तथा॥हराय
भगवान् प्रादाच्छक्तिं संहरणेऽपि च॥२७॥ततो ब्रह्मादीनमना स्त्रे
लोकोपशंजगदुरु॥उवाच प्रांजलिर्भूत्वा वरं तमिमाननं॥२८॥
ब्रह्मावाच॥यथाग्रहीतशक्तिस्तुवाच्यावाच्यं विवक्तिन॥तथा
नेकविधां सृष्टिमदृष्ट्वा कापि किंचन॥२९॥कर्तुं वापि विभो राज्ञां
विभेरं कथमुत्सहे॥इतः रूपं इतो वापीत्येवं प्राप्तं मया कथं॥३०॥त
तो गजाननः प्राहरिष्य चतुः प्रदाय तं॥ब्रह्माणं वेदशास्त्रज्ञं तथा
आकुलितं प्रभुः॥३१॥गजानन उवाच॥बहिरेतः शरीरे मे सैव्याती
तानि पद्मज॥ब्रह्मांशानि त्वमद्यैव बभ्रुमिति विलोकय॥३२॥ततो

३६

गजाननेनासोस्वोदरेष्वासवायुना॥ नीतोददर्शधातापित्रह्यंशानि
त्यनेकशः॥३३॥ ओङ् वराणीवतरोतेषु वामशकानि च॥ भेदयामास त
त्रैकं परमेण स्वतेजसा॥३४॥ तदंतः सकलां सृष्टिं दर्शकमलासनः ब्र
ह्माणं चापरंतत्र विष्णुमिंद्रं प्रजापतिं॥३५॥ शंकरं भास्करं वायुं वनानि
सरितो बुधं॥ सागरान्यत्तगंधर्वानप्सरः किं नरो रगान्॥३६॥ ऋषी
न्पुण्यजनान् साध्यात्मनुष्यान् यर्वतान् दुमान्॥ उद्विजान् जारजा
न् जंतून् स्वदेजानं रजानपि॥३७॥ दृष्टिं वीसप्तपातालान्यव्ययानेक
विंशतिं॥ दर्शं विश्वं ब्रह्मैवं भावाभावं चराचरं॥३८॥ यद्यद्ब्रह्मा भेद
यामास चांतस्मिंस्तस्मिन् सर्वमेवं दर्शं॥ इदं ब्रह्मातिं सर्ववत्सं प्रे

ग०
पु०
४०

प्रेषेदेतेषां स तं सर्वथा नाध्यगच्छत् ॥ ३९ ॥ न स्थातुं नैव वा गंतुं शशा
क क म ला स नः ॥ उपविश्य ततो ब्रह्मा तुष्टा वहिरदान नं ॥ ४० ॥ ब्र
ह्मो वाच ॥ वंदे देवं देव देवं गणेशं ब्रह्मांडानां नैव संख्यायदंगे अभ्रे
एतानां सागरे वा ऊषाणां कः संख्याता शर्कराणां च तीरे ॥ ४१ ॥ लज्जा
न मे त्रैलोक्य सुखे च वंद्य पादारविंदं तव यदि लोक्य ॥ आतो भवं ज्ञान नि
धौ प्रपन्नो मोक्षोऽपि तु त्वः किमु तान्य वार्ता ॥ ४२ ॥ दृष्टं च नानार्थश्रुतं
सुरेश ब्रह्मांडकूटं जटरे त्वदीये ॥ स्थातुं वहिर्गंतु मपीह नेशस्त्वद
न्यदेवं शरणं च नो मि ॥ ४३ ॥ ततः प्रसन्नो भगवानंत मूर्तिर्गजान
नः ॥ बहिर्निःकाशयामास ब्रह्माणं विन्नमानसं ॥ ४४ ॥ नासिकारं

४०

धर्मार्गेण हरिं मदनुयायिनं ॥ तामसं बहुरं देवो ब्रह्मण सह संगतं ॥ ४५ ॥
निःसारयामास विभुः श्रुतिरंध्रा रुजाननः ॥ शयाते स्म तदंगेता बुभो
हरिहरो मुखं ॥ ४६ ॥ इति श्रीमद्गोशपुराणे उपासनाखंडे ब्रह्मास्तुति
वर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ राजोवाच ॥ किमकरो ब्रह्मा वीक्ष्यो
डानि सहस्रशः ॥ कथं वसुष्टिमकरो दाक्षो प्राप्य गजाननात् ॥ १ ॥ गुरु
वाच ॥ अभवत्तु सर्वसंपन्नः स्वात्मन्येवं व्यचार यत् ॥ वेत्ति शास्त्राणि वेदां
श्च पुराणां व्यागमांश्चपि ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नः शयानुग्रहशक्तिमा
न ॥ २ ॥ ब्रह्मा डानि वष्टयानि सृष्टीनां रचनास्तथा ॥ इदानीं सृष्टिकरणे
शक्यं मे नैव किंचन ॥ ३ ॥ इत्येवं गर्वसंपन्ने सृष्ट्यर्थं कमलोद्भवे ॥ विघ्नाना

ग०
पु०
४२

ताविधानूपप्राडरासस्तहस्रशः॥४॥ तंवेष्टयित्वात्रह्माणंस्थिताः प
रमदारुणः॥ यथासत्ताः पुष्परसैः सरयामधुजालकैः॥५॥ त्रिनेत्राः पंच
हस्ताश्चकूपास्याः सप्तपाणयः॥ व्यंग्रयः पंचतुंडाश्चसप्ततुंडाः
उंग्रयः॥६॥ दशास्याः पंचपादश्चतालदंताहकोदराः नानारूपीः
महासत्वाः संख्यातुंनचतेक्ष्माः॥७॥ चकंपेदुहिणस्तेषांनानारा
वान्निशाम्पतान्॥ केचित्तंमुष्टिभिर्जघ्नुर्नेमुश्चतुतुवुःपरे॥८॥ चतुः
शिखासुसंगृह्यशलयामासुरादरात्॥ चत्वार्यपिमुखान्यस्यज
हमुस्तेतथापरे॥९॥ त्रिनिर्गुणपशसांचचक्रुः केशिह्रिशेविरे॥
माचयामासुरपरेबवंधुरपरेपुनः॥१०॥ मोचितेपुनरप्यन्येविचक

धुरितस्ततः॥ आलिलिंगश्च तं केचित् चुंचुवुः शुश्रुवत्परे॥ ११॥ अष्टम
श्रुतं धत्वा न नर्तैकोऽहस्तवान्॥ एवं स परवान् च ह्याचिंताशोक
समन्वितः॥ १२॥ अथर्वे सृष्टिगर्वं तं तत्पाजहृदिसंगतं॥ जगाम महती
मूर्च्छा निराशस्वस्य जीवने॥ १३॥ मुहूर्तमात्रे तु गते स स्मारमनसा वि
भुं॥ प्रार्थयामास कारुण्यादुदन्निव गजाननं॥ १४॥ मुहूर्तमात्रे
तु गते स स्मारमनसा विभुं॥ प्रार्थयामास कारुण्यादुदन्निव गजा
ननं॥ १४॥ ब्रह्मोवाच न चायुष्यं स्वल्पं विविधजनने सक्तमनसो मे
तत्त्वज्ञानं भवजलधितारं सुविमलं॥ जनुर्भूमौ लब्धा तव भजनतो
यामि परमां कदा मुक्तिं मुक्तिं निरूपमसखं चाखिलयुगे॥ १५॥ तत्क

टाक्षामतेनाक्तो भक्तः सीदति ते विभो ॥ इयं लज्जा तवैवास्तां न मे नृ
 त्तुश्चिरायुषः ॥ १८ ॥ इत्यसौ प्रार्थयन्नेव मुञ्चावगगने रितो ॥ गिरिं
 ग० तपस्वेति ततः प्रार्थयामास तो पुनः ॥ १९ ॥ अंतर्हि ताश्च ते विघ्नाः श्रु
 १० ता यो न भसो गिरं ॥ नाना रूपामहावीर्या मुक्ता तं कमलासनं ॥
 ४२ १८ ॥ समुक्तश्चिंतयामास पद्मयोनिर्महायशः ॥ विना मंत्रं वि
 ना स्थानं कथं तप्सेत पो महत् ॥ २० ॥ इति व्याकुलचित्तो सौ च भ्रा
 मजलमध्यगः ॥ अनन्यममै न साध्याय नृग जान नमनामयं २०
 मुकुटेन विराजंतं मुक्ता रत्न युजा शुभं ॥ रक्तचंदनलिप्तांगं सिं
 हरुणमस्तकं ॥ २१ ॥ मुक्ता रामलसत्कंठं सर्पयज्ञोपवीतिनं ॥ अ

नर्मरत्नघटितबाहुभूषणभूषितं॥२२॥स्फुरन्मरकतभ्राजदंगुली
यकशोभितं॥महाहिवेष्टितहृहान्नाभिशोभिमहोदरं॥२३॥विचि
त्ररत्नखचितकटिसूत्रविराजितं॥सुवर्णसूत्रविलसद्रक्तवस्त्रस
मावृतं॥२४॥भालचंद्रलसदंतशोभिराजत्करंपरं॥एवंध्यापति
तस्मिंस्तु पुनरेवनभोवचः॥२५॥उदियायचटंपश्यवटंपश्येति सुं
दरं॥श्रुत्वेतिवचनं ब्रह्मा पुनश्चिंतामवापसः॥२६॥इति श्रीगणे
शपुराणे उपासनाखंडे ब्रह्मणश्चिंतावर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः
१४ भृगुस्त्वाच॥तत ब्रह्मा महास्रग्भं रददर्शनपसत्तम॥भ्रमताभ्रम
तातेन जले दृष्टो वरो महान्॥१॥महावातातपाभिस्तु नष्टे स्या वर

ग०
पु०
४३

जंगमे॥ अवशिष्टः कथमयमेव महान्वतः॥२॥ एवं संशय
मापन्नस्तत्पत्रे बालकं लयुं॥ चतुर्भुजं मुकुटं कुंडलाभ्यां विरा
जितं॥३॥ मुनिमुक्तामयं रामविभ्रतं वसुशोभनं॥ अर्धचंद्ररक्त
वस्त्रं कटिस्त्रंतथैव च॥ दृष्ट्वैवं तर्कयामास बालकं कथमत्र वै ए
कं दंतं नरवपुंगवा स्यंते जसा ज्वलन्॥५॥ पुष्करेण च तदालं
जलं तन्मस्तके क्षिपत्॥ ततो ब्रह्मा जहा सोऽद्यैश्चिंतानंदसम
न्वितः॥६॥ एतस्मिन् रहसति बालः॥ स उत्ततारवटात्ततः॥ ब्रह्मणे
कं समागत्य मंजुवाक्यं जगाद तं॥७॥ बाल उवाच॥ लघोर्लघुतरो सि
त्वे दृष्ट्या दृष्टोऽपि मूढधीः॥ विघ्नैरभिहतो सित्वं सृष्टिचिंता समाहृतः॥

४३

८॥ तपश्चिंतापरो नित्यं विभ्रमन् जलमध्यगः॥ सर्वचिंताहरं चैव मु
पायं चतुराननं॥ ९॥ उपादिशामिते मे मेकाक्षरमयं मम पुरश्च
रणमार्गेण दशालक्षं जपस्व ते॥ १०॥ ततः प्रत्यक्षतां यास्ये दास्ये
सामर्थ्यमुत्तमं॥ दृष्ट्वैवं स्वप्नप्राश्नये प्रतिबुद्धो बुजासनः॥ ११॥ शु
शोचच्चकदामे स्था दृष्टो न परमेशितुः॥ दृष्ट्वा स्वप्ने भवमन्यग्रानं
रमयसागरे॥ १२॥ ततः स्नात्वा परं मेवं जजाप बद्ध्वा सरं॥ एक
पादेन कमले तिष्ठन् ध्यायन् गजाननं॥ १३॥ जितेन्द्रियो जिताहा
रः काष्ठपाषाणवत् स्थिरः॥ दिव्यं वर्षं सहस्रं सतपस्तेपे परं मह
त्॥ १४॥ ततोऽस्य मुखतो ज्वालाः प्रादुरासन इरासराः॥ तानिः स

७०
 ५०
 ४४

वाणिभूतानिपीडमायुः सुदारुणं ॥ १५ ॥ ततो गजाननो हृष्टांतानि
 शं ब्रह्मणो धृवां ॥ तु तोष परया भक्त्या प्राडरासी ततः पुरः ॥ १६ ॥ को
 टिसूर्यसमानश्रीज्वालामालीव हव्यभुक् ॥ १७ ॥ दहन्निव त्रिलोकी
 संहारन्निव रोदसि ॥ १८ ॥ परशुमलधारी दिव्यरी दिव्यमालावि
 भूषः सकल उरितंहारी सर्वसौंदर्यकोशः ॥ १९ ॥ करिवरमुख
 शोभी भक्तवांछाप्रपोषः ॥ सुरमनुजमुनीनां सर्वविघ्नैकनाशः
 ॥ २० ॥ तेजोराशिं सदृष्ट्वैव चक्रे कम्पे कमलासनः ॥ चिंतामवाप पर
 मां व्यग्रचित्तो जपाच्चुतः ॥ आचारिता नीक्षणानि स्मृतिश्च
 विलयंगता ॥ २१ ॥ हृष्टे हृष्टीमवस्थां तां शीघ्रं प्राहाय विघ्नराट् ॥ २२ ॥

गोश उवाच ॥ न भयं कुरु लोकेश स एवाहं समागतः ॥ येन ते मे वक्त्रा
देशि स्वप्न एकाक्षरः शुभः ॥ २२ ॥ तेन सिद्धिरनुप्राप्ता वरं दातुं समाग
तः ॥ सौम्य भावं प्रसन्नोऽस्मि वरं वरय सुव्रतः ॥ २३ ॥ दास्यामि ते प्रसन्नो
ह्ययं ते हृदि वर्तते ॥ मयि प्रसन्ने सर्वतर्भविता नात्र संशयः ॥ २४ ॥ सु
निरुवाच ॥ इत्थं निशम्य गणनाथ वचो विष्णुं ब्रह्मा जहर्ष परमं
प्रसमीक्षमाणः ॥ नत्वा चराचरं गुरुं सकलैर्शिरोभिः प्राह प्रस
न्न हृदयः सकलं जनुर्मे ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यो वेदानां सहस्रा
णां ताविनां योगिनामपि ॥ सर्वोपनिषदां चैव गोचरो न कदाच
न स प्राणनिचयैर्भयं यातः प्रत्यक्षतो विभुः ॥ अनादिनिधनो

ग०
पु०
४५

योनंतो प्रमेयो निर्गुणोऽपि च ॥ २९ ॥ यदि प्रसन्नो देवेश विघ्नेश क
रुणाकरः ॥ तव भक्तिं दृढां देहिय या उः खवनः स्पृशेत् ॥ ३० ॥
इदानीं देहि सामर्थ्यं नाना निर्माणने मम ॥ विघ्नानि च श
मयां तु त्वयितुष्टे गजाननः ॥ ३१ ॥ स्मृतमातैत्रः सदा मे त्वे स
र्वकार्यं समापय ॥ अंते मुक्तिं स्थिरां देहि ज्ञानं च विमलं म
म ॥ ३२ ॥ गजानन उवाच ॥ एवमस्तु कुरु श्वत्वं सृष्टिं नाना वि
धा बद्ध ॥ मां स्मृत्वा सर्व विघ्नातिनाशं यास्येति सर्वतः ॥ ३३ ॥
दृढा भक्तिः शुभं ज्ञानं मत्प्रसादाद्भवति ॥ निःशंकं कुरु
कार्याणि सर्वाणि च तुराननः ॥ ३४ ॥ मुनिरुवाच ॥ एवं लब्धवरो

४५

ब्रह्मा पूजयामास तं विभुं ॥ यद्यच्चित्ते चिंतयत्स तत्तदेवोपतिष्ठते
३४ ॥ पूजार्थं देवदेवस्य गणेशस्य प्रसादतः ॥ दक्षिणावसरे देव
कन्यके समुपस्थिते ॥ ३५ ॥ चारुप्रसन्ननयनवदने सुविराजि
ते अनेकरत्नखचितनानालंकारशोभिते ॥ ३६ ॥ दिव्यगंधयु
ते दिव्यवस्त्रमालाविभूषिते ॥ ते तस्मै दक्षिणार्थं संकल्पयामा
स पद्मभरः ॥ ३७ ॥ रंभागर्भेण मीराज्यदिव्यं पुष्पांजलिंददौ ॥
सहस्रनामभिः स्तुत्वा प्रदक्षिणमथाकरोत् ॥ ३८ ॥ नमस्य प्रा
र्थयामास दीनानां शंकरे भव ॥ एवं संपूजितस्तेन ब्रह्मणा परमे
ष्ठिना ॥ ३९ ॥ ततः प्रसन्नो भगवान् विप्रहर्ता गजाननः ॥ सिद्धि

न०
पु०
४६

बुद्धिग्रही गृहीत्वा ते अंतर्धानमगादिभुः॥४०॥ कस्ततः कार
यामास सृष्टिं पूर्ववदायतां॥ आहयापरमेशस्य प्रसादाच्च प्रस
न्नधीः॥४१॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे गजानन
पूजानिरूपणं नाम पंचदशोऽध्यायः॥१५॥ राजोवाच॥ श्रुत्वा
कथां गणेशसहस्रं तसि जायते॥ पुनश्च वद विप्रर्षेण त
प्पामि कथामृतात्॥१॥ अंतर्हिते भगवति गणेशे परमा
त्मनि॥ कथं विनिर्ममे सृष्टिं ब्रह्मा तद्वर्णय प्रभो॥२॥ मुनिरु
स ब्रह्मा निर्ममे पूर्वं मनसा सप्तपुत्रकान्॥ आहतान् सृष्टिं
साहाय्यं हरजध्वं स्वस्व बुद्धितः॥३॥ ते तु तद्वचनं श्रुत्वा तपसे कुरु

तनिश्रयाः॥ तपस्तत्वा सुविपुलं परं ब्रह्म समागता ॥४॥ ततो न्यक
ल्पयामास सप्तपञ्चान् जापतिः॥ ते तं तज्ज्ञानं संन्वान चक्रुः सृष्टि
मुत्तमां ॥५॥ तस्य ये समारेभे स न कादीन् विलोकयतान् ॥ सुखतो ब्रा
ह्मणानां मिमस जन्म मलासनः॥ बाहू रूपादतो न्यां स्त्रीन् च
णांश्चंद्रमसं हृदः॥ चक्षुर्भ्यां चरविंशोत्तान् मारुतं प्राणमे
व च ॥७॥ अंतरिक्षं तथा नाभेः शिरसादिव मेव च॥ भूमिं प
द्मां दिशः श्रोत्रादन्यलोकान् कल्पयत् ॥८॥ अन्य उच्चावचं
विश्वं स्थावरं जंगमं च यत् ॥ समुद्रान् सारितः शैलान् सृणुत्
महीरुहान् ॥९॥ ततः कतिपया हः सुगतेषु मुनि सतम निद्रि

म०
पु०
४७

तस्य महाविष्णोः श्रोत्राज्जातौ महासुरौ ॥ १० ॥ मधुकैटभनामानौ
विष्णोः भुवनत्रये ॥ दंष्ट्राकरालवदनौ पिङ्गाक्षौ दीर्घनासिकौ
११ ॥ महाकायौ महासारवत्पुच्छौ पर्वताविव ॥ वर्षा मुदि रशश्चौ
तौ गर्जन्तौ भृशगर्वितौ ॥ १२ ॥ वचोभिर्बद्धभिर्दृष्टौ धिक्कारंतस्य च
क्रतुः ॥ देवान्वेदानृषीन्साधून् रशास्त्राणि च निनिन्दतुः ॥ १३ ॥
तयोः शब्देन धरणी च कपे शेष एव च ॥ उद्दिग्धमासीन् सकलं
ब्रह्मांडं स्वनतस्तयोः ॥ १४ ॥ ततस्तौ क्रोधरक्ताक्षौ कंदर्वादितु
मुद्यतौ ॥ ततोऽसौ वरदा देवी विष्णुमोहनकारिणी ॥ १५ ॥ विष्णु
नेत्रगतां निद्रां तुष्ट्वा वक्त्रमलासनः ॥ मधुकैटभनाशाय प्रवृत्तः ॥

धायहरेरपि॥१६॥गजाननप्रसादेनविस्नुहस्तातयोर्वधं॥ज्ञाता
सम्पक्विचार्यैवचिंताहर्षसमन्वितः॥१७॥ब्रह्मोवाच॥स्वहास
धारूपधरासुधात्वंमात्राद्भमात्रास्वररूपिणीच॥कर्त्रीचहत्री
जननीजनस्पसतोसतःशक्तिरसित्वमेव॥१८॥श्रुतिस्वराकाल
रात्रिरनादिनिधनाक्षया॥जगन्माताजगद्धात्रीसृष्टिस्थित्यंतका
रिणी॥१९॥सावित्रीचतथासंध्यामहामायातृषाक्षुधा॥सर्वेषां
वस्तुजातानांशक्तिस्त्वमसिपार्वति॥२०॥त्रैलोक्यकर्तातन्नाथो
देत्पदानवसूदनः॥निद्रयाव्याप्तचित्तोसौज्ञानविज्ञानवा
नूहरिः॥२१॥जगदुत्पाद्यतेयेनपाल्यतेहीयतेपिच॥सोपित्व

ग०
७०
४८

यावता राणां संकटे विनियोज्यते ॥२२॥ इष्टात्मानो मोहयेतौ त्वंदे
त्यो मधुकंठभो ॥ हेतुमेतौ इराधर्षौ ज्ञानमस्य प्रदीयतां ॥२३॥ अह
माराधितश्चाभ्यां पूर्वजन्मन्यतं दितं ॥ वरान् ब्रू विधान् प्रादां
न वधो मम तावुभौ ॥२४॥ तयो रूचा वचांश्च न तोहमसहं ब
्रू ॥ मामेव हेतुका मोतौ स्तुतौ नानाविधैस्तवे ॥२५॥ तथापि
मद्वधा तौ च निर्हतौ इष्टभावतः ॥ अतस्त्वां प्रार्थये देवि विष्णुवो
धनहेतवे ॥२६॥ इति श्री गणेशपुराणे उपासनाखंडे भगव
त्प्राथनेनाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥ मुनिरुवाच ॥ यावदितिष्ट
ते विष्णुस्तावताभ्यां त्रिविष्टपं ॥ आक्रांतमिंद्रसदनं याम्यं कौचे

४८

रमेवच॥१॥तौहृष्टासर्वतोदेवाःपलायनपराययुः॥निपेतुर्वभ्र
मःकेचिन्ममूर्च्छुश्चसखलुःपरे॥२॥ततोदेव्याविनिर्मुक्तोनिप्र
याहरिरीश्वरः॥आश्वस्यसर्वदेवांस्तोस्ताभ्यांयुद्धंचकारह
३॥आक्रमंसर्वदेवानांकृतंताभ्यांनिवारितुं॥शेषादिसर्वना
गानांमुनीनांयज्ञराज्ञासां॥४॥शुशुभेसहरिस्तत्रशंखचक्र
गदाधरः॥किरीटकुंडलधरोनीलमेघघनच्छविः॥५॥ततःस
भगवान्शंखंप्रदध्मोभ्रशवेगवान्॥तेनशब्देनमहताक्षोभ
यामासशेदसी॥६॥पांचजन्यंस्वनंश्रत्वाविमिदेहृदयंतयोः॥त
तस्तौभयसंविग्नौपरस्परमथोचतुः॥७॥भ्रमंडलंचपातालं॥

ग०
पु०
४६

स्वर्गाणामेकविंशतिः॥ आक्रांतासम्पगावाभ्यांतरायनेनश्रु
तस्वनः॥ ८॥ वज्रसारमयेनचकंपेहृदयंदयोः॥ तस्मादनेन
द्योत्थव्यंपुरुषेणबलीयसा॥ ९॥ रणकडूतिशोत्पर्थेविजया
येतरायवा॥ रिपुमेनेहनिष्पावोगच्छावोवापुनर्भवं॥ १०॥ एवं
तोनिश्चयंकृत्वायुयुत्सुहरिमूचतुः॥ रणकडूतिशोत्पर्थे
दृष्टोसिपुरुषोत्तम॥ ११॥ कथयुत्तमतांयासीहोवयोर्हृष्टि
गोचरः॥ इतिवाक्यंतयोःश्रुत्वाजगादविष्टरश्रवाः॥ १२॥
हरिरुवाचसम्पग्नौमहादेत्योपयेष्टंयुधतंमया॥ नहि
कामयतेकाश्चिन्नरणस्वयमात्मनः॥ १३॥ तारूचतुः॥ चतुर्भु

४६

ज्ञोसिदेवेशवाङ्मयुद्धंदरस्वनो॥ मुनिरुवाच॥ एवमुक्तोहरिस्ता
भ्यांतथेत्याहमुरान्वितः॥ १४॥ त्यक्त्वायुधानियुयुधेदाभ्यामे
कश्चतुर्भुजः॥ प्राहहस्तौशिरोमूर्ध्निजंघाभिरथजंघयोः॥ १५॥
कूर्परौकूर्परैः स्वीयैर्बाहून्वाङ्मभिरेवच॥ गुल्फौगुल्फैः कटिंता
भ्यांनासिकाभ्यांचनासिकं॥ १६॥ मुष्टिभ्यांमुष्टिदेशंचष्टाभ्यां
ष्टष्टमेवच॥ आस्फोटनचिकर्षभ्यांवाङ्मभिर्मंडलेरपि॥ १७॥ ए
वंपरस्परंयुद्धंप्रावर्ततचिरंतदा॥ सहस्रंपंचगुणितमतिक्रान्तं
महामुने॥ १८॥ वर्षाणांमनुतौजेतुंशशाकहरिरव्ययः॥ ततोद
धाररूपंसेगांधर्वगीतकोविदं॥ १९॥ गत्वाचनान्तरंचारुची

ग०
पु०
५०

णागानंचकारसः॥ हरिणाश्चापदालोकादेवगंधर्वराक्षसाः
२०॥ स्वस्वव्यापारसहिताः सर्वे तत्परतां ययुः॥ आलापंतस्य
गिरिशः कैलासे श्रुतवान्मुहुः॥ निकुंभं पुष्पदंतं च जगाद
भगने ब्रह्मा॥ मां तमानयतं शीघ्रं योसौ गायति कानने॥ २२॥
तौ गत्वा ददर्श नंतस्य गृहीत्वा वै तमूचतुः॥ तव गीतस्वनं श्रु
त्वा शंकरो हर्षनिर्भरः॥ २३॥ त्वां समाह्वयते देवो गानं श्रोतुं
तवानय॥ आवाभ्यां सह्याहितं शीघ्रं यामतदंतिकं॥ २४॥
तयोर्वाक्यमिति श्रुत्वा गंधर्वो हरभक्तिमान्॥ ताभ्यां सह य
योतत्र यत्र देवो महेश्वरः॥ २५॥ ददर्श पार्वती कान्तं चंद्रार्धक

५०

तशोखरं॥ गजचर्मद्वीपिकृतं। रुंडमालां च विभ्रतं॥ २६॥ राजत्पिंग
जटाभारं सर्पयज्ञोपवीतिनं॥ ननामभुवि विश्वेशं प्रणवाभिं
विनाशिनं॥ २७॥ उत्थाप्य गिरिस्तः स्वेन पाणिना तमधोक्षजं प्रा
सन्नं च ददौ तस्मै पूजयामास शंकरः॥ २८॥ ततो जगाद स हरिरद्यमे
सफलं जनुः॥ यतो ह्यदर्शनं ते भूद्वर्मार्थकाममोक्षदं॥ २९॥ त्रायया
मासते देवे गंधार्वा गानतत्परं॥ वीष्णुरवेः कल्पदैरा लापैर्विवि
धैरपि॥ ३०॥ स्कंदे गणेश्वरं देवी पार्वती च सुरानृषीन्॥ ततो महेश्व
रः प्रीत्या लिलिङ्गप्रकटं हरिं॥ ३१॥ शोखचक्रगदापद्मपीतांबरधरं शु
भं॥ उवाच च हरे मतो वृणु कामानशेषतः॥ ३२॥ दास्यामि तव गा-

ग०
५०
५२

नेनपरांमुदमुपागतः॥भगुरुवाच॥तत ऊचेस्वभूस्तंतुवृत्तांतंदेत्य
योःपरं॥३३॥मयिदीराब्धि शयनेनिद्रितेमधुकेटभौ॥उत्पन्नो
कर्णमलतोत्रह्माणंभक्षितुंगतो॥तेननिद्रास्तुताभर्गतवाहंप्र
तिवोधितः॥बुद्धंचकृतवांस्ताभ्यामह्नलीलामुपागतः॥३५॥ना
स्मिश्रक्तोविजेतुंतोततएतत्कृतंमया॥इदानींतदधोपायंव
दमेकरुणनिधे॥३६॥भर्गउवाच॥विनायकमनर्चैवगतोसिर
णभूमिकां॥शक्तिहीनश्चतेनासिसुभृशंरुशवानपि॥३७॥ग
णेशंरुजयित्वेवैव्रजयुद्धायमारिष॥सचतोमाययामोह्यवश्य
तांप्रापयिष्यसि॥३८॥मत्प्रसादेनउद्येतोवधिष्यसिनसंशयः

५२

हरिरुवाच॥ कथं विनायकं देवमुपासेभर्गो तद्वद॥ इत्यैश्वर उवा०
उक्ता गणेश्वरस्यैव मंत्राणां सप्तकोट्यः॥ तत्रापि च महामंत्रा तेष्व
प्येकाक्षरो महान्॥ ४०॥ षडक्षरश्च भगवंस्तयोरेकं वरामिते
तत एकान्तरेत्यत्का सिद्धारिचक्रयोगतः॥ ४१॥ क्रणं धनं शो
धयित्वा तं जगद्दृष्टुं चरं॥ महामंत्रं गणेशस्य सर्वसिद्धिप्रदं शु
भं॥ ४२॥ अस्यानुष्ठानमात्रेण कार्यते सिद्धिमेव्यति॥ ततो जग
मसह रिरनुष्ठानाय सत्वरः॥ ४३॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपा
सनाखंडे मंत्रोपदेशो नाम सप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥ व्यास उवाच
कथं जजाप सहरिः कुत्र धामं त्रमुत्तमं॥ सिद्धिं चावाप सकथं

ग०
पु०
पृ२

वदमेतत्सविस्तरं॥२॥कउवाच॥सिद्धयेत्रमितिख्यातंविभुः
सिद्धिकरंपरं॥तत्रगत्वामहाविष्णुस्ततापपरमंतपः॥२॥ध्या
यान् विनायकं देवं षडक्षरविधानतः॥आराधयामास तदा
जित्वा त्वानिप्रयत्नतः॥३॥बाणस्त्रेण तु कृत्वैव पूर्वदिग्बंधमा
दृतः॥भूतशुद्धिं विधायैव प्राणानां स्थापनं तथा॥४॥कृत्वा त
र्मातृकान्यासमाधारादिक्रमेण तु॥बाहिश्च मातृकान्यासं
मस्तकादिक्रमेण च॥५॥प्राणानां यम्यमूलेन ध्यात्वा देवं गजा
ननं॥आवाहनादिमुद्राभिः पूजयित्वा मनोमयैः॥६॥इत्ये
नानाविधैश्चैव षोडशैश्चोपचारकैः॥जजापपरमंमंत्रं वि

सुयोगिश्वरेश्वरः॥७॥गतेवर्षशतेकालेपरमात्मागणाधिपः॥प्र
त्यक्षतांयथोतस्यकोटिसूर्याग्निसन्निभः॥८॥अतिप्रसन्नहृदयो
बभाषेगरुडध्वजे॥याचस्वत्वंवरान्मत्तोयांस्त्वंकामयसेहरे॥९॥
ददामितानहंसर्वास्तपसानेनतोषितः॥पूर्वमेवाचतः स्यात्वेद्वि
जयस्तेध्रुवंभवेत्॥१०॥हरिरुवाच॥ब्रह्मेशानाविंदमुत्पाश्रदे
वायंत्वांद्भुनैवशक्तास्तपोभिः॥तंत्वांनानारूपमेकस्वरूपं
श्रेयश्चक्राचक्ररूपंगणेश॥११॥त्वयोऽणुभ्योऽणुस्वरूपोमहद्भ्यो
व्यामादिभ्यस्त्वमहान्सत्स्वरूपः॥सृष्टिं चांतपालनं त्वं क
रोषिवारंवारंप्राणिनांदैवयोगात्॥१२॥सर्वस्यात्मासर्वगःसर्वेश

१०
१०
५३

क्तिः सर्वव्यापी सर्वकर्ता परेशः ॥ सर्वद्रष्टा सर्वसंहारकर्ता पा
ताधाता विश्वनेता पितापि ॥ १३ ॥ एतादृशस्य ते देव दर्शनान्मम
सिद्धयः ॥ संभविष्यंति सर्वत्र तथाप्येकं वदामि ते ॥ १४ ॥ ममेव
योगनिद्रांते श्रुतेर्मलसमुद्भवौ ॥ मधुकैटभौ महासत्त्वोक्तं
खादितुमुद्यतौ ॥ १५ ॥ ताभ्यामहंत तोयदं कृतवान्बहुवासरं
ततः क्षीणक्लस्त्वाहं शरणं समुपागतः ॥ १६ ॥ अतो यथा त
योर्मतो बंधस्यात्तद्विचार्यतां ॥ अन्येषामपि देत्यानां जयेन
पशुमुत्तमं ॥ १७ ॥ देहि मे परमेशानभक्तिं ते ह्यनपायिनी यया
मेकीर्तिरतुलात्रैलोक्यपावयिष्यति ॥ १८ ॥ गणेश उवाच यद्य

तेप्रार्थितंविश्वोतत्तत्तेभविताधुवं॥ पशोबलंयशःकीर्तिरविघ्न
श्चभविष्यति॥२५॥ मुनिरुवाच॥ एवमुक्त्वा महविश्वंतत्रैवांतर्द
धदिभुः॥ ततःप्रानंदशृणोसौमेनेतावमुरोजितौ॥२०॥ प्रसादंनि
र्ममेतत्रस्फाटिकंभूरिरत्नकं॥ लसत्कांचनशिखरंचतुर्धारं
सुशोभनं॥२१॥ प्रतिमांस्थापयामासगंडकीयोपलेःकृतौ॥ देवा
श्चमुनयःसिद्धिविनायक इतिप्रथां॥२२॥ चक्रुरत्रयतःसिद्धिः॥
प्राप्तेयंहरिणाशुभा॥ सिद्धिदेत्रेततस्तत्तुपप्रथेभुविसर्वदा॥२२॥
ततो जगामसहरिर्यत्रतौमधुकैरभौ॥ दृष्ट्वातौहरिमायांतंजह
तुश्चनिनिंदतुः॥२३॥ मेघश्याममुखंतेघरशितंनोक्तःपुनः॥

ग०
पु०
५४

अवांतुतेमहामुक्तिं दास्यामो तो पुनः पल ॥ २५ ॥ लघुतां च प्र
यातो सि किमर्थं रणमागतः ॥ हरिस्त्वा च ॥ सहसा दहते सर्वं
लघुरेव कृताशनः ॥ २६ ॥ लघुदीपो महद्वात्रौ यद्यार्थं हरते
तमः ॥ तथा हमहमद्यैव शक्तेनाशाय इर्मदौ ॥ २७ ॥ मुनिस्त्वा
इति तस्य वचः श्रुत्वा निरुक्त्यो मधुकेटभौ ॥ सहसा जघ्नतुर्वि
ह्वं मुहिभ्यां हृदये भृशं ॥ २८ ॥ ततः पुनर्मल्लघुदंतयोस्तस्य च
वर्द्धतः ॥ युद्धं वक्रदिनं ताभ्यां वरं दातुं सुमुत्तुकः ॥ २९ ॥ उवाच
श्रद्धाया वाचा हरिस्तौ मधुकेटभौ ॥ मम प्रहरा नियुवां
सहाथे वक्रलाः समा ॥ ३० ॥ युवयोः पुरुषार्थेन प्रीतो हृदैत्युं

५४

गवो॥ युवयोः सदृशो नैव संभूतौ न भविष्यतः॥ ३१॥ तावच्चतुः अ
स्मत्तस्त्वं वरान् ब्रूहि दास्या वस्तान् हरे बहून्॥ वयं च तव युद्धे
न संतुष्टास्मो भूशोत्वयि॥ ३२॥ मुनिरुवाच॥ तयोर्वचनमा क
र्णमायामोहितयोर्हरिः॥ श्रुत्वा बभ्राण दैत्यो मे वरान् दातुं
समुद्यतौ॥ ३३॥ तदा मे वध्यतां यातं वरणेषो हृतो मया॥ तदा स
र्वजलमपेक्ष्य तौ मधुकैटभौ॥ ३४॥ ऊचतुः परमप्रीतो तव
हस्ताभ्यां शुभा॥ अत्रेयं चिंतनात्संघा मुक्तिं याति सनातनी
यत्र नोर्वीजलमयी तत्र नो जाहिमाधव॥ सर्वं त्यजा वोनो सत्यं
सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं॥ मुनिरुवाच॥ तयो रित्येव चः श्रुत्वा जघने

ग०
पु०
५५

तौ दधारह चक्रेण सूरधारेण चित्ते दमस्त कौतयोः ॥ ३७ ॥ त
तो देवा मुमुदिरेव वर्षः कुसुमानि च ॥ गंधर्वाणां न नृतुः सर्वे
जगुरप्सरसां गणाः ॥ ३८ ॥ ततस्तु विस्मुरभ्येत्य ब्रह्माणां परमे
ष्ठिनं ॥ कथयामास हृतांतं तं सर्वहर्षनिर्भरः ॥ ३९ ॥ हरिस्त्वा
च ॥ यदा शक्तो विजेतुं तौ तदा हंगिरिशंगतः ॥ शंकरेणोप
दिष्टो हं षड्वर्षमंत्रमुत्तमं ॥ ४० ॥ आराधय महं ते नरे वं विद्म
श्चरं विभुं ॥ तेन दत्ता वराम ह्ये नानाकाम फला प्रदाः ॥ ४१ ॥
तत्प्रभावान्मया दृष्टौ निहतौ मधुकैरमौ ॥ स्तुतः संपूजितः
सोऽर्थैरेवांतरं धेविभुः ॥ ४२ ॥ विज्ञातो महिमा तस्य गणेशस्य

त

५५

महात्मनः शंकरस्य प्रसादेन ह निष्येदैत्पदानवान् ॥ ४३ ॥ दे
वाश्च मुनयः सर्वे स्तुत्वा देवं गजाननं ॥ ब्रह्माणं शंकरं मां
च ययुः स्वस्वैर्निकेतनं ॥ ४४ ॥ य इदं शृणुयान्नित्यं महात्म्यपा
पनाशनं ॥ कस्मादपि भयं न स्याद्भूते सर्वकामिके ॥ ४५ ॥ इ
ति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे सिद्धिस्तोत्रोत्पत्तिनामाष्टा
दशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ व्यासो वाच ॥ सिद्धिस्तोत्रस्य महात्म्यं गण
नाथस्यैव हि ॥ शृते पापहरं सर्वकामदं पुण्यवर्धनं ॥ पुनश्च
वद मे ब्रह्मन् विनायक कथानकं ॥ तस्मिन् न यामि परमां पि
बन्नापि कथां मृतं ॥ २ ॥ स्वयं भूत्वा च पाराशर्यं महात्मा तं क

ग०
७०
५६

थयामितवाग्रतः॥सर्ववेदादिदेवस्यगणेशस्यविनोःशुभंविदमर्दे
शेराजाभूदानशूरोतिविक्रमी॥कौंडिन्यनगरेतस्यनिवासोभू
त्तमहामते॥४॥सामंताकरदायस्यकरदाइतरेनृपाः॥वाजिना
वारणानां वपतीनांकोटयोदश॥५॥रथानामग्रतोयांतंयांतित
त्पृष्टतःसदा॥ब्राह्मणानांसहस्राणियमाश्रित्यमुदंययुः॥६॥
तस्यभार्यामहाभागानामाभूच्चारुहासिनी॥विकसत्पद्मव
दनामृगशचाक्षितोचना॥७॥ब्रह्मण्यदेवतपरानित्यंधर्मप
रायणा॥पतिव्रतापतिप्राणापतिवाक्यरतासदा॥८॥अपुत्रादे
वयोगेनजातासावस्वर्णिनी॥तानिरीक्ष्यतदाभीमश्चारुस

५६

वीगशोभिनी॥९॥ अवदडः खितो वाक्यं पुत्रहीनो नृपो तमः॥ सर्वं
राज्यं परित्यज्य गच्छाचो वनमुत्तमं॥१०॥ अपुत्रस्य गतिर्नैव स्वर्गो
वासुक्मेव च॥ देवा हव्यं न गृह्णन्ति पितरः कव्यमेव च॥११॥ दृष्ट्वा मे
जननीं जन्मपिता गेहं धनं कुलं॥ विफलं च यथा कर्म विना हं स
यथा जलं॥१२॥ निश्चिन्तयन् निश्चयं कृत्वा द्वाव मातृसमाह्वय
त॥ मनोहरं जनना मेकः सुमंतुर्नामकोपरः॥१३॥ आन्विच्छि की
त्र्यपीवा तं जानंतो षोडशीः कलाः॥ आगत्य तत्क्षणादेव नृपे
तं नेम तु मुने॥१४॥ तावुवाच ततो भीमो राज्यं मे परिपालितां॥१५॥
नो चेडभाभ्यां मे राज्यं विभज्य परिगृह्यतां॥ एवं निश्चित्य स नृपः॥

ग०
पु०
५७

स्वस्तिवाचनपूर्वकं॥१७॥ कृत्वादानानि वक्रशो ब्राह्मणेभ्यो यथो
पुरात॥ सपत्नीको नृपवरो मात्याभ्यां सह नागरे॥१८॥ गच्छति
मात्रे गत्वा तु विससर्ज तदा विलान्॥ अमात्या वृचतू राजन्ना
वां यावः सहेवते॥१९॥ सुहृदो नागराश्चैव रुरुडर्भृशङ्कः खिताः
तानुवाच नभीः कार्या मासौ वोधिपती कृतौ॥२०॥ यथा हं वस्त
थैवैतौ पालनं संकरिष्यतः॥ इति तान् समनुश्वा स्यतां इवाच
पुनर्नृपः॥२१॥ दत्तं राज्यं भवद्भ्यां मे गच्छतं सर्वथा पुनः॥ इति स
र्वान् विहरज्येव सपत्नीको यथोपुरः॥२२॥ अमाणी माणो ददर्श
कं कासारं कमलैर्पुतं॥ पुष्पितदुमसं शोभिना नाजलचरान्वि

५७

तं॥२३॥ततोऽस्यनिकटेरम्यमाश्रमंपश्यतःशुभं॥राजाचराजप
त्नीचसर्वानंदविवर्द्धनं॥२४॥यत्रवैरंनचक्रुस्तेजातिवैरागजाद
यः॥सिंहाश्वनकुलाःसर्पाविशालासुषकादयः॥२५॥ददर्शतु
स्तत्रमुनिंविश्वामित्रंकुशासने॥शिष्येपरिवृतंश्रोतंवेदाध्यय
नतत्परैः॥२६॥प्रणिपत्यमहात्मानंकृतांजलिपुटाबुभौ॥पुनर्न
मस्कारान्पादौधत्वाप्रचक्रतुः॥२७॥उत्थाप्यमुनिशार्ङ्गलोवि
श्वामित्रस्तपोनिधिः॥उवाचश्लक्ष्णयावाचाविज्ञातार्थो न
पंतदा॥२८॥विश्वामित्रउवाच॥भवितातेसुताराजनृणयुक्तोम
हायशः॥कुतस्त्वमागतःकिंतेनगरंनामतद्वद॥२९॥ततस्तेपाप

पुन

ग०
पु०
पृ०

नाशार्थयतिष्येनपसतम॥भीमउवाच॥विदर्भविषयेस्वामिन्कौ
डिन्येनगरंमम॥३०॥भीमइत्येवमेनामपलीव्यंचारुहासिनी॥पु
त्रार्थवैकृतोयत्नस्तपोदानव्रतादिभिः॥३१॥नागताकरुणादेवे
पूर्वजन्मकृतादद्यात्॥त्यत्काराज्यंक्नंयातोदृष्टौत्वचरणोमुने॥
३२॥भ्रमन्वनानिबक्रुशोदेवेनेहोपसादितः॥साधूनांसंगतिःस
द्योददातिफलमुत्तमं॥३३॥अतोमेभवराशीभिर्जातःपुत्रो
नसंशयः॥विधाव्रततपोदानयज्ञस्वाध्यायकारिणः॥३४॥इया
दमवतस्तेयनाशीर्वर्षाभवेन्मुने॥परंतुकलुषंमेकिंशर्व
जन्मकृतंमुने॥३५॥वदतव्रप्रतीकारं सर्वज्ञोसि यतोमम॥

५८

कउवाच॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः॥ इति तस्मै
राज्ञे शर्वकथां कथयामास सादरं॥ विश्वामित्र उवाच॥ कुलध
र्मास्त्वया त्यक्ताः श्रीमदाधेन उर्मते॥ वेदशास्त्रपुराणे च लौकि
के ये प्रतिष्ठिताः॥ ते सर्वे पूर्वजानि तेषु पुर्जुर्गणनायकं॥ ३९॥
तस्य क्रोधवशा नैव संततिस्तव जायते॥ नृप उवाच॥ येन ते कुल
देवत्वं संप्राप्तो सौगजाननः॥ ४०॥ मणे त ते महावीरशृणु सा
दरमादितः सप्तमपुरुषस्त्वत्तः पूर्वभीमो नृपो भवत्॥ ४१॥
स्यापि वटुकालेन शिशुरेको भवन्नृप॥ अनेकमुभ्रवद्देहो
मूको बधिर एव च॥ ४२॥ अतिदुर्गंधवत्पूयस्माववा न्कुञ्ज एव

ग०
पु०
५८

च॥ तं दृष्ट्वा जननी तस्य कमलाङ्कः खिताभृशं ॥ ४३ ॥ अचिंतय
स्त्वांतमध्ये लोके सम्यगुत्तरता ॥ नैतादृशं पुत्रवत्वं श्लाघ्यं
ङ्कः खकरं भृशं ॥ ४४ ॥ मरणं मे विधात्रा किं नास्य वा क्रियते धु
ना ॥ कथं वा मुखमद्याङ्कं दर्शयिष्ये मुहुर्जनानां ॥ ४५ ॥ एवं
विलपतीङ्कः खानुशोभं भृशं दारुणं ॥ श्रुत्वा तदुद्दिष्टं नर्ता
स्तुतिवागारमागमत् ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वा तथा विधं बालं पत्नी च
भृशङ्कः खितो ॥ बभ्राण मृडवाकेन सांत्वयन् कर्ममार्गं वि
त् ॥ ४७ ॥ माङ्कः खं कुरु कल्याणिकल्याणं गतिरीदृशी ॥ पूर्व
जन्मकृता त्यापा जायतेङ्कः खभाक्तरः ॥ ४८ ॥ इङ्कः खवान् सु

५८

खमभ्येति सुखवानपितत्पुनः॥ न हि शोकेन बालो यं समाचीनो
भविष्यति॥४८॥ यथा स्पृश्व हतं स्यात्तथैवा स्पृश्व भविष्यति॥ चयं
च प्रयतिष्यामो मणिमंत्रमहोषधैः॥४९॥ तपोभिश्च जपैर्देवपू
जायात्राविधानतः॥ सम्पक्क कर्तुं शिष्टं सुभ्रु प्रस्तुतं यत्प्रमाचरे
५०॥ एवं प्रवोदिता साध्वी त्यक्त्वा शोकं शिष्टं ततः॥ क्षालयित्वा ज
ले स्तंतु जहर्ष सखिभिः सदा॥५१॥ सर्वमभ्युदयं च क्रेपुत्रस्य जन
नोचितं॥ पूजयामास विप्रान्समातत्य लीरने कशः॥५२॥ इति
श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे कमलापुत्रवर्णनं नामैकोन
विंशोऽध्यायः॥१९॥ ततः सत्राह्ण एनसाधून् रेवज्ञानवेदनिधि

१०
५०
६०

तान्॥ आकार्यप्रतिपूज्यादौ रत्नवासोधनादिभिः॥ १॥ दृष्टान्
दक्षइत्येवनामचक्रैस्तस्यसः॥ जपमंत्रप्रयोगांश्चकारौषध
सेचयान्॥ २॥ स्वयंचक्षदशाद्यानि चकारपरमंतपः॥ पुत्ररोगवि
निर्मुक्त्यर्थं स्वसंतानस्पृष्टये॥ ३॥ नामस्यद्रोगनिर्मुक्तं पुत्रं
तंसयदान्पः॥ तदानिर्वेदमापन्नोजगादक्रोधमूर्च्छितः॥ ४॥ ग
च्छमेभवनाशक्तिकमलेपुत्रसंयुता॥ नेमंपुत्रं न चत्वाहं दृष्टुं
शक्त इतः परं॥ ५॥ इति निर्जत्सिता तेन वदुर्भेन तदा सुतं॥
आरायकमलातस्मान्नगरात्प्रतितावनं॥ ६॥ रुदतीशो
कसंविग्नाः खिताश्रुप्रमार्जनी॥ नाहंति दृष्टुं भागेतं द्युत

६०

टम्रमविकर्षिता॥७॥ग्रामाद्रामंतरेयाताभिज्ञाचाराभृशा
तुरा॥तस्करैर्लुंवितंतस्यावसनंभूषणादिकं॥८॥ततोग्रामां
तरंगत्वान्यस्यपुत्रंशिवालये॥भिज्ञायैपुरमध्येसावभ्राम
नपवह्नभा॥९॥कराचित्सहपुत्रेणभिक्षितुंसायुरंययौ॥
कस्यचिद्विजमात्मस्यचायुस्पर्शेनशोभकं॥१०॥भक्तेरतिश
यात्साक्षात्कृतलंबोदरेणह॥चक्षुष्मानश्रुतिसंपन्नोदिव्य
देहोभवत्तदा॥११॥जहर्षकमलात्पत्कासर्वडःखंनिरीक्ष्यते
मंजुलांमुखरांवाचमुच्चरंतंमुक्कमुक्कः॥१२॥निर्तयामासक
मलामणिमंत्रमहोषधेः॥अबुष्टानेमहाहोमैर्नसम्पण्या

ग०
पु०
६१

बभूवह॥१३॥सकथंमारुतस्पर्शान्त्वमीचीनोभवत्सुतः॥अथ
तंपुरुषंकाहंद्रुपेड्कर्मनाशनं॥१४॥इत्युक्तासुतमालिङ्ग्यसा
तस्थोविगतज्वरा॥तमादायगताभिर्लोकतंतन्नगरेषुनः॥१५॥
नागराभोजयामासुरुभावाभौचिसादरं॥नानापक्वान्नशका
धैःशर्कराघृतपायसैः॥१६॥एवंप्रतिदिनंतौतुभुक्तेनुरिवसंसु
दा॥आपतुर्धनवस्त्राणिनूतनानीतराणिच॥१७॥तमष्टच्च
न्नागरिकःपितुस्तेनाममेवदा॥कोदेशःकिंपुरंज्ञातिःकाचते
हतमेवच॥१८॥इतितदिरमाकर्ण्यदक्षोनामतमब्रवीत्॥ततो
मातरमामम्यपितरंनगरंकुलं॥१९॥हतंचपरिपप्रच्छतत

स्तं पुनरब्रवीत् ॥ कर्णं हे भानुनगरे व ह्यभो मे पिता महान् ॥ २० ॥
क्षत्रियो बलसंपन्नः ॥ व्यातेरिषु बलार्दनः ॥ तस्येयं कमला जा
या सुतो हं दक्षसंस्तवः ॥ २१ ॥ उत्पन्नो हं यदा ब्रह्मन् न धो बधिर ए
व च ॥ अनेकक्षतसंपन्नो मातापुत्रं तदोद्यता ॥ २२ ॥ पित्रा निषे
धिता सा वयं त्वं बद्धतया करोत् ॥ द्वादशा ब्रूत पस्तस्त्वा पिता पु
ण्यं न्यवेदयत् ॥ २३ ॥ न च मे पाटवं देहे पश्यति स्म पिता यदा
तदा विसर्जयामास मातरं मां च नागर ॥ २४ ॥ इति सर्वं जगो तस्मै
दक्षो मातरमुषोक्तं ॥ पुत्र उवाच ॥ अत्राहं सुभगो जातो वायुस्य
श्रेण कस्य चित् ॥ २५ ॥ श्रुत्वेच्छं तु गते तस्मिन् पुरुषे पुरवा सिनि

न०
पु०
६२

दक्षो जगाम त्वरितो मातरं प्रति नंदयन् ॥ २६ ॥ ततस्तन्वगरेतौ वा
उपविष्टौ द्विजन्मना ॥ गणेशगाराधनविधौ करुणायुतचेतसा ॥
२७ ॥ ततः साकमलादक्षो निर्वाणं परमास्थितौ ॥ एकांगुष्ठे
नतपसा गणेशगाराधने रतौ ॥ २८ ॥ देवनामचतुर्थ्यं त्रैलोक्यं
ह्रस्वान्वितं ॥ अष्टाक्षरं परमं त्रैलोक्यं जपतो भक्ति तत्परो ॥ २९ ॥ वा
युभक्षो मुक्ततनू निरीक्ष्ये भगवोस्तदा ॥ आविरासीत पौरुषे
करुणामब्धिर्विनायकः ॥ ३० ॥ चतुर्भुजो महाकायो वारणास्प
तिमुदरः ॥ अनेकसूर्यसंकाशो निशिखर्यश्चोदितः ॥ ३१ ॥ रक्त
कंचनमुक्तावन्मुकुटभ्राजिमस्तकः ॥ पीतकोशेयवसनो हा

६२

टकांगदभूषणः॥३२॥ एकजानुतिपातेनसंनिविष्टोमहासने॥ क
टिसूत्रंकोचनीयंमुद्रिकारत्नसंयुतः॥३३॥ महाहिंजवरेविभ्र
देकदंतंगजादकं॥ एवरूपंदृशतुः पुनश्चद्विजरूपिणं॥३४॥
जगादसद्विजस्तोतुभवन्निर्वाणतोषितः॥ प्रागतोहंवरंदा
तुंशृणुतंमनसेषितं॥३५॥ मुनिरुवाच॥ एवंप्रसन्नेविघ्नेशेप्र
त्यक्षेद्विजरूपतः॥ ननामपरयाभक्त्याभणक्ष्णो जलिश्रुतं॥
३६॥ दत्तउवाच॥ पूर्वजन्मकृतंयुष्मिंफलितंमेद्विजोत्तमं॥ यन्म
यादर्शरूपंतेद्विविधंपरमंमहत्॥३७॥ वैनायकंचवैप्रंचजन्म
मेजनिस्सार्थकं॥ कारणानंपरेत्वेचकारणंछंदसामपि॥३८॥

ग०
पु०
६३

वैतायकं च वैप्रचवैप्रच जन्ममेजनि सार्धकं ॥ कारणानं परं त्वं च
कारणं चंदसामपि ॥ ३८ ॥ परं ते यं परं ब्रह्म श्रुतिमृग्यं सनातनं ॥ त्व
मेव साक्षी सर्वस्य सर्वस्यांतर्वहिस्यथा ॥ ३९ ॥ त्वमेव कर्ता कार्या
णां लघुस्थूलशरीरिणां ॥ नानारूप्येकरूपी त्वं निरूपश्च निरा
कृतिः ॥ ४० ॥ त्वमेव शंकरो विष्णुस्त्वमेवेन्द्रो नलोयमः ॥ भूवायूख
स्वरूपोऽपि जलसोमह्नरूपवान् ॥ ४१ ॥ विश्वकर्ता विश्वपातावि
श्वसंहारकारकः ॥ चराचरगुरुगोमाज्ञानविज्ञानवानपि ॥ ४२ ॥
भूताभाविभवश्चैव त्वमेवेन्द्रियदेवताः ॥ कलाकाष्ठासुहृता
श्च श्रीर्धृतिः क्षांतिरेव च ॥ ४३ ॥ त्वमेव सांख्ययोगश्च शास्त्रा

६३

णिश्रुतिरेवच॥ पुराणानि चतुःषष्टिकला उपनिषत्तथा॥४४॥ त्व
मेव ब्राह्मणो वैश्यः क्षत्रियः शूद्र एवच॥ देशो विदेशस्त्वं क्षेत्रं
पुण्यक्षेत्राणि या एषु तः॥४५॥ त्वं प्रमेयो प्रमेयश्च योगिनां ज्ञा
नगोचरः॥ त्वमेव स्वर्गः पातालं वनान्युपवनानि च॥४६॥ ओ
षधो यलता वृक्षकंदे मूलफलानि च॥ अंडजा जारजा जीवाः
श्वेदजा उद्दिजा अपि॥४७॥ कामः क्रोधः सुधा लोभो दंभो दं
भो दया क्षमा॥ निद्रा तंद्री विलासश्च हर्षः शोकस्त्वमेव च
४८॥ मुनिरुवाच॥ इति दक्षवचः श्रुत्वा सुप्रसन्नो विनायकः
मेघगंभीरया वाचा स्मयन्निवजगादतं॥४९॥ गजानन उवाच॥

ग०

पु०

६४

प्रीतो हंते महाभागस्तुत्या गंभीर्या नया ॥ वरं दातुं समुत्कं वस्तथानंद
ददामिते ॥ ५० ॥ यद्यहं वरदः स्यांते कुक्षे प्रकोममोपरि ॥ स एव दास्य
ति वरं पदंगस्य प्रभं जनात् ॥ ५१ ॥ दिव्यदेहमनुप्राप्तश्चतुःश्रोत्रस
मन्वितः ॥ जातस्त्वं तस्य नामापि वदामि मुदलेति च ॥ ५२ ॥ स ध्यात
मात्रो विप्रेणः स्वरूपं दर्शयिष्यति ॥ यान्यान्कामयसे कामान्
स ते सर्वान्प्रदास्यति ॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वा परमात्मा तौ तत्रैवांते र्दधे रु
णात् ॥ तस्मिन्नंतर्हिते दक्षो रुरोद भ्रष्टाः खितः ॥ ५४ ॥ दरिद्रे या
नि धौलब्धे गते तस्मिन् यथैव सः ॥ गतायांगविवत्सो वारो रवीति
यथा भ्रष्टः ॥ ५५ ॥ मुचन्नश्रूणि नेत्राभ्यां पपात धरणी तले ॥ कृग

६४

तः क्वगत इति मुहुर्जल्पविनायकः ॥ ५६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ
पासमाखंडे दत्तस्तुतिर्नामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ विश्वामित्र उ
दत्तस्ततो भ्रमन्धाववह्नमस्यात्मजस्तदा ॥ नस्त्वेवेदगतं वस्वभू
षणं चातिविह्वलः ॥ १ ॥ पप्रच्छ ब्रह्मणामार्गे हृत्तांश्चेव विनायकं
विनायको गतः कुत्र कुत्र कश्चि गतं तु मे ॥ २ ॥ मुहुर्लस्यातिभक्त
स्य गजानन रतस्य च ॥ आश्रमं परमं दिव्यं सर्वसत्त्वाभयं प्रदं ॥ ३ ॥
मुहुर्लं मनसा ध्यायन् भ्रमन् यातस्तदाश्रमं ॥ नानाश्चर्ययुतं र
म्यमलकानंदनातिगं ॥ ४ ॥ ददर्श मुहुर्लं तत्र परार्धासनं गंधिजं
वेदवेदांगतत्त्वज्ञं सर्वशास्त्रार्थकोविदं ॥ योगाभ्यासवलैर्नानारू

ग०
७०
६५

पिणं सूर्य तेजसं ॥ वैनायकीं महाभूर्तिरत्नकांचननिर्मितां ॥ ६ ॥
चतुर्भुजां त्रिनयनां नानालंकारशोभिनां ॥ उपचारैः षोडशभिः
पूजयंतं विधानतः ॥ ७ ॥ ननामदक्षस्तदृष्ट्वा दंडवत्प्रधिवीतले ॥
मुच्यन् श्रूणि नेत्राभ्यां निश्च संश्रमुक्कमुक्क ॥ ८ ॥ पप्रच्छ मुद्रल
स्तंतुकस्त्वं कस्मादिहागतः ॥ नुरामिडः किं ते स्तिवदसर्वमप्रो
षतः ॥ ९ ॥ एवं विप्रवचः श्रुत्वा कमलानंदनस्तदा ॥ सावधानमना
भूत्वा जगाद दिजपुंगवं ॥ १० ॥ सत्यमेव वदेन्न ह्यनभिप्रायं तवां
तिके ॥ कर्णाटदेशे राजा भून्नगरे राजसंज्ञके ॥ ११ ॥ वल्लभो नाम
राजा भूत्तानीरातादयान्वितः ॥ तस्य पत्नी तु कमला जनयामा

६५

समांयदा ॥ १२ ॥ तदाङ्गं धत्ततयुक् श्रोणिताव्यविनासिकः ॥ अंधः
कुङ्गः कर्णहीनः शृङ्गहीनः श्वसनवक्त्र ॥ १३ ॥ अभवन्नागराह
ष्टात्पजैनमिति चाब्रुवन् ॥ पितामेक्षादशाहानि तानायायत्नमथाक
रोत् ॥ १४ ॥ शरीरपाटवार्यमेनालभतन्महेश्वरात् ॥ उपाये सत
तोमाचमातरं कमलाचमे ॥ १५ ॥ वहिर्निःकाशयामासनिर्द
येनांतरात्मना ॥ ततोमेजननीवेदादृढमानापुरंदरा ॥ १६ ॥ आग
च्छकौं दिव्यपुंमया सहस्रधादिता ॥ भिक्षात्नेक्रियमाणोऽर्च्य
एप्रभावतः ॥ १७ ॥ अभवद्दर्शनं तेवामंदस्येव यथाह शिः ॥ तव
गात्रमवाधायोः स्पर्शादोषागतामम ॥ १८ ॥ रघुनाथांघ्रिसंस्प

ग०
पु०
६६

शोदहिल्याहियथापुरा॥ दिव्यदेहं समापन्नः प्रसादात्तव सुव्रतः
१९॥ नमयाचिदितं किंचिज्जनन्यामेनिवेदितं॥ अहंचविस्मितोभू
त्वानिश्चयंकृतवानहदि॥ २०॥ मदंगवायुस्पर्शेन दिव्यदेहमहंग
तः तद्दर्शनं घटामेस्यात्तदादेहं धराम्यहं॥ २१॥ एवं भ्रमन्त्वङ्गदि
नंततो। सौकरुणानिधिः॥ आचिरासीन्मम पुरः कोटिस्सूर्यस
मन्विप्रभः॥ २२॥ अभयोस्तपसा तुष्टेः देवदेवो गजाननः॥ तं ह
ृष्टाकमलाकामान्संप्राप्तामनसस्थितान्॥ २३॥ ततो मामत्र
वीदेवः प्रसन्नो मंजुलोगिरिं॥ पदर्थं नियमंकृत्वा भ्रमन्नेव द
मुपागतः॥ २४॥ सोहं ते दर्शानं यातो मुकुलो ब्राह्मणो तमः॥ शु

६६

त्वातद्वचनं हृष्टमभवत्मानसंमम ॥ २५ ॥ ततो गजाननमहंस्तुव
वान् विविधैस्तवैः ॥ उवाच सुप्रसन्नात्मा वरं दृष्ट्वा महामते ॥ २६ ॥
अहं चाकथयंतस्मै यथ मे मनसि स्थितं ॥ ततो ब्राह्मण रूपं त
त्पत्न्या न्य रूपमादधे ॥ २७ ॥ चतुर्भुजं महाकायं मुकुटायेष
मस्तके परशुं कमलं मालां मोदकानां वहन्करैः ॥ २८ ॥ दि
व्योचरयुतां भ्राजद्विषाणकरपुष्करं ॥ कुंडले प्रवहन्नुत्पलैः
सूर्यविंबे इवापरे ॥ २९ ॥ दिव्यालंकारसंयुक्तं भुजं गन्धलयेद
रं ॥ देवर्षिगन्धर्वगणैः किं नरैरुपशोभितं ॥ ३० ॥ ततः प्रानंदपू
र्णं हं हृष्टा रूपं तथा भवं ॥ शर्णचंद्रं यथा हृष्टा शर्णो भवति वारि

ग०
१०
६७

धिः॥ ३१॥ तदैवांतर्हितं रूपं दृष्टं पावनं सादरं॥ यथा स्वप्नगतं सं
र्वं जागरे नैव दृश्यते॥ ३२॥ ततो हं नितरां विन्नो न्यतन भुवि
मूर्च्छितः॥ प्रतिलभ्यततः संज्ञावरं स्रष्टि तिसंस्मरन्॥ ३३॥ यथा
चेदेव देवेशं सर्वव्यापिनमीश्वरं॥ गृहे मे सुस्थिरालक्ष्मीर्भक्ति
मेतादृशी तव॥ ३४॥ दृष्ट्यश्चेत्सूर्यपुण्येन दयमेतत्प्रदीयतां
ततो हं श्रुतवान्दत्तमिति वाचं न भोगतां॥ ३५॥ ततो हृष्टम
नाविप्रतवसान्निध्यमागतः॥ मुक्तलस्त्वं द्विपास्यो सो द्वि
पास्यस्त्वं समुक्तलः॥ ३६॥ इति मे मनसि स्पष्टं भाति सर्वं ग
जाननः॥ भूतं रुचा च॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा मुक्तलो वाक्यम

ब्रवीत् ॥ ३७ ॥ सभाग्यः कृतकृत्यो सि भक्तिं मान्कमलात्मजम
हिमातवभक्तेर्हि वक्तुं शक्येन केनचित् ॥ ३८ ॥ तयामिसुहृदं
चाहं दशवर्षं शतं तपः ॥ नमपातादशो देवो दृष्ट्वासीत् कदा
चन ॥ ३९ ॥ यः सर्वजगतो नाथश्चराश्चरगुरुर्गुरुः ॥ घोरजः स
त्वतपसां नेतानित्यगुणाश्रयः ॥ ४० ॥ यो ब्रह्मशिवविष्णुनां श
रीराणिकरोति हि ॥ भूतानां च विभूतानां मात्रेन्द्रियधियाम
पि ॥ ४१ ॥ येन देवा विडः सम्यक् वेदानर्षयोऽपि च ॥ एवं गजाननं
त्वं हिययासि दृष्टवान् फुटं ॥ ४२ ॥ अहं त्वच्चरणे वंदे यतस्त्वं
भक्तिं तत्परः ॥ ततः परस्परं तौ तु नेयतुश्चालिलिङ्गतुः ॥ ४३ ॥

गुरुवंधूचिरंकालमेकचित्तौसमागतः॥ततएकाक्षरंमंत्रं
 जपंध्यानपूर्वकं॥४४॥मुद्रालोराजपुत्रायनम्रायोपरिदे
 शह॥उवाचचैतन्भूयोपिमंत्रस्यास्यदिनेदिने॥४५॥अनु
 शनंकुरुष्वत्वेप्रसन्नस्तेभविष्यति॥गजाननोरदत्ता
 मान्नमनसावांछितांस्त्वया॥४६॥एनेवेत्यजसेमंत्रं सर्वशो
 नाशमेष्यसि॥यद्यस्यभक्तिं सुचिरं लोकेस्मिन्वर्तित्वैरि
 ष्यति॥४७॥इंद्रादिलोकपालानांगणो वश्यपत्वमेष्यति
 इहभुक्ताखिलान्भोगानंतेमोक्षमवाप्स्यसि॥४८॥इति
 श्रीमद्रणेशपुराणेउपासनाखंडेमंत्रोपदेशवर्णनं नामै

कविंशतिमोऽध्यायः ॥२१॥ आश्चर्यभूतं कथितं दत्तपुत्रस्य चे-
ष्टितं ॥ विस्मयो मे मह्यं स्तत्र संजातो मुनिसत्तम ॥१॥ अंधः कु-
ब्जः स्ववद्रक्तः प्रतिगंधसमन्वितः ॥ वाचा विहीनो मेघश्च
प्यासमात्रावशेषितः ॥२॥ कथं मुहुतरे होत्स्व वायुना दिव्य-
देहभाक् ॥ संजातः केन पुण्येन तथा वापातकाकृतः ॥३॥ दिव्य-
वर्षसहस्रं यस्ततापपरमंतपः ॥ कथं तस्या भवेन्नैव दर्शनं दे-
वतो षजं ॥४॥ कथं देवस्य पुत्राय देवदेव इमान्नतः ॥ प्रत्यक्षो भू-
दिनाल्लेशैः सचकः पूर्वजन्मनि ॥५॥ एतत्संशयजातं मे नु-
दसर्वज्ञतेनमः ॥ न तृप्यामि पिवन्नित्यंगजाननकथामृतं ॥६॥

ग.
पु.
६२

मुनिरुवाच॥ सम्यक्कष्टं त्वया राजन्संशयच्छेदनायते॥ वदामि नि
खिलं सम्यक्शृणुष्वैकमनान्तप॥ सिंधुदेशेति विख्याता पद्मिनी ना
म्ना भवत्पुरी॥ तस्या मासीद्वनी वैश्वपश्रेष्ठः कल्पाणामंजकः
८॥ वरान्तःकुशलो धीमान् दिजदेवपरायणः॥ इडमतीति वि
ख्याता पत्नी तस्य शुभानना॥ ९॥ पतिव्रता पतिप्राणा पतिवा
क्यपरायणा॥ तयोः कालेन संजातो गुणवान्पुत्रस्तमः॥ १०॥
कल्पाणः प्रदोषेनैव स्वार्थे कारणा निव॥ ब्राह्मणेभ्योऽथ
रत्नानि कांचनं भूरि रक्षिणं॥ ११॥ ज्योतिर्विद्भिर्नगदितं नाम
चक्रे सुतस्य सः॥ बह्माल इति विख्यातं बलवत्वाच्च भंतदा॥ १२॥

६२

सचकालेनमहतासवयस्यैःसमन्वितः॥देवशृजारतो नित्यंग्रामा
बहिरयान्मुदा॥१३॥एकदातेवनंयाताबल्लालप्रमुखाःसुताः
नानाकीडरतास्नाताउपलंस्थाप्पसुंदरं॥१४॥गणेशचुध्या
संश्रज्यहवीकुसुसपल्लवैः॥केचित्पद्मानरतास्तस्यनामजा
प्यंप्रचक्रिरे॥१५॥केचिच्चनरतुस्तत्रयष्टेष्टं देवभक्तितः॥केचि
च्चगानकुशलाज्जगुर्देवस्पतुष्टये॥१६॥केचित्काष्ठैःपल्लवैः
श्रमंडपंचक्रुरोजसा॥केचिद्रितिपरीवेशंकेचित्प्रासादमुत्तमं
१७॥केचिन्मानसपलाभिःकेचित्पुष्पलतादिभिः॥धूपंदीपं
चनैवेद्यफलंतांबूलदक्षिणाः॥१८॥निवेद्यपुपुजुःसम्यक्मुदा

ग०
७०
७०

परमयायुताः॥ केचिच्चपंडिताभूत्वा पुराणान्यब्रुवंस्तदा॥ २०॥ न
क्षुधां न तृषां कोपि जानंदेवस्य भक्तितः॥ एकदा जनकास्तेषां क
ल्याणं वैश्वमन्वयुः॥ २१॥ अब्रुवन् रोषिताः सर्वे स्वबलात् निवारय
शिशून् सर्वांनुपारूपवन् यातिरिनेदिने॥ २२॥ न याति प्रातराशाय
न मध्याह्ने निशा मुखे॥ कृशानु बालका जाताः स्वसुते शिष्या
धुना॥ २३॥ नो चेदयं निबध्नेन ताडयाम इतः परं॥ पुराधिपमथा
भ्येत्यत्वां बहिः करवामहि॥ २४॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा श्रुतपूर्वं
कराचन॥ रोषावेशात् सकल्याणो जपाकुसुमलोचनः॥ २५॥ महान्
तंदं उमासायताडनार्थं सुतं ययौ॥ दंडघातेन गत्वैव मंडपं प्रवेभंज

ह॥२६॥ चालकाश्च तस्य सर्वे जगमुदशदिशो नृप॥ एक एव सवह्ना
लोहदभक्त्या स्थितो भवत्॥ २७॥ हृदमुत्थाप्य ते धृत्वा हंते नाता उय
ऋशे॥ यथा सर्वशरीरस्य धाराः शोणितसंभवाः॥ २८॥ प्राङ्गिरासन्वा
रिधारा वर्षाकाले यथा गिरेः॥ चित्ते पद्मरतः पश्चाद्देवं सिंहं रसुद
रं॥ २९॥ बन्धतं सुतं हस्ते च स्त्रीपालाशतो हृदं॥ पुत्रं स्नेहं परित्यज्य
यम हतश्चापरः॥ ३०॥ मुक्तो दंतैर्न हस्ताभ्यां पादाभ्यां स यथा भव
त्॥ उवाच पश्चात् पुत्रं देवस्त्वं मोचयिष्यति॥ ३१॥ सदा ताभोजनं
पानं गोपनं च करिष्यति॥ यदि चेद्गृहमायासितदा सत्यं मरि
ष्यसि॥ ३२॥ मुनिरुवाच॥ विभज्य देवालयमाश्रुयातः कल्याण

ग.
३०
७२

वैश्वोतिरुषानिविष्टः स्वमंदिरं बध्यवने स्वपुत्रं देवस्य योगाद
भवत्सुडष्टः ॥ ३३ ॥ स्वमंदिरं बध्यवने स्वपुत्रं देवस्य योगाद भवत्सु
डष्टः ॥ ३३ ॥ तस्मिन् प्रयाते स च वैश्वपुत्रः शुशोच देवं मनसा विचिं
त्य ॥ विघ्नारिरित्येव कथं नु देवनामा भवत्सर्वजनेषु गीतं ॥ ३४ ॥ इ
ष्टं श्रविष्ठा निननाशये स्वेडष्टा त कत्वेन कथं प्रसिद्धः ॥ शेषो व
निवास विनाशरी मे चंद्रामृतं वह्नि रथो ह्यतां च ॥ ३५ ॥ त्यजत्स
मक्ता न च सैत्यजेथा वेरेषु शास्त्रेषु कथं प्रसिद्धः ॥ एवं विल
प्याथ निजं शशाप कल्याण पौ संज्ञं पितरं सुडष्टं ॥ ३६ ॥ येनेदं मम
विधस्तं देवालयमनुत्तमं ॥ गणेश मूर्ति विज्ञेयं ताडनं च ममाक

७२

रोत् ३७ सचांधोबधिरः कुब्जो मूको भवति निश्चितं यस्मिन् सु
हृदा भक्तिर्द्विरदाननमुत्तमां ३८ ॥ तदेकं मम सत्यं स्यात् तस्य
सर्वं मयोदितं न बद्धो भक्तिमनसा शक्तो सौंदर्यबन्धने ॥ ३९ ॥ अ
नन्यबुद्ध्या परिचित्य देवं त्यजामि देहं विजने वने स्मिन् पलाय
नं नैव कृतं यदैव तं देव देहोऽपि त एष देव ॥ ४० ॥ तस्मै व निश्चये बु
द्ध्या प्राउरासी क जाननः ॥ आह्वयस्य स्वरूपेण बह्ना लस्य प्र
भावतः ॥ ४१ ॥ यथा निशा तमोपाये श्रीसूर्य उदया चले ॥ तथैव बं
धनान्यस्य तेजसा शिथिला मिच ॥ ४२ ॥ जातानि तत एनं स नम

ग०
पु०
७२

अत्रेष्टदंडवत्॥ देहस्य चारुताजातानक्षतेन च शोणितं ॥ ४३ ॥
ज्ञानं च निमलं जातं देवदेवस्पर्शनात् ॥ तुष्टावविधैर्वाक्यै
र्यथा मतिगजाननं ॥ ४४ ॥ बह्नाल उवाच ॥ त्वमेव मातासि पि
ता च बंधुस्त्वमेव कर्तासि चराचरस्य ॥ निर्मासि इष्टं श्रुतं
श्रुतं साधूस्त्वमेव कर्तासि चराचरस्य ॥ निर्मासि इष्टं श्रुतं श्रुतं
साधून् यो नो वियो नो वियुं न्वथापि ॥ ४५ ॥ त्वमेदि कृचक्र नभो
धराब्धि गिरा इका लानल वायुरूप ॥ रवी इताराग्रह लोक
पाल वर्णेन्द्रियाथैषधिधातुरूप ॥ ४६ ॥ मुनिरुवाच ॥ इति स्तु

७२

तिंसमाकर्ण्य सुप्रसन्नो गजाननः ॥ अलिंग्य निजभक्तं तमुवा
च धननिखनः ॥ ४७ ॥ देव उवाच ॥ प्रासादो येन भग्नो मे नरके स
पतिष्यति ॥ तव शापो पितस्यैवं भविष्यति ममाज्ञया ॥ ४८ ॥ अंधो
धवधिरः कुञ्जो मूको स कुस्त्रावसंयुतः ॥ मम शपेत्समासाद्य
भविष्यति न संशयः ॥ ४९ ॥ पिता समात्तकं चैनं कारिष्यति गृहा
दहिः ॥ अन्यं ते वां स्थितं ब्रूहि उः प्राप मपि ते ददे ॥ ५० ॥ मुनिरु
बलालोथा ब्रवीद्देवं मम भक्तिदृढासुते ॥ अस्मिन् क्षेत्रे स्थि
रो भूत्वा लोकान् तत्तत्स्वविप्रतः ॥ ५१ ॥ गणेश उवाच ॥ त्वन्नाम एव
मन्नाम भविष्यति जने शुभं ॥ बलाल विनायकेति नगरे सुप्र

तिष्ठितं॥५२॥मयिचित्तंस्थिरंतेस्याप्रक्तिरव्यभिचारिणी॥यात्रो
ममकरिष्यंतिनगरेपह्निंसंशुके॥५३॥भाद्रशुक्लचतुर्थ्यायेते
षांकामानन्दसाम्यहं॥मुनिरुवाच॥इतिदत्तावरान्देवस्तत्रैवांत
र्हितोभवत्॥५४॥ततोविनायकंस्थाप्यबह्नालोब्राह्मणेःसह
प्रासादंकारयामासनानाशोभासमन्वितं॥५५॥बह्नालवैना
यकंतेकथितंसुकथानकं॥यच्छुत्वासर्वपापेभ्योमुक्तःकामा
नवाप्नुयात्॥५६॥इतिश्रीगणेशपुराणोपासनाखंडेवह्नाल
विनायककथनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः॥२२॥भट्टशुक्लवाच॥वि
श्वामित्रवचःश्रुत्वाभीमःपप्रच्छतंपुनः॥भीमउवाच॥श्रुतंदत्ता

स्यचरितं विश्रांतं मम मानसं ॥ १ ॥ कथं कल्याणवेशस्य गतिरासी
इदं स्वतां ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ श्रुणु धैर्यं मनोभीम कथामेतो वसे
मिते ॥ २ ॥ बह्नालशापात्कल्याणदेहाच्चुप्रावशो गितं ॥ असं
ख्यं तत्संयुक्तः प्रावाद्धधिरतां धत्ते ॥ ३ ॥ मूकतापूर्तिगधितं जा
तं तस्य इरात्मनः ॥ रदशोऽमतीतस्य दशमा कस्मिन्कांततः ॥ ४ ॥ कि
मिदं किमिदं कस्माज्जातमेवं शुशोचितं ॥ स उवाच ॥ ज्ञानिनोऽस्य व
दान्यस्य रेवदिजरतस्य च ॥ ५ ॥ धर्मशास्त्रार्थनिष्ठस्य स्वसारपरितो
षिणः ॥ अवस्थेयं कथं जातामममभर्तुनिरेनसः ॥ ६ ॥ मुनिरुवाच ॥ ए
वं विलप्य बहूधा निश्चसंती पुनः पुनः ॥ तिनवद्वंद्वने पुनं निशम्य

१०
१३
१४

रुदती मुहुः ॥ ७ ॥ पौरैः सह ययौ तत्र यत्र बद्धे वने सुतः ॥ तत्र देवा लये
देवं दर्शय गणनायकं ॥ ८ ॥ चतुर्भुजं त्रिनयनं सिंह राक्षस विग्रहं व
ह्नालं च सुतं तत्र पूजयंतं गजाननं ॥ ९ ॥ मुक्तं निर्व्रणमव्यंगं नि
रीक्ष्य परवासिनः ॥ उवाचे इमती कुद्धा भर्तृपती पुनः पुनः ॥ १० ॥
कथं प्रतारिता तथ्यवादिभिर्भर्तृसन्निधौ ॥ तादृशं तं परित्यज्य पु
त्रस्नेहादिहागता ॥ पश्यंतु देवभक्तिं मे पुत्रं कुर्वंतमीदृशी ॥ मुनिरु
विस्मितां सर्व एवेते न किंचित्प्रोचुरणवपि ॥ १२ ॥ कश्चिद्देव महाभक्त
महिमा केन गम्यते ॥ वीर्यं सिंह रक्तांगं रक्तचंदनचर्चितं ॥ १३ ॥ रक्ता
वरं रक्तपुष्पमाताभिरुपशोभितं ॥ निर्मम निरहंकारं मम मुञ्जमिव वि

१४

घ्नये ॥४॥ निरीक्षतादृशं प्रवृत्त्यक्ताशोकं नन्दसा ॥ अतिलिङ्गतदातंतुस्ते
हस्तुतपयोधरा ॥५॥ आहतं स्वग्रहं यावः पितुस्ते व्यसनं महत् ॥ उपस्थि
ते तत्र कंचित्कुरुपायं महामते ॥६॥ आवां धन्यो तमो लोके ययोः
पुत्रस्त्वमीदृशः ॥ सर्वगद्गतवान् रक्तस्त्राववान् शतगंधवान् ॥७॥
श्यामास्यः कृशनायुक्तो वधिरोषांध एव च ॥ एतादृशः पिता ते स्ति
ते निवेदितुमागता ॥८॥ पितृधर्मेण ते तत्वं ताडितो न र्थं कृद्यदि तत्रा
पराधो नैवास्ति श्रुतिस्मृतिपुराणतः ॥९॥ पुत्रधर्मान् निरीक्षस्व कु
र्वारोग्यविचारणं ॥ त्वया श्लाघ्यतमो लोके पिता ते पितृवत्सलः
२० मातृपितृवचः कार्यं सत्पुत्रेण यशस्विना ॥ पूजनं च तयोः कार्यं

१०
७२
७५

पोषणं पालनं तथा ॥ २१ ॥ औषधान्मंत्रतश्चापि देवता प्रार्थयापि वा
उपायं कुरु पुत्रत्वं मयि हृष्टिं निवेशय ॥ २२ ॥ यशस्ते भविता लोके सो
भाग्यं मम बालक ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा बह्ना लोवा क्यमब्रवीत् ॥ २३ ॥
बह्ना लोवा च ॥ कस्य माता पिता कस्य - - पुत्रोऽथ वा सुहृत् ॥ विघ्न
राजकृतं सर्वं मनुष्यं ह्यखिलं स्मृतं ॥ २४ ॥ तस्मान्मम पिता भद्रं माता दे
वो विनायकः ॥ यथा कुरुते कर्म स तथा फलमश्नुते ॥ २५ ॥ मया सम
र्पितो जीवो देवदेवे गजानने ॥ तेन जीवस्तथा ज्ञानं मम दत्तं सुभक्तितः
॥ २६ ॥ प्राप्ता रभं जना देवसेपणात्तान्मम ॥ विनायकेति भक्तस्य तथा
प्राप्तं फलं शुभे ॥ २७ ॥ विचार्यमाणं न त्वं मे माता वा स पितापि च ॥ सर्वस्य

७५

हि पिता देवो माता देवो गजाननः ॥ २८ ॥ स एव ज्ञानदस्त्राता संहर्ता
कालरूपवान् ॥ सर्वस्वरूपो देवेंद्रो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ २९ ॥ वृ
धामेयेन इष्टेन तारुनं निर्घृणो न च ॥ कृतं देवस्य विसृज्यः प्रासाद
स्यापि भोजनं ॥ ३० ॥ तस्यास्य दर्शने दोषः पतितस्य महान् भवेत्
स्नेहं त्यक्त्वा मदीयं त्वं पतिं स्वपरिषेवय ॥ ३१ ॥ माता उवाच ॥ कृपा
तो नृग्रहात्तस्य नामाख्यातं भविष्यति ॥ ३२ ॥ ततो द्वादशवर्षाणि व
ह्नभस्तस्य ते तपः ॥ ३३ ॥ ग्रंथतां वधिरत्वं च भूतानि मूकतां तथा ॥
व्यपनेतुं तु दक्षस्य परं नियममास्थितः ॥ ३४ ॥ अलब्धा सफलं तस्मा
त्स पुत्रांस्तो शुभानने ॥ निराकरिष्यते गेहादिदेशास्त्रा भविष्यसि

ग०
पु०
७६

३५॥ कस्यचिद्विजवर्यस्यदिरदाननचेतसः॥ दैवात्स्पर्शेनभद्रेतेसम्प
कपुत्रोभविष्यति॥ ३६॥ तत्रैवगणनायस्यदर्शनंचभविष्यति॥ तदास
दिव्यदेहत्वंप्राप्स्यतेदिरदाननात्॥ ३७॥ इतिसर्वसमाख्यातमुच्चाप
कारणंशुभे॥ भविष्यंकथितंतेद्ययथेष्टंगम्यतांत्वया॥ ३८॥ विश्वा
मित्रउवाच॥ एवंनिराकृतातेनजननीनिरगाततः॥ ३९॥ त्रिशोकस
मायुक्ताकिंचिद्वर्षयुतापिच॥ ४०॥ सचारुरोहतदिव्यंविमानंभ
क्तिभावितं॥ गजाननेनविहितंबह्नालोद्यागमदिवं॥ ४१॥ इति
तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टुमिहत्वया॥ यागतिस्तेनवैशंपेनसंप्राप्ता
जन्मनोर्हयो॥ ४२॥ यथाजगादबह्नालःसर्वतदभवत्तदा॥ साज

७६

शेकमलाभूत्वात्सोभवत्क्षत्रियर्षभः॥४२॥ इति श्रीमत्तगणेश
पुराणे उपासनाखंडे भविष्यकथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः २३
भीम उवाच ॥ दक्षेण मुनिशार्दूलराजपुत्रेण धीमता ॥ अनुष्ठानं
कृतं कुत्र कथं वा कस्य वा मुने ॥ १ ॥ एतद्विस्तार्य मे ब्रूहि शृण्वंस्त्व
प्याम्यहं न च ॥ अविद्वरेषुरस्तस्याः कौटिल्यस्य महावनं ॥ २ ॥ रम्यं
नानावृक्षयुतं नानाश्रवापदसंकुलं ॥ नानापक्षिगयैर्युतं
लतातालविराजितं ॥ ३ ॥ सन्मनोनिर्मलपयः सरोवापीविरा
जितं ॥ जीर्णप्रासादमध्यस्थगजाननविराजितं ॥ ४ ॥ तत्र स्थि
त्वा तपश्चक्रे गजाननमुतोषकं ॥ मुकुलेनोपदिष्टे जमंत्रेणोका

१०
१०
११

भरेणसः॥५॥तोषयांमासतंदेवंवर्षैर्द्वादशसंमितैः॥स्नानैर्वस्त्रैः
सुगंधैश्चमाल्यैर्धूपैश्चदीपकैः॥६॥नैवेद्यंकंदमूलैश्चभिक्षिता
नैरकल्पयन्॥मनसाकल्पयामासदक्षिणोक्षत्रियर्षभः॥७॥
एवंतस्यागमन्भूयोदिनानित्वेकविंशतिः॥ततःप्रभातसम
येस्वप्नएवंददर्शसः॥८॥एकंमहामतंगंचसिंदूरार्क्तमुशोभि
तं॥मदस्त्राविसुगंजाम्भ्योमुंदरंगिरिसंनिभं॥चारुप्रसन्ननय
नंदंतशोभिमहत्करं॥अमरालिसमाकीर्णंगजाननमिवाप
रं॥९॥तेनतत्कंवदेशेतुरत्नमालासमर्पिता॥जनउद्ध्वाप्यतं
स्कंधेस्त्रापयामासदंतिनः॥१०॥सदंतीनगरंयातःपताकाध्वज

११

शोभितं॥ ततः सप्रतिबुद्धः सन्प्रप्रच्छजननीनिजां॥ १२॥ कमलेवद
मातस्त्वमस्याभिप्रायमद्यमे॥ आरोहणं गजस्कंधेषु भंवायदि
वाशुभं॥ १३॥ मात उवाच॥ धन्यस्त्वमसि दृष्टेयं गजरूपी विनायकः
आरोहणं फले राज्ञ्यप्राप्तिरेव न संशयः॥ १४॥ दत्त उवाच॥ यदिरा
ज्यस्य प्राप्तिः स्यात्तदा तुभ्यं ददाम्यहं॥ नरयानं तथा ग्रामान्दीपि
कां मौक्तिकस्रजं॥ १५॥ धर्मं च कारयिष्यामि गवाष्टपददानतः॥
ब्रह्मतानियमश्चैव दानान्यन्यान्पनेकशः॥ १६॥ मुनिरुवाच॥ शु
भेच्छं कमलाहृष्टा जगारत नयं प्रति॥ त्वयिराज्यस्थिते पुत्रपर
मानंदतामसम्॥ १७॥ स दुर्मे रमतां चेतः सतः सारभूतस्तव॥ आयुष्यं

ग०
पु०
७८

विपुलं ते स्तुतिज देवा च नेरतिः ॥ २८ ॥ इति श्री गणेश पुराणे उपास
नाखंडे स्वप्न कथनं नाम चतुर्विंशति मोध्याय ॥ २४ ॥ विश्वामित्र उ
वाच ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि देव कालं कृतं शुभं ॥ कौडिन्येन गणेशा
चंद्रसेनो महामतेः ॥ १ ॥ स्वकर्मपरिपाकेन निधनं कालयोगतः ॥ अ
गमदिव्ययानेन धर्मबाहुल्यतो रियं ॥ २ ॥ तच्च नागरिकाः श्रुत्वा हा
हाकारं प्रचक्रिरे ॥ धावमानाय युस्तत्र तत्काकार्याण्यनेकशः ॥ ३ ॥
शिरांसि च विनिघ्नतः ॥ पाणिभिः शोककर्षिताः ॥ चस्वबलुश्च प
तंतश्च ददृभुः प्रेतभूयति ॥ ४ ॥ नेमुः पादौ प्रगृह्येव उः खमोहव
शंगताः ॥ केचिद्वस्त्रं गृहीत्वेव स्वस्वमूर्ध्नि न्यवेशयन् ॥ रुरुडः

७८

सुखरंकेचित्पाणिष्टुमुखस्वनाः॥ मृताइवनिपेतुश्चस्नेहातिशय
यतोपरे॥६॥ तस्यपत्नीतुमुलभारुरोददारुणस्वरा॥ पाणिभ्यांवि
घ्नतीस्वीयंहृदयंभृशडःखिता॥७॥ विकीर्णभूषणमूर्च्छामागता
पतिताभुवि॥ समानव्यसनाभिःसापुरस्त्रीभिर्धृतातदा॥८॥ विल
लापतदाकोताचंद्रसेनस्यसुंदरी॥ निर्लज्जानिरनुक्रोशाना
थनाथेतिजल्पती॥९॥ विधातर्नदयातेस्तिबालवच्चरितंतव
युनक्तिस्नेहभावेनवियुनंक्ष्यकृतार्थकं॥१०॥ राजन्नष्टृष्टाकग
तोवदमांकुरुणानिधे॥ दिनेदिनेवदस्येवंयामिभद्रासनेप्रिये
॥११॥ अथनिष्ठुरतांकेनगमितोस्यागसामम॥ तत्तत्तमस्वनमा

ग० पु० ७९
मेषाजनमध्येगतत्रया॥१२॥नयमोयत्रयातोसिप्रियांतेप्रियकारिणी
त्रिलोकीपश्यतीश्रूत्यांअपुत्रापतिनाविना॥१३॥मुनिरुवाच॥सुमं
तुःप्रकृतिस्तस्यमनोरंजनएवच॥द्वावप्परुदतांतत्रकिंराज्यस्यभ
विष्पति॥१४॥आवाभ्यामविचार्यैवकृगतोनृपसत्तमः॥कस्मान्न
वदसेराजन्किमर्थमोनमास्थितः॥१५॥नपश्यसिप्रियांभार्याम
नाथामिवविद्वलां॥सहैक्याचोनृपतेत्पक्तासर्वग्रहाश्रमं॥१६॥
अनाथंनगरंतेद्यराष्टंवाकोथपास्यति॥मुनिरुवाच॥एतस्मिन्
तरेतत्रबभ्राणब्राह्मणःसुधीः॥१७॥वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञःप्रस्तुते
निष्ठुरंवचः॥सर्वेस्वार्थपरायूयंनान्नःकश्चनविद्यते॥१८॥सुह

दांरोदनाश्रूणि मुखे प्रेतस्य यांति हि ॥ दृष्टिं व्याभरतां यांति प्राणही
नं कलेवरं ॥ १९ ॥ ब्रह्मांडगोलके को नु मृतमन्यो नु गच्छति श्यं च
सुलभा राज्ञी रोदते जीविताशया ॥ २० ॥ यस्यामनो नु गत्यर्थं न सारो
रीति कर्हि चित् ॥ यूयं सर्वे नागरिकाः स्वकार्यगमनाकुला ॥ २१ ॥
सूर्यवंश्याः सोमवंश्या ये राजानो मृतान किं ॥ तस्मादत्त्राय सर्वे
पिराज्ञः कुर्वंतु संस्कृतिं ॥ २२ ॥ मृते संस्कारकारीयः स एवात्त्रो न
चापरः ॥ एतदर्थं हि लोकस्य ज्यायसी पुत्रगृह्णता ॥ २३ ॥ तस्माद
नीयतां धर्मपुत्रो वाप्यन्य एव वा ॥ सहि क्रियामारभतु सर्वे देय
स्ति लाजलिः ॥ २४ ॥ मुनिरुवाच ॥ ततो स्तेनागरां सर्वे तावमात्मेोस्त्रि

ग०
पु०
८०

श्रुताः॥ प्रबोधिता ब्राह्मणेन चक्रस्तस्योर्ध्वदेहिकं॥२५॥ सुमंतो ना
कृतं सर्वं सर्वैर्दत्तस्तिलांजलिः॥ अनस्नानेन तत्ते सर्वं नगरं विविश
श्रिरात्॥२६॥ विदस्य पितुर्मंदस्य पत्रं न त्वेश्वरं जनाः॥ सांत्वयित्वा
तु मुलभां त्वैषित्वा ययुः स्वस्वं निवेतनं॥२७॥ एकदा नागराः सर्वे
दावमात्यौ नृपप्रिया॥ सर्वे संशयेतां ग्रासन् प्रजापालनकर्मणि
२८॥ एतस्मिन्नेतरा तत्र मुकुलो मुनिरापये॥ उवाच सर्वा शय
वित्तस्य राज्ञो महागजः॥२९॥ गहनो नाम गृहणा तु मालां पुष्क
रनिर्मितां॥ सम्राजे यस्य कंठे तां निक्षिपेत् स नृपे भवेत्॥३०॥ त
थेति च तदा सर्वे साधुसाध्वित्यश्रजयन्॥ प्रतीप्रियज्ञानवतो ववो

८०

मुकुलशर्मणः॥३१॥इतिश्रीगणेशपुराणोत्पासनाखंडेसंस्कारव
र्णनं नाम पंचविंशतिमोऽध्यायः॥२५॥विश्वामित्र उवाच एक
स्मिन्दिवसे शुभग्रहयुते लग्ने शुभे वासरे योगे वारफले जने च न
गरे नानाविधे मेलिते मालारत्नमयी ददौ नरपते सखी करेणोः
करे संप्रार्थ्य द्विदं कुरुष्व नृपतिं लोके पुत्रस्ते मतः॥१॥माता सा
परिगृह्य वारणपतिः संरंजितो धातुभिर्बभ्रा मदिजवं दिचार
णगणेशाशासितः सर्वतः नानावाद्यकरैर्हृतो नृपभटैराज्या
र्थिभिः पूरुषैर्जिघ्रसर्वजनं सभापरिगतं यातो बहिपत्तनात्
२॥नार्यास्तं नगरेशि भूय पती नृकृत्वा पुरो वस्त्रिताराज्यार्थं

ग०
पु०
८२

विविधानराश्रवक्रधाश्रेणीमुखाश्रस्थिताः॥तेसर्वेविमस्कतांप
रिगताःप्रत्यापयुःसंग्रहंयातेस्मिन्नाहनेकरिएयथपुरोयाता
वहिश्चापरे॥३॥गजस्तुयातःकमलामुतंतंसेष्टजयंतंदिरदान
नंतं॥दृष्ट्वैवतस्मिन्निदधेसमालापस्यात्सुलोकेषुसुरेषुनाके॥४॥
वस्त्राणिमाल्यानिचभूषणानिरक्षापरत्तानितदेवलोकैः॥ज्ञात्वा
मतंपौरजनस्पतस्परान्ताःप्रकृत्योरुभयोस्तदैवव॥५॥वचडर्वाद्य
संघाश्चरित्वाभौमाप्रनेकशः॥मुमुचुःपुष्पवर्षतेदेवाहर्षयुताः
शुभं॥६॥उपविष्टास्तसालोकायाथस्यानंयथाक्रमं॥नेमुश्चतं
रत्नरूपममात्यद्वयसंयुतं॥७॥तांबूलानिचवस्त्राणिजनेभ्यः॥८॥

रसौ नरपः॥ ब्राह्मणन्युजयित्वैव रसौ सानान्यनेकशः॥ ८॥ संपूज्यमात
रं तांतु चस्त्रालंकारणारिभिः॥ दापयामास दानानि ब्राह्मणेभ्यो य
थाविधि॥ ९॥ नरयाने समारोप्य स्वयमारुरुहे गजं॥ अलंकृतं सिक
मार्गं पताकाध्वजसंयुतं॥ १०॥ अश्वारुढावमात्यौ तौ पुरस्कृत्य ययौ
पुरं॥ स्तुवंति वंदिन यो रा नृत्यं त्यक्त्वा सरसः पुरं॥ ११॥ गंधर्वनिष्ठा स्ते
वीरा धावित्वा द्यां त्यमुं पुनः॥ जयशब्दो वाद्यशब्दो सर्वेषामगमदि
वं॥ १२॥ नरपदारं समासाद्य नत्वा केचिद्गृहं ययुः॥ सभायां विविशुः
सर्वे संप्रियातीतान् पास्तदा॥ १३॥ नृपां प्रेषयामास मुकुताय म
हाप्रतिः॥ ह्यबंधजं चामरं च सुमंतं प्रकृतितथा॥ १४॥ आगतं मुने

ग०
पु०
८२

लं दृष्ट्वा स्वासनात्पुरतोययौ ॥ सकिरीटेन शिरसा पादयोः प्राणना
मतं ॥ १५ ॥ न्यवेशयत्स्वासने तं तेनाज्ञं न्यग्रासने ॥ उपविष्टो राज
संघैः पूजयामास तं मुनिं ॥ १६ ॥ गां चापि प्रददौ तत्र ब्राह्मणाय महा
प्रतिः ॥ उवाच तं नृपो दत्तो हे मुहुल महा मुने ॥ १७ ॥ अद्य ते महिमा
ज्ञातो लोके नैतैर्महानयं ॥ शरीरे चारुतारा ज्यप्राप्तिश्च त्वत्प्र
सादतः ॥ १८ ॥ कसावस्त्वा पूर्वतनाक्केद्राज्यं महा मुने ॥ विनाय
कमहं जाने त्वमेव मुनि स तमः ॥ १९ ॥ पुनर्मम स्तके ब्रह्म निधेहि
करपंकजं ॥ येनाहं सर्वकामानां भाजनं स्यां चिरं मुने ॥ २० ॥ आक
र्ण्य वचनं तस्य मुहुलोथा ब्रवीच्च तं ॥ न तत्र भयं रिपु कृतं भविष्य ॥

८२

तिकराचन॥२१॥यंयंकामयसेकामंससर्वसेभविष्यति॥ततस्ससे
रसोग्रामान्वासोरत्नधनारिकं॥२२॥अन्येषां ब्राह्मणानां च गोध
नान्यंशुकानिच॥आशीभिर्भिनंद्याथययुस्ते ब्राह्मणाग्रहान्॥
२३॥अमात्याभ्यां ग्रहेभ्यश्च रसोग्रामाननेकशः॥प्रासादंकार
यामासगणेशस्य हृत्तरं॥२४॥विसर्जयामाससभां प्रविवे
शग्रहं नृपः॥आययौ बह्व्रभस्तत्र श्रुत्वा वार्तां जने रतां॥२५॥
वीरसेनो नरपतिः स्वां स्वतां पतिमिच्छन्ती॥रसो तस्मै स्वप्नगत
गणेशस्याज्ञया शुभा॥२६॥दत्ताय राज्ञे महते त्रिलोकश्रुतकी
र्तये॥तस्यां तस्या भवत्युत्रे हृद्भानुरिति श्रुतिः॥२७॥ततो भव

ग०
पु०
८३

तत्त्वधरः सुभालस्तत्सुतो भवत् ॥ पद्माकरस्तत्तनयो च पुंसी
मस्तुतत्सुतः ॥ २० ॥ चित्रसेनस्तत्सुतोऽशूचित्रसेनो त्वमेव हि
व्यास उवाच ॥ विश्वामित्रमुखांस्तस्यैवाश्रुत्वा वंशपरंपरा ॥ २१ ॥
संतोष्य तं मुनिं प्रार्थय प्रच्छदि जयंगवं ॥ भीमनुवाच विनाय
कः कदा मे स्यात्सुप्रसन्नो महामुने ॥ २२ ॥ तमुपायं वद विभो येन
मे तदनुग्रहः ॥ कदा हं कृतकृत्यः स्यां दृष्ट्वा देवं गजानन ॥ २३ ॥ इ
ति श्रीमणेशपुराणे उपासनाखंडे वंशपरंपरावर्णनं नाम षट्
विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ मुनिरुवाच ॥ कउपायस्तु मुनिना वि
श्वामित्रेण धीमता ॥ कृपावता तु भीमाय कथितस्तं वदस्व मे ॥ २५ ॥

८३

सुवाच॥ श्रीमायकथितस्तेनयउपायः शृणुष्वतं॥ एकाक्षरमहा
मंत्रं श्रीमायाकथयन्मुनिः॥ २॥ उवाचतंप्रसन्नात्मा व्यासः परमधर्
मवित्॥ अनेनाराधयविभुं देवतंगणनायकं॥ ३॥ अनुष्ठानं कुर्वन्
प्राप्तरेदत्तनिर्मिते॥ विनायकः प्रसन्नस्ते सर्वान् कामान् प्राप्स्यते
४॥ धर्ममर्थं तथा कामं मोक्षमन्यदभीप्सितं॥ गच्छवास्वपुरं श्रीमच्चिं
तां कामपिमाकुरु॥ ५॥ मुनिरुवाच इत्युक्तः सतदा तेन तंप्रणम्य य
यौ नृत्यः॥ सपत्नीकोद्दृशांश्च पत्ननेस्वजहर्षच॥ ६॥ प्रमात्स्यौ शन
यासाद्वै नागरैरीयतुर्वप॥ आलिलिङ्गेर्त्तपंकेचिन्ने मुद्गरातथा
तिके॥ ७॥ प्रविवेश पुरं राजा सर्वे साकंध्वजालिमत्॥ सिक्कमार्गं

ग०

पु०

८४

चारुगंधं नानावादित्रशब्दितं ॥ ८ ॥ ऊचुः परस्परं लोकाः पुरीयं
शोभते धुना ॥ यथा नारी पतिं प्राप्य यथा धो दृष्टिमाप्नुवा ॥ ९ ॥ इ
ति शृण्वन् नृथानस्थस्तथा सा चारुहासिनी ॥ वस्त्रालंकारमो
भायौ स्तूयमानौ मुरान्वितौ ॥ १० ॥ उभौ विविशत रम्यं पुरं नानर्द्धि
संकुलं ॥ विसृज्य सर्वलोकं तौ वस्त्रालंकारमौक्तिकैः ॥ ११ ॥ तां च
लेस्तेषु भवनेषु भवने स्वमगलतां ॥ ततः शुभे दिने राजारक्ष
प्रासादमागमत् ॥ १२ ॥ तत्रार्चयामास विभुं सर्वदंतं विनायकं ॥ उ
पवासपरो नित्यं तं मेव मवमवलोरुर्यत् ॥ १३ ॥ भोजने शयने या
नेव चने श्वसनेऽपि च ॥ तमेव चिंतयन्नित्यमनन्यमनसा नृपः ॥

८४

१४॥ जले स्थने न भो मार्गे स्वर्गे देवे न रेडु मे ॥ भक्षयेये नृपो पश्य द्वि
नायक मनुत मे ॥ १५॥ पंयं पश्यति तं नो ति हृदा लिंग न तत्परं न
गरे तं जनाः सर्वे पिशा च इति मे निरे ॥ १६॥ ततो विनायको भ्येत्य
धृत्वा पाणि तले नृपं ॥ ग्राहत्वं नृप मुक्तो सि किं चाक्षु सि वद स्वत
त् ॥ १७॥ तमुवाच नृपो नान्यं जाने त्वच्चरणं बुजात् ॥ ततो विनाय
कः प्राह पुत्रस्ते चारु दर्शनः ॥ १८॥ भविता मत्प्रसादे न गुणी स्वर्ण
तनु र्नृप ॥ अजसं भवने देव द्विज पूजा परो भव ॥ १९॥ सगत्वा भव
ने राजा चकार तत एव च ॥ देवानां ब्राह्मणानां च पूजनं तर्प
णं तथा ॥ २०॥ अकरोत्सर्वभावेन गणेशः प्रियतामिति ॥ अत्येनैव

ग०
पु०
८५

तु कालेन पुत्रस्तस्याभवद्युभः॥ ददौ दानान्यने कानि पुत्रजन्मनि
मिततः॥ रुक्मांगदेति नामस्य चक्रे द्विजवरोदितं॥ २२॥ वृद्धे
वालकोत्तंतं शुक्लपक्षे यथाशशी॥ चकार गुरुसात्तं सशिक्षा
र्धेन पतिमुतं॥ २३॥ स च प्रवणमात्रेण जग्राह गुरुणोदितं॥ स
र्वविद्यानिधानेन दत्तो यत्कपिलेन च॥ २४॥ सोऽपि विद्यानिधि
रभूद्भजकर्णश्वापरः॥ रुक्मांगदेति बलवान् सर्वशास्त्रवि
शारदः॥ २५॥ तस्मै पदभिषेकं च चकार गुरुराशये॥ व्यप्रण
द्विजमुख्येभ्यो वा सो रत्नधनानि च॥ २६॥ ततो धिकां महाभक्तिं
सोऽपि चक्रे विनायके॥ जजापेकाक्षरं मंत्रं पितुः प्राप्तं दिनदिने॥ ८५॥

२७॥ एकस्मिन्निवसेरणं युवराजा विवेश ह॥ मृगयां व्यचर
क्ष्मि जयानगवयान्मृगान्॥ २८॥ प्रतिश्रांतो ददर्शाथ मुने कस्य
चिदाश्रमं॥ नानाहस्तलताजाले त्यक्तचैरमृगान्वितं॥ २९॥ इ
ति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे रुक्मांगदाभिषेकवर्णनं
नाम सप्तविंशतिमोऽध्यायः॥ २७॥ मुनिरुवाच॥ ततो रुक्मांग
दोपश्यदृष्ट्वा वाचक्रवर्णीशुभं॥ मुकुंदांतस्य पत्नी च स्निग्धमंजु
लभाषिणी॥ १॥ प्रतिश्रांतो नरपतिर्नमश्चक्र उष्मावपि॥ तस्मि
न्मुनौ गते स्नातुं ययाचे नृपसत्तमः॥ २॥ मातमुकुंदे मे देहि शीतं
लंजलमुत्तमं॥ विनाजलममप्राणागमिष्येति यमक्षयं॥ ३॥ आ

१०
२०
८६

८६

रयंयातिनस्वयंयातितामपि॥१०॥कृतेत्रेतायुगेव्रह्मास्त्रीणोसा
तंअमभ्यधात्॥नकरोषियशवाक्येतशभस्मभविष्यसि॥११॥अ
थवाराज्यविभ्रष्टंकरिष्येवनचारिणं॥इत्युक्ताधावमानासाका
ममार्गेणपीडिता॥१२॥रभसालिंगयामासचुचुंवेवरनेहरात्
ततो रुक्मांगदस्तांतुवलाच्चिक्षेपदूरतः॥१३॥मूर्च्छितापतिताभ्र
मोरेभेवमरुताहता॥उच्छितांतंतांशप्राहपरदारविरक्तधीः॥१४॥
रुक्मांगदोमहाभागेशुनिपत्यविवेकिनि॥परपुंसिमनोयस्याः
सावैनिरयभाग्यवेत्॥१५॥नमेमनश्चलेत्कापियदिशुष्येनमो
दधिः॥एवंनिराकृतातेनतंशयापरुषान्विता॥१६॥यथाहंकष्ट

ग०
पु०
८६

मागमंतथात्वंकुष्टभागभव॥यतस्तेहृदयेपश्चात्सारभूतं
नचाद्रूतं॥१७॥इत्थं वदंतीतीताराजानिभर्त्स्यवक्रधाततः॥त्वर
यानिर्गतस्तस्मादाश्रमाद्रुशःखितः॥१८॥स्वंददर्शशरीरं
श्वेतं वक्रशरीरवत्॥कुष्टरोगसुतंकांत्पाहीनेचभृशकुत्सि
तं॥१९॥चिंताएवेतदामग्रदरमाहगजाननं॥किमपराधंम
पातेयकथमत्रागतोप्यहं॥२०॥प्राप्तः कथंनुडृष्टायामुनिपा
ल्याःसमागमं॥त्वयानूनं सिद्धिपतेडृष्टासंवर्दिताभृशं॥२१॥अ
वतारोश्चसाधूनांरक्षणायविभर्षिहि॥इयंननाशिताडृष्टास्वे
रिणीरूपगर्विता॥२२॥कथंममशरीरंतत्काचनसिद्धिसुंदरं॥इ

मायवस्त्रं संप्राप्तं केन वा इह कर्मणा ॥ २३ ॥ तव भक्तिं यथा पूर्वस
राकुर्वे यथा विधि ॥ तदव्यं नैव शरणं यामि नाद्यगजानन ॥ २४ ॥
नेरंशरीरं वक्त्रं चारं शिष्ये जनं प्रति ॥ प्रायोपवेदनेनेरंशोष
शिष्ये कलेवरं ॥ २५ ॥ निश्चित्यैवं नरपतिरासन्यग्राधसंविधौ
भूत्वा इतस्ततो धावन्नेतस्वयं नृप ॥ २६ ॥ प्रवृत्तायां निशायां
तु जग्मुः स्वस्वनि केतने ॥ स्वामिसेवकयोर्जाता गतिश्च काह
योरिव ॥ २७ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे प्रायोपवे
शनं नाम अष्टविंशतिमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ मुनिरुवाच ॥ तस्मिन्वटे समा
सीनः कस्मिंश्चिद्विवसे नृप ॥ दूराद्दर्शयेव विनारदं मुनिपुंगवं

श०
पु०
८८

१॥ ननामप्रार्थयामास स एषां विश्राम्यतामिति ॥ उत्ततार नभो मार्ग
त्तारदः करुणानिधिः ॥ २॥ पूजयित्वा यथाशक्ति पप्रच्छ मुनिमा
दरात् ॥ अहं रुक्मो गदो नाम भीमपुत्रो बलान्वितः ॥ ३॥ मृग
यां विचरं वाचक्रवेराश्रममागतः ॥ जलयोचकृता तत्र त्रिषि
ते नमयानघ ॥ ४॥ तस्य पत्नी भृशं नष्टा कामाद्रा मामचुंबत ॥
तस्मिन्मुनौ गते स्नातुं इष्टपापेन चेतसा ॥ ५॥ उवाच मां भव
स्वेति कामवाण प्रपीडिता ॥ जितेन्द्रियतया देव प्रसादा
त्सानिराकृता ॥ ६॥ प्रशयतुः कृतात्पतं सामां निष्टुं चेतसा कु
शी भव महामौष्टसकामीत्यजसे यतः ॥ ७॥ श्रुत्वेतं इष्टवचनं

८८

निर्गतो हंतदाश्रमात् ॥ श्वेतकुक्षीतदाजातो वरमे निष्कृतिं मुने
८ ॥ वियोगान्ममभीमोपिमग्नः स्याऊः खसागरे ॥ सुत्वेत्त्वेवचनं
तस्य नारदः प्राह विश्ववित् ॥ ९ ॥ उपायंतस्य कुक्ष्यनाशाय क
रुणायुतः ॥ नारद उवाच ॥ आगच्छतामयामार्गे हृष्टमाश्चर्यमु
त्तमं ॥ १० ॥ विदभेनगरं ख्यातं कादंब मिति संज्ञया ॥ तत्प्रासादे म
हाश्रेष्ठामूर्तिवैनायकी शुभा ॥ ११ ॥ चिंतामणिरिति ख्याता स
र्वेषां सर्वकामदा ॥ तस्याग्रतो महाकुंडं गणेशपदपूर्वकं ॥ १२ ॥
कश्चिच्छूद्रो महाकुक्षीजराजर्जरितो नृप ॥ तीर्थयात्राप्रसंगे
न कादंबपुरमागतः ॥ १३ ॥ गणेशकुंडे स्नात्वैव देहं दिव्यमवा

१०
पु०
८९

पसः॥ विनायकस्वरूपेस्तु गणेशानीतमंदिरात्॥ १४॥ विमानव
रमारुह्यसगतः स्थानमुत्तमं॥ यत्र गत्वानशोचंति न तपंति पुनः क
चित्॥ १५॥ दृष्ट्वेमयै हिराजैः प्रतत्र स्नानाय सांप्रतं॥ स्नात्वा देवं सम
भ्यर्च्य चिंत्य तार्थं प्रदं चिभुं॥ १६॥ देहदानानि विप्रेभ्यः सद्यः कृतो
भविष्यति॥ जीर्णोत्तवं परित्यज्य मुरूपी भुजगोपया॥ १७॥ मु
निरुवाच॥ इति वाणी नारदोक्तो निशम्य नृपसत्तमः॥ न किंचि
इत्तवान्वाक्यं मग्नः प्रानंदसागरे॥ १८॥ गंतुं समुद्यते तस्मिन्नार
दे मुनिपुंगवे॥ प्रणिपत्य ततो हृत्पश्य च मुनिपुनः॥ १९॥ रु
क्मांगदोवाच॥ तस्मिन्देवेषु राकेन सिद्धिः प्राप्ता शुभानघ॥

८९

मूर्तिश्चस्त्रापिताकेनमणिरत्नमयीशुभा॥२०॥विनायकीयामेशं
सपरंकौतुहलंमुने॥भवाद्दृशानोसाधूनांपरोपकरणोमतिः॥२१॥अ
न्यथाभ्रमणोक्त्यंनलोकेषुप्रदृश्यते॥लोकेषुवर्षतेमेघःशेषेण
ध्रियतेधरा॥२२॥उपकारायसूर्योपिभ्रमतेहर्निशंदिजा॥समस्य
सर्वभूतेषुसर्वज्ञस्यतवाग्रतः॥२३॥अनभिज्ञेनमूढेनकिंवक्त
व्यंदयानिधे॥दृष्टेतथापिदेवर्षसंशयच्छेदनायवे॥२४॥ना
रदउवाच॥साधुदृष्ट्वयाभूयलोकानुग्रहकारक॥तप्तेहंत
ववाक्येनसर्वचकथयामिते॥२५॥इतिश्रीगणेशपुराणोपास
नाखंडेनारदागमनंनामएकोनविंशोऽध्यायः॥२६॥नारदउवा

ग०
पु०
६०

कदाचिरमरावत्पांशक्रंदं गतोऽस्य हं॥ समांसं पूज्य विधिं वदु
वाचावनतोऽभूत्॥ १॥ इन्द्र उवाच॥ किंचिदाश्चर्यं भूतं मे संतोषा
यमुनेव द॥ भ्रमसे सर्वलोकं स्त्वं चिरितं सर्वमस्मिने॥ २॥ नारद उ
वाच॥ मृत्युलोके मया दृष्टो गोतमस्याश्रमे महान्॥ नानावृ
क्षलताजालैर्नानापद्मिगणैर्युतं॥ ३॥ अहिल्या सहितं तत्र
गोतमं दृष्टवानहं॥ रूपं विहोव्य तस्यास्तु जातो हं कामविद्वलः
४॥ यस्यारूपेण सा वित्री शची लक्ष्मी गिरींद्रजा॥ उर्वशी मे नका
रंभालोके ख्याता तिलोत्तमा॥ ५॥ केशवाला ययाकारिणो
सूर्याप्सरुंधती॥ छाया संतारवे भूर्यो कस्य पश्य च यादिति॥ ६॥

६०

सहशीनैवकाप्यस्यान्नागपत्नीषुवाक्कचित्॥ त्वरावानहमाया
तोदृष्टुंसाध्वमरावती॥७॥ तुच्छोपश्यद्मां देवविनाताममराव
ती॥ मुनिरुवाच॥ इति शक्रं ब्रुवन्नेतर्हितो गानरतो मुनिः॥ यज्ञं
तर्हिते भगवति नारदे मुनि सत्तमे॥ जंभ भेदी मत्स्य केतु विद्धाम्
ह्योमवापसः॥८॥ पश्ये कदा मुनेर्भो यो गौतमस्ये त्य चिंतयत्॥ क
दा धरा मृतं प्राप्य मुच्येयं मदना नलात्॥९॥ जीवी तुं नैव पश्ये
न्यंतदा श्लेषं विनाशुभं॥ एवं निश्चित संकल्पो गौतमी भूत्स जं
भहा॥१०॥ चिंतयन्नेव तां मार्गे मुनेराश्रममाययौ॥ दर्शता
महिल्यां तु स्नातुं पाते स गौतमे॥११॥ अच्यंतरगतः प्राचे प्रिये

ग०
पु०
६१

शय्याशुभां कुरु॥ सा चोवाच जयं त्यक्त्वा कथमद्यागतो गृहं॥
१३॥ दिवैव सुरतेषां किं कुरुषेति विगर्हितं॥ गौतम उवाच॥ अ-
हं स्नातुं गतो यावत्तावदेकावराप्सरा॥ तत्रैव स्नातुपाता जाता
नम्रादिगोचरा॥ बिंबाधरा सुचार्वंगी चारूपी नपयोधरा॥ १५॥
नलग्नं मे मनो देवि जपे कामास्त्रिपीडितं॥ ततो ह माश्रया-
तोरतिंदेहि प्रिये धुना॥ १६॥ नो चेत्कामाग्निना दग्धं मृतं मां
कनुपश्यसि॥ शयित्वां प्रव्रजिष्ये वा निगृहिष्ये मनो भ्रशं॥
१७॥ अहिल्योवाच॥ स्वाध्यायं देव पूजां च त्यक्त्वा किं प्रार्थयेतेर-
तिः॥ नोचिता तव ब्रह्मर्षे तथाप्याज्ञां करोम्यहं॥ १८॥ भर्तृशु

६१

श्रृषणादन्योधर्मोनास्तिस्त्रियः क्वचित् ॥ मुनिरुवाच ॥ स्वराकृति
स्वभावेः साज्ञात्वातं स्वामिनं निजं ॥ १९ ॥ विवेश शयने रंतु महिष्या
जंभभेदिना ॥ निःशंकं चुंवनाश्लेषनीवीविस्त्रंसनादिभिः ॥ २० ॥
आकृत्यागोतमस्यैव विक्रीडजंभयातया ॥ दिव्यानां धातुपाप्राप
चकिताशंकिताभ्रशं ॥ २१ ॥ तर्कयामास मनसि किमयं कूटरूप
वान् ॥ कलंकोयं मम भ्रशं चंद्रस्यैव भवेन्न किं ॥ २२ ॥ उनेकुले मे
नष्टे किं इष्टस्यास्य तु संगमात् ॥ दर्शयिष्ये कथं लोके यशः स्या
मं मुत्सृज्य दं ॥ २३ ॥ नयिष्यति गतिं कांतु प्रियो भर्ता यमां मुनिः ॥
पप्रच्छ तशतं क्रोधाकोसित्वं कूटरूपधृक् ॥ २४ ॥ विश्वस्त्वास्वामि

ग०
पु०
६२

रूपेण वरनो चेच्छपामिति ॥ इत्युक्तः शापभीत्यो सा वा विश्वके नि
जेवपुः ॥ २५ ॥ देव्याभरणसंयुक्तं किरीटकटकान्वितं ॥ कुंडला
भूतदीप्तोभिर्विलसन्मुखपंकजं ॥ २६ ॥ उवाच सततस्तां तु वि
द्विमां त्वं शचीपतिं ॥ लावण्यश्रवणात्ते हं विद्वन्मोमदनामि
ना ॥ २७ ॥ न त्वमेकुत्रचिच्छर्मतत इच्छं कृतं मया ॥ इतो मामा
भजस्व त्वं त्रैलोक्येश्वरमादरात् ॥ २८ ॥ श्रुत्वेत्वं वचनं तस्य मु
निपत्नी रुषान्विता वसंती न मुखोज्ज्वाला जगाद विदशा
पिपं ॥ २९ ॥ अस्पृते वयुषो मूढ मद्भर्तारि समागते ॥ अवस्थके
भवेन्मदनजाने हं शतक्रतो ॥ ३० ॥ पाति ब्रह्मं त्वया भग्नं दृष्ट्वा

६२

पीयसामम॥ कामवस्त्रंगमिष्यामिशपाक्षौतमवामवात्॥३१॥
इति श्रीगणेशगणेशपुराणे उपासनाखंडे ग्रहत्याघर्षणं ना
मात्रं शान्तिमोघ्यायः॥३०॥ रुक्मांगद उवाच॥ आगते गौतमे को
वाह्यतां तो भूम्हामुने॥ वद मे सकलं तं तु जिज्ञासामहतीमम
॥ नारद उवाच॥ नित्यं कर्म समाप्येव स्वाश्रमं गौतमो ययौ॥ आ
कार्यं निजपत्नीतां रेहि पादोदकं मम॥२॥ किमर्थं नागता धत्तं
संमुखं मम श्वं वत्॥ नानीतमासनं कस्मात्कथं चाहुन भावसे
३॥ श्रुत्वेत्त्वं वचनं तस्य वेपमाना लते वसा॥ अर्धामुखा विनिर्ग
म्यमुहूर्तान् मुनिमाययौ॥४॥ साष्टांगं पतितान् भूम्हो तत्पादोपरि

ग०
पु०
६३

मस्तका॥ विद्धे लाशापशापभीतासाशनैरथजगौमुनिं॥
उषसित्वंप्रयातोसिस्तातंकर्तुं निजंविधिं॥ तवरूपधरोडृष्टो
देवेद्रोमा मुखावरुं॥ ६॥ दृष्ट्वा वराप्सरोभ्योपि सुंदराकामिनी
मया॥ न मे मनोजपेदेवेविधौ नित्येस्त्विह रंभवेत्॥ ७॥ परावृ
त्त्यागतस्तस्माद्रतिं मे देहि शोभने॥ त्वमेवेति मया भ्रांत्या
कृतं वाक्यं तथैव तत्॥ ८॥ दिव्यगंधानुपाग्राय विकल्पो मे भ
वत्पुनः॥ उरात्मन्कोसि मे ब्रूहि नो चेद्भस्म भविष्यसि॥ ९॥ इ
ति शापमया ज्ञातः प्रकटो बलसूदनः॥ तावदेव भवद्वाक्यं
श्रुतंतु मुनि सत्तम॥ १०॥ लज्जयानागताशीघ्रमपरापंतम

६३

स्वमे॥ स्वयं निवेदने दोषो दोषो पर निवेदने॥ ११॥ मंत्रायुर्गृहं ध्रु
श्रीरतयश्चौषधानि च॥ मानापमानदानानि प्रकटानि न कारये
येत्॥ १२॥ इत्यानि शम्य समुनिः कोपव्या॥ कुलितेन्द्रियः॥ शशाप
वनितां स्वीयां दुःशीले त्वं शिला भव॥ नास्त्यशी मे स्वरूपं ते स्वभा
वं चेष्टे तानि च॥ परेयं सि निमग्नं ते यतश्चेतो तिका मुकुं॥ १४॥
यराशरघीरामो भ्रमन्ना जावने वने॥ तस्यांघ्रिस्पर्शना रे व
स्वरूपं प्रतिपत्सते॥ १५॥ नारद उवाच तदैव सा शिला जाता त
पो निपिव चो वलात्॥ तस्याः शायं समाकर्ण्य च कुं पे पाकशा
सनः॥ १६॥ प्रकंपनस्य संयोगाद्धि मवत्पर्वतो यथा॥ तर्कया मा

म०
पु०
६४

समनीसिकथं कार्यं मया पुना ॥ १७ ॥ समुद्रमध्ये कूपे वा तडागे
कमले यवा ॥ स्त्री नो भूत्वा यथा स्त्रिया स्ये तदा ज्ञास्यति मां मु
निः ॥ १८ ॥ प्रतो विशल रूपेण विचरन् चारसवज्जभृत ॥ गौत
मस्तमवस्ताणो गृहे द्वारितथा श्रमे ॥ १९ ॥ कगतो दानवरि
पुर्यो मे भार्यो विदूषकः ॥ ध्याने न बुबुधे तंतु क्षपो न मुनि स
तमः ॥ २० ॥ जते भस्म करिष्यामि देवेन्द्रो सिपतः खलः ॥ शया
मित्वांशवी जतः सहस्रमगवान् भव ॥ २१ ॥ श्रुतवान् च
नया वद्रोषे पा मुनिने रितं ॥ तावद्दर्शस्वं देहं सहस्रभ
गचिन्हितं ॥ २२ ॥ ततोऽः खार्णवे मग्नः शुशोच च बलवृत्रहा

६४

इंद्र उवाच ॥ अहं शिखापितो वृद्धैर्नानाधर्माननेकशः ॥ २३ ॥
वृद्धानां वचनं तन्मेन विचारितमादरात् ॥ स्वबुद्धिर्हितकृ
तत्सर्वा विनाशाय परेरिता ॥ २४ ॥ गुरोर्गरीयसी बुद्धिः क्षय
दाका मिनीमतिः ॥ कुतो नारदवाक्येन यातो हंतामनिंदि
तां ॥ २५ ॥ देवराजो भवन्नास्यं लोकानां दर्शयेकयं ॥ दिव्य
रेहोगतः काधनिजभार्यो वदेनु किं ॥ २६ ॥ धिक् मां च धि
क् स्मरं येन प्रापितो गर्हितां दशां ॥ प्राणिभिर्भुज्यते क
मेषु भंवाय दिवा शुभे ॥ २७ ॥ तिर्यग्योनिं समासाद्य क्षप
यिष्ये घमात्मनः ॥ न तिलीकुमले तिष्ठे रिंद गोपक रु

ग०
पु०
६५

पधृक्॥२८॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाविदेशकशापवर्ण
नंतामएकत्रिंशतिमोऽध्यायः॥३१॥ नारद उवाच॥ शक्रैरुनलि
नीयाते तत्पुरं त्वहमागतः॥ बृहस्पतिपुरोगांस्तोस्तत्रापश्यं
स्थितान्मुरान्॥१॥ तेभ्योऽद्याकथयं सर्वमुभयोः॥ शापकरं॥
अहिल्यायामहेन्द्रस्य संयोगं च विरूपतां॥२॥ सहस्रभगतां प्र
तः शक्रो गौतमशापतः॥ अहिल्याधर्षणदेवास्तत्संगात्साशि
लाभवत्॥३॥ मुनिरुवाच॥ श्रुत्वा ते नारदोक्तं तत्सर्वदेवाः शु
चान्विताः॥ अतिडः खड्गदंतस्ते निःश्वा सोऽक्षुः सविभ्रमैः॥४॥
देवा ऊचुः॥ येनाकरिषातं यज्ञदानवायेन निर्जिताः॥ त्रैलोक्यं

६५

पालितं येन शुक्लमैंद्रं पदं शुभं ॥ ५ ॥ पूजिता वहवो देवा ब्राह्मणा ब्रह्म
वित्तमाः ॥ मुक्तानां नाविधा भोगा ॥ अन्येषां मतिर्दुर्लभाः ॥ ६ ॥ कुत्र
स्थास्य स सौ देवो भोक्तृस्ते स्वस्य ते कथं ॥ कमधशरणं यामः स्वरु
ते तत्कृते पिवा ॥ ७ ॥ पालयिष्यति को स्मान्ने परमैंद्रं शची तथा ॥
कथं प्रसन्नतां याया जीतमो मुनिस्तमः ॥ ८ ॥ स्वीयं नार्या विपु
क्तं संस्तुता गः स्मरन्तु वा ॥ अन्योपायं न पश्यामो गोतमस
प्रसादतः ॥ ९ ॥ तस्मान्नारदयास्यामो गोतमं सात्वितुं मुनिं ॥ ए
वं ते निर्ययुर्देवानां रदेन समन्विताः ॥ १० ॥ गोतमं ते समासाय व
द्वां जलिपुरां मुनिं ॥ तुष्टुवुर्विविधैर्वाक्यैस्तमेव शरणं गताः ॥ ११

ग०
१०
२६

तच्छुचुः॥ तव प्रभावं वक्तुं नो मुने शक्तिर्न विद्यते॥ गरिमाणं वहेत्को
नु मेरोहिं मवतोऽपि च॥ १२॥ हृष्टिधारारजो भूमेर्गंगायाः सिक
ताऽपि कमंबुधेर्युगान्विहोर्गगायेत्को नु मूढधीः॥ १३॥ घातरेवो
मबीजानां मध्यान्ने सस्य संपदः॥ संपादितास्त्वया सर्वमविता क्र
षिसत्तमाः॥ १४॥ बालविलेप्यैर्यजिं कृत्वा परइंद्रो विनिर्मितः॥ ब्र
ह्मादिभिः प्रार्थितास्ते पक्षिणं तमकल्पयन्॥ १५॥ कबंधनिधि
रेकेन प्राशितश्रुलकेन तु॥ अपरा हृष्टिरारब्धा गाधिपुत्रेण धी
मता॥ १६॥ स्तंभितो भुजइंद्रस्य च वनेन महात्मना॥ तस्मात्सत्त्वा
त्मनां पुंसां भवतां सेवनं नतिः॥ १७॥ दर्शनं भाषणं पूजा स्पृशनं

२६

पापनाशनं ॥ उपकाररतानां बोदीनां नृग्रहकारिणं ॥ यातान् कृ
पो इंद्रार्थं शरणं यातान् कृपां कर्तुं त्वमर्हसि ॥ गौतम उवाच भ
वतां दर्शनं चर्मचक्षुषो नैव जायते ॥ २१ ॥ मम पुण्येन जातं तत्त्वा
मसं पादनं नृणां ॥ जन्माश्रमतपोदानं देहप्रात्मा च तानि च २०
सार्थं कानीक्षणे नैव जातानि भवतां खलु ॥ इदानीं प्रार्थितं
किं वस्तु निरूप्यं ममाग्रतः ॥ २१ ॥ शक्यं चेत्तत्करिष्ये हं भवत्स्मृति
चलेन तु ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा जह्युस्ते दिवौ कसः ॥ २२ ॥ चंद्रोदये य
था हर्षे प्राप्नोति जलधिः स्रुते ॥ यथा वा बालभाषाभिः पित
रो मुदसीयतुः ॥ २३ ॥ प्रार्थयां च किरे सर्वे गौतमं तं महाशुनिं देवग

ग०
५०
२७

एग ऊचुः॥ ईश्वरस्यापराधेन कामो भस्मत्वमागतः॥ २४॥ आग
स्कारीत्वया शक्नो न च प्राणैर्विपो जितः॥ इदानीं सम्यथा स्थाने
स्वकीयं प्राप्नुया मुने॥ २५॥ क्षमित्वा तस्य चां होसि सर्वेषां व
चना द्विनः॥ कृते तस्मिन् प्रसादे तु सर्वेषां वांचितं भवेत्॥ २६॥
नारद उवाच॥ श्रुत्वा देव समूह सवचनानि स गौतमः प्रह
स्य प्रत्युवाचे दं सर्वान् देवगणान् प्रति॥ २७॥ गौतम उवाच॥ ना
मापित स्य न ग्राह्यं पतितं स्य कृता गतः॥ कपटस्य शठस्यापि
इह स्यापि व्यविवेकिनः॥ २८॥ प्रवृत्ता य विहीनस्य निष्कृतिर्नैव
विद्यते॥ तथापि भवतां वाक्यात् करिष्ये तत्प्रियं सुराः॥ २९॥ भवं

२७

तोपिमरारुष्टास्तदाशायः पतेन्मयी ॥ एतोभवति जंतुर्हि चक्रमि
यो नु गृह्यते ॥ ३० ॥ अतएकं वदेमंत्रं तस्मै तं प्रदिशंतु च ॥ सर्वक
तो सर्वहर्ता सर्वपाता कृपानिधिः ॥ ३१ ॥ विनायको देवदेवो ब्रह्मा
विष्णुशिवात्मकः ॥ षडक्षरस्तस्य मंत्रो महान् सिद्धिप्रदायकः
३२ ॥ उपदेशो कृते तस्य दिव्यदेहो भवेत्तु सः ॥ स शानितस्य यावति
तावन्नेत्रं भविष्यति ॥ ३३ ॥ स्वराज्यं प्राप्स्यते शक्रः ॥ इति सत्यं वरा
मिवः ॥ अमिथाय सुरानि त्थं तूष्णीमासीत्स गौतमः ॥ ३४ ॥ तं
च ते श्रजयित्वा तु नमश्चक्रुर्मुदा न्विताः ॥ प्रदक्षिणी कृत्य पुनः
प्राप्ता नुक्तां ययुः सुराः ॥ ३५ ॥ प्रशंसंतो मुनिं तत्र यत्रास्ते बल

ग०
पु०
६८

वृत्रहा गौतमात्ज्ञानसंपन्नात्सात्त्विको न्योनवर्तते ॥ ३६ ॥ द्
तिष्प्री गणेशपुराणे उपासनाखंडे मंत्रकथनं नाम द्वात्रिंश
तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ नारद उवाच ॥ उचुर्देवा वृत्रहणं बहिर्यो हि
प्रातर्कृतो ॥ चयं हि सहितास्तत्र नारदेन सुरर्षिणा ॥ १ ॥ तंगत्वा
गौतमं मुनिं प्रसाधत्वा मिहागताः ॥ उपायस्ते न कथितो व
रोदत्तस्तवापि च ॥ २ ॥ दोषे जाते स्वयं संतः ॥ व्यापयंति जनेषु
तं ॥ तत्र प्रतिविधिं सम्यक् कुर्वन्ति तन्निवर्तकं ॥ ३ ॥ आच्छादने
दोषवृद्धिः ॥ व्यापने तु लयो भवेत् ॥ तस्मात्त्वमपि देवेन्द्र बहिरा
गत्य तं वद ॥ ४ ॥ देवर्षिपति तं ब्रूहि कुरुपायं मुनीरितं ॥ वेनाय

६८

कं महामंत्रं गृहाण त्वं षडङ्गं ॥ ब्रह्माददर्श चांगुष्ठं विवाहे गिरि
जेशयोः ॥ चस्कंदसतदारे तोलज्जितो वा द्युवोगतः ॥ ६ ॥ ज्ञात्वा
महेशः कृतवान्निर्दीपंतमुपायतः ॥ इति वार्णीसंस्तुतैव देवर्षि
गणानिर्मितां ॥ ७ ॥ प्राजगाम बहिः शक्रो नलिनीकोशतो नृप
सर्वेषां तत्र देवानां श्रुत्वा वाक्पानि सादरं ॥ ८ ॥ पूयशोणित
दिग्भांगो मलिनः पूतिगंधवान् ॥ दृष्ट्वा तद्याविधं देवानेभ्यः
सर्वे सुरेश्वरं ॥ ९ ॥ प्राच्याद्यग्राणरंध्राणि वस्त्राद्यैर्नृपसत्तम
मुस्नातं पुनराचानं तं मिद्रं वाक्पतिस्तदा ॥ १० ॥ षडङ्गं मह
मंत्रं गणेशस्योपदिष्टवान् ॥ उपदेशो कृतो तेन दिव्यदेहोभव

ग०
पु०
६६

चसः॥११॥सहस्रनयनःश्रीमान्वभोसूर्यश्वापरः॥ततोवा
यनिनादैश्चजयशब्दैर्वौकसां॥१२॥गंधर्वाणोगानरवैर्ना
दिताविदिशोदिश॥मुमुचुपुष्पवर्षाणिसर्वदेवामुदान्वि
ताः॥१३॥आशिषोऽथदंडःसर्वमुनयोनारदादयः॥आलिलि
गुर्मदादेवास्तुष्टुवुश्चापरेचतं॥१४॥केप्पूचुस्तंमुमनसःसना
थाहिवलंतवया॥विनात्वांनैवशोभामोविनाचंद्रंनभोयथा
॥१५॥विनासपितरोबालानसुखंयांतिसर्वथा॥तथावयंवि
नात्वांहिलभासःशर्मनक्वचित्॥१६॥मुनिरुवाच॥श्रुत्वेत्वं
देववचनंजहर्वजंमहाभूषं॥उवाचचप्रसन्नात्मातथ्यंवाक्यं

६६

सुरान्प्रति॥१७॥इंद्र३वाच॥मयाकृतंकर्महुमुडुकरंयद्देवर्षि।
वाक्येनविमोहितेन॥लब्धंफलंइःसहमयसर्वैरुद्धारितोहंड
रितप्रपंकात्॥१८॥नमामिसर्वानमरप्रवर्हीनृषींश्चसर्वा
न्मुगुरुप्रभावान्॥उद्धर्तुमात्मानमतोविलामांसंचातुम।
हःशरणंप्रसन्नं॥१९॥कथंप्रयत्नोरचितोभवद्भिःप्रसारना
यास्यहिगौतमस्यकथंनुमंत्रंपरमंमदर्थेसउक्तवांस्तत्क।
थयेतुसर्वे॥२०॥देवाः॥मुनिपुरस्कृत्यवपंगुरुंचगतामुनिं
तेप्रणिपत्यसम्यक्॥प्रसारितोवागमतेर्विचित्रैः॥सयाच्य।
मानोथवदत्स्वमंत्रं॥२२॥यस्योपदेशेनसहस्रनेत्राजातो

ग०
पु०
१००

नवानसर्वसुखाय देव॥ प्रयाहि देवाश्च मरावती स्वां प्रशाधि
सर्वान्निबुधांश्च लोकान्॥ २३॥ शक्र उवाच॥ नाहं प्रयास्ये स्वपु
रीं प्रसादं विना गणेशस्य सूरर्षिवर्याः॥ ब्रजंतु यूयं कृतं कार्यं
पुंजाधामानि दिव्यानि मुदारमंतः॥ २४॥ एतावता लंपकटी कृ
तो हं लज्जाविलीनो वक्कड्गर्गतश्च॥ प्रसादितो यन्मुनिरुग्रते
जा भवत्प्रसादाद्दृक्कनेवता मे॥ २५॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपा
सनाखंडे बहिरागमने नाम त्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः॥ ३३॥ ना
रद उवाच॥ कदंबवृक्षस्तले निधाय नासाय दृष्टिः परमासने
सः॥ मनो निरुंध्याथ जजापमंत्रं षडक्षरं जंभरिपुनरेन्द्र॥ १॥ स

१००

हस्रवर्षाणिगतानितस्य॥ मरुत्यतेमोरुतभक्षपास्य॥ कल्मी
कगुल्मानिशरीरदेशेजातानिभूमीधरवत्स्थिरस्य॥ २॥ त
तःप्रसन्नोभगवानाणेशोयःसर्वगःसर्वविद्यतेजाःस्वते
जसावन्दिशशीनतेजीस्वाच्छादयन्सर्वविलोचनानि॥ ३॥ च
तुभुजोरत्नकिरीटमालीचावर्गदःकुंडलमंडिगंडः॥ मुक्ता
मयंसामचनूपुरेचविभ्रन्महाघंकाटिसूत्रमुच्चैः॥ ४॥ यःपुष्क
राक्षःपृथुपुष्करोपि॥ हृहत्कारःपुष्करशालिमालः॥ प्राविर्वभ
वाखिलदेवमूर्तिःसिंहरशालीपुरतोमघोनः॥ ५॥ तं हृष्टाभय
भीतोभूत्किमिदंकिमिदंकिमिवागतं॥ कथंचजीवितंमेस्या

ग०
पु०
१०१

दस्त्रिप्राणभयस्यच॥६॥विघ्नोयंकिंमहानयनजानेकेननिर्मि
तः॥स्वेदस्त्राविशरीरंमेकंपतेबोधिपत्रवत्॥७॥इत्थंवित्कृवि
तंतस्यवुवुधेखिलद्विभुः॥विनायकोमहेंद्रंतुमुवाचमंजुलं
वचः॥विनायकउवाच॥माभयंकुरुदेवेशमांनरेत्सिकथं सु
र॥यन्निर्गुणंनिराकारंचिरानंदं सनातनं॥८॥कारणातीत
मव्यक्तंजगत्कारणकारणं॥पंध्यायसि सरादेवंमंत्रेणानेन
निश्चलः॥९॥प्रांतोसिबहुकालंतमितिप्रसप्ततांगतः॥त
पसानेनतुष्टोहंवरेरातुमिहागतः॥तपसानेनतुष्टोहंवरेरा
तुमिहागतः॥१०॥ब्रह्माद्यनामनंतानामुत्पत्तिप्रलयाव

१०१

नं॥ मत्तएवेति विद्वित्वं ह्यपदं च सेनय॥ १२॥ नारद उवाच॥ श्रु
त्वा तस्य वचो रम्यं बुबुधे बलभेदनः॥ अगचंतं महाकायं देवदे
वं विनायकं॥ १३॥ न नाम परया भक्त्या तत उत्तरय सत्वरः॥ अवी
चद च चीकांतः प्रत्यक्षं ब्रह्मरूपिणं॥ १४॥ इंद्र उवाच॥ ब्रह्मादयो
पिनो देवा विडुस्त्वांसि दिगीश्वरा॥ गुणं स्तव महाबाहो स हि
स्थित्यंतकारिणः॥ १५॥ पदं तु ह्यत्रिमं मह्यं शतयज्ञसमुद्रं
दत्तं तत्राप्यंतरा मा भवंति बक्रुधा मम॥ १६॥ मया कथं तु विज्ञे
यो महिमा ते गजाननः॥ यस्य ते नुग्रहः पूर्णो भविष्यति स
हेश्वरः॥ १७॥ स एव मम हिमानंते जानीयाद्विघ्नवारणतस्त

ग०

पु०

१०२

ते गुणरूपाणि वतंशक्तिर्भविष्यति ॥ १८ ॥ निराधारो खिलाधारो नित्य
ज्ञानोऽजरामरः ॥ नित्यानंदेन संपूर्णो मायावीक्षर एव च ॥ १९ ॥ अक्ष
रापरमात्मा च विश्वरूपो विलेश्वरः ॥ २० ॥ अग्रे सप्तपोभिस्त्वांज्ञांत्वानिष्ट
ताः स न कादयः ॥ २० ॥ षडक्षरप्रभावेन इष्टोऽसि परमेश्वर ॥ पुरायं
ब्रह्मणा दिष्टो मंत्रो मे मुग्रहेणावे ॥ २१ ॥ उक्तवांश्चैव मां ब्रह्मापरा
मुं विस्मरिष्यसि ॥ तदैव भ्रंशपसे स्यान्नादुर्दशो चैव यास्यसि ॥
२२ ॥ ततो मया तिलुब्धेन उभीग्यवशगेन तु ॥ धर्षिता मुनिपत्नी
सा ततोऽर्गतिमाप्तवान् ॥ २३ ॥ पुनश्च धिषणोक्तेन तेन मंत्रेणाह
एवान् ॥ स्वरूपं तव देवेश सहस्रनयनो धुना ॥ २४ ॥ अनुष्ठानफलं

१०२

प्राप्तं यत्ते दृष्टं पदां वुजं । इदानीं तु वरयाचेयं तं मे देहि विघ्नप । २५ । तव
विस्मरणं देव न भवेन्न तथा कुरु । मनो मे रमतो नित्यं तव पादं च
जे विभो । २६ ॥ अन्य मे कं वरं याचेय तस्त्वं चिंत्य तार्थद ॥ इदं कदंब न
गरं चिंता मणि पुरं त्विति ॥ २७ ॥ अथ प्रभृति लोके स्मिन् व्याप्तिया
तु गजानन ॥ चिंता मणि तित्तीर्णं तु सरश्च प्रथता मिदं । २८ ॥ अ
स्मिन् स्नाने न दाने न धर्मार्थ काम मुक्तयः ॥ जनानां सिद्धयः संतु
प्रसादात्तेज गगुरो । २९ ॥ मुनि रुवाच । आका एष वचनं शाकं मे
घगंभीरनिःस्वनः । उवाच शृणुया वाचा विघ्ने शोभतां पतिः
३० ॥ विघ्ने श उवाच । इदं संपत्स्यते सर्वं पत्वया प्रार्थितं विभो ॥ अ ।

ग०
पु०
१०३

न्यएकोवरस्तेस्तुस्वपदेत्वंस्थिरोभव॥३१॥अविस्मृतिश्चसततं
ममतेस्तुसुरेश्वर॥यदाचसंकटंतेस्यातदामांस्मरचासव॥३२॥
आविर्भावेनतेकार्यं सर्वसंपादयेतदा॥इदंचिंतामणिपुरंख्या
तंभुविभविष्यति॥३३॥कारंत्वपुरमित्येततीर्थंचिंतामणीति
च॥अत्रस्नानेनसर्वेषांसिद्धयेपिकरेस्त्रिताः॥३४॥चिंतितं च
प्रदास्यामिचिंतामणिंविनायकं॥नारदउवाच॥एवंवरंततो
लब्धास्वःसिंधुमानयद्धरिः॥३५॥कृत्वाभिषेकंतद्वाराश्रजया
मासतंविभुं॥गजाननंमहाभागंपरिवारसमन्वितं॥३६॥श्रुति
तःपुननाथेनतत्रैवांतर्दधेविभुः॥स्थापयामासशक्रोपिस्त्र

१०३

टिकी मूर्तिमादरात् ॥ ३७ ॥ वैनायकी शुभां दिव्यां सर्वा वयव सुंदरां
कारयामान विषुले प्रासादं रत्नकांचनैः ॥ ३८ ॥ नत्वा प्रदक्षणी
कृत्य शक्रः संपदमभ्यगात् ॥ तदेतद्भुवि विख्यातं चिंतामणिः
सरोमहत् ॥ ३९ ॥ अथापि सा शुभजला गंगा शक्रस्य शासनात्
कृत्वा भिषेकं तन्मूर्तौ याति स्वेधाम सर्वदा ॥ ४० ॥ एवं ते क्षेत्रमहि
माकाधितोद्भुतदर्शनः ॥ सर्वदोषहरः श्रीमान् सर्वकामप्रदः शु
भः ॥ ४१ ॥ तत्र गत्वा महीपालस्नानं कुरुष्वथा विधिः ॥ सर्वदोष
विनिर्मुक्तो भविष्यसि न संशयः ॥ ४२ ॥ ततो ययो मुनिः शाग्रम
नुपेक्ष्य वतं नृपं ॥ प्राशीर्भिरभिनेद्यैव सरूक्मोगदमादरात् ॥

ग०
पु०
१०४

४३॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे चिंतामणितीर्थवर्त
नेनामचतुविंशतमोऽध्यायः॥ ३४॥ व्यासउवाच॥ देवर्षीतुगते त
स्मिन्नपः किमकरोत्तदा॥ रुक्मांगदो मे कथय कथामेतो॥
मनोरमा॥ १॥ कउउत्पउवाच॥ कुत्वोपदेशं मुमहां तमेवंगते
मुनौ नारदनाम्निषुत्र॥ रुक्मांगदो हर्षयुतो ददर्श सेनां स्व
कीयांचतुरंगिणीतं॥ २॥ तथापि दृष्टेनृपतिर्विरूपोयः स
र्णकांतीरतिभर्तृरूपः॥ आसीत्पुल्लंकथमेवजातः संश
य्यपप्रच्छनृपं निमित्तं॥ ३॥ सउ०॥ गिरीन्वनानि सरितो न्ना
त्वाचवयमागताः॥ भर्तृपरीताराजेंद्रत्वदर्शनसमुत्सुकाः॥

१०४

४॥ परेपरंप्रपश्यंतः संप्राप्तास्तेपदांबुजं॥ इमांमवस्थंरह्यतेऽः
खडःखतरंगताः॥ ५॥ किंनिमित्तमभूतन्नः कथयस्व नृपोत्तमः
नृपउवाच॥ अहमग्रेसमायातस्त्वपितः सुधितचह॥ ६॥ अप
श्यपुरतः शीघ्रंवाचक्रविष्टहाश्रमं॥ तत्रगत्वामयादृष्टातस्य
पत्नीशुभानना॥ ७॥ नाम्नामुकुंदेतिशुभायाचितासाजलंम
या॥ सातुदृष्टास्वैरिणीचमासुवाचाशुभंवचः॥ ८॥ नतिंकुरु
मयासाद्वेनोचेच्छापंदरामिते॥ निराकृतामयासातुवलातु
देवचेतसा॥ तन्नर्तारिगतेस्नातुंसामांइष्टाशपदुषा॥ ततस्तु
सुदक्षमूलेहमुपविष्टोहडःखितः॥ ९॥ प्रजावात्पूर्वपुण्यस्यह

ग०
पु०
१०५

एवान्नारदं मुनिं ॥ तेन मे कथितो रिष्टनाशको विधिरुतमः ॥ ११ ॥
चिंतामणिक्षेत्रगतगणेशतीर्थसंश्रितः ॥ महिमा कथितस्तेन
स्तस्य तीर्थस्य विस्तरात् ॥ १२ ॥ तत्र स्नानं मया त्वात्मुनिना दि
व्यचक्षुषा ॥ अतः स्नातुं गमिष्यामि स्वदोषसायनुत्तये ॥ १३ ॥
यातु सर्वं मया सादृतं तत्र स्नातुं यदि दृश्य ॥ स्नात्वा दत्वा यथा श
क्तिं संपूज्य च विनायकं ॥ १४ ॥ तीर्थं देवप्रसादेन पूजयामः ॥
स्वकंपुरः ॥ क३० ॥ इति ते निश्चितं बुधा जगपुरा जपुरस्य ॥ १५ ॥
दृष्ट्वा तीर्थं गणेशं स्नात्वा सम्यक् बभौ नृपः ॥ तप्तकांचन
वर्णाभो यथा पूर्वमुनीश्वर ॥ १६ ॥ ततो रुक्मिणगदामेने नारदो

१०५

कृत्तुं तं वदः॥ तत्र स्नात्वा ददौ दानान्यनेकानि नृपस्तदा॥ रुक्मो ग
दो ब्राह्मणेभ्यो मुदा परमया युतः॥ विनायकं पूजयित्वा तेजोशिं
ददर्श सः॥ १८॥ विमानमर्कप्रतिमं ब्राह्मणः सेचकाश्च ते॥ विना
यकगणैर्जुष्टमप्सरःकिन्नरैर्युतं॥ १९॥ नत्वा तान्यरिपप्रच्छके
दयं कुत आगताः॥ हताः कस्य किमत्रास्ति कार्यं तद्भूतसादरं॥ २०॥
श्रुत्वा नृपतिवाक्यानि मंजुलानि विमानगाः॥ हता विनायक
सोऽर्धन्योऽसि नृपस्ततः॥ २१॥ येन ते सर्वभावेन ध्यानश्चिंता
मणिप्रभुः॥ तीर्थयात्राकृता सम्यक् दानं दत्तं यथाविधि॥
२२॥ चिंतामणिः पूजितश्च कृतकृत्योऽसि सांप्रतं॥ चिंतितस्य प्र

ग०
पु०
१०६

दानाद्विचिंतामणिरयं स्मृतः ॥ २३ ॥ यंचकृतकृत्यास्मोदर्शनात्तव
सुव्रत ॥ महिमानं न जानीमस्तव भक्ते न पोतम ॥ २४ ॥ कायेन म
नसा बुद्ध्या जीवस्याप्यर्णणे न च ॥ आराधितस्त्वया देव ॥ सर्वब्रह्मा
नायकः ॥ २५ ॥ विनायकस्तस्य दूतास्ते न च प्रेषिता नृपः ॥ उत्सुकः
स उवाचा स्मात्मद्रक्तं शीघ्रयायिनः ॥ २६ ॥ रुक्मांगदं विमानेन
भानयंतु ममांतिकं ॥ इति कृत्वा वयं याताः प्रारोहस्वनमोगमं
२७ ॥ याहि शीघ्रं तरे देवं सहा स्माभिर्विनायकं ॥ कच ॥ इति श्रुत्वा
वचस्तेषां माह रुक्मांगदो नृपः ॥ २८ ॥ काहं मंदमतिर्दूताः कचा
खंडितविग्रहा ॥ प्रमेयो प्रतर्क्यश्चिन्मात्रो विभुरव्ययः ॥ २९ ॥

१०६

सर्गस्थित्यप्ययानां यः कारणं कारणतिगः तस्यादरो मधिकथं
न जाने तीर्थं फलं ॥ ३० ॥ जन्मांतरगतं किं मे फलितं पुण्यमुत्तमं
तेन वोदृशं न जातमग्रेति फलदं शुभं ॥ ३१ ॥ यूयं धन्यतरो येषां प्रत्य
क्षो हर्निशं विभुः ॥ इत्युक्त्वा पूजयामास नत्वा चारणपंकजं ॥ ३२ ॥
प्रार्थयामास सर्वोत्तान्विताम मनोत्तमः ॥ ब्रह्मण्यः सत्यवादी
च श्रीमो भीमपराक्रमः ॥ ३३ ॥ विनातं कथमायामिमातरं चारु
हासिनीं ॥ तथाप्याराधितो देवो देवदेवो विनायकः ॥ ३४ ॥ जन्मा
वधिनश्चान्यं सामनुते देवतां परं ॥ इत्ता ऊचुः ॥ एवं वेतर्हि तीर्थे स्मि
न्कुलानं तपोरपि ॥ ३५ ॥ श्रेयस्ते स्मैव तस्मै च पित्रे मात्रे प्रदीयतां

ग०
पु०
१०७

ततस्तावपिनेष्यामोविमानवरमास्थितो॥३६॥क३०॥इतितद्व
चनंश्रुत्वाकृत्वाप्रतिकृतिंकुशेः॥कुशोसिकुशपुत्रोसिब्र
ह्मणनिर्मितःपुरा॥३७॥त्वयिस्नातेतुमस्नातोयस्येदंयथिवंध
नं॥एवमित्रंसमुच्चार्यसर्वेषामनुपूर्वशः॥३८॥ग्राम्याणोसर्व
लोकानांचक्रेस्नानविधिंनृपः॥चिंतामणिक्षेत्रगतेतीर्थेगाणे
शसंज्ञके॥३९॥ततोरुक्मांगदोराजासबलोदूतवाक्यतःवि
मानवरमारुह्यकौंडिन्यंपुरमाययौ॥४०॥वाद्यघोषैर्ब्रह्मघो
षैर्गंधर्वास्तरसांवरैः॥नादितंगगनंतेनविमानेनदिशोदश
४१॥मातापितृभ्यांप्रददौश्रेयोरुक्मांगदोनृपः॥सर्वेषामेवलो

१०७

कानां स्नानश्रेयो विनायके ॥ ४२ ॥ दत्तमात्रे तु कौशेयस्नानजे
श्रेयसिधके ॥ विनायकाक्षया न्यानि विमानानि समापयुः ॥ ४३ ॥ प्र
त्येकं ते समारूढा एकैकं गगरे चरं ॥ एवं रुक्मोगरो भीमेस्तन्मा
ताचारुहासिनी ॥ ४४ ॥ सर्वलोकाय पुस्तत्रयत्र देवो विनायकः ॥ ए
वं तन्नगरं सर्वमा बालश्च पचावधि ॥ ४५ ॥ पुण्याङ्गणेश तीर्था
यस्नानजात्सु गतिं गतं ॥ क ३० ॥ इति ते कथितं सर्वं यत्सृष्टं त्व
यामुने ॥ ४६ ॥ चिंतामणिस्तत्र गतमहाम्यं तीर्थं संभवं ॥ यः शृणो
ति नरो भक्त्या सोऽपि स कृतिमाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ इति श्री ० उपासनाखं
डे विनायकमहिमावर्णने कादं नाम पंचत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३५

ग^०
पु^०
१०८
व्यास उवाच ॥ श्रुतं गणेश तीर्थस्य महात्म्यं कमलासनं ॥ रुक्मांगद
स्पचरितं कौण्डिन्यस्य पुरवासिनं ॥ १ ॥ तथापि ब्रूहि मे ब्रह्मन् मुकुंदा च
रितं शुभं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गते रुक्मांगदे सा तु जज्वाल मरुताग्निना ॥ २ ॥
दावाग्निना यथा ग्रीष्मे महावनस्थली सुत मुकुंदा नालमश्मव
लेशीतलमारुते ॥ ३ ॥ लतापुष्पमये स्त्राने चंद्रचंदनतोपि च ॥ त
स्यानरोचते हास्यं गीतं नृत्यं कथांतरं ॥ ४ ॥ प्रनंजलं विद्वलाया
स्तच्चिंताया मुनीश्वर ॥ क्षतदृष्टमेण तस्यास्तत्क्षणे निद्रा समं प
थौ ॥ ५ ॥ तामिंद्रेवुचुधेकांतां प्रमुखा विजनेवने ॥ कामातुरां विद्वलां
च रुक्मांगदहृते सुत ॥ ६ ॥ धृत्वा रौक्मांगदं रूपं बुभुजे कामुकां तु

तो॥ आलिलिङ्गमुदाशक्रोमुकुंदांजद्वेषेभ्रशं॥७॥ सापिरुक्मां
गदंतंतुचुचुंवेसुभ्रशंसुत॥ सोपितस्याः कुचौपीनौममर्दहृद
मुष्टिना॥८॥ व्यंशुकां व्यंशुकोरेमेनिःशंकं सतयासह॥ ततः सा
लज्जामानेवस्वगृहंप्रत्यपयत॥९॥ इन्द्रोरुक्मांगदीभूतस्तत्रैवां
तर्दधेसुत॥ मेनेरुक्मांगदोभुक्तस्ततोर्गर्भेदधौतुसा॥१०॥ सुषुवे
नवमेमासिसुवेलायां सुतंशुभं॥ चारुसर्वानवद्यागंरूपेणमद
वातिगं॥११॥ तस्पर्शदेनमहताधरण्यं पतितस्यतु॥ सनादिंदश
दिग्दंमभ्रण्यंभूरसातलं॥१२॥ पक्षिणोवभ्रमुः सर्वेउड्डीयोयस
र्वतः॥ वाचक्रविसमायातंस्त्यक्तासंनित्यकर्मच॥१३॥ मुकुंदा

चरितं तेन नैव बुद्धं कदाचन ॥ जातकर्मदिकं सर्वं चकार भ्रशहर्षितः
 १४ ॥ ददौ दानं यथा शक्तिं ब्राह्मणेभ्यो यथा हतः ॥ दशा हेतु व्यतीते मना
 ॥ १५ ॥ मकर्म करोन्मुनिः ॥ १५ ॥ गत्समये त्यजता तु ज्योतिः शास्त्रं परैर्द्विजैः
 ॥ १६ ॥ ततस्तु पंचमेवैष्यन्नतबंधं चकार ह ॥ १६ ॥ वेदव्रतानि च त्वारिचका
 ॥ १७ ॥ खट्वकस्य सः ॥ सकृन्निगदमात्रेण गृह्णाति ब्रह्म तेजसा ॥ १७ ॥ वेद
 १० ॥ शास्त्रनिधिर्जातः स्वकर्मकुशलोऽपि च ॥ कदाचित्सुमुकृते तु पि
 तावाच ब्रूविः सुत ॥ १८ ॥ गणानां त्वेति सूक्तं ब्रूयन् महांतमुपदिष्ट
 वान् ॥ उवाच महामंत्रो वैदिको विलसिद्धिदः ॥ १९ ॥ गणानां त्वे
 तैः ॥ अगमोक्तेषु मंत्रेषु सर्वेषु श्रेष्ठ एव च ॥ ध्यात्वा गजाननं देवं ज

ॐ

१०६

पैनंस्थिरमानसः॥२०॥परांसिद्धिसमाप्येवत्वातिंलोकैगमिष्य
सि॥क३०॥ततो गत्समदोविप्रो मंत्रं प्राप्य पिङ्गुत्वात्॥२१॥अनुष्ठा
नरतो भूत्वा जपध्यानपरो भवत्॥एवं ब्रह्मतिथे काले गते तु मुनि
पुंगव॥२२॥तस्मिन्मगधदेशे सुराजामगधसंज्ञितः॥चारुरूपो म
हामानी दानशूरो रिमर्दनः॥२३॥नानालंकारशोभाद्यो महार्हा
नसनसंश्रितः॥सुधर्मासनगोवीरः पुरहृतश्चापरः॥२४॥चतु
रंगवलोपेतो ज्ञानी पंडितमानदः॥अमात्यो दौज्ञाननिधावाच
स्पत्यधिकौगुणैः॥२५॥अंबिका नाम भार्या स्पचारुरूपा गुणा
धिकाः॥पतिव्रता महाभागा शापानुग्रहणोक्षमा॥२६॥तस्य सप्तः

ग०
५०
११०

पितृश्राद्धे समाजगुर्महर्षयः॥ राज्ञा हतावसिष्टाचिप्रमुखाशु
तिपारगाः॥ १७॥ आकारितो गृत्समदस्तपस्वीशुचिमानसः॥ त
त्र शास्त्रप्रशंगेन प्रोघा गृत्समदो वदत॥ १८॥ तमतिर्धिधिगिमे
वमव्वीन्मुनिसंनिधौ॥ तपस्वीति भवाश्यान्योनमुनिस्त्वयत्त
स्तव॥ १९॥ जन्मरुक्मांगदाजातं राजपुत्रादिचारय॥ नास्मत्स
हं पूजार्ह इतो गच्छस्व माश्रमं॥ २०॥ इत्यत्रिवचनं श्रुत्वा को
धदीप्त इव ज्वलन्॥ दहन्निव त्रिलोकीं समश्नुयन्निव तान्मु
नीन्॥ २१॥ अपरे त्वपलाप्य तं सिंहं दृष्ट्वा यथा मृगाः॥ उवाच त
त्र सदसि वसिष्ठान्मुनीन्प्रति॥ २२॥ गृत्समद उवाच॥ यद्दिह

११०

कमंगदस्याहं न भवेयं मुनीश्वराः ॥ तदाशापाग्निना युष्मान्
कुर्या भस्मावशेषितात् ॥ ३३ ॥ क उवाच ॥ इत्पुत्कातान् मुनीन्
सर्वान् प्रपयौ मातरं प्रति ॥ पप्रच्छ तां गृत्स्मदो वद उष्टेति का
मुके ॥ ३४ ॥ मुकुंदे वद मे ता तं नो चेद्भस्म भविष्यति ॥ प्राकर्ण
वचनं तस्य च कं पेभ्यः शं विह्वला ॥ ३५ ॥ मुकुंदा मारुते नैव क
दली कुङ्गलान्विता ॥ उवाच दीनया वाचा वद्वां जलिपुटं स
ती ॥ ३६ ॥ मुकुंदो वाच ॥ मृगया सक्तचित्तो भूद्भृष्टसार्थो न पो
तमः ॥ त्रैलोक्यमुभगो दृष्टो मयारुक् कमंगदः शुभः ॥ ३७ ॥ अनु
ष्टानरते वाच क्रवौ मिमर्तरि प्रिये ॥ अनिवार्यास्त्रिय इति स्मृ

त्वादाक्यविधीरितं॥३८॥ तस्मिन्नेष सक्तमना जातास्मि सखिता
तव॥ श्रुत्वेत्यं वचनं तस्या मौनवान् स ययौ मुनिः॥३९॥ लज्ज
याधोमुखः शपमभ्यधज्जननी प्रति॥ पुत्रञ्चाव इहे मूढे पा
पु० यतदेरतेकाननेकं टकी भव॥४०॥ असंख्ये फलासर्वैः प्राणिभिः
१११ परिवर्जिता सापिशपं रदोतस्मे क्रोधा विष्टा मुतायह॥४१॥
जननी त्वमना दृश्यतः शप्ता त्वया खलः॥ प्रतः शयामित्वां पु
त्रत्वतः पुत्रोतिदासूराः॥४२॥ त्रैलोक्यं भयरोदोत्प्लोभ विष्यति
महाबलः॥ एवं शपतु स्तोतु माता पुत्रो परस्परं॥४३॥ कउवा०
साहदेव शरीरं तत्पत्का भूद्धदरीवने॥ वर्जिता पक्षि संघाते जी

रजैरंडजैरपि ॥४४॥ ततोतरिक्षेवागासीदिंद्रारूत्समदोस्वभूत् स
तुष्टत्समदोब्रह्मननुष्टानायजग्मिवान् ॥४५॥ इदंरूत्समदाख्यानंय
श्रुणोतिनरोत्तमः ॥ नससंकटमाप्नोतिवाञ्छितंलभतेखिलं ॥४६॥
इतिश्रीगणेशपुराणेउपासनाखंडेगूत्समदोपाख्यानंनामत्रिंश
त्तमोऽध्यायः ॥४७॥ ब्रह्मोवाच ॥ भ्रमन्मुनिर्ददर्शयेवनंपुष्पकसं
क्षितं ॥ नानादमलताकीर्णंपुष्पप्रकरशोभितं ॥४८॥ शोभितंनिर्जरज
लेर्निर्जनैर्मुनिसततम् ॥ ननामतान्गूत्समदोत्यवसच्चतदास
प ॥४९॥ तत्रस्नात्वाजपंचक्रेपारांगेष्टायधिष्ठितः ॥ स्थिरेणमनसा
ध्यायन्देवंविष्णुश्चरंविष्णुं ॥५०॥ नासाग्रत्यस्तहृष्टिः सननिरीक्षदि

ग०
१०
११२

शोदशः॥ जितेन्द्रियो जितश्र्वा सो जितात्मा मारुताशनः॥ ४॥ दिव्यं व
र्षे सहस्रं सतपसे पे सुदारुणं॥ ३॥ मील्य नयनं पश्य दरा गत्समदो मुनिः
तदाने चोद्भवो बहिस्त्रिदशान्यर्प पालयत्॥ शशंकिरेतदा देवाः॥ क
स्यायं परवांश्च वेत्॥ ४॥ अपरं गलितं पत्रं भक्षयन्नेकमेव च॥ यत्नमा
स्थाय परं स्थाणुभूतोतिनिश्चलः॥ ५॥ दशपंचसहस्राणि ते पे निश्च
लमानसः॥ ततो विनायको दृष्ट्वा नयनं तस्य इदं॥ ६॥ अनुग्रहाय त
स्याथ प्राङ्सीत्सुरीसिवान्॥ यथा धेनुर्वत्सरवं श्रुत्वा धावति सत्वरं
॥ तथा विनायको देवः सीघ्रं गत्समं यमौ॥ भासयंस्तेजसा विश्वं स
हस्रं रविसन्निभः॥ ७॥ चलत्कर्णतालो हहं तिलीलो मुदा चारुखे

११२

लो ल स चंद्र भालः ॥ हृत्पद्म मालो जगत्कार्य मूलः ॥ करे कंज ना
लोन मत्से विमेलः ॥ १५ ॥ सिद्धा रूढो दश भुजो बाल यज्ञोपवीतवान्
कुंकुमा कुंकुम स्तुरी चारु चंद्र न चर्चितः ॥ १६ ॥ सिद्धि बुद्धि युतः श्री मा
नकोटि सूर्या धिक धुतिः ॥ अनिर्वाच्य स्वरूपो पिलील मासी सुरो मु
ने ॥ १७ ॥ तते जसा हतं ते जो मुने स्तस्य महात्मनः ॥ विघ्नस्य ते जसा य
दनाक्षत्रं चांद्रमं महः ॥ १८ ॥ निमील्य नयने सोय चकं पेभ्रश विद्व
लः ॥ पपात मूर्च्छितो भूमौ विस्मृत ध्यान मंगलः ॥ १९ ॥ पुनश्च मनसा
ध्यायन् गजो न नमना मयं ॥ मनसा तर्क यदि प्रनिमित्तं व्याकुलो मु
निः ॥ २० ॥ किमेतत्क्षोभजनं सहसामुपस्थितं ॥ अक्षप्रभृतिषु न

ग०
पु०
११३

प्रतत्कथं मे दृष्टागतं ॥ १७ ॥ पाहि देवेश सर्वात्मन विघ्नदस्मात् भयान
कात् ॥ त्वामते शरणं घामिक मन्यं जगदीश्वर ॥ १८ ॥ महाडः खं सदा देव य
त्मे त्रिस्तुतदा वदत् ॥ नास्मत्पत्न्यै कोऽजनीय इति तद्दहते मनः ॥ १९ ॥ कउ०
इति तत्कं रितं श्रुत्वा जगद्गुरु विनायकः ॥ गणेश उवाच ॥ अनुग्रहायंसे
प्राप्तं विद्धि मां गणनायकं ॥ २० ॥ मनकादिभिरग्राह्यं चिरंति यममा
स्थितैः ॥ त्पत्काभयं ब्रूहि यत्ने वांछितं मुनि सत्तम ॥ २१ ॥ एकां गुह्येन त
पसातो वितो हं त्वया निशं ॥ शंक उवाच ॥ निशम्ये छंव वस्तस्य देव देव
स्य शोभनं ॥ २२ ॥ दंडवत्स एनामै नं निजान्तरपरिपुतः ॥ उवाच परम
प्रीतो वरं दत्तं विनायकं ॥ २३ ॥ गुरुमद उवाच ॥ प्रथमे जन्मसफल्यं

११३

तपसो नित्यमस्य च । असंज्ञानंदरूपो यो ब्रह्मरूपो निराकृतिः ॥ २४ ॥
मुंचन्नश्रुणिनेत्राभ्यामानंदेन न नतर्त च ॥ चिरानंदघनो वेदशास्त्रा
णामप्यगोचरः ॥ २५ ॥ सोऽयं ह्येकमया साक्षाद्देवः किंप्रार्थये विभो
तवाज्ञया तथाप्येकं प्रार्थये द्विरज्ञानन ॥ २६ ॥ चतुराशीतिलज्ञासु
घोनिषु श्रेष्ठतासुरः ॥ मनुष्याणां महाभागवर्णस्तत्र महतराः ॥ त
त्रापि ब्राह्मणश्रेष्ठास्तत्रापि ज्ञानिनः पराः ॥ ज्ञानिष्वनुष्ठानपरास्ते
षु च ब्रह्मवेदिनः ॥ २७ ॥ ब्रह्मज्ञानं तथा ज्ञानं देहि मे जगदीश्वरः ॥ त्वयि
भक्तिं च मुरह्दं न विस्मरणमेव च ॥ २८ ॥ तव भक्तेषु सर्वेषु श्रेष्ठतां च ग
जाननः ॥ प्रत्येकं वरं याचेतं च मे देहि शंकर ॥ २९ ॥ तव भक्तैकानिल

ग०
पु०
११४

यंत्रैल्लोकाकर्षणक्षमं॥ विख्यातं त्रिषु लोकेषु नमस्यं सुरमानुषैः॥ ३१॥
एवं मां कुरु विघ्ने शय पारितुष्टो विलार्थकृत्॥ वनं च पुष्पकं नाम्नाख्या
तियातु सुरेश्वर॥ ३२॥ अस्मिन् स्थित्वा च भक्तानां काममपूरय नित्यदा॥
इदं च पुष्पकं पुरं चतुरित्तु विशेषतः॥ ३३॥ गणेश पुरमित्येवं प्रथाया
तु गजाननः कउवाच॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा जगाद हिराननः॥ ३४॥ ग
णेश उवाच॥ साधु साधु महाबाहो प्रसन्ने मयि इर्लभं॥ भक्तानां त्रिषु
लोकेषु न किंचिन्मुनिपुंगव॥ त्वया यत्प्रार्थितं विप्रतते सर्वं भविष्य
ति॥ विप्रत्वं इर्लभतरं प्रसन्ने नमः प्रार्थितं॥ ३५॥ गणानां तेति मंत्रस्य वैरि
कस्य यतस्त्वया॥ जपः कृतो मुने तस्त्वमृषिरस्य भविष्यति॥ ३६॥ ब्र ११४

सादिषु च देवेषु वसिष्ठादिमुनिष्वपि ॥ त्वातिंयास्यसि सर्वत्र परं श्रेष्ठ
 मुपागतः ॥ ३८ ॥ सर्वेष्वरं भकार्येषु पूर्वते मम चापरं ॥ स्मरणं ये करिष्यं
 तितेषां सिद्धिर्मविष्यति ॥ ३९ ॥ यतो ज्ञानं देवर्षिं हृदसां कर्मनिःफलं ॥
 पुत्रश्च वलवान्सर्वदेवानां सुभयंकरः ॥ ४० ॥ भविष्यति महात्मा तं त्रिषु
 लोकेषु यास्यति ॥ अजेयः सर्वदेवानां विना रुद्रं भविष्यति ॥ ४१ ॥ मद्ग
 त्को मरुतप्राणो मनिष्ठो मत्परायणः ॥ इदं च नगरं देवयुगेषु व्य
 कसंति तं ॥ ४२ ॥ त्रेतायां मणिपूरं च भानकं द्वापरे पि च ॥ कलौ तु भ
 द्रकं नाम त्वा तं लोके भविष्यति ॥ ४३ ॥ अत्र स्नानेन दानेन सर्वा भ
 न्कामानवाप्नुयात् ॥ कञ्चा च एव दत्त्वा वरांस्तस्मै तत्रैवां तर्दधे विभुः

ग०
पु०
२२५

४४॥ तस्मिन्नंतर्हिते तस्मै स्थापयामास वै मुनिः॥ गणेशमूर्तिप्राप्ता
दंकारयामास सुंदरं॥ ४५॥ चरदेति च तन्नाम स्थापयामास शाश्व
तं॥ सिद्धिं स्नानं च तत्रासीद्गणेशस्य प्रसादतः॥ ४६॥ कामान्युह्यातिस
र्वेषां पुष्पकं क्षेत्रमपि॥ पूजयामास तामूर्तिं भक्तिभावसमन्वि
तः॥ ४७॥ इमां कथां यश्रुण्वान्मुनी इ श्रीविघ्नराजस्य वरप्रकाशं
लभेत्तकामानखिलावापेश भक्तिं रद्धानं ससृति मोचनी च॥ ४८॥ इ
ति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे वरसाख्यानं नाम सप्तत्रिंशत्तमो
ध्यायः॥ ३७॥ व्यास उवाच॥ ततो गत्समदस्यासीत्कथं हतिः सुरेश्वर
तन्ममाचक्षयत्नेन श्रद्धानस्पृष्टमज॥ एक उवाच॥ ततः सर्वमुनिग

२२५

एणमानयामासुरादरात्॥ ब्रह्मन्मुनिवरश्चेष्टंनेभिर्गत्समरचतं॥२॥
वरदानाङ्गणेशस्यवक्तुस्तंयस्तकर्मणि॥ सर्वारंभेगणेशस्यपूजनादौच
सस्मरुः॥३॥ एवंविष्णुतिमगमत्समुनिर्गणनायके॥ भक्तिपरमि
कांचक्रेजयन्मंत्रंमुनिश्चलः॥४॥ कदाचित्समुनिर्व्यासचुह्ववे
बलवित्तरं॥ दिशोनभश्चष्टथिवीनादयन्गिरिगह्वरान्॥५॥
अपश्यत्पुरतोयावन्तावद्वालेभयंकं॥ रक्तवर्णमहानादं
जयाकुसुमसन्निभं॥६॥ तेजोराशीचमुष्मंत्वंनेत्रालोकपथंम
रुः॥ दृष्ट्वास्तदादृशंबालंचकंपेभयविह्वलः॥७॥ तर्कयामास
मनसाविघ्नःकोयमिहागतः॥ नजानेगणनाथेननदत्तः॥८॥

ग०
१०
११६

मयाद्रुतः॥८॥ पश्यति स्म पुनः सोमं चारुवक्त्रं मुलोचनं॥ चारुसूक्तं
गदं चारु मुकुटं चारु नूपुरं॥९॥ चारुणा कटि सूत्रेण राजत्कटितटं मु
तं॥ पप्रच्छ तं मुनिः कोसिकस्यासि किं चिकीर्षसि॥१०॥ क्व च ते पितरौ
स्थानं वदते जो निपेर्भकः॥ कउवाच॥ श्रुत्वेत्येव च न तस्य जगाद वा
लको मुनिं॥११॥ बाल उवाच॥ भूतभावि भवज्ञानी किं मां त्वं परिष्टुक्षसि
तथाप्याहावशो वचिमुतात्तव जनिर्मम॥१२॥ त्वमेव जनको माता
रूपां कुरु ममोपरि॥ पालयस्व पितृमां त्वं दिनानि कति चिन्मुने॥१३॥
त्रैलोक्याक्रमणेशक्तो देवैर्द्रव्यवर्तिनः॥ कारिष्यामि न संदेहो वीक्ष्यसे
पौरुषं मम॥१४॥ कउवाच॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य भगवतः स मन्वितः॥१५॥

११६

उवाच शून्यायावाचा मुनिर्गत्समदोय चः ॥ १५ ॥ यद्ययं जातमात्रोपि
शक्तस्त्रैलोक्यकर्षणे ॥ तस्मादस्य प्रदास्यामि स्त्वं मंत्रं स्वत्तमजस्रह ॥
१६ ॥ येनास्य वाञ्छितं देवः परितुष्टो विनायक ॥ परास्यति जगन्नाथो
मम कीर्तिर्भविष्यति ॥ १७ ॥ एवं संचिंत्य मनसा तस्मै स्त्वं मंत्रमादिश
त् ॥ गणानां त्वेति तं चाह कुर्वन्नुद्यानमादरात् ॥ १८ ॥ जपस्व वैदिकं
मंत्रं चिंतस्त्राप्यगजानने ॥ स तुष्टस्ते यदा पुत्रसर्वान् कामान् प्रदास्य
ति ॥ १९ ॥ एवं प्राप्तमहामंत्रो जगाम तपसे वने ॥ एकांशुष्टेनावतस्त्रे
निराहारो जितेन्द्रियः ॥ २० ॥ ध्यायन् गजाननं देवं मनसा निश्चलेन स
जपतस्तस्य वर्षाणि साधो युतमितानि च ॥ २१ ॥ गतानि तस्य मुमुक्षुतो

ग०
पु०
११७

बभूवाग्निदिशोज्ज्वलन्॥ भयं वभूव देवानां दैत्यानां तलवासिनां
२२॥ ततस्तप्तपसा तुष्टा विरासी रुजानन॥ दिशो वितिमिराः कुर्व
न्छादयन् भानुमंडलं॥ २३॥ आ मय न्युष्करं चारु सुविषाणं मुरा यु
तः॥ तदंहितस्वं श्रुत्वा बालको विह्वलनिव॥ २४॥ उन्मील्य नयने
पश्य देवं तं पुरतः स्थितं॥ चतुर्भुजं महाकायं नानाभूषविराजितं॥
२५॥ परशुकमलं मालां मोदकां विभ्रतं करैः॥ तेजसा धर्षितस्तस्य
धैर्यं कृत्वा ननामसः॥ २६॥ ब्रह्मांजलिपुटे भूत्वा प्रार्थयामास तं वि
भुं॥ बालक उवाच॥ किं मां धर्षयसे देव भक्तं त्वां शरणागतं॥ भवसौ
म्यतरो देव देहि मे खिलवांछितं॥ २७॥ कउवाच॥ इत्याकर्ण्य च स स्तस्य २८॥

संववादसकं महः॥ उवाच परमप्रीतः सावधान भवार्भकः॥ २७ ॥ यं ध्याय।
सिदिवा रात्रौ सोहंते वरदोधुना॥ ममेदं परमं रूपं स्वप्रकाशं जगन्मयं॥
२८ ॥ न विद्वद्ब्रह्मरुद्राद्याः कुतो वेत्स्यंति मानवाः॥ देवाश्च मुनयः सर्वे
न च राजर्षयो रपे॥ २९ ॥ नासुराः सिद्धगंधर्वा न नागा न चरानवाः॥
सोहंत वतपो वक्षो वरं दातुमिह भगवतः॥ ३० ॥ परमस्ववरा न्मत्तो यान्मां
स्त्वं मनसो ह्यसि॥ स उवाच ततो वा खो धन्यो हंत वदर्शनात्॥ ३१ ॥
पिता धन्यतरो मेघसार्धकं जन्म मेतपः॥ स्तुतिं कर्तुं न जानामि वा
लाभा वात्सुरेश्वर॥ ३२ ॥ यतस्त्वं सर्वजगतां कर्ता पातापहारकः॥
त्वज्ञा सा भासयत्येष रविश्चंद्रमाः॥ ३३ ॥ चराचरं चेतयसे स्व

ग०
१०
१९८

महिम्नायमहामते महिमानं महान्तं ते केशा अपि न वै विडः ॥ ३५ ॥ यदि
मेवरदो सित्वं तन्मे देहि गजानन ॥ त्रैलोक्या कर्षणे शक्तिं वसिष्ठं दे
हि मे विभो ॥ ३६ ॥ देवदानवगंधर्वमनुष्यैरगराक्षसाः ॥ वश्यामम
सरा संतु मुनि किं नरचारणः ॥ ३७ ॥ मनसा चिंतितं यन्मे तत्तत्सिध्य
तु मे सदा ॥ इन्द्रादयो लोकपाला सेवां कुर्वन्ति सर्वदा ॥ ३८ ॥ इह भोगा
ननेकान्मे मुक्तिं चांते प्रयच्छ च ॥ अन्यं च ते वरं याचे पुरमेतत्तत्त्वात्
या ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा या तु यत्तश्चात्र तप्तमुग्रं तपोमया ॥ गणेश पुरमिति
च स्मृतिया तु जनेष्विदं ॥ ४० ॥ गणेश उवाच ॥ त्रयाणामपि लोका
नामाक्रमं त्वं करिष्यसि ॥ सर्वेभ्यो नमयंते स्ति सर्वे वश्याश्च ते स

१९८

दा॥ ४१॥ आर्यसंकांचनं रौप्यं मघादत्तं पुरत्रयं॥ अमेद्यं सर्वदेवानां
कामगंशं करं विना॥ ४२॥ त्रिपुरेति च तेनामख्यातं लोके न विष्यति॥
परैकेन च बाणेन शिवो भेतस्यति ते पुरं॥ ४३॥ तदैव यास्यसे मुक्तिं
नात्र कार्यं विचारणं॥ अन्पतेवां स्त्रितं सर्वं सत्प्रसाराद्भविष्यति
४४॥ कउवाच॥ इत्वेत्त्वं सवरा न्देवस्तत्रैवांतर्दधे विभुः॥ विषादमगम
देववियोगा त्रिपुरासुः॥ ४५॥ हर्षं च विपुलं लेभे वरान्प्राप्य यथे
क्षितात्॥ त्रैलोक्यविजयं कर्तुं यत्तत्ते स्म तपो बलात्॥ ४६॥ इति
श्रीगणेशपुराणे उपनिषत्सु त्रैलोक्यविजयप्रकरणे नामाष्टाविंशत्तमोऽ
ध्यायः॥ ३८॥ व्यास उवाच ततः किमकरोद्भस्त्रिपुरो वरदपितः॥ त

ग०
पु०
१५

सर्वे कौतुकं मस्य वक्तुमर्हस्य शेषतः ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः काशमीरणावा
ण भवां मूर्तिगजाननी ॥ स्थापयामास विधिवद्वाह्ये मेनकोविदेः
२२ ॥ महातेकांचनं दिव्यं मणिमुक्ताविभूषितं ॥ गणेशपुरमध्ये स
प्रासादं कृतवाष्टुभं ॥ ३ ॥ उपचारेः षोडशभिः पूजयामास तं विभुं
नमस्कारैरसंख्यातैः स्तुतिभिः प्रार्थनैरपि ॥ ४ ॥ क्षमाप्य देवदेवे
प्रमनुज्ञाप्य ययौ बहिः ॥ ददौ दानान्यनेकानि ब्राह्मणेभ्यो यथा
हेतुः ॥ ५ ॥ ततस्तदभवस्त्वनं बंगाले त्रिपुरस्य ह ॥ गणेशपुरमित्ये
व सर्वेषां सर्वसिद्धिदं ॥ ६ ॥ ततः स त्रिपुरोदैत्यो गजाननवरोद्धतः ॥ न
लोका न्यालयामास देवानामात्रमेततः ॥ ७ ॥ पदातयस्तुरंगं च ॥

१५

गजाश्वरथिनस्तथा॥ दशदिग्भ्यो ययुस्तं तु सेवार्थं बलवतः॥ ८॥
राजानः सेवका जाता अनुकल्पनतस्तु॥ प्रतिकूलागता मृत्युं पु
द्गं कर्तुमनीश्वराः॥ ९॥ एवमाक्रम्य भूखंडं ततो गादमरावती॥ त
त इन्द्रो देवगणोर्नाना युद्धकरैरुत्तः॥ १०॥ ऐरावतसमारूढो ययौ
युद्धाय दंशितः॥ सोऽपि सेनां त्रिधा चक्रे चतुरंगं महाबलः॥ ११॥
भीमकायं महादैत्यं वज्रदंष्ट्रं च दानवं॥ धनुर्गुदे गदायुदे च
कोविदं॥ १२॥ अस्त्रयुदे मल्लयुदे निष्णातं दैत्यपुंगवः॥ वीर्यो
वे भीमकायं स नृलोकस्याधिपो भव॥ १३॥ कालकूलं वज्रदंष्ट्रं ज
गाद त्रिपुरो बली॥ त्रिभागमानया याहि सेनया त्वं रसातलं॥ १४॥

ग०
पु०
१२०

सिधमुत्थानसर्वनागान्वशपान्कुरुमथाज्ञया॥ अहं त्रिभागया
शक्रमाक्रमिष्ये विलान् सुरान् ॥ १५ ॥ कउ० ॥ भीमकायो वज्र
रंष्ट्रो यथाज्ञं तौ प्रतस्त्रुतुः ॥ चतुरंगवलेर्मुक्तः स्वयं नंदनमयो ॥
१६ ॥ दिव्यान्तर्द्वान्वभंजुस्ते वार्यमाणस्तु सैनिकाः ॥ तत्र स्थित्वा
दैत्यराजो हतांश्च कायप्राहिणोत् ॥ १७ ॥ गत्वा यत्रानयंतु मद्दर्श
नायत्वा न्विताः ॥ वदंतु मम वाक्कं वामृत्युलोकं व्रजाधुना ॥ १८ ॥
तत्र त्वां पालयिष्यामि साम्राट् स मरावती ॥ यदियुद्धे च ते बुद्धि
स्तदा क्षीघ्रं प्रयाहि मां ॥ १९ ॥ स्ते गत्वा शक्रमाचख्युस्त्रिपु
रासुरचेष्टितं ॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तेषां वज्राहतश्वाचलः ॥ २० ॥

१२०

चकंपेचाचलरिपुर्वायुनेवयथातरुः॥ चिंतयाव्याकुलीभूतः किमेद
दितिचिंतयन्॥ २१॥ क्रोधानलेनजज्वालसरक्ताखिललोचनः॥ कु
र्वन्भस्मेवलोकानांशोषयन्निववारिधीन्॥ २२॥ उवाचहृत्तानाह्वं
तुयांतुयुद्धायसत्वरः॥ स्वयमैरावतारूढोजगर्जसुरशत्रुहा॥ २३॥
तेननारेनमहताक्षोभयन्भुवनत्रयं॥ श्रुत्वातद्वचनंतेतुगता
हृतायथागतं॥ २४॥ विबुधाश्चापिसन्नद्धाः नानाशस्त्रासिपा
णयः॥ भिरिपालकराकेचिच्चैत्रैर्हृष्टिः॥ २५॥ मुद्गरासिधराः केचि
च्चतुर्बाणकराः परे॥ गदाखेटकरानेकेकेचित्तुरंडपाणयः॥ २६॥
एवरेचगणैर्युक्तोवज्रभृन्निर्ययोवहिः॥ कृतस्वल्पघनोविप्रेर्ना

ग०
पु०
१२१

नावादि तनिः स्वनेः ॥ २७ ॥ त्रिपुरोदृतवाक्येन ज्ञात्वा युद्धोद्यमं
तुतं ॥ सन्नद्धा मकरोत्सेनां प्रहृष्टां चतुरंगीणी ॥ २८ ॥ असंख्यातां
समादाय हयारूढो भिन्निर्ययौ परस्परं ददृशुस्तस्ते सेने वीरभू
षणे ॥ २९ ॥ कोलाहलो महानासी ह्यहितै ह्येवितैरपि ॥ त्वेडितै
रथ घोषैश्च वाद्यघोषैरनेकधा ॥ ३० ॥ ततो द्धकारमात्रेण नो
दितास्त्रिपुरेण ते ॥ वीरा युयुधिरेदेवैः संसमर्दो महानभूत्
३१ ॥ नाभूत्स्वपरबोधोऽपि जघुरेव परस्परं ॥ एवं सुतुमुलेज
न्ये मृतास्ते दानवा बभूवुः ॥ ३२ ॥ सुमने सोऽपि पतिता दैत्यशस्त्रप्रपी
डिताः ॥ बभूवुस्ते सैनिकास्तत्र पुष्पिताश्च किंशुकाः ॥ ३३ ॥ अश

१२१

याः शयिताः केचिदंघ्रिहीनास्तथापरे। क्रमेलकागजाच्यक्ष्ण्यार
थाश्याश्चपरातिनः॥३४॥ ततः पलायनपरादैत्यायातादिशोदश
सिंहंरष्ट्वैवसहसामृगाजीवनकांक्षिणः॥३५॥ ततो निवार्यतत्सेन्ये
हंसारकरिपुस्वयं॥ क्रोधानलमहाज्वालोगर्जन्मेघश्वापरः॥३६॥
शक्रसान्निध्यमगमद्रक्षयन्निवरोदसी॥ स्वखड्गेनाहनतीज्रं
हस्तं वज्रधरं हरे॥३७॥ वज्रं पपात तद्वस्ता तदद्भुतमिवाभवत्
तसारायाहनद्वैत्यसेनैवैरावते गजे॥३८॥ तेषावतः प्रहारेण
पलायनपरो ययौ॥ ततो जघान सहरिमुष्टिना दैत्यपुंगवं॥३९॥ स
दाणं पतितो भूः सौ तत उत्थाय वेगवान्॥ जघान मुष्टिना शक्रं धरि

ग०
पु०
१२२

एपांतमपातयत् ॥४०॥ ततउत्थायमघवारैत्पंप्राहरुषान्वितः ॥ इ
दानांमहन्नमुत्थायसज्जीभवासुरेश्वर ॥४१॥ ततसविस्मयाविष्ट
उवाचबलगर्वितः ॥ किमर्थत्वंनिजप्राणैर्निर्दयोसिसुरेश्वर ॥
४२॥ कृमिकीटपतंगानांप्राणोतीवप्रयामतः ॥ गच्छदेवधरिण्योते
स्थानंदत्तंमयाशुभं ॥४३॥ क३०॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाजगादबलवृत्र
हा ॥ ययहंजीवितात्वाहिमोचयामिनचेद्रियो ॥४४॥ तदाहंधरणी
यामित्वदाज्ञावशगोधम ॥ त्वमेवहतमूर्धाद्यधरणीयास्यसेख
ल ॥४५॥ वरत्येवैतुदेवैंद्रेदैत्येन्द्रोनिर्जघानतं ॥ मुष्टिनाहृदियेडष्ट
स्ततोयुद्धमभूतयोः ॥४६॥ चाणूररुष्णयोःर्यदत्परस्परस्तयैषि

१२२

लो० हरयं हरये नैव हस्तं हस्ते न जघ्नतुः॥४७॥ जानुभ्यां जानुनी।
चोरूताभ्यां तोचनि जघ्नतुः॥ मस्तकं मस्तके नैव कूर्पं रंकूर्परेण तु
४८॥ हृष्टं हृष्टेन पाराभ्यां पादौ तावभिजघ्नतुः॥ पादौ गृहीत्वा रेत्यो।
स भ्रामयित्वा मुहुर्मुहुः॥४९॥ तत्पाज्य दूरतः शक्रं यथा न ज्ञायते क
चित्॥ प्रारुरो हस्वयं तं तु चतुर्दंतं गजेश्वरं॥५०॥ ततो देवगणाः सर्वे
हिमवद्गिरिगद्गरं॥ ययुः शक्रं विचिन्वंतो दैत्यसंत्रासता पिता
५१॥ कुत्र वा पतितो देवो द्रक्ष्यामो वा कथं विभुं॥ एवं संचिंतयंत
स्ते भ्रमंतो ददृशुश्च तं॥५२॥ अपो मुखं समायांतं देवं द्रंते तदैव ह
प्रणे मुदं वसं यास्तं प्रलिलिङ्गस्तथा परे॥५३॥ पूजयामासुरपरे

ग०
पु०
१२३

विजयामासकश्चन॥ पादसंवाहनं चास्पचक्रुः केचन भक्तितः॥ ५४॥
तत्रैव न्यवसन् सर्वे गुप्तरूपाः सुरास्तदा॥ दैत्यस्त्वेरावता रूढो ययोर
ताममरावती॥ ५५॥ ऐवस्थानानि दैत्यानामिद्रासनगतः स्वयं॥ द
दौ विभज्य प्रत्येकं मानपूर्वं सुरदिषां॥ ५६॥ दिव्यवादित्रनिर्घोषैः श्रु
एव नांधर्वनिःस्वनान्॥ किं नरैः सेव्यमानस्तरे मे चाप्सरसोगणैः॥
५७॥ इति श्रीगणेश० उवाच॥ सनात्वं देसु नासीरपराजयो नाम ए
को न च त्वारिंशत्तमोऽयमयः॥ ३९॥ कउवाच॥ आक्रम्य देवधिष्ण
नि दैत्यो गाद्वह्मणः परं॥ पराक्रमं दैत्यकृतं श्रुत्वा दैवमुखान्पु
रा॥ ४०॥ ब्रह्माय योनाभिपमं विष्णुः क्षीरनिधिं ययौ॥ दैत्यस्य मानसो

१२३

पुत्रो प्रचंडश्चंड एव च ॥ २ ॥ प्रचंडं स्थापयामास ब्रह्मलोके धिनाय
कं ॥ ततश्चंडं च वैकुण्ठे च कारस्वामिने स्वयं ॥ ३ ॥ ततः कैलासमगमत्
च देभ्यो मचा लयत् ॥ भयभीता च गिरिजालिङ्गशंकरं भृशं ॥ ४ ॥
तेन तुष्टो महारेवोदैत्यस्य पौरुषेण च ॥ बहिर्ययो वरं दातुं निजभक्त
मुखप्रदः ॥ ५ ॥ ददर्श त्रिपुरं देत्यं वरं दृष्ट्वा त्रयथाव्रवीत् ॥ स वब्रूयदि
तुष्टो सिंहे हि कैलासमद्यमे ॥ ६ ॥ गच्छ मंदारशिखरं यावन्मम
नोरथः ॥ शंकारोऽपि दरो तस्मै कैलासं स्वल्पकालिने ॥ ७ ॥ स्वयं ज
गाम गिरिशो मंदारदिङ्गणो हृतः ॥ कैलासशिखरारूढो जहर्ष
त्रिपुरासुरः ॥ ८ ॥ एवं देवान् च शकृत्वा पुनरायाप्रसातले ॥ भीमका

ग०
पु०
१२४

योपि बलवान् भूमंडलगतो बलात् ॥ १५ ॥ आश्रमांश्च वशे च का
रुपती नृषीन्सर्वान् बंधव ॥ अग्नि कुंडानि सर्वाणि देवतं चिकरा
णि च ॥ १० ॥ आश्रमांश्च बभंजात् तीर्थानि च विशेषतः ॥ तापसां
स्त्रासयामास कारागारसमाश्रयान् ॥ ११ ॥ स्वाहा स्वधा वषट् का
रान् वेदस्याभि सनानि च ॥ सरा चारान् वेदस्याभ्यसनानि च ॥ स
रा चारान् सराद्वेष्टि सर्वगर्वसमन्वितः ॥ १२ ॥ वज्रदंष्ट्रोऽपि सप्तपिपा
तालानि च सेनयत् ॥ शेषे च वासुकिं चैव तत्तत्सर्वं भोगिनः ॥ १३ ॥
निर्विषान् सविषांश्चैव चकार वशवर्तिनः ॥ वज्रदंष्ट्रो रत्नजातं
कुञ्जेष्वप्यचतं ॥ १४ ॥ नागा गनाभिश्च कुत्स हलेन रेमे सदा सो

१२४

समदोतिहर्षात्॥ भोगान्विभुंजेचिविधानिरत्नान्यादायपातत्रिंशो
तिकेसः॥ १५॥ पातालवशात्तांशसंलेभेमानेततोधिकं॥ वस्त्राणिच
महाहोणियामानरासाननेकशः॥ १६॥ एवंत्रिलोकान्वशगन्
कृत्वादेत्योननंदह॥ देवाः सर्वेगृहावासाश्चितयामासुरन्वहं॥ १७
कथमस्यवधःकस्मिन्कालेवापिभविष्यति॥ कस्मादेतिनजानीमो
लब्धोनेनवरःकुतः॥ १८॥ एवंव्याकुलचितेषुमुनिसत्तमप्रायः॥ १९
यो नारदस्तत्रैलोक्पचरद्वयया॥ २०॥ ददर्शदेवान्दीनांस्ता
नुततारनभःपथात्॥ दृष्ट्वा सर्वेनारदंतमुतस्त्रुःसहसाचरेत्॥
२१॥ आलिलिङ्गश्चनेमुश्चपुपुजुश्चयथाक्रमं॥ विश्रांतंपरिप

ग०
पु०
१२५

प्रत्नुस्त्रिपुरस्य वरादिकं ॥ २१ ॥ देवा ऊचुः ॥ त्रिपुरेण समाक्रांतं त्रैलोक्यं
सचराचरं ॥ स्थानानि नो गृहीतानि केशास्ते नापनिर्जिताः ॥ २२ ॥
शरणं कंजजा मोद्य कथं तस्य वधो न वेत् ॥ वराश्च केन रत्नानो व
रास्य त्रिपुरस्य मे ॥ २३ ॥ नारद उवाच ॥ कथयामि समासेन देवस्य
वेष्टितं महत् ॥ दिव्य वर्ष सहस्रं सतताप परमं तपः ॥ २४ ॥ प्रसादया
मास विभुं गणेशं देवनायकं ॥ तेनास्मै इधरादत्ता वराः सर्वभयंकराः
२५ ॥ देवर्षिपितृभूतेभ्यो यक्षरक्षः पिशाचतः ॥ नृनागोभ्यो यक्षरक्षः
भयं रत्नं विनैकं शंकरं विभुं ॥ २६ ॥ प्रसादयंतु रे वेशं दिरदान नगाद
रात् ॥ आराधयंतु सर्वेपि विघ्नेशं सर्वसिद्धिदं ॥ २७ ॥ देवा ऊचुः क ॥ १२५

समरोतिहर्षात्॥ भोगान्विभुंजेविचिधानिरत्नान्यादाययातत्रिंशं
तिकेसः॥ १५॥ पातालवशात् शंसंलेभेमानेततोधिकं॥ वस्त्राणिच
महाहोणियामानदासाननेकशः॥ १६॥ एवंत्रिलोकान्वशगान्
कृत्वादैत्योननंदह॥ देवाः सर्वेगृहावासाश्चितयामासुरन्वहं॥ १७
कथमस्यवधः कस्मिन्कालेवापिभविष्यति॥ कस्मादेतिनजानीमो
लब्धोनेनवरः कुतः॥ १८॥ एवंव्याकुलचितेषुमुनिसत्तमः प्रायः सुरेषु
मो नारदस्तत्रैलोक्यचरइच्छया॥ १९॥ ददर्शदेवान्दीनांस्तान्
उततारनभः पथात्॥ दृष्ट्वा सर्वेनारदंतमुतस्त्रुः सहसाचरेत्॥
२०॥ आलिलिङ्गुश्चनेमुश्चपुपुजुश्चयथाक्रमं॥ विश्रांतं परिप

यमाराधनं स्परेवरेवस्यधीमतः॥ कर्तव्यं मुनिशार्दूलकृपया तद्व
दस्वनः॥ २८॥ नारद उवाच॥ प्रहमेकाक्षरं मंत्रं कथयाम्भित्वि लान्प्रति
तेन मंत्रेण ते सर्वे मया दत्तेन भक्तिः॥ २९॥ अनुष्ठानं प्रकुर्वंतु सर्वे
पिच्छिरमानसाः॥ पावत्सत्यज्ञतामेतिरेवोसौ गणनायकः॥ ३०॥
स एव तद्वधोपायं वदिस्यत्यस्त्रि लान्प्रति॥ नान्योपायं प्रपश्या
मितस्मात्कुर्वंतु मेवचः॥ ३१॥ क३०॥ इत्युक्त्वा नारदा सर्वानुपदि
शमनुचतं॥ जगाम तत्क्षणादेव वीणा गानरतो मुनिः॥ ३२॥ त
तः सर्वे सुरवरा गणेशा ध्यानतत्पराः॥ एकपादस्थिताः केचित्के
चित्पद्मासनास्थिताः॥ ३३॥ केचिद्दीरासनगताः केचिन्मीलि

ग०
१०
१२६

तलोचनाः॥ निराहाराजितश्चासाजेसुर्मवंमुनीरितं॥ ३४॥ ततोबहु
गतेकालेकरुणाब्धिर्गजाननः॥ अनुष्टानंनिराक्षेपां देवानां चि
रकालजं॥ ३५॥ प्राविर्बभूवगणपस्तेषामग्रेवरप्रदः॥ उह्रस
त्स्वर्णमुकटश्चारुकुंडलमंडितः॥ ३६॥ दंतंन्यस्तकरोराजत्कटि
सूत्रांवरंगदः॥ पाशंस्त्रिंशच्चपरशुं कमलं च भुजैर्दधत्॥ ३७॥ र
क्तचंदनकस्तूरीसिंहरत्नाशेभूषणः॥ विद्युतेजोलसत्कांतिःको
टिस्सूर्यसमप्रभः॥ ३८॥ दृष्ट्वेवंसहसादेवंविनायकमनामयं॥ ते
जसाधर्षिताःसर्वेभयमापुश्चकेचन॥ ३९॥ अणोमुःसहसाकेवि
देवास्तद्विरदाननं॥ पूजयामासुरपरेहर्षगद्गदभाषिणः॥ ४०॥

१२६

कैलासेनवैकुण्ठे ब्रह्मलोकेऽपि न दृशी ७ ॥ परेशाक नैव संपद्याह
शी दृश्यते तव ॥ दैत्य उवाच ॥ नाममात्रं कलाधार किं वा जानासि
तां दिज ॥ ८ ॥ संपदः सर्वलोकेषु याभ्य एतां प्रशंससि ॥ जानासि चे
द्दर्शय मे तासां मध्ये महोत्कटं ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा रास्ये वां स्थितं ते प्रियं प्रा
णमपि दिज ॥ न स्मरे परिहासेऽपि वितप्यं भाषितं मुने ॥ १० ॥ क
लाधर उवाच ॥ परेषां संपदो दृष्ट्वा किं स्यात्तव सुरदिषः ॥ विनया
त्ते प्रसन्नोऽहं कलयाते रराभि वै ॥ ११ ॥ कोचनं राजतं लोहं त्रिषु
रंशरसं स्थितं ॥ रमतत्र स्थितो दैत्यचिरकालं यथा सुखं ॥ १२ ॥ अ
मेयं देवगंधर्वैर्मानुषैरु रगैरपि ॥ कल्पितार्थं प्रदंतते कामगंका

ग०
पु०
१२६

मदंसदा॥१३॥यदैवैकेनबाणेनकस्मिंश्चित्कालपर्ययेभेत्स्यतेत
दरोदैत्यतरानाशमुपेक्ष्यति॥१४॥कउ॥इत्युक्त्वाधनुरादायसंस्त
भ्यशारमंतरा॥पुरत्रयंनिर्ममेसौभुवनत्रयसन्निभं॥१५॥विचि
त्रैर्भुवनैरम्येदीपिकारामसंयुतैः॥नानापदिगणैर्जुष्टं सर्वका
मप्रदंस्वर्गं॥१६॥माययामोहितौदैत्यतत्रस्त्रोजहृषेभृशंजग
जघनचहृत्योलोकत्रयविकंपनः॥१७॥नमतःश्रेष्ठइत्येवंगर्व
दयसमन्वितः॥त्रैलोक्येक्षोभयामासब्राह्मणंतमथाब्रवीत्॥
१८॥यावत्स्वडर्लभतरंततेदास्येद्विजोत्तम॥इत्युक्तःसद्विजोष्पा
हतेदैत्यनिस्पृहोपिसन्॥१९॥विजउवाच॥ग्रहंकैलासमग १२६

मंदहृवान्मूर्तिमुत्तमां॥ शिवेन पूजितां सम्पगाणेशी चितिता
र्थदां॥ २०॥ तामान इत्वामेदेही शक्तिर्यदिय सुरेश्वर॥ नेता दृशी
मयामूर्तिस्त्रैलोक्यं चरते क्षिता॥ २१॥ प्रतोमममनस्तस्यामा
सक्तं दैत्यसत्तम॥ तामवाप्य कृतकृत्यो हं भविष्याम्य सुरेश्वर
२२ कीर्तिते प्रथम इष्यामि त्रैलोक्ये सचराचरे॥ नराता त्रिपुरात्
श्रेष्ठो वाञ्छितं यः प्रयच्छति॥ २३॥ दैत्य उवाच॥ शंकरं किंकरं म
न्ये गणायै न च देवताः॥ ग्रानयित्वा प्रसास्ये हं तां मूर्तिं द्विजपुं
गव॥ २४॥ इत्युक्त्वा पूजयामास तं कलाधरमादरात्॥ इदौ त
स्मै रशग्रामान् गोवस्त्रभूषणानि च॥ २५॥ मुक्ताफलानि च॥

गणमहार्हाणीतराणिच॥ रत्नानिचप्रवालानिरांकवास्तर
णानिच॥ २६॥ दासीदासशतंनानाभूषायुक्तंदेसुरः सदश्वा
गं न्मवस्थांश्चस्वर्णाक्षान् रजतान् रथान्॥ २७॥ प्रश्नस्तद्वलाद
७० तं प्रययौ सकलाधरः॥ स्वाश्रमं हर्षयन्पत्नीं सर्वानाश्रमवासिनः
७० २८॥ कउवाच॥ एवं सर्वं सृजतांते नारदो कथयत्सुरान्॥ तेपिका
१३० स्तं प्रतीक्षन्तो दिवसान्तिचक्रमुः॥ २९॥ इति श्रीगणेशपुराणे
नारदगमननामैकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः॥ ४१॥ व्यासउवाच
कृतवान्किमुदैत्यः सगते तस्मिन्कलाधरे॥ पश्यामानीयदत्तास्मे
मूर्तिं श्रितामणीं शुभा॥ १॥ एतत्कथय मे सर्वं विस्तार्य चतुरानन॥ स्त्री १३०

लागजाननीश्रवणं नृप्यामिसमासतः २८३० तस्मिन्मातेयदक
रोत्सदैत्यो मुनिसत्तम ॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि श्रुणु घ्रावहितो मुने
३ ॥ इतो संश्रेषयामास मंदरादिस्थितं शिवं ॥ तावशिष्टाश्चिवंगता
ब्रूतं मघाक्यमादरात् ॥ ४ ॥ मूर्तिश्चिंतामणेस्तेस्तिग्रहे सर्वार्थदा
मुभा ॥ देहि तां देत्य राजाय सानैव गिरिजायते ॥ ५ ॥ पाताले स्वर्ग
लोके चामर्त्य यत्परमाद्भुतं ॥ तत्सर्वं ते नृदैत्ये न ह्यानीतं स्वग्रहे
बलात् ॥ ६ ॥ शीघ्रमानयतां देवयावो देत्य महाबलं ॥ नरास्यसेप
रासाम्नो तदा देत्यः पराक्रमी ॥ ७ ॥ गृहीष्यति बलात् तां तु ततोऽप
मवाप्स्यसि ॥ इच्छेद्वतवचः श्रुत्वा त्रिनेत्रः क्रोधमूर्च्छितः ॥ ८ ॥ ३

ग०
पु०
१३१

वाचदूतोदूतौवामिति कृत्वा क्षमेव च ॥ कामस्येव भवेद्भस्म नो
चेद्वा नात्र संशयः ॥ ९ ॥ किं कार्यं तेन दैत्येन तृणीभूतेन मे विभोः
ग्राया तु युद्धमेवास्तु मर्तुं कामो ममांतिकं ॥ १० ॥ नेयं मूर्तिस्तेन
शक्या प्राप्नुं जन्म शतैरपि ॥ प्रलयाग्निः पतंगेन किं शोति मधिग
च्छति ॥ ११ ॥ मेरोः पातो मूषकेन शक्यः कर्तुं किमोजसा ॥ प्रसंख्य
जलनिःकाशाच्छुक्लः स्यात्किं महोदधिः ॥ १२ ॥ कव० ॥ श्रुत्वा तु शं
करीवाणी दैत्यो यातौ यथा गतं ब्रूतां स्वामिनं वाक्यं शंभुना यड
दीरितं ॥ १३ ॥ तदा कर्णं प्रज्ज्वाल दैत्यो वाक्यार्थको विदः ॥ क्रो
धानलेन रीप्सो भूत्रैलोक्यं प्रदहन्निव ॥ १४ ॥ प्रज्ञापयच्च युदाय

१३१

स्वसेनांचतुरंगिणी॥निर्गत्तसहसासेनामंदराचलसंमुखा॥१५॥
भूतलंछादयामासनिर्मर्यायेयथाबुधिः॥अनेकसूर्यसंकाशवि
काशैःशस्त्रसंचयैः॥१६॥गर्जतीघनवत्घोरंमृत्योमानसकंपिनिः
क्षेत्पस्त्रिपुरमारुह्यविमानसदृशमहत्॥१७॥मनोवेगंततःप
श्चाज्जिघांसुःशंभुमापयो॥बृहन्मणिमयंचारुकवचैकुंडले
गदे॥१८॥मुक्तामालांमुद्रिकाश्चकटिस्त्रैचकोचनं॥मुकुटंर
त्नखचितंमहाघंविभ्रडह्नसत्॥१९॥यस्यशास्त्रेनमहताच
कंपेहरमानसं॥तद्धनुःसनिषंगंचकोमंखेटमसिंहं॥२०॥
मुमुक्षुश्चिकादिभ्यावहंयांदैत्यपुंगवःगायमानानृत्यमा

ग०
पु०
१३२

नागंधर्वाप्सरसांगणाः॥२१॥बंदिनश्चारणाश्चापिययुरस्योग्रतोमुदा
शंकरोद्गतवाक्येनश्रुत्वादैतंसमागतं॥२२॥असंख्यबलसंयुक्तंयु
युत्संकालकर्षितं॥शूलपाणिरपितदासंपूज्यद्विरदाननं॥२३॥प्रसि
णम्यतांपरिक्रम्यपुरस्कृत्यबलंबद्धं॥आययोकोधदीप्ताक्षःस्व
छलाद्रणमंडले॥२४॥तेवीरावीरशब्देननादयंतोदिशोदिशः॥अ
भिजग्मुःप्रहरणैःपरस्परवधेयुवः॥२५॥अभूतांमीलितेसै
न्येरजस्तिमिरसंकुले॥स्वपरक्षानरहितेजघ्नतरणमूर्धनि॥२६॥
अभवतुमुलंयुद्धंनप्राप्तायतकिंचन॥गजाश्वरथवीराणंदत्ता
नांशोणितोक्षिते॥२७॥शोतेरजस्ययुध्यंतवीरावीरैः॥२८॥

१३२

थक्॥ केचित्प्रासेः केचित्खड्गेः केचिद्वाणेः शिलासितैः॥२८॥ कृषि
निर्मुष्टिभिः केचित्केचित्परशुतोमरैः॥ हतानां तत्र वीराणां हयानां
च पदातिनां॥२९॥ अस्त्रकन्दैः समभवत्केशशैवलशोभिनी॥ खेड
कूर्माखड्गमत्स्याशिरः कमलभूषणा॥३०॥ चत्रावत्राघोरतराक
बंधवृत्तवारिनी॥ वीरसंतोषजननी गृध्रगोमायुहर्षकृत्॥३१॥ ह
ृद्धानरीतुगिरिशोषयौ दैत्यांति कंबली॥ दैत्योपि त्रिपुरारूढो य
थोत्तमपुरःपुरः॥३२॥ नायको संगतौ हृद्वा दंष्ट्रशो न्येपरस्परं प्रवा
कुलं युयुधिरे दैतेयाः शांभवास्तदा॥३३॥ नानाप्रहरणैर्दिव्यैः श
स्त्रैरस्त्रैर्दुर्मेरपि॥ तेषां युद्धानि नामानि कथयिष्ये समासतः॥३४॥

ग०
पु०
१३३

इति श्रीगणेशपुराणे उपासना खंडे युद्धवर्णनाम द्विचत्वारिंशत्
प्रोक्तः ॥ ४२ ॥ क३० ॥ अयुद्धेतां दंष्ट्रं शोथगिरीश सुरनायकौ
खन्मुखेन प्रचंडश्च नंदिना चंड एव च ॥ १ ॥ युयुधे पुष्पदंतोऽपि भीम
कायेन वीर्यवान् ॥ भृंगिदिः कालकूटेन विषवत्प्राणहारिणः ॥
२ ॥ अयुद्धेतां वीरभद्रवज्रदंष्ट्रौ महाबलौ ॥ इंदोऽपि युयुधे तत्र दै
त्यामात्येन वीर्यवान् ॥ ३ ॥ दैत्यपुत्रेण बलिना जयंते युद्ध उर्मदः ॥
काव्येन युयुधे तत्र सुराचार्योऽस्त्रवित्तमः ॥ ४ ॥ देवानां चैव दैत्यानां
मेवं दंष्ट्रान्यनेकशः ॥ वर्णितं नैव शक्यानि मया वर्षशतैरपि ॥
रथिनो रथिभिः सार्धं गजिनो गजिभिः सह ॥ आचारो हस्व सरशैः ॥ ५ ॥

पदांताश्चपदातिभिः॥६॥युयुधुःसंयुगेघोरेनानावाद्यनिनादिते
हेषितैःस्वेडितैःस्वेडैर्नेमिनादैश्चण्डितैः॥७॥केचिच्चमल्लयु
द्धेनयुयुधुर्विविधेनतु॥जघ्मुरंगानिचांगेषुत्यक्ताशस्त्राणिसं
युगे॥८॥ततःप्रचंडोनवभिस्ताडयामासषण्णमुखं॥आकर्ण्यक
र्णनिसृतैर्दृढैर्वाणैःशिलासितैः॥९॥अप्राप्तान्नवतांछित्वांश
रेसंततपर्वभिःस्ताडयामाससायकैः॥१०॥संमूर्च्छितोपत
द्भूमौप्रचंडोभ्रांतमानसः॥नंदिनापिहतश्चंडःपंचभिर्निशितैः
शरैः॥११॥मूर्च्छामवापसहसापतितो धरणीतले॥भीमकायः
पुष्पदंतमविध्यदशभिःशरैः॥१२॥छेदयामाससमरेस्वशरै

ग०
पु०
१३४

निशितैः सतान् ॥ त्रिभिरेवाहनतंच सोऽपि भूतलमाश्रितः ॥ १३ ॥
कालकूटं भृंगिदिस्तु पातयामास पंचभिः ॥ शरैर्महाबलस्तत्र
वीरभद्रो रुषायुतः ॥ १४ ॥ वज्रदंष्ट्रं ततो जघ्रे चतुर्भिर्निशितैः शिरैः
१५ ॥ हंद्रोऽपि वज्रपातेन दैत्यामात्यं न्यपातयत् ॥ उद्यम्य निशि
तं खड्गं दैत्यपुत्रः समापयौ ॥ १६ ॥ तानापातत एवाशु वीरभद्रो
छिनत्रिभिः ॥ पातयामास वेगेन वज्रदंष्ट्रं त्रिभिः शरैः ॥ १७ ॥ हं
तुकामो जयंतं तं वीरेषु पतितेषु च ॥ तन्निरीक्ष्य तथा यातं ख
ड्गं चिच्छेद पत्रिणा ॥ १८ ॥ जयंतोऽभ्यहनती ब्रह्मं दैत्यसूनुं त्रिभिः
शरैः ॥ तैराहतो मन्त्रकृत् स पतन्मोह संयुतः ॥ १९ ॥ एवं सर्वेषु सै

१३४

न्येषु प्रभग्रेषु समंततः ॥ इष्टा पलायन परान्दैत्यान् देवगणार्दिता
न ॥ २० ॥ प्रधावन्प्रहतः केचित्प्रमथाजपशालिनः ॥ एवं जयत्सु दे
वेषु स्वसैन्ये विदुतेऽपि च ॥ २१ ॥ प्राययौ स्वयमेवेशं त्रिपुराधिष्ठितो
सुरः ॥ शस्त्रयुद्धं पुरा कृत्वा पुध्येतामस्त्रतोऽप्युभौ ॥ २२ ॥ वारुणा
स्त्रं जहौ दैत्यो वृष्टिर्घोरं राततो भवत् ॥ नीहारबद्धलेयुद्धे न प्रा
प्तायत किंचन ॥ २३ ॥ क्वचिद्विद्यत्प्रकाशेन स्वपरज्ञानकारिणा ॥ यु
द्धमासीत्सुतमुलंघोररूपेण्डरासदं ॥ २४ ॥ विलोक्य सर्वसैन्यं तद्
ष्टिवातप्रपीडितं ॥ शिलापातभयाघाते स्वसैन्ये तु दिशो दश ॥
२५ ॥ वायव्यमस्त्रं गिरिशो मोचयामास सत्वरं ॥ महावातहंता

ग०

१०

१३५

मेघाविशीर्णाः खंडशोबरे ॥ २६ ॥ वातेन घूर्णिता सेना दैत्यानां सर्व
तोदिशं ॥ जगलुः पक्षिपिच्छानि वीरोष्णीषाणि दूरतः ॥ पतितेश्च
र्णिताः केचित् रथाश्च गजपत्तयः ॥ उन्मीलिता लता वृक्षाश्चाद
यंति स्म सोनिकान् ॥ पन्नागास्त्रेण तं वायुं तदा दैत्यो न्यवारय
त् ॥ आकारो धनुरा कृष्यत्सूणाद्वाणं प्रगृह्य च ॥ २७ ॥ मंत्रयन् नला
स्त्रेण शिवसेन्येन्यपातयत् ॥ प्रंगारवृष्टिः सहसा पतिता सर्व
वाहिनी ॥ ३० ॥ प्रलयं मे निरेसर्वे ज्वालामालाभिरहिताः ॥ ज्वा
लाभ्यो दीप्यमानाभ्यो महाभीतिं करः पुमान् ॥ ३१ ॥ आविरा
सीन् महाकायो विलम्बान्नस्तले ॥ दंष्ट्रा करालवदनो म

१३५

हारावोत्तुधातुवः॥३२॥लालयनरसनांघोरांशतयोजनविस्त
तां॥नासापचनवेगेनभ्रामयनकुंजरान्रणे॥३३॥भक्षयामा
सतांसेनांधीवरानिवपक्षिराट्॥अपीपलद्गर्गसेनातेनपुंसाप्रपी
डिता॥३४॥शिवदृष्टंसमासाद्यस्तरक्षेतिचाब्रवीत्॥माभैष्टेत्प
भयंतस्मैदत्त्वावहिन्यवारयत्॥३५॥पर्जन्यास्त्रप्रपातेनतस्त
णादिरिजापतिः॥चाणेनैकेनतंघोरंपुरुषंसेन्यपातयत्॥३६॥
ततउत्थायपुरुषोभक्षयच्छिवसेनिकान्॥पुःपलायनपराः
प्रमथामयविह्वलाः॥३७॥सबलंतोनिःपतंतश्चनिःश्वसंत
श्चकंपिरे॥शिवोपनिःमहायत्वाहरीमेवान्वपद्यत्॥३८॥षडा

ग०
पु०
१३६

ननादयोवीराअनुसस्रस्तमेवहि॥ जिष्टुगिरिजांदैत्योविचिं
त्पेकाकिनीगिरौ॥ ३९॥ विहायरणभूमितुययोकेलासमेव
सः॥ दूरादृष्टातमायांतंचकंपेगिरिजातदा॥ ४०॥ उवाचपितरंग
त्वादैत्योमांकिंनुनेष्यति॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वानीत्वातांडर्ग
मांगहा॥ ४१॥ अविज्ञातांस्वेतरेणस्वापयामासनिर्भयां॥ सोपि
दैत्यस्ततोहैमंगिरिंतद्रहणेच्छया॥ ४२॥ प्रागतोनददर्शय
रिजांक्वापिसत्तम॥ अमनददर्शतत्रैकांमूर्तिचिंतामणोःशुभां॥
४३॥ सहस्रसूर्यसंकाशानानालंकारशोभिनी॥ त्रैलोक्यसुंदरां
सद्योगृहीत्वास्वस्थलंययो॥ ४४॥ नानावादित्रनिर्घोषैःस्तुवन्नि २३६

वैदिभिर्दत्तः॥ ततः पातालमगमत्सर्वत्रविजयीवली॥४५॥
गच्छतस्तस्य दैत्यस्य हस्तस्योतर्हिता तदा॥ मूर्तिश्चिंतामणोः
सा तु तदद्भुतमिवानवत्॥४६॥ तमेवाशकुनं मत्वा तत्पुरं
नराविशत्॥ अत्यंतं विमनाश्चिंतां डरंतां समुपागतः॥४७॥
इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे विजयवर्णिनं नाम त्र
योऽश्वत्वारिंशतमोऽध्यायः॥४३॥ अथास उवाच॥ ततः किमकरो
त्तं भुस्त्रिपुरेण पराजितः॥ कथं तमजय दैत्यं त्रिपुरं जयशा
लिनं॥ ततः शंभुपरां चिंतां प्रापेदमनसा कृत॥ स्वाहा स्वधा
विहीनं तु भूतलं परिचिंतयन्॥४४॥ कदा स्वस्त्वनगा देवा भ

विष्णुतिगतज्वराः॥ केनोपायेन वास्यस्याड्जयस्य पराजयः
३॥ एवं चिंतातुरे तस्मिन्नारदो मुनिस्ततमः॥ प्राययो शंकरं
ग० द्रष्टुं देवान्सर्वान्यदृच्छया॥ ४॥ तं दृष्ट्वा जह्ये देवो मर्त्यं प्राप्य
पु० यथा मृतं॥ पूजयामास विधिवत्कृत्वा स न परिग्रहं॥ ५॥ प्रा
१३७ लिङ्गय तमुवाचे त्वं शिवश्चिंतातुरो भूः॥ देवानां हितमन्वि
क्ष्य नैत्यस्य वधमेव च॥ ६॥ शिव उवाच॥ देत्येन सर्वदेवानां
कंदनं कृतमोजसा॥ तद्रूपे भग्नसंकल्पाः सर्वदेवाः पला
यिताः॥ ७॥ पातादशदिशो ब्रह्मन्कः कुशलेन वेद्यहं॥ म
माप्यस्त्राणितेनास्त्रैः प्रभग्नानि सहस्रशः॥ ८॥ कउवा०

श्रुत्वाशिववचः सोममवादी नमुनिसत्तमः ॥ मन्वानः परमाश्र
ये त्रैलोक्ये शपराजये ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥ सर्वज्ञे सर्वविद्येशे सर्व
ज्ञे सर्वकर्तारि ॥ सर्वावने सर्वहरे सर्वस्यापि नियन्तरि ॥ १० ॥ शक्ते
कर्तुमकर्तुं वा न्यथा कर्तुमपि प्रभो ॥ अणिमादिगुणोपेतैश्च
र्यविलासिनी ॥ ११ ॥ किं वक्तव्यं मया देव सर्ववत्तु वरे त्वयि ॥ मुनि
नागानसक्तेन त्रिलोकी भ्रमतादिशं ॥ १२ ॥ तव वाक्यानुरोधेन
विचार्य प्रब्रवीम्यहं ॥ एवमुक्त्वा क्षणं ध्यात्वा पुनः प्राह शिवं
मुनिः ॥ १३ ॥ मुनिस्तवाच ॥ युद्धाय गंतुं कामेन नाचिंतो गणप
स्त्वयो ॥ अतः पराभवः प्राप्तो वह्निनेत्रपिनाकधक् ॥ १४ ॥ इहानी

मर्चयपुराविघ्नेशंविघ्नवारणं॥प्रसाद्यतद्वरंलब्ध्वायाहियुद्धायसादरः
 १५॥परंजेष्पसितंदैत्यंनात्रकार्योविचारणा॥तेनापितपसादेवामह
 ताराधितःपुराः॥१६॥तेनतस्मेवरोदतोत्थितविघ्नोघहारिणा॥महेश्वरं
 विनामृत्युर्नकेनापिभवेत्तव॥तस्माद्भिरिशतस्येदंकामगंतुपुरत्र
 यं॥एकेषुणादारयस्वजयोपायोयमीरितः॥१७॥कउवाचप्रहर्ष
 मतुलंलेभेश्रुत्वोपायंमुनेःशिवः॥स्मृत्वागजाननगिरंपूर्वोक्तं प्रा
 हतंमुनिं॥१८॥शिवउवाच॥सत्यमुक्तंनयात्रह्यंस्त्वद्वाक्येनस्मृतं
 मया॥२०॥उपदिष्टोपूर्वमेवमंत्रोतेनमुनेमम॥षउत्तरेकाक्षरौतौ
 सर्वसंकटहारकौ॥२१॥पुद्गेव्यासक्तचित्तेनतजप्तौनचसंस्मृतौ॥सर्व

विघ्नहरो देवो न स्मृतोऽपि गजाननः ॥ २२ ॥ सर्वोपाकारणं कर्ता
पाताहर्ता विनायकः ॥ मुनिस्त्वाव ॥ ततोऽप्यमहादेव महादे
व गजानन ॥ २३ ॥ कउवाव ॥ विसर्ज्य नारदं देवो जगाम तपसे
शिवः दंडकारण्यदेशे तु यस्मात्स न स्थितो जपत् ॥ २४ ॥ विसर्ज्य
नारदं देवो जगाम तपसे शिवः ॥ दंडकारण्यदेशे तु यस्मात्स न स्थि
तो जपत् ॥ २४ ॥ प्रणिधानं बलात्स्वानि नियम्य ध्यानं तत्परः ॥
सोऽतपत्तप उग्रं तु रशवर्षाणि शंकरः ॥ २५ ॥ ततस्तस्य मुखो भोज
निर्गतस्तुष्टमान्परः ॥ पंचवक्त्रो दशभुजो ललाटेऽऽशशिप्रभः
॥ २६ ॥ मुंडमालासर्पभूषो मुकुटांगदभूषणः ॥ अन्यर्कशशि

१०

१०

१३६

नामिति रस्कुर्वन् दशा युयः ॥ २७ ॥ तद्भासा धर्षितो देवो पश्य दयं
परस्तुतं ॥ विनायकं पंचमुखं पंचास्यमपरं शिवं ॥ २८ ॥ तं दृष्ट्वा तं
कयद्देवः किं महं दिवि धो भवं ॥ किं वाममेव रूपेण त्रिपुरो य
मिहागतः ॥ २९ ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवेष्वपरः पंचवक्त्रवान्
अथ वा सम एवायं दृष्टो दीर्घतरो मया ॥ ३० ॥ अथ वामे वरं दा
तु मागतो गजाननः ॥ सर्वविघ्नहरं देवं यं ध्यायामि दिवानिशं
३१ ॥ क उवाच ॥ अतः प्रतीतिं तं देवसो हं विघ्नहरो विभुः ॥ ३२ ॥
न मे स्वरूपं जानंति देवर्षिचतुराननाः ॥ न चेदाः सोऽप निषदः कु
त षट्शस्त्रचेदिनः ॥ ३३ ॥ अशेषभुवनस्याहं कर्ता धाता पहा

१३६

रकः॥ ब्रह्मादिस्थावरचरत्रिगुणानामहंप्रभुः॥ ३४॥ तपसाने
नतुष्टोहंवरंदातुमिहागतः॥ वरान्मृणुमहादेवयाचंतेमत्त
इह्यसि॥ ३५॥ इति श्रीगणेशपुराणोत्पासनाखंडे तपोवर्ण
नं नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः॥ ४४॥ व्यास उवाच॥ ततः
प्रसन्ने देवेशे विघ्ने शविघ्नहारिणी॥ वरान्दिच्छति सर्वाय
किं किंच व्रेतदाशिवः॥ १॥ क उवाच॥ गणेशवचनं श्रुत्वा शि
वो वाक्यमथाब्रवीत्॥ मत्वा गजाननं श्रुत्वा शिवो वाक्यमथा
ब्रवीत्॥ मत्वा गजाननं तंतुस्वरूपे वरदं प्रभुं॥ २॥ शिव उवाच
रशापि नेत्राणि ममाद्यधन्या न्यथोभुजाः पूजनतस्तवाद्य॥ न

ग०
पु०
१४०

वानतेः पंचशिरांसि धन्या न्यथा स्तुते पंचमुखानि देव ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा
जलं वायु रथो दिशश्च तेजश्च कालः कलनात्मकोऽपि ॥ नमो
रसो रूपमद्यापि गंधस्पर्शश्च शब्दो मन इन्द्रियाणि ॥ ४ ॥ गंधर्व
यक्षाः पितरो मनुष्याः देवर्षयो देवगणाश्च सर्वे ॥ ब्रह्मद्रुश
वसवोऽथ साध्यास्त्वतः प्रसृता सचराचरश्च ॥ ५ ॥ सजस्यरो
विश्च मनन्य बुद्धेरजो गणात्पासि समस्तमेतत् ॥ तमोगु
णात्संहारसेगणेशानित्यो निरीहो विलकर्मसाक्षी ॥ ६ ॥ क३
ततोऽहमब्रुवं देवं गणेशं तं शिवाक्षया ॥ नामवाकरदंतस्य य
तच्छुणु महामते ॥ ७ ॥ त्वन्नाम बीजं प्रथमं मात्रकाणां ॐ ॥

१४०

काररूपं श्रुतिमूलभूतं ॥ यतो गणनामतीशयी न गणेश
इत्येव तवास्तु नामा ॥ ५ ॥ ॐ मित्यथोक्ते गणनापके न तु तोष
शर्वः परसौवरांश्च ॥ यः सर्वकार्येषु तव शक्त्या स्मृतिं तदंतं
स लभेदविद्यः ॥ ६ ॥ विना स्मृतिं ते न लभेच्च कोपि वांछार्थसि
द्धिं कृमिकीटकोपि शैवेस्तुरीये रथवैद्यैश्च शक्तैश्च सौवै
रथ सर्वकार्यैः ॥ ७ ॥ शुभाशुभे वैदिकलौकिके वा त्वमर्चनी
यः प्रथमं प्रयत्नात् ॥ यन्मंगलं सर्वजनेषु देवस्य स विद्या
धर किन्नरेषु ॥ ८ ॥ तस्येश्वरो मंगलमूर्तितां त्वं यातो यतो
मंगलकृत्य भक्ते ॥ ग्रहं पुरा न च न तस्तव शक्त्यप्यस्मृते दैत्यः

ग०
पु०
१४१

वरस्ययुद्धे॥१२॥ अवंदनाच्चापिपराभवन्तेततस्तवांघ्रिंशरणं
प्रपन्नः॥ क्षमापराधंममसर्वशक्तेजयंप्रयच्छाखिलजन्य
काले॥१३॥ यःसर्वथात्वंनभजंतिदेवजडादरिद्राप्रभवन्त्य
तोपि॥ कउवाच॥ इत्थंनिशम्याखिलवाक्यसारवेत्ताक्व
वाक्यमिदं गिरीशं॥१४॥ यदायदामेस्मरणेविदध्यास्त
दांतिकेतेहमियास्युमेश॥ मन्त्रामबीजेननिमंत्रयेकंवाणं
तुतेनैवप्रत्ययंतत॥१५॥ निपातयास्मन्महसामहेश कृ
त्वासदैत्पंखुभस्मसात्वं॥ ततःस्वनाम्नामवरत्सहस्रं गण
धिपोस्मैप्रणतायसम्यक्॥१६॥ शिवामभक्त्यापरितुष्टचित्तो॥

१४२

जयप्रदं कामकरं जनानां ॥ उवाच चैनं रणकाल एतत्पवस्व दे
त्यान्विनिहं सि शीघ्रं ॥ १७ ॥ त्रिसंध्यमेतस्य जपान्नराणां सिध्यं
तिका माः सकलाः प्रभीष्टाः ॥ क उवाच ॥ श्रुत्वा तु वाक्यं द्विरदान
नस्य तं पूज्य सम्पदं कश्चिदप्यहर्षः ॥ संस्थापयामास महाग
णेशं प्रसादमुच्चैर्दृढमाश्रुचक्रे ॥ १८ ॥ संतर्प्य देवान्मुनि संघ
संघान् रदानानि रत्नादिजपुंगवेभ्यः ॥ पुनः पुनः पूज्य नमश्च
कार देवं गिरीशो वरदंगणेश ॥ १९ ॥ उवाच सर्वान्मणिपूरयं
तु विख्यातिमा गच्छतु लोके ॥ देवेन सर्वैश्च तथा दिवैरंतर्द
धुस्ते गणनाय मुखाः ॥ २० ॥ अंतर्हिते मुनिगणोऽस्य सुरेगणो

ग०
पु०
१४२

शो सर्वोप्यगात्स्वनिलयं सगणैरुपेतः॥ गंधर्वयक्षनिवहै र
मरांगनाभिर्हृतं निजं परमुदागिरिजा मुवाच॥ २१॥ श्रुत्वा त
दामृतवचः सकलं गिरीशगद्देवेश्वरामुमुदिरे मुनयः सरा
राः॥ योगेश्वराश्च निहतं त्रिपुरं स्वधिष्ठयमामं सताप्यधिगतं
गिरिशप्रसादात्॥ २२॥ इति श्रीगणेशपुराणे० उपा० गिरि
शवरदानं नाम पंचचत्वारिंशतमोऽध्यायः॥ ४५॥ मुनिरुवा०
कथं नाम्नां सहस्रं तं गणेश उपदिष्टवान्॥ शिवदंतं नम
मां चक्षुः लोका नुग्रहतत्परः॥ २॥ ब्रह्मोवाच॥ देवदेवं पुरा
तिपुरत्रयवधोद्यमे॥ अतर्चनां कुरु शस्यजातो विघ्नां कुरु॥ २॥

किल॥२॥मनसासविनिर्धार्यदृशेविघ्नकारणे॥महागणपतिं
नक्त्यासमभ्यर्चय्योविधि॥३॥विघ्नप्रशमनोपायमष्टरपरि
श्रमं॥संतुष्टः पूजयाशंभोर्महागणपतिस्वयं॥४॥सर्वविघ्नप्र
शमनेसर्वकामफलप्रदं॥ततस्तस्मैस्वनाम्नासहस्रमिदम
ब्रवीत्॥५॥ॐ अस्य श्री महागणपति सहस्रनाममाला
मंत्रस्य महागणपतिर्देवतानानाविधानि च्छंरोसि॥हमिति
बीजंतुं हमिति शक्तिः स्वाहा कीलकं सकलविघ्ननाशनदा
रामहागणपतिप्रात्पर्थ्यजपे विनियोगः॥महागणपतिरु
वाच॥गणेश्वरोगणक्रीडोगणनाथोगणधियः॥एकदं

ग०
पु०
१४३

तोवक्तुंडोगजवत्कोमहादरः॥१॥लोबोदरोधूमवर्णोविकं
तोविप्रनायकः॥सुमुखोऽर्मुखोबुद्धोविप्रराजोघनाशनः
२॥श्रीमप्रमोदप्रामोदःसुरानंदोमहोत्कटः॥हेरंभःशंभ
रःशंभुर्लेखकणोमहाबलः॥३॥महागणपतिर्बुद्धिःसिद्धिः
क्षिप्रप्रसादनः॥रुद्रप्रयोगगणाध्यक्षउमापुत्रोघनाशनः
४॥कुमारमुररीशानपुत्रोमृषकवाहनः॥सिंहवाहनोमो
हिनीप्रियः॥करंकषोराजपुत्रःशाकलःशमितोमितः॥६॥
कूष्माण्डसामसेभूतिर्जयोधूर्जयोजयः॥भूपतिभूवनप
तिर्भूतानांपतिरव्ययः॥७॥ज्येष्ठराजोनिधिपतिर्निधिप्रि

१४३

यःपतिःप्रियः॥हिरण्मयपुरांतस्यसूर्यमंडलमध्यगः॥८॥
कराहतध्वस्तसिंधुःसलिलःपुष्परंतभृत्॥उमांगकेलिसंभू
तिर्भुक्तिरःकुलपालकः॥९॥किरीटीकुंडलीहारीवनमा
लीमनोमयः॥विमुख्यहतदैत्यश्रीःपादगत्याजितसितिः
१०॥सद्योजातःस्वर्णभुजोमेखलीडनिर्मितहृत्॥३ःस्वप्नह
त्प्रशमनोगुनीनारप्रतिष्ठितः॥११॥सुरूपःसर्वनेत्राधिवा
सोविभ्राजिन्पुरः॥पीतांबरःखड्गधरःखंवैशाखसंस्थितः
१२॥चित्रांगःश्यामनोभालचंद्रोहविभुजः॥योगाधिपस्ता
रकस्त्रःपुरुषो गजकर्णकः॥१३॥गणधिराजोविजयःस्त्रि

ग०
पु०
१४४

शेराजपतिध्वजी॥ देवदेवः स्मरः प्राणदीपको वायुकीलकः
१४॥ विपश्चिद्विरदो नादो नादमित्रमहो वरः॥ वराहवदनो
मत्स्यजयो व्याघ्राजिनां वरः॥ १५॥ इच्छाशक्तिभवो देवस्त्रा
तादैत्यविमर्दनः॥ शंभुवत्कोद्रवः शंभुकोपजः शंभुरास्य
भूः॥ १६॥ शंभुतेजाः शिवाशोकहारी गौरी सुखावहः॥ ३
मांगमलजोगौरीतेजोभूः स्वर्धुनीभवः॥ १७॥ मर्त्यकायो
महानादोगिरिवर्ष्माश्रुमाननः॥ सर्वात्मा सर्वदेवात्मा ब्र
ह्ममूर्धा ककुप्पति॥ १८॥ ब्रह्मांडकुंभजिह्वामभालः शक्ति
भरारुहः॥ जगज्जन्मलयोन्मेषनिमेषो ग्निर्कसोमहक्॥ १९॥ १४४

गिरिंद्रैकरदोधर्मो धर्मिष्ठः सामहं हितः ॥ ग्रहर्त्तदशानोवा
णजिहोवासवनासिकः ॥ २० ॥ भ्रूमध्ये संस्थितहरोग्रह
विद्यादमोदकः कुलाचलांशः सोमार्कघंटोरुद्रशिरो
धरः ॥ २१ ॥ नदीनदभुजः सर्पांगुलिकस्तारकानखः पृथ्वी
कटिः श्लिष्टलिंगशैलोरुद्रानुजावकः ॥ २२ ॥ पातालजं
घोमुनियो कालांगुष्ठस्त्रयीतनुः ज्योतिर्मंडललांगुलो
हृदयानलनिश्चलः ॥ २३ ॥ हृत्पद्मकर्णिकाशीलो विय
क्तिलिसरोवरः सद्भक्तज्ञाननिगडोऽज्ञाचारिनिवारितः
२४ ॥ प्रतापीकस्य पोयं तागणकोमंदरोबली ॥ यशस्वीधा

ग० पु० १४५
मिकोजेताप्रमथः प्रमथेश्वरः ॥ २५ ॥ चिंतामणिनिधिपति
कल्पद्रुमवनालयः ॥ उन्नतः प्रमदोगूढः गुल्फसंस्तपा
क्षिकः ॥ २६ ॥ पीनजंघः श्लिष्टजानुः स्खलोरुः प्रोन्नम
कटिः ॥ निम्ननाभिः स्थूलकुक्षीपीनवस्त्राच्छ्रुजः
२७ ॥ रत्नमंडलमध्यस्थोरत्नसिंहासनाश्रयः ॥ त्रिवाशि
रोधृतपदोज्वालिनीमौलिलालितः ॥ २८ ॥ नंदीनंदित
पीठश्रीभोगिनीभूषितासनः ॥ सकामरायिनीपीठः स
र्वशक्त्यंबुजालयः ॥ २९ ॥ लिपिपद्मासनाधारो वह्निधा
मात्रपालयः ॥ पीनस्कंधो कंबुकंठो लंबोष्टो लंबनाशि

शिकः॥३०॥भग्नवामरदस्तुगसव्यदंतोमहाहनुः॥हसनेत्र
त्रयःशूर्पकणोनिविडमस्तकः॥३१॥स्तवकाकारकुंभा
गोरत्नमौलीनिरंकुशःसर्पवक्षोदराबंधोरक्ततालेवाष्ट
पद्मवः॥३२॥श्वेतांबरधरश्वेतःश्वेतमाल्यविभूषणःश्वे
तातपत्ररुचिरःश्वेतचामरवीजितः॥३३॥सर्पावयवसंश्र
णःसर्वलक्षणललितः॥सर्वाभरणभूषाढ्यःसर्वशोभा
समन्वितः॥३४॥सर्वमंगलमंगल्यःसर्वकल्याणकारकः
सर्वदैवकरःशास्त्रीबीजश्रीगणधरः॥३५॥शुक्लांगोला
कशुभरःसुतंतुस्तंतुवर्धनः॥किरीटीकुंडलीहारीवन

ग०
पु०
१४६

मालीशुभांगदः॥३६॥ इच्छुचापधरःश्रुलीचक्रपाणिःसरो
जधक्॥पाशीधृतोत्पलःशालीमंजरीभृत्स्वदंतभृत्॥३७॥
कल्पवल्लीधरोविश्वाभयदैककरोवशी॥अक्षमालाध
रोज्ञानमुद्रावान्मुद्रायुधः॥३८॥भूमिपात्रीकंबुधरोवि
धृतालसमोदकः॥करस्त्राम्रकरश्चूतकलिकाभृत्क
वोरवाक्॥३९॥पुष्करस्त्रानवघटीपूर्णरत्नाभिकर्षकः
रमारमेशपूर्वोगोदक्षिणोगोमहेश्वरः॥४०॥महावराह
चामांगोरतिकंदर्पपश्चिमः॥अमोदमोदजननःसुप्रमो
दप्रमोदनः॥४१॥मदनावत्पथितोधिरेतसौमुखडुमुखः॥

१४६

विघ्नसंपत्तवोद्विघ्नः सरोन्निद्रमरोद्रवः॥४२॥विघ्नहन्निम
चरणोद्राविणीशक्तिसंयुतः॥तीव्राप्रसन्ननयनोज्वालि
नीपालनैकहक्॥४३॥वसुधारामदोनादोमहाशंखनि
धिःप्रभुः॥नमदसुमतीमौलीपद्मःपद्मनिधिःप्रभुः॥४४॥स
र्वसद्गुरुसंसेव्यःशोचिक्लेशहृदाश्रयः॥ईशानमूर्धादेत्ये
द्रःशिखापवननंरनः॥४५॥प्रत्युग्रपवनादिव्योदिव्यास्र
शतपर्वधृक्॥एरावतादिसर्वाशावारणोवारणप्रियः॥
४६॥वज्राद्यस्त्रपरिकरोगणचंद्रसमाश्रयःजयोजयः
परिजयोविजयोविजयावहः॥४७॥अजातयार्चिपा

राज्जो नित्या नित्यवतंसितः॥ विलासिनीकृतो ह्यत्रासः शैो
डी सौंदर्यमंडितः॥ ४८॥ अनंतानंतमुखदः सुमंगलमु
ग० मंगलः॥ ज्ञानयज्ञक्रियाधारश्चाधारनिषेवितः॥ ४९॥
पु० सुभगासंश्रितपदोललितोललितश्रयः॥ कामिनीपा
- १४९ लनः कामः कामिनीकेलिलावितः॥ ५०॥ सरस्वत्याश्र
योगोरीनंदनः श्रीनिकेतनः॥ गुरुर्गुणमदेवासी बौ
द्धोवागीश्वरीपतिः॥ ५१॥ नलिनीकायुको वामो वामा
ज्येष्ठामनोरमः॥ हारमुद्रितपादाब्जो कंबीजस्तुंगशक्ति
मान्॥ ५२॥ विश्वादिवीजजगतः स्वाहाशक्तिस्वकीलकः ॥ ५३॥

अमृताश्विषिकृतावासोमदधूर्णितलेचनः ॥ ५३ ॥ उच्छिष्टोच्छि
ष्टगणकोगणेशोगणनायकः ॥ सर्वकालिकसंसिद्धितत्प
सेव्योदिगंबरः ॥ ५४ ॥ अनयायोनंतदृष्टिरप्रमेयोजरोमरः ॥ अ
नाविलोप्रतिहतअच्युतोमृतमरुतः ॥ ५५ ॥ अप्रतर्क्योरुयोजप्यो
नाराधोनामयोमयः ॥ अन्नप्रसिद्धिरद्वैतमृधोरोमितमा
नसः ॥ ५६ ॥ अनाकारोविधूमान्निर्वलघ्नोव्यक्तलरुणः ॥ प्राधा
रपीवप्राधारप्राधाराधेयविर्जितः ॥ ५७ ॥ प्राश्रुकेतनप्राशा
प्ररकप्राशमहारथः ॥ प्रमायसिद्धिरद्वैतममेयोह्यमिताननः ॥ ५८ ॥

ग०
पु०
१४८

इक्षुसागरमध्यस्थइक्षुपायसभक्तकः॥इक्षुचापातिरेकश्रीरिं
द्रचापनिभद्युतिः॥५९॥इंद्रचोपसमानश्रीरिंद्रनीलनिभं
द्युतिः॥इंदीवरदलश्यामोइंद्रमंडलमंडितः॥६०॥इध्मप्रि
यइध्मजिह्वइडानामेंदिराप्रियः॥इद्वक्त्रविघ्नविध्वं
सीइतिकर्तव्यतोस्मितः॥६१॥ईशानमौलिरीशानईशा
नप्रीतिरीतिहा॥ईषणाप्रियकल्यांतइहामात्रविव
र्जितः॥उपेंद्रउग्रउडुभनमौलिरिंद्रकरप्रियः॥६२॥उन्न
ताननउत्तुंगउदारस्त्रिदशाग्रणीः॥ऊर्जस्वानुज्वलत
उरुहापोहविवर्जितः॥६३॥ऊर्ग्यजुःसामनयनक्रद्विसिद्धि

१४८

समर्पकः ऋजिचितैकसुलभकरणत्रयविमोचकः॥६४॥ तु
प्तविघ्नसुभक्तानां लूताविस्फोटनाशनः॥ एकारपीठमध्य
स्थ एकपादकृतोदरः॥६५॥ एजिताखिलदैत्यश्रीरेजिता
खिलसंस्थितिः श्रेष्ठयनिधिरेष्ठयमैहिकामुष्मिक
प्रदः॥६६॥ एरन्मदसमोन्मोषरावतनिभाननः॥ ॐ का
रवाच्य ॐ कार श्रोतस्वानौषधीपतिः॥६७॥ श्रोतार्य
निधिरोधुत्पथैर्यश्रोतित्पनिःपतिः॥ अंकुशोसुरनागा
नां अंकुशासुरसैनिकः॥६८॥ अंतः समस्तसर्गातपदेषु प

ग०
पु०
१४९
निश्चितः॥ कमंडलुधरः कल्पः कपदी कलभाननः॥ ६९
कर्मसाक्षी कर्मसिद्धिः कर्म कर्मफलप्रदः॥ कदेवगोल
काकारः कृष्णान्डगणनायकः॥ ७०॥ कारुण्यदेहकपि
लः कथकः कटिस्तत्रभृत्॥ खर्व खड्गप्रियः खड्गी खर्वीत
स्त्रः खनिर्मलः॥ ७१॥ खल्वाटः शृंगनिलयः खड्गः षड्
णश्रयः॥ गुणादोगहनानंदोगद्यपद्यसुधारणवः॥ ७२
गद्यगानप्रियोगजैगीतंगीर्वाणपूर्वजः॥ ग्रहाचारर
तोग्रहोग्रहागमनिरूपितः॥ ७३॥ ग्रहाशयोगडाब्धि

स्थो गुरुगुल्फो गुरो गुरुः॥ घंटा घर्घरिका मोली घटकुंभो घटोद
रः॥ ७४॥ उकारवाचो उंकारो उकाराकारशृंगभूत॥ चंडश्चंडेश्वरः
संहचंडेशश्चंडविक्रमः॥ ७५॥ चराचरपिता चिंतामणिश्चवर्णा
लालसः॥ छंदश्चंदो मपश्चंद इलेह्यश्चंदविग्रहः॥ ७६॥ जगद्यो
निर्जगत्साक्षी जगदीशो जगन्मयः॥ जयोजयः परिजयोजिह्वा
सिनप्रभुः॥ ७७॥ ईलप्सलोलसद्दामाईकारी भ्रमराकुलः॥
कंपारस्फारसेंकारहंकारमणिनूपुरः॥ ७८॥ रद्वयः पल्लवा
ख्यश्च सर्वमंत्रं सुसिद्धिदः॥ डिडिमुंडोडा किनीशो डामरोडिं
डिमप्रियः॥ ७९॥ ठकानिनादमुदिता ठंकोटोठि विनायकः॥

ग०
पु०
१५०

एकारवाच्योवाणीशो विश्वात्मा विश्वभावनः ॥ ८० ॥ तत्त्वा
नां प्रकृतिस्तत्त्वं तत्त्वं पद निरूपितः ॥ तारकांतरसंस्थानस्तार
कस्तारकांतकः ॥ ८१ ॥ स्त्वाणस्त्वाणप्रियस्थातास्थावरं जं
गमंचयत् ॥ दक्षयज्ञप्रशमनो दाता दानंदयोदयः ॥ ८२ ॥ रषा
वान् दिव्यविभवो दंडभृदंडनायकः ॥ दंतप्रभिन्नाभ्रमालो
दैत्यवारणवारणः ॥ ८३ ॥ दंष्ट्रालग्नद्विपद्यटो देवारिदमनो
दमः ॥ धनं धनपतिर्वधुर्धनरोधरणीधरः ॥ ८४ ॥ ध्यानेकप्रग
टो ध्येयो ध्येयं ध्यानपरायणः ॥ धनिप्रकृतिचित्कारो ब्रह्मा
डावलिमेखलः ॥ ८५ ॥ नंदो नादप्रियो नादो नादमध्ये प्रतिष्ठि

१५०

तः॥ निष्कलो निर्मलो नित्यो नित्यो नित्य निरामयः॥ ८६॥
परं व्योम परं धाम परमात्मा परं पदं॥ परात्परः पशुपतिः
पशुपाशविमोचनः॥ ८७॥ पूर्णानन्दः परानन्दः पुराणः
पुरुषोत्तमः॥ पद्मप्रसन्नवदनः प्रणताज्ञाननाशनः
८८॥ प्रमाणप्रत्ययातीतः प्रणतार्तिनिवारणः॥ फ
णिहस्तः फणिपतिः फुत्कारफणिताखिलः॥ ८९॥ बा
णार्चितं त्रिगुणलोबालकेलिः कुतूहली॥ ब्रह्मब्रह्मा
र्चितपदो ब्रह्मचारी ब्रह्मपतिः॥ ९०॥ बृहत्तरो ब्रह्मपदो
ब्रह्मणो ब्रह्मविस्त्रियः॥ ब्रह्मपदतलदमीको भर्गो भ

ग०
पु०
१५१

द्रोमयापहः॥१॥भगवान्भक्तिमुलभोभूतिदोभूतिं
वर्धनः॥भव्योभूतालयोभाव्योदाताभूमध्यगोचरः॥
१२॥मंत्रोमंत्रपतिर्मन्त्रीमदमतोमदोन्नतः॥मेखलाधी
श्वरोदांतोमदमंदनिजेक्षणः॥१३॥महाबलोमहावी
र्योमहाप्राणोमहाननः॥पक्षोयत्तपतिर्यत्तगोप्ताय
त्तफलप्रदः॥१४॥यज्ञेश्वरोयोगगम्योगोपतिर्योच
काप्रियः॥रस्योरसप्रियोरस्यःरंजकोवारणप्रियः
१५॥राज्यरक्षाकरोरत्नगर्भोराज्यमुखप्रदः॥लक्ष्म
लक्षपतिर्लक्षलयस्थोलङ्कप्रियः॥१६॥लाभप्रि

१५१

योलास्यपरोलाभकृत्त्राभविश्रुतः॥ वरेण्योवह्निवरनो
वंधावेदांगगोचरः॥६७॥ विश्वतोविश्वतश्चतुर्विधातावि
श्वतोमुखः॥ वामदेवोवज्रिनेतावज्रीवज्रनिवारणः॥६८॥
शब्दब्रह्मशिवप्राप्यशोभुशक्तिगणेश्वरः॥ षट्क्रतुकु
सुमोस्रग्वीषडाधारः षडक्षरः॥६९॥ संसारवेद्यः सर्वज्ञः स
र्वभेषजभेषजं॥ सृष्टिस्थितिलयक्रीडः शरपंजरभेदनः
१००॥ सिद्धरीतमहाकुंभः सदसद्रक्तिदायकः॥ साक्षीस
मुद्रमथनः स्वयंवेद्यः सदक्षिणः॥७॥ स्वतंत्रः सर्वसंकल्पः
सामगानरतः सुखी॥ हंसोहस्तीपिशाचीशोहवनंहव्य

ग०
पु०
१५२

कव्यमुक् ॥२॥ हव्यं कृतप्रियो हृष्टो हृत्नेत्रा मंत्रमध्यगः ॥ क्षेत्रा
धिपः क्षेत्रभर्ता क्षमा परपरायणः ॥३॥ क्षिप्रक्षेमः क्षेमकारी
नंदक्षोणी सुरदुमः ॥ धर्मप्रदो र्घदः कर्मदाता सौभाग्यवर्ध
नः ॥४॥ विद्याप्रदो विभवदो भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ अभिरूप
करो वीरः श्रीप्रदो विजयप्रदः ॥५॥ सर्ववश्यकरो गर्भदोषहा
पुत्रपौत्रदः ॥ श्रीशोकहारी दोर्भाग्यनाशनः सर्वशक्तिभूत
॥६॥ प्रविवादिमुखस्तंभोऽष्टाक्षितप्रसादनः ॥ पराभिचारश
मनोऽः खहाबंधमोक्षदः ॥७॥ लवस्तुटिः कलाकाष्ठानि
मेषस्तत्त्वलक्षणः ॥ घटीमुहूर्तप्रहरोदिनानक्तमहर्निशं ॥८॥

१५२

८॥ पक्षो मासस्त्वयनाद्युगकल्पो महाशयः॥ राशिस्तारा
तिथिर्योगवाराकरणमंशकं (राशिस्तारातिथिर्योगवारा)
करणमंशकं॥ ९॥ लग्नं होराकालचक्रं मेरुः सप्तक्रययो
ध्रुवः॥ राहुर्मंदः कविर्जीवो बुधो भोमः शशीरविः॥ १०॥
कालः सृष्टिस्थितिर्विश्वं स्यावरं जंगमं च यत्॥ भूरापो
ग्निर्मरुद्द्योमाहं कृतिः प्रकृतिः पुमान्॥ ११॥ ब्रह्मा विष्णु
शिवो रुद्रोऽङ्गः शक्तिः सदा शिवः॥ त्रिदशः पितरः शि
वो यक्षरक्षांसि किंनराः॥ १२॥ सिद्धा विद्याधरा भूता मनुष्याः
पशवः खगाः॥ समुद्राः सरितः शैला भूतं भव्यं भवोऽन्नं च

१३॥ सांख्यं पातं जलं योगः पुराणा निश्रुति स्मृतिः॥ वेदां
गानि सदाचारो मीमांसा न्याय विस्तरः॥ १४॥ प्रायुर्वेदो
धनुर्वेदो गान्धर्वं काव्य नाटकं॥ वैखानसं भागवतं मानु
षं पांचरात्रकं॥ १५॥ शैवं पाशुपतं कालमुखं भैरवशास
नं॥ शक्तवैनायकं सौरं जैनमाह्लसंहिता॥ १६॥ स
रसद्वयकमव्यक्तं सचेतनमचेतनं॥ बंधो मोक्षः सुखं
भोगः योगः सत्यं प्रभुर्महान्॥ १७॥ स्वस्ति हुं फट् स्व
धा स्वाहा मौषड्वर्णमः॥ ज्ञानं विज्ञानं मानंदो वापः
संवित्समः शमः॥ १८॥ एकं एकाक्षराधार एकाक्षरपद १५३

रायणाः॥ एकाग्रधीरेकवीरएकानेकस्वरूपधृक्॥१९॥
विरूपोद्विभुजोद्विदोद्विरदोद्वीपरत्तकः॥ द्विमातरो
द्विचरनोद्वंद्वहीनोद्वयागते॥२०॥ त्रिधामात्राकरोनेता
त्रिवर्गफलदायकः॥ त्रिगुणात्मात्रिलोकारिः त्रिशक्त्यं
शत्रिलोचनः॥२१॥ चतुर्वाङ्मश्चतुर्दंतश्चतुरात्माचतुर्मु
खः॥ चतुर्विधवचोवृत्तिः परिवर्तप्रवर्तकः॥२२॥ चतुर्व
र्णमयोपायश्चतुर्वर्णश्रमाश्रयः॥ चतुर्थीपूजनप्री
तश्चतुर्थीतिथिसंभवः॥२३॥ पंचाक्षरस्त्वपंचात्मा

ग०
७०
१५४

प्रपंचास्यः पंचकृतमः॥ पंचाधारः पंचवर्णः पंचाक्षरप
रायणः॥ २४॥ पंचतालः पंचकारः पंचप्रणवमातृकः
पंचपद्ममयस्कृतिः पंचवारणवारितः॥ २५॥ पंचवक्त्रः
प्रियः पंचबाणः पंचशिवात्मकः॥ षड्कोणपीठः षड्
त्रिधामाषट्ग्रंथिभेदकः॥ २६॥ षडंगध्वंशविध्वंसीषडं
गुलमहाह्वरः॥ षण्मुखोषन्मुखभ्राता षट्शक्तिपरिवा
रितः॥ २७॥ षट्चैरवर्गविध्वंसीषडूर्भिन्नयनाशनः॥ षट्
तर्कद्वरः षड्कर्माषडुण्यः षड्साश्रयः॥ २८॥ सप्तपातालः॥ १५४

चरणः सप्तदीपोरुमंडलः सप्तस्वलोका मुकुटः सप्तसप्ति
चरप्रदः ॥ २५ ॥ सप्तगंगराज्यमुखदः सप्तविगगावंदितः ॥ स
प्तचंदोनिधिः सप्तहोत्रः सप्तस्वराश्रयः ॥ ३० ॥ सप्तार्चिः कि
लितासारः सप्तमातृनिषेवितः सप्तचंदोमोदमदः स
प्तचंदोमोदमदः सप्तचंदोमखप्रभुः ॥ ३१ ॥ प्रष्टमूर्तिर्धे
यमूर्तिरष्टप्रकृतिकारणं ॥ प्रष्टांगयोगफलभूरष्टमा
त्रांबुजासनः ॥ ३२ ॥ प्रष्टशक्तिसमानश्रीरष्टैश्वर्यविवध
नः ॥ नवनाथसमाध्यायीनवनिष्पनुशासिता ॥ ३३ ॥ नव
रावर्तोनवद्वारनिषेवितः नवनाथमहानाथोनव

ग०

७०

१५५

नागनिषेवितः॥३४॥नवरत्नविचित्रांगोनवशक्तिशिरो
धृतिः॥दशात्मकोदशभुजोदशदिप्यतिवन्दितः॥३५॥
दशव्यमोदशप्राणोदशेन्द्रियनियामकः॥दशाक्षर
महामंत्रोदशस्यध्यायिविग्रहः॥३६॥एकादशमहास
द्रेस्तुतश्चैकादशाक्षरः॥द्वादशोदंउरोर्दंजोद्वादशोतनि
केतनः॥३७॥त्रयोदशभिदाभिन्नोविश्वेदेवाधिरैव
तं॥चतुर्दशोद्वरदश्चतुर्दशमनुप्रभुः॥३८॥चतुर्दशा
दिचिद्यश्चचतुर्दशजगत्पतिः॥सामपंचदशःपंचव
शीशीतांशुमंडलः॥३९॥षोडशाधाननिलयःषोडश

१५५

स्वरमातृकः॥ षोडशेंडकल्पवासः षोडशेश्वरमातृकः॥ ४०॥
कलासप्तदशीसप्तदशसप्तदशाक्षरः॥ प्रष्टादशदीपपति
रष्टादशविधिस्मृतः॥ प्रष्टादशतिपिकृतिरष्टादशविजाति
कृतः॥ ४२॥ एकविंशत्युमानेकविंशत्यंगुलिपञ्चवः॥ चतुर्विंश
तितत्त्वात्मापञ्चविंशाख्यपुरुषः॥ ४३॥ सप्तविंशतितारेशः स
प्तविंशतियोगकृतः॥ द्वाविंशद्देववाधीशः चतुस्त्रिंशन्महार्ह
दः॥ ४४॥ षट्त्रिंशतत्वसंभूतिरष्टत्रिंशत्कलातनुः॥ नमदेको
नपञ्चाशमुर्वगनिरगलः॥ ४५॥ पञ्चदशाक्षरश्रेणिपञ्चाशदु
त्त्वंदितः॥ पञ्चाशद्विष्णुशक्तीशपञ्चाशन्मातृकाकलः॥ ४६॥

द्विपंचाशद्विपश्रेणिपंचाशद्वद्वंदितः॥चतुःषाष्ट्यर्थनिर्नेता
चतुःषष्टिकलानिधिः॥४७॥षष्टिषष्टिमहातीर्थक्षेत्रभैरव
भावनः॥चतुर्नवतिमंत्राणांषण्णवत्पथिकप्रदः॥४८॥शता
नंदःशतधृतिःशतधारवरायुधः॥सहस्रपत्रनिलयःसहस्र
फणिभूषितः॥४९॥सहस्रशीर्षापुरुषःसहस्राक्षःसहस्रपा
त्रसहस्रनामसंस्तुत्यःसहस्राक्षबलापहा॥५०॥दशसाह
स्रफणिभूत्फणिराजकृतासनः॥प्रष्टाशीतिसहस्राणिमह
वीक्षोत्रपालितः॥५१॥लक्षधारप्रियापारोलक्षधारमनोम
यः॥चतुर्लक्षजगत्प्रातिःचतुर्लक्षप्रकाशकः॥५२॥चतुराशीतिल

क्षाणं जीवो देहव्यवस्थितः॥ कोटिस्सर्पप्रतीकाशः कोटिचं
द्राशुनिर्मलः॥ ५३॥ शिवो भवाद्यष्टकोटिवैनायकधुरंधरः॥
सप्तकोटिमहामंत्रमंत्रितावयवद्युतिः॥ ५४॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटि
सुरश्रेणीप्रणतपाङ्कजः॥ अनंतशक्तिसचिवोऽनंतमुनिसं
स्थितः॥ ५५॥ अनंतनामानंतश्रीरनंतो नंतसौख्यदः अनं
तदेवतासेव्योऽनंतमुनिसंस्तुतः॥ ५६॥ इति वैनायकं ना
म्नां सहस्रमिदमीरितं॥ एतद्रह्ये मुहूर्ते वै प्रत्यहं यः पठेन्न
रः॥ ५७॥ करस्त्रेतस्य सकलमैहिकामुष्मिकं फलं॥ प्रायुः
रोग्यमैश्वर्यं धैर्यं शौर्यं वलं यशः॥ ५८॥ मेधाप्रज्ञाधृतिः कां

तिः सौभाग्यमविरूपताः॥ सत्यं दया क्षमा शान्तिर्दासि एषे ध
र्मशीलता॥ ५८॥ जगत्संवननं विश्वं संवासे वेदपाठनं॥ सभा
न० पांडित्यमोहार्ये गांभीर्ये ब्रह्मवर्चसां॥ ६०॥ प्रोजस्तेजः कु
५० लेशीलं प्रतापो वीर्यमानिता॥ ज्ञानं विज्ञानमास्ति कंक्षे
१५९ र्यं विश्वासता तथा॥ ६१॥ धनधान्यादिदृष्टिश्च सकृदस्य जपा
प्रवेत्॥ वश्यं चतुर्विधं विश्वं जपादस्य प्रजायते॥ ६२॥ राजो
राजकुलस्यापि राजपुत्रस्य मंत्रिणः॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
मनायासेन साधनं॥ ६३॥ शाकिनी जाकिनी रक्षो यक्षग्रह
भयापहं॥ साम्राज्यसुखं सर्वसपत्नमदमर्दनं॥ ६४॥ स

मस्तकलहध्वंसीदग्धबीजप्ररोहणं॥६॥स्वप्नशमनंक्रुद्धस्वा
मिद्विप्रप्रसारनं॥६५॥षट्कर्ममहासिद्धित्रिकालज्ञान
कारणं॥परकृत्याप्रशमनंपरचक्रविमर्दनं॥६६॥संग्रामर
गेसर्वेषामिदमेकंजपावहं॥सर्वबंधोत्तमदोषघ्नंगर्भरक्षे
ककारणं॥६७॥पठ्यतेप्रत्यहंयत्रस्तोत्रंगणपतेरिदं॥देशे
तत्रनड्भिस्सुमतियोडरितानिच॥६८॥नतद्गृहेजहातीश्री
र्यत्रायंजय्यतेस्तव॥कासंश्वासंशुश्रवतश्शूलंशोफमस
गरं॥६९॥शिरोरोगंवमीहिक्कागंडमालामरोचकंवात
पित्तकफद्वंद्वंविदोषजनितंज्वरं॥७०॥प्रागंठविषमंसीत

॥०
५०
१५८

मुष्मां चैकाहिकादिकं ॥ इत्यायुक्तमुनुक्तं चारोगरोषादि
संभवं ॥ ७१ ॥ सर्वप्रशमयत्याशुस्तोत्रस्यास्य सकृज्जपात् ॥
सहस्रनाममंत्रोयं जपितव्यं शुभासये ॥ ७२ ॥ महागणप
तेस्तोत्रं सर्वकामः प्रजयेदितं ॥ इच्छया सकलान्भोगानुप
भुंजेह पार्थिवान् ॥ ७३ ॥ मनोरथफलैरिवैर्व्योमयानैर्मनो
रमैः ॥ चंद्रेन्द्रभास्करोपेन्द्रब्रह्मसर्वादिसप्तसु ॥ ७४ ॥ काम
रूपः कामगतिः कामरः कामईश्वरः ॥ भुक्तायथेप्सिताका
मानमिष्टैः सहचंधुभिः ॥ ७५ ॥ गणेशानुचरो भूत्वा गणो ग
णपतिप्रियः ॥ शिवाभ्यां कृपया पुत्रनिर्विशेषचलालितः ॥ ७६ ॥

७६॥ शिवभक्तः पूर्णकामो गणेश्वरवरात्पुनः॥ जातिस्मरो ध
र्मपरः सार्वभौमो भिजायते ॥ ७७॥ निःकामस्तु जपनित्यं भ
क्त्या विधेशतत्परः॥ योगसिद्धिं परं प्राप्य ज्ञानं वैराग्यसंयु
तं ॥ ७८॥ निरंतरं निरावाधं परमानंदसंज्ञितं॥ विश्वोतीर्णं प
रेशं पुनरावर्तिवर्जितं ॥ ७९॥ लीलावैनायकं धाम्निरम
ते नित्यनिःकृतिः इदं प्रजापतिस्तोत्रं पठितं श्रावितं श्रुतं
१८०॥ व्याहृतं चर्चितं ध्यातं विमृष्टं मध्वंदितं॥ इहामत्र च वि
श्वेष विश्वेष्वर्थप्रदायकं ॥ ८१॥ स्वच्छंदचारिणं पश्येन सं
धार्यते स तव॥ सरस्वतो शिवोद्भूतैर्गणैरप्यष्टकादिभिः ॥ ८२॥

ग०
पु०
१५६

लिखितं पुस्तके स्तोत्रं मंत्रभूतं प्रपूजयेत् ॥ तत्र सर्वात्तमाल
क्ष्मीः सन्निपते निरंतरं ॥ ८३ ॥ दाने रसे धैर्ये रविले ज्ञते श्रुती
र्थे रशे धैर्ये रविले मखैश्च ॥ न तत्फलं विंदति यः कृणो शसह
स्वनामस्मरणेन सद्यः ॥ ८४ ॥ एतन्नाम्नां चै सहस्रं पठति
दिनमणो प्रत्यहं प्रोप्सि हाने सायं मध्यं दिने वा त्रिदशान
मद्यवा संततं वा जपेद्यः ॥ स स्यादैश्वर्यधूर्यः प्रभवयसां की
र्तिमुच्चैस्तनोति दारिद्र्यं हंति विश्वं वशयति रुचिरं वर्धते
पुत्रपौत्रैः ॥ ८५ ॥ अकिंचनोऽप्येकचित्तो नियतो नियताशनः
प्रजपेच्चतुरो मासान् गणेशार्चनतत्परः ॥ ८६ ॥ दारिद्र्यतां स ॥ १५६

मूढल्यसप्तजन्मानुगामपि॥ लभते समतिं लक्ष्मीमिवा
ज्ञापारमेश्वरी॥ ८७॥ प्रायुष्यं चोत्तरो गंकुलमतिविमलं
संपदः श्रेणिदानां कीर्तिः पुण्यावदाता भणति रमिनवा
कांतिरव्याजभव्या॥ पुत्राः संतः कलत्रं गुणवदभिमतं यद्यद
न्यच्च तत्तं नित्यं यः स्तोत्रमेतत्पठति गणपतेस्तस्य हस्ते समस्तं
८८॥ गणं जय गणपतिं हेरंबो धरणीधरः महागणपतिपज्ञो
वरः क्षिप्रप्रसादनः॥ ८९॥ कस्य पोषं दनं वाचां सिद्धो दौढि विना
यकः॥ प्रमोघसिद्धिरमितो मंत्रश्चिंतामणिर्निधिः॥ ९०॥ सुमे
गलोची जमाशा पूरको वरदः कलः॥ मोदके रत्ररेभिः कविंश

ग०
पु०
१६०

त्पानामभिः पुमान् ॥ ११ ॥ यः सौतिमद्रतमना मदाराधनत
त्परः स्तुतो नाम्नां सहस्रेण तेनाहं नात्र संशयः ॥ १२ ॥ नमो
नमः सुरवरपूजितांघ्रये नमो नमो निरुपममंगलात्मने न
मो नमो विपुलकरैकसिद्धये नमो नमः ॥ करिकलभानना
यते ॥ १३ ॥ किं कणीजरणणितचरणः प्रगटितगुरुमतिचारि
करणः ॥ मदजलहरिकलितकपोलः प्रामयतडरितंगण
पतिनृपनामा ॥ १४ ॥ इति श्रीगणेश उपा० ईश्वरगणेश
सहस्रनामस्तोत्रं अध्यायः ॥ ४८ ॥ व्यास उवाच नाम्नां सह
स्रं संप्राप्ते प्रसन्ने च गजानने ॥ ततः किमकरोद्ब्रह्म नृहरस्त

१६०

त्वयस्वमे॥१॥ ब्रह्मोवाच॥ गणेशवरदानेन नाम्नां चैवोपदेश
तः॥ प्रहृष्टः शं करो नृत्पजगर्जचमहास्वनः॥२॥ ब्राह्मयस्वगणा
देवान्युद्धाय च समादिशत् ते च हर्षेण महताययुर्देवा शिवान्त
कं॥३॥ ब्रह्माकुवेरोद्युरंदरो मिर्वायुश्च सोमो वरुणो यमश्च॥ गं
धर्वयज्ञाग्रहकिंनराश्च सर्वे नमस्कृत्य शिवं स्तुवंतः॥४॥ देवा ऊ
चुः॥ महादेव जगन्नाथ जगदानंददायकः॥ त्वया हतं महादेत्यं
कदा प्रज्ञामहेवयं॥५॥ स्थानभ्रष्टा वयं ते न कृता विश्वविधाति
ना॥ एवं देववचः श्रुत्वा पिनाकी निर्ययौ मुरा॥६॥ गणेशं मत
माध्याय नृमुद्धाय कृतनिश्चयः॥ वेगेन भवनं प्राप देवमंध

ग०
पु०
१६१

वसंयुतः॥७॥ तावच्चदैत्यंचारैस्तुष्टतांतः सन्निरूपितः॥ प्राग-
तः सुरसैन्येन युद्धाय गिरिजापतिः॥८॥ तस्य सैन्या न्यूनं तं श-
स्त्रैश्चैश्चकंचुकैः॥ स च दैत्यो महानादो युद्धभूषणभूषितः॥
९॥ वीरानानंदयामास वासः स्वभूषणैर्धनैः॥ अनेकयान-
संस्त्रेयो योद्धुषु त्रिपुरे स्वयं॥१०॥ प्राकुरोह महदैत्यो नादय-
न् विदिशोदश॥ ततो युद्धं समभवत्सेनयोरुभयोर्महत्॥
११॥ शस्त्रैर्नानाविधैर्वाणैर्मर्मजैर्दिभिरायसैः॥ प्रसूकनदी-
प्रवाहो भूत्तमार्गरोधनकारकः॥१२॥ शस्त्राहता बहुर्योधाः पु-
ष्पिताः किंशुकाश्च॥ केचित्केशेषु धृत्वेव शिरोधि विच्छिड्बला

१६१

त॥१३॥धावतांरथिवीराणामश्वानांकरिणामपि॥प्रंघ्रिपात
भवोरेणव्यानसेरोदसीक्षणात्॥१४॥प्रंधकारेघोरतरेनप्रा
ज्ञायतकिंचनचक्रुरेवतदायुद्धंवीरानानाविधाभ्रशं॥१५॥जी
विताशोपरित्यज्यमर्तव्यंकृतनिश्चयाः॥प्रदृश्यतमृतादेवा
गतरेजसिवायुना॥१६॥विदुतेसुरसैन्येचदैत्यसैन्येचहर्षि
ते॥आययौसमरश्लाघीवज्रहस्तः॥१७॥शतकोटि
निरीत्यैवइडुवुर्दैत्यदानवाः॥सवज्रपातैरसुरांश्शूरणया
मासवज्रभृत्॥संतपजुर्जीवितंतैतुचंडवज्रप्रहारतःकेचि
च्चभग्नचरणाःकेचिद्भग्नशिरोधराः॥१८॥केचिद्द्विरीर्णज

ग०
७०
१६२

वराः छिन्नस्वंधभुजाः परे ॥ छिन्नाश्वानां च वीराणां वाजि
नां रथिनां तथा ॥ २० ॥ निहतानामस्रक्यातेर्जसिरेनिम्नगा
वक्र ॥ उत्साहवर्धनास्तेषां वीराणां जयकांसिणो ॥ २१ ॥ ततः
शनैर्गर्जमानो ददर्श त्रिपुरासुरः ॥ निहतं बक्रधासैम्यं शक्रं यो
हुमयाययौ ॥ २२ ॥ बभ्राण शक्रं दृष्ट्वेव किमर्थं मतुमिच्छसि
ग्रायेहि युद्धाङ्गी वस्त्वेन दृष्टं हनिवासव ॥ २३ ॥ काते शक्ति
र्मया युद्धं कर्तुं तव शचीपते ॥ अजः सिंहं न किं युद्धं करिष्य
ति वदस्व मे ॥ २४ ॥ एहि युधस्व शक्तिश्चेन्नो चेद्दृष्टयथा सु
खं ॥ एवमुक्ते स्थिते शक्रे च वर्षसायकान् बहून् ॥ २५ ॥ साज्यं

१६२

कृत्वा धनुर्दैत्यो देवसेनामताडयत् ॥ एकस्मान्मंत्रिता द्वाणान्
संख्यानाययुः शराः ॥ १८ ॥ मरुतो देवगंधर्वा रोदसी समपूरय
न् ॥ ग्रंथकारं युनरभू द्वाणजालैर्निरंतरं ॥ १९ ॥ तद्वाणैरपि
ते देवा व्यंगाः पेतुर्धरातले ॥ बलहान्यपतद्भूमौ प्रहारवरपी
डितः ॥ २० ॥ सर्वेषु देवकार्येषु मूर्च्छितेषु महेश्वरः ॥ श्लाघ्यं तं
वक्रगर्जतं युध्यंतं नाभ्यहनस्वयं ॥ २१ ॥ मनसा पूजयच्छंभुः तं
स्यदैत्यपौरुषं ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र नारदो द्रष्टुमाययौ ॥ २२ ॥
पूजितः प्रावदच्छंभुश्चण्डनीललोहितः ॥ नारद उवाच ॥ त्व
याचितानकर्तव्या त्रिपुरस्य वधं प्रति ॥ २३ ॥ ब्रह्मेतस्य वधो या

ग०
५०
१६३

यंतं कुरुष्व महेश्वरे ॥ पुरत्रयं कामगममेकवाणाश्चि
तं महत् ॥ ३२ ॥ मरुतिविहीनं तदभेद्यं सर्वनिर्जरैः ॥ स
एवमुक्तवान् गृह्यं शरणे केन यस्तव ॥ ३३ ॥ पुरत्रयं मे
त्स्यते तस्मान्मृत्युमवाप्स्यसि ॥ क३० ॥ एवमुक्त्वा गते
तस्मिन्नारदे मुनि सत्तमे ॥ ३४ ॥ मूर्च्छितान् विबुधान् शवः
सावधानमथाकरोत् ॥ मस्मारे भमुखाद्वाक्यं स्मारितो
नारदेन तु ॥ ३५ ॥ महाप्रयत्नमकरोद्देहपराजवधाय सः
चेतसा सर्वनाशाय प्राक्तो देवो निजेच्छया ॥ ३६ ॥ रथं कु
रूपं शशिसूर्यचक्रं यंतारमिंदीवरजं चकार ॥ धनुर्गि

१६३

शीघ्रं शरमच्चुमधूर्यश्चिनेपावयुजहिरीशं॥३७॥ प्राचर
म्यदेवं मनसा विचिंत्य तेनोपदिष्टं च जजाप नाम्नां॥ सह
स्रमेकाक्षरमंत्रयुक्तममंत्रयतेनपि नाकमुग्रं॥३८॥ अमे
त्रयन्महाबाणो विष्णुरूपं सदा शिवः॥ चकंपेधरणीशो यो
चवालगिरयोपि च॥३९॥ बभ्रुः सुगणाः सर्वे चुकुजुश्च
महारवान्॥ प्राद्वेना जगवस्यापि विश्रांताः सुरमानुषाः॥
४०॥ अमुंचत यदा बाणं तदा दग्धं नभस्तलं॥ भूमंडलं सपा
तालं ज्वाला मालाभिरंजसा॥४१॥ दृष्ट्वा पपात देत्येद्रो स
सैन्यः पुरसंश्रयः॥ जवेनागाक्षरः सोप्यादहदैत्यं पुरत्रयं॥

ग०
पु०
१६४

४२॥ देत्यदेहगतं तेजो भर्गदेहेत्ययं यथै॥ पश्यंतां सर्वसैन्या
नां देत्यदानवराक्षसां॥ ४३॥ ततो तारिक्षो वागासीन्मुक्तादे
त्यः शिवा हंतः॥ ततस्ते तुष्टुचुर्देवा मुनयोऽपि त्रिलोचनं॥
४४॥ जगुर्गंधर्वनिचयाचारणाः श्रुति तत्परा॥ न न तु
श्राप्सरः संघाकिं न राचाद्यवादकाः॥ ४५॥ मुमूचुः पुष्य
वर्णाणि नारदाद्याः सुरर्क्षय॥ ययुः शिवा ज्ञया देवाः स्व
स्वस्थानं निराययुः॥ ४६॥ नमस्कृत्य महेशानं त्रिपुरासुर
घातिनं॥ मुनयोऽपि निरुद्धे गाः स्वस्वानुष्ठानतत्पराः॥ ४७॥
आसंस्तस्मिन्हते देत्ये वेदवेदांगपाठिनः॥ अग्निहोत्रा

१६४

णिवेदांश्च दानानि च व्रतानि च ॥ ४८ ॥ चक्रुः सर्वजनाभू-
मौ पुनरुत्साहसंयुताः ॥ शैलादिगण - स्कंदैः सर्वैः पारि-
षदैरपि ॥ ४९ ॥ कृतावनास्त्रप्रक्षोपिविभज्यतं महारथं ज-
यशश्चेत्सूर्यशब्दैरेव डंडमिनां स्वनैः ॥ ५० ॥ अलंकृतं शैल-
राजं कैलासं मुदितो ययौ ॥ त्रिपुरारिरिति स्पष्टं ततो नामा-
स्पदप्रथे ॥ ५१ ॥ एवं महोगणपते मे व्रसामर्ष्य मीरितं ॥ स-
हस्रनाम्नामपि च प्रभावाय निरूपितः ॥ ५२ ॥ न विज्ञातो
मदन्येन कस्यापि न निवेदितः ॥ पठनात्प्रवणादस्य सर्व-
कामफलं लभेत् ॥ ५३ ॥ इति श्रीगणेशपु० ॥ उपा० ॥ शिववि-

ग०
पु०

१६५

जयो नाम सप्तवत्वारिंशो तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ व्यास उवाच ॥ श्रु-
तं मया महात्मानं त्रिपुरस्य वधाश्रयं ॥ तथापि श्रोतुमिच्छामि यु-
स्थिता जगदंबिका ॥ १ ॥ कथमाविर्बभूवैषातिथौ दग्धो महासु-
रः ॥ दिवायुद्धं महाघोरं प्रागेव वर्णितं च यत् ॥ २ ॥ यतोर्वितः सु-
रैः शर्वो जयशाली सुरारिहा ॥ अतस्तस्यां दीपदानं कुर्वेति भु-
वि मानवाः ॥ ३ ॥ तस्यां स्नानं च दानं च जपहोमादिकं च यत्
बहुलं जायते यस्मात्तस्यात्सा बाहुली स्मृता ॥ ४ ॥ तस्यां ये तु
न कुर्वन्ति त्रिपुरारि महोत्सवं ॥ न लभन्ते जयं चापि दग्धपु-
ण्या भवन्ति ते ॥ ५ ॥ अतोऽस्यां पूर्णमास्यां वा प्रातरर्चयेत्ति येषि

१६५

वं॥ निशियतैः कृतं पापं विलयं प्रतिपद्यते॥६॥ प्राजन्मतः कृतं
पापं मध्याह्ना च न तस्तथा॥ सप्तजन्मा जितं पापं प्रदोषा च न
तो मुने॥७॥ प्राविर्भवं शिवायास्त्वं कथ्यमानं मया श्रुत्वा॥ तस्य
मृत्युं शिशिवात् ज्ञात्वा भयार्दं तर्हि ता शिवा॥८॥ प्राविरासी
जगन्माता हिमाचलगुहामुखात्॥ ददर्श पर्वतं घोरं सिंहव्याघ्र
शृङ्गाकुलं॥९॥ प्रपश्यंतीति वंसातु विरहाकुलमानसा॥ विल
लापभ्रशंभीता हाहता स्मिन्निवेति च॥१०॥ कथं मां न विजानीषे
सर्वज्ञः स न सदा शिवः॥ वन एकाकिनी घोरं कंदती कुररी मि
व॥११॥ कदा मे दर्शनं ते स्या किं मां विस्मृतवानसि॥ प्राक्तानजीवि

ग०
पु०
१६६

तुं धर्तुं सोऽदुवा विरहं हर ॥ १२ ॥ तात त्वमपि कुत्रासि न मेशोकं शृणो
षि किं ॥ त्वां विना शरणं किं वा पा मि किं वा करोम्यहं ॥ १३ ॥ योजेय
स्वपुनर्मो त्वं शिवेन च शिवेन च ॥ इहानी पुनरुत्पन्नां जानीहि
जवरातव ॥ १४ ॥ वरंतमेव शीघ्रं मे गवेषय सराशिवं चेद्देहपरि
त्यागं भगोरस्मात्करोम्यहं ॥ १५ ॥ कउवाच ॥ एवं रुदं त्यास्तस्या
स्तुश्रुत्वा तां गिरमुत्तमां ॥ न्यवेदयद्विमवते स्वामी नायमहर्षि
भिः ॥ १६ ॥ वीरउ५ ॥ काचिन्निते वीनी भद्रा सर्वा भरणभूषिता ॥ ता
तं के विभ्रती श्रुत्योर्मंडले इव भास्वतः ॥ १७ ॥ नानारत्नलसद्दी
प्तिमुकुटं मस्तके शुभं ॥ ललाटे तु चतुःकोणं मुक्ताघोऽश

१६६

शोभितं॥१५॥ पुष्पं कांचन रत्नाढ्यं मुक्ताक्षं मविलंबितं॥ सीमं
तातर्गतं चारुनासाहारकं मौक्तिकं॥१६॥ अंगरे चारुणीना
कोहस्तयोर्वलयानि च॥ लसत्कांचन रत्नानि प्रत्येकमंगुली
यकं॥१७॥ दृष्टादृष्टानमो वक्तिगणहतीवतवाभिधं॥१८॥ कउ०
इत्यानि शम्पहिमवांस्वरितस्तां सुतां ययौ॥ सात्वयन्देतुग
भीभिर्वाग्भिस्तामवदत्सुधीः॥१९॥ हिमवानु०॥ किमर्थं शो
चसे सुभ्रुसृष्टिस्त्रित्यंतकेतुके॥ सर्वलक्षणसंपूर्णं सर्वशर
क्तियुतेनये॥२०॥ प्रकर्तुमन्यथाकर्तुं कर्तुमीशो महेश्वरी
अवाससर्वकामे च सर्वप्राण्यंतरेगते॥२१॥ न विमुक्ताभिश्चिचे

ग०

पु०

१६७

नत्वंसर्वीतयामिनाशिवे॥अथापियो जयिष्येत्वांशिवेनशिवका
रिणा॥२७॥उतिष्ठेतिगृहीत्वातामाययौनिजमंरिरे॥ननंदपार्व
तीतत्रहृष्टमेनांसुतान्वितां॥२८॥निःश्वासपरमाप्यासीच्छिवे
ष्टुसमुत्सुका॥उवाचपितरंनत्वासाधूपायंवदस्वमे॥२९॥व्रतंरा
नेतपोवापिउष्करंशिवलब्धये॥करिष्येतमहंतातेश्वरतत्तपउ
तमं३०॥कउ०॥अवदजनकस्तातुविचार्यमनसासकृत्॥
कार्यसिद्धिकरंशीघ्रमुपायंशृणुतंमुने॥३१॥हिमवानुवाच
शृणुपार्वतिवक्ष्यामिस्नाधूपायंशिवात्मये॥उपास्तिविघ्न
राजस्यधर्मीर्थकाममोक्षसौ॥३२॥अनुतिष्ठतांमहेंद्राद्यैर्दे

१६७

वैश्वनारदादिभिः॥प्राप्ताश्चसिद्धयस्तास्ताःशक्रादिपरलक्षणाः
३३॥ब्रह्मणासृष्टिसामर्थ्यप्राप्तंतस्याप्रसारतः॥विष्णोश्चावृत
सामर्थ्यस्तंतसर्वेश्वरेणह॥३४॥यस्यस्वरूपेनविडुर्ब्रह्माद्यामुन
योपिच॥वाचामगोचरोयोसौमनसोऽथाप्यगोचरः॥३५॥गजा
ननस्वरूपेणपरिदृश्योऽयमीश्वरः॥अतस्तेनैवरूपेणसर्वारंभे
पुण्यते॥३६॥तमुपासस्वसर्वेशंमयाप्रोक्तेनवर्त्मना॥३७॥इति
श्रीगणेश०उपा०ग्रंथाविर्भावोनामाष्ट्यचत्वारिंशः॥४८॥पा
र्वत्युवाच॥दयानिधेगिरीदत्तं पितृभेवदसत्वरं॥उपासनंगणो
शस्यसर्वेशस्यजगद्गुरोः॥१॥ययाशिवंसमभ्येत्यशिवंप्राप्स्या

म०
पु०
१६८

मिश्राश्वतं॥ मत्सुलोकेपिलो कानामुपकारो भविष्यति॥ २॥ हि
मवानु०॥ तव स्नेहवशाद्देविरहस्यं परमं शुभं॥ लोकानां चोप
काराय वक्ष्ये शृण्वेकचेतसा॥ ३॥ प्रत्यूषकाल उत्थाय नैऋती
दिशमात्रजेत्॥ आत्मा यधरणी पूर्वतणकाष्टरत्नैरपि॥ ४॥ उ
र्वरां वर्जयेति ह नुत्सर्गं न च बुद्धिमान्॥ त्यक्त्वा मूत्रपुरीषे तु
यथोक्तं शौचमाचरेत्॥ ५॥ इतजिह्वाविश्रुद्धं च कृत्वा स्नानं
ततो ब्रजेत्॥ नदी तटा कं वापी वा सरः कूपं यथापि वा॥ ६॥ कृत्वा
पूर्वमलस्नानं मंत्रस्नानं ततश्चरेत्॥ मृदा वा चंदनेनापि तिल
कंकुं कुमेन वा॥ ७॥ कुर्याद्दौनेवाससी तु परिधाय शुभास १६८

ने॥ उपविश्यैकचित्तस्तु सर्वं नित्यं समाप्य च॥ ८॥ मृत्तिकां सुंदरां
स्निग्धां केशपाषाणवर्जितां॥ सुविशुद्धामवलम्बीकां जलसिक्तं
विमर्द्य च॥ ९॥ कृत्वा चारुतरां मृत्तिं गणेशस्य शुभोत्सवे॥ सर्वां च
पवसं शृणो चतुर्भुजविराजितां॥ १०॥ परम्यादिस्त्रायुधानि दधानां
सुंदरां घनां स्त्राप्यपीचेततः पाणी प्रक्षाल्य मेलयेत्सुधीः॥ ११॥
पूजादव्यापि सर्वाणि जलानी निप्रयत्नतः॥ प्रष्टुं गंधानक्षतां
श्वरक्तपुष्पाणि गुणुले॥ १२॥ त्रिपेचसप्तभिः पत्रैर्युक्तां हवीं कुरा
नश्चुचीन्॥ प्रष्टोत्तरशतान्नीलान् श्वेतानानां यः सुंदरान्॥ १३॥
दृष्टरीपं तैलरीपं तैवेयं विविधं शुभं॥ मोदकान्पल्लवकान् न्या

ग०
५०
१६१

यसंशर्करायुतं॥१४॥सुसूक्ष्मंतडुलान्नचव्यंजनानिबहुनि
च॥सचंद्रगैश्रूणाख्यंस्वाध्यादिरसंयुतं॥१५॥एलालव
गसंमिश्रतांबूलंकेशरान्वितं॥जंब्वाम्रपनसादीश्रद्राक्षारं
भाफलानिच॥१६॥तत्तद्वत्तुभवानीशोनारिकेलानिचानयेत्
बहुप्रकारमार्तिकंपंकचनीरक्षिणतथा॥१७॥एवंसंभृतसं
भारएकांतस्थलमास्थितः॥चैलाजिनकुशमयेऽप्रासनेच
कृतासनः॥१८॥भूतशुद्धिं प्रवीत प्राणानां स्थापनं तथा॥दिग्ब
धपूर्वदेवांश्च गणेशादीन् न मे त्पुरा॥१९॥अंतर्बहिर्मातृका
श्च न्यसेदागममार्गतः॥सन्निधानादिका मुद्रा दर्शयेदुरु ॥६१॥

मार्गतः॥२०॥मंत्रन्यासंततःकृत्वा षडंगन्यासमेव च॥ पूजाप्रचा
रि संशोध्य ततो ध्यायेत्कृत्वा नने॥२१॥एकदंतं शूर्पकण्ठं गजवक्त्रं
चतुर्भुजं॥ पाशांकुशधरं रेवं मोदकान् विभ्रतं करैः॥२२॥रक्त
पुष्पमयी मालां कंठे हस्ते परां शुभां॥ भक्तानां वरं सिद्धिबुद्धि
न्यासे विते सदा॥२३॥सिद्धिबुद्धिप्रदं नृणां धर्मार्थकाममोक्षरं
ब्रह्मरुद्रहरीदायैः संस्तुतं परमं कृषिभिः॥२४॥ध्यानं॥ प्रागल्भ्य
जगदाधारसुरासुरवरार्चितं॥ प्रनाथनाथ सर्वज्ञगिर्वीणोः परि
पूजितं॥२५॥प्राज्ञा०॥ स्वर्णसिंहासनं दिव्यं मानारत्नसमन्वि
तं॥ समर्पितं मया नैव तत्र त्वं समुपाविश॥२६॥देवदेवेशं स

वैशसर्वतीर्थोक्तं जले ॥ पाद्यं गृहाण गणपतं गंधपुष्पाक्षतैर्युतं ॥

२७ ॥ प्रवालमुक्ताफलशृंगरत्नतांबूलजांबुनरमष्टगंधं ॥ पुष्पा

ग० क्षतायुक्तममोघशक्तेरुत्तमं मुक्ताफलशृंगरत्नतांबूलजांबुन

पु० रमष्टगंधं ॥ पुष्पाक्षतायुक्तममोघशक्तेरुत्तमं मयाघं सफली

२७० कुरुष्व ॥ २८ ॥ गंगारिसर्वतीर्थेभ्यः प्रथितं तोयमुत्तमं ॥ कर्पूरे

लालवंगारिवारिमाच्यम्यतां विभो ॥ २९ ॥ प्राचमनं चैपका

शोकवकुलामालतीमोगरादिभिः ॥ वासितं स्निग्धताहेतुस्तै

लेचारुप्रगल्भतां ॥ ३० ॥ कामधेनुसमुद्भूते सर्वेषां जीवनं परं ॥

पावनं यत्तु हेतुस्तैपयस्नानार्थमर्पितं ॥ ३१ ॥ नवनीतसमुत्प

नंसर्वसंतोषकारणं। यज्ञांगं देवताहारो घृतं स्नानसमर्पितं॥३२॥
रक्तसारससंभृतं सर्वतेजोविचर्धनं॥ सर्वपुष्टिकरं देवमधुस्नानार्थं
मार्पितं॥३३॥ इक्षुसारसमुद्भूतो शर्करां सुमनोहरां॥ मलापहारि
णी स्नातुं गृहाण त्वं मया पितं॥३४॥ सर्वमाधुर्यता हेतुः साधुस
र्वप्रियंकरः॥ पुष्टिकृत् स्नातुमानीतो इक्षुसारभवो गुडः॥३५॥ कांस्य
कांसेन पिहितं रधिमधुधृतं यथा॥ मधुयुक्तं मयानीतः स्नानार्थं प्र
तिगृह्यतां॥३६॥ सर्वतीर्थोद्भूतं तोयं मया प्रार्थनया विभो॥ सुवासितं
गृहाणेदं सम्पक् स्नातुं सुरेश्वर॥३७॥ रक्तवस्त्रयुगं देवलो कल
ज्जा निवारणं॥ प्रनर्घ्यमिति सूक्ष्मं च गृहाणेदं मया पितं॥३८॥

७०

९०

१७१

राजते ब्रह्मसूत्रं च कांचनं रत्नसंयुतं ॥ भक्त्या पपादितं देवगृहाण प
रमेश्वर ॥ ३५ ॥ अने करत्न युक्ता निभूषणानि बहूनि च ॥ तत्त रंगे
कांचनानी योजयामित वात्तया ॥ ४० ॥ प्रष्टुं गंधसमायुक्तं रक्तचंद्र
नमुत्तमं ॥ द्वादशों गेषु ते देवलेपयामि कृपां कुरु ॥ ४१ ॥ रक्तचंद्रन
संमिश्रां स्तंडलान्नतिलकोपरि ॥ शोभायै संप्रदास्यामि गृहाण ज
गदीश्वर ॥ ४२ ॥ पारलंकारि काकोरं च बंधूकं रक्तपंकजं ॥ मोग
रं मालती पुष्पं गृह्यतां भुवनेश्वर ॥ ४३ ॥ नानापंकजपुष्पैश्च अ
थितां पल्लवैरपि ॥ विल्वपत्रयुतां मालां गृहाण सुमनोहरां ॥ ४४
द्वादशों गं गुग्गुलं धूपं सर्वसौगंधकारकं ॥ सर्वपापक्षयकरं त्वं गृहा

१७१

ए मयापितं ॥४५॥ सर्वज्ञ सर्वलोकेश तमो नाशन मुतमं ॥ गृहा
ण मंगलं दीपं रेवरेवनमोस्तुते ॥४६॥ नानापक्वान्नसंयुक्तं
पायसं शर्करान्वितं ॥ नानाच्यं जनशोभादयं शाल्योदनमनु
तमे ॥४७॥ रधिङ्गयते युक्तं लवंगैलासमन्वितं ॥ मरीची चू
र्ण सहितं कथिका वट्का न्वितं ॥४८॥ राजिका ध्यानसंयुक्तं
मेधिपिष्टं सतक्रकं ॥ हिंजु जीरक कूष्मांज मरीची माषपिष्टकैः
४९॥ संपारितैः सुपक्वैश्च भर्जितैर्वरकैर्युतं ॥ मोदकाष्टपलदू
कशकुली वटकारिभिः ॥५०॥ उपर्युपरि संयुक्तं नैवेद्यममृता
न्वितं ॥ हरिद्रा हिंजु लवण सहितं स्तूपमुतमं ॥५१॥ ससामुद्रं गृहं

१०
१०
१०२

लोमं भोजनं कुरु सादरं ॥ सुदीपदीपितं तोयं सुगंधं च पिबे
छया ॥ ५२ ॥ त्वयित मे जगत् स नित्यत मे महात्मनि ॥ उत्तरा
पोश नार्थं ते भितोयं सुवासितं ॥ ५३ ॥ मुखपाणि विमुध्यर्थं
पुनस्तोयं ददामिते ॥ राडिमं मधुरं निंबुं जंब्याम्रफलं सा
न्वितं ॥ ५४ ॥ दाक्षारं भाफलं पञ्चकं कर्कशं खार्जुरं फलं ॥ नारि
केलं च नारिंगं कलिंगं जांबिरं तथा ॥ ५५ ॥ उर्वारुकं च देवेश
फलान्येता निश्च्यतां ॥ मुखपाणि विमुध्यर्थं पुनस्तोयं द
दामिते ॥ ५६ ॥ गृहाण चंदनं चारुकरांगोदतनं शुभं ॥ नाना
परिमलद्रव्यैर्निमित्तं चूर्णं मुत्तमं ॥ ५७ ॥ प्रवीरनामकं पुष्पं

१०२

गंधिचारुप्रगृह्यतां। चारुन्मालूरसंशृण्वंशसारसमुद्रवं॥ ५८
सीमंतभूषणंचूर्णलात्तारंजितमस्तुते॥ सचंद्रशगरत्नाढ्यं स्वा
द्यवारिरसंयुतं॥ ५९॥ एलालवंगसंमिश्रं तांबूलं केशराचिंते॥
सुनातिरिक्तशजायाः संशृण्वं फलहेतवे॥ ६०॥ दक्षिणोकांचनी।
देवस्त्रापयामितवाग्रतः सीतपीतैस्तथारक्तैर्जलजैः कुसुमैः
शुभैः॥ ६१॥ ग्रंथितां सुंदरां मालां गृहाण परमेश्वर॥ हरिताः श्वे
तवर्णा वा पंचत्रिपत्रसंयुताः॥ ६२॥ हवीं कुरामयास्ता एकविंश
तिसंस्मिताः॥ एकविंशति संख्या का कुर्यादेव प्रदक्षिण॥ ६३॥ प

ग० पु० १७३
देपदेतेदेवेशतशंपंतुपातकानिमे॥ औदंबरराजतेवीकांसे
कांचनसंभवे॥ ६४॥ पात्रेप्रकल्पितानरीपान्गृहाणचतुर
र्पकान्॥ पंचारतिपंचरीपेक्षीपितां परमेश्वर॥ ६५॥ चारुचंद्र
प्रभंरीपंगृहाणवीचिवारणं॥ यथास्पनेक्षतेभस्मतथापापं
विनश्यति॥ ६६॥ स्तोत्रैर्नानाविधैः सूक्तैः सहस्रनामभिस्ततः
उपविश्यस्तुवीतेनंकृत्वास्थिरतरंमनः॥ ६७॥ रीनानाथद
यानिधेसुरगणैः संसेव्यमानदिजब्रह्मेशानमहेन्द्रशेषगि
रिजागंधर्वसिद्धैः स्तुतः॥ सर्वारिहनिवारणैकनिपुणत्रैलो

क्यनाथप्रभो भक्तिं मे सकलां कुरु घसफलां तां त्वापराधान्मम
 ६८॥ इति मूर्तिं समभ्यर्च्य दंडवत्प्रणिपत्य च॥ जपेन्मंत्रं ततो देवि
 सर्वसिद्धिप्रदायकं॥ ६९॥ इति श्रीगणेश॥ ७॥ उपास० गणेशपा
 र्थिवरूपा निरूपणं नामैकोनपंचाशतमोऽध्यायः॥ ४९॥ हिमवा
 नुवाच॥ मंत्रानानाविधा देवि नानासिद्धिप्रदायकाः॥ असं
 ख्यता गणेशस्य कांश्चित्तेषु वरामिते॥ १॥ कृत्वा पद्मासनं सम्प
 क्कनियम्य स्वामिस्वानि सर्वशः॥ कृतन्यासविधिः पश्चाज्जपंका
 र्ये निजेच्छया॥ ३॥ एकाक्षरे स्पमंत्रस्य लक्षं लक्षार्धमेव च॥ षडक्ष
 रस्य मंत्रस्य नियुतं वायुतं तथा॥ ४॥ तथा पंचाक्षरस्यापि दशाक्ष
 पार्वत्युवाच॥ अहं मंत्रं न जानामि गिरिदमेव दत्तं॥ अनुग्रहं गणेशस्य मामि

यामिशिवेशिवं॥ २॥ ३॥ ६॥ ७॥

१०
१०

१७४

क्षरयोरपि। अष्टाविंशद्वर्णमंत्रोजसत्त्वोद्युतसंख्यया॥५॥ एवंना
नाविधानमंत्रान्जपन्तिस्वेष्टसिद्धये॥ त्वंतुपार्वतीमेवाक्यंशृणु
धैकाग्रमानसा॥६॥ एकाक्षरंषडङ्गं चरहाणमंत्रमुत्तमं॥ नभश्च
क्रवतुर्ध्यातुआरंभंकुरुसुव्रते॥७॥ अनुष्ठानंमासमात्रंकुरुका
येभविष्यति॥ शिवंप्राप्स्यसिमुशिवमन्यच्चक्षामिवांच्छितं॥८॥
पार्थिवाश्तनामूर्तिस्त्रियोवायुरुषोपिवा॥ एकादशतिसा
काम्यंधनपुत्रपशूनपि॥९॥ असाध्यंसाधयेन्मर्त्योमूर्तिद्वयप्र
हजनात्॥ त्रिमूर्तिहजनाद्वाज्यंरत्नानिसर्वसंपदः॥१०॥ चतुर्मू
र्तिःहजयेद्योधर्मार्थकाममोक्षभाक्॥ सार्वभौमोभवेद्वाजापं॥

१७४

चमूर्तिप्रश्रजनात्॥११॥षण्मूर्तिपूजयासृष्टिस्थितिप्रलयकृद्भ
वेत्॥सप्ताष्टनवमूर्तीनांपूजनात्सर्वविभवेत्॥१२॥भूतभव्यभवि
ष्यंचवेतिदेवप्रसादतः॥त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवावक्त्रोद्गाशिवविस्
वः॥१३॥सनकाद्यामुनिगणाःसेवंतेदशपूजनात्॥एकादशा
र्चनादेकादशरूपाधिपोभवेत्॥१४॥द्वादशादित्यराज्यंचलमे
च्चद्वादशार्चनात्॥प्रतिसंकटवेलासुकुर्याद्दृष्ट्वाप्रश्रजनं॥१५॥
अष्टोत्तरशतंयावत्तावत्तदवाप्नुयात्॥महायुक्तिमवाप्नोतिल
क्षश्रजनतोन्वहं॥१६॥काराग्रहान्मुक्तिकामोकारयेन्मूर्तिपंच
कं॥त्रिःसप्तरात्रान्मुच्येतगणेशानुग्रहात्सुते॥१७॥सप्तमूर्तिःप्र

ग०
७०

१७५

कुर्वीत प्रत्यहं पंचवत्सरं ॥ महापापात्प्रमुच्येत गणेशभक्तिमा-
नरः ॥ १८ ॥ प्राजन्ममरणदेकां पूजयेत्पार्थिवानरः ॥ गणेशः
स तु विज्ञेयो दर्शनादिघनाशनः ॥ १९ ॥ तमेव सर्वकार्येषु पूज-
येन्न गणाधिपं ॥ तस्यैव पूजनात्प्रीतो देवस्यान्न तथा स्वयं ॥
२० ॥ सर्वरोगप्रपीडा सुमूर्तो नात्रयमुत्तमं ॥ न वा हं पूजयेद्यस्तु
सर्वपीडां व्यपोहति ॥ २१ ॥ सोवर्णी राजतीता श्रीपीती कां स्पृश-
मुद्भवा ॥ मौक्तिकी च प्रवाली च सर्वमेतत्प्रयच्छति ॥ २२ ॥ एवं कृ-
ते व्रते देवि सर्वान्कामानवाप्स्यति ॥ यावद्भाद्रपदे मासि चतुर्थी
परिलभ्यते ॥ २३ ॥ तस्यां महोत्सवः कार्यो यथाविभवमादरात् ॥

१७५

रात्रौ जागरणं कार्यं तत्कथावाद्यगायनेः॥२४॥ प्रभाते विमले
स्नात्वा पूर्ववत् पूजयेद्दिभुं॥ गणेशं वरदं देवं ततो होमं समा
मेत्॥२५॥ कुंडे सांगो म्छंडिले वाङ्गते ज्जपद्दशांशतः॥ पूर्णं क
र्तिततः कुर्याद्दिलिदानपुरःसरं॥२६॥ प्राचार्यं पूजयेत्पश्चा
द्गोभूवासो धनादिभिः॥ ब्राह्मणं तोषयेत्पश्चाद्गोमशेषं
समापयेत्॥२७॥ तर्पयेत्तद्दशांशेन तद्दशांशेन भोजयेत्॥
ब्राह्मणं न्येदविडम्बः सपत्नीकांश्च कांश्चन॥२८॥ तेभ्यो भू
षणवासांमिदद्यात्तथा च दद्यात्॥ दद्यात्स्त्रीणामलंका
रा न्यौष्टिभ्यश्च सकंचुकान्॥२९॥ तुष्टये गणनाथस्य सिद्धि

ग०
१०
१९६

बुद्धियुतस्यह॥वितशाढ्यंनकुर्वीतयथाविभवमाचरेत्॥३०॥
ततःसुकृज्जनयुतःस्वयंभूजीतसादरं॥अपरस्मिन्दिनेमू
र्तिनृपानेस्त्राययेन्मुदा॥३१॥छत्रध्वजपताकामिःचाम
रैरूपशोभितां॥किशोरैर्दंडयुद्धेनयुध्यन्निश्चुरांशुभां
३२॥महाजलाशयंगत्वाविसृज्यनिनयेज्जले॥वाद्यगीत
श्चनयुतःनिजमंरिरमाव्रजेत्॥३३॥इतिश्रीगणेश०उपा
हिमवद्विरिजासंवादेचतुर्थीव्रतकथनंनामपंचाशत्तमोऽ
ध्यायः॥५०॥पार्वत्युवाच॥तववाक्यामृतेनाहंपीतःपीता
स्मिसांप्रतं॥परंतुसंशयोमेस्तितंनुरस्वहिमालय॥१॥केन

१९६

केन कृतं सर्वं तमेतन्मही धरः ॥ आख्यातं केन वाक्येन कः कां
सिद्धि मिते ॥ २ ॥ एतत्सर्वं विस्तारं ब्रूही संशयच्छेदनाय मे
यश्च पृच्छति यो वक्ति मया मनकथाः शुभाः ॥ ३ ॥ शृणोत्यनो
पियो मर्त्यो त्रयस्तेषु एष भूमि नः ॥ जीवितं सफलं तेषां जन्म
ज्ञानं च कर्म च ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं तया कृतं प्रश्नो हि मवानभ्य
भाषत ॥ चरदस्य गणेशस्य मा ना जन्म कृतं व्रतं ॥ ५ ॥ गिरिरुवाच ॥
शृणु पार्वति वक्ष्यामि संवादं ते पुरातनं ॥ सेतिहा संव्रतस्यास्य स
र्वसिद्धि करस्य हा ॥ ६ ॥ कैलासे गिरिवर्ये तु सुखासीनं जगद्गुरुं

न० ७० ७१ ७२
क्रीडमानं मुखादेवैर्गंधर्वैः परमर्षिभिः ॥ नत्वास्तु त्वामहातेजाः
परिहृच्छषण्मुखाः ॥ स्कंद उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ भक्तानाम
भयंकरः ॥ नानाख्या नानिरिव्यानि प्रसादते श्रुतानि मे ॥ त
सितांतु नगच्छामि पायं पायं सुधामिव ॥ अधुना ब्रूहि मे देव ब्र
तं सर्वार्थदं शुभं ॥ अनुष्ठानेन यस्याश्च करस्याः सिद्धयो नृणो ॥
१० ॥ जायंते साधकानां तु वरदस्य प्रसादतः ॥ शिव उवाच ॥ साधु
दृष्टं त्वया स्कंद सर्वेषां हितकारकं ॥ ११ ॥ कथयामि तव प्रीत्या
महासिद्धिप्रदं भुवि ॥ विनायक प्रियं तात व्रतानां शुभं व्रतं ॥

१२॥ सर्वेषां पुरुषार्थानां साधकं कृत्तिकात्मजं विनायकैस्तथासा
नैर्जपहोमदिभिर्विना ॥ १३॥ सर्वसिद्धिकरं स्कंदपुत्रपौत्रप्रवर्धनं रा
जानं राजपुत्रं वा तन्मंत्रिणमथापि वा ॥ १४॥ वशमानयति तत्ति प्रव
तमेतन्महतरं ॥ महापापपापेष्वबहुजन्मसु सेचितैः ॥ १५॥ व
तस्यास्य प्रभावे नयः पुमान्मुच्यते क्षणात् ॥ भाजनं सर्वसिद्धीनां
जायते मानवो भुवि ॥ १६॥ प्रीतिदंतु गणेशस्य नानेन सह शंसितै
स्कंद उ० ॥ तात कस्मिन् भवेमासि व्रतमेतन्महोत्तमं ॥ १७॥ विधानं क
दृशं चास्य केन वाचरितं पुरा ॥ सर्वमेतन्ममाचक्ष्व यद्यस्ति कुरुणा
मपि ॥ १८॥ शिव उवाच ॥ नमः शुक्लचतुर्थ्या तु स्नात्वा गुरुग्रहं ब्रजेत

ग०
पु०
१७८

प्रणम्य तं गुरुं पश्चात् पूजयित्वा यथाविधि ॥ १९ ॥ पाद्याचमनं व
स्त्राद्यैर्भूषणैश्च महत्तरेः ॥ तोषयित्वा तु तं सम्यगज्ञाया प्रारभे
द्भुतं ॥ २० ॥ सर्वसिद्धिकरं तात व्रतं गणेश्वरं गुरो ॥ त्वमेव श्रीगणेशो
सिद्धिं प्राप्तामप्रदं प्रभो ॥ २१ ॥ उपदिष्टं व्रतं तेन साधुं गांगतत्वं व्रजेत्
तदा गंगादेवत्वात् तत्र स्नायाद्यथाविधि ॥ २२ ॥ श्वेतसर्षपयुक्तेन
तिलकल्केन खण्डमुख ॥ स्नात्वा धात्रीयुतेनेह कृत्वा नित्यं गृहे
व्रजेत् ॥ २३ ॥ उपविष्टासने शुद्धे पूजयित्वा गणाय धूपं ॥ गुरूपदिष्ट
मार्गेण व्रतं पश्चात् समाप्नुयेत् ॥ २४ ॥ मृदा मूर्तिं गणेशस्य चतुर्थ्यां
प्रावणस्पतु ॥ प्रत्यहं पूजयेत्कृत्वा याचञ्चा चतुर्थिका ॥ २५ ॥

१७८

ब्रह्मचर्यव्रते स्थित्वा कर्तव्यव्रतमुत्तमं ॥ उपवासैकभुक्ताभ्यो
नक्तेनायाचितेन वा ॥ २४ ॥ चतुर्थकाले भुंजीत हविष्यान्नं स
माहितः ॥ प्रक्षारं मधुरं भुंजनं भक्तिमानाचरेद्भुतं ॥ २५ ॥ जे
पन्गणोऽश्वरो विद्याघटाननवडत्तरां ॥ विचतुरत्तरां वा
पितथैवैकात्तरामपि ॥ २६ ॥ दशात्तरामथ स्कंदं द्वादशा
णामथापि वा ॥ नियुते वा युते वापि प्रत्यहं जपमिष्यते २७
तदर्थं वा तदर्थार्थं दशांशं होममाचरेत् ॥ ध्यायन् गजाननं
देवमहोरात्रमतं दितः ॥ ३० ॥ प्रातः प्रोष्टपदे मासि चतुर्थ्यो
तु गजाननं ॥ सुवर्णपलमानेन तदर्थार्थेन वा पुनः ॥ ३१ ॥

ग०
१०
१७६

मधुरवाहनं कुर्यादथवा लुगते शुभं कृत्वा मंडपिको
तत्र धान्यराशिं प्रकल्पयेत् ॥ ३२ ॥ सोवर्णं राजतं ताम्रं
कलशं स्थापयेत्ततः ॥ तस्य परिन्धसे त्पात्रं रुक्मराज
तताम्रजं ॥ ३३ ॥ वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य स पात्रं कलशं ततः
पंचपद्मवसंयुक्तं पंचरत्नसमन्वितं ॥ ३४ ॥ पीठपू
जां पुरा कृत्वा स्थापयेत्तत्र तं विभुं ॥ मूलमंत्रैश्च वे
दोक्तैः श्रुतैः पिषाणमुत्त ॥ ३५ ॥ ध्यात्वा गजाननं दे
वं प्रावाह्य पर्यामुरा ॥ प्राप्तं च तथा पाद्यं दद्यात्
च मनीयकं ॥ ३६ ॥ अर्घ्यं रत्नयुतं स्कंदस्नानं पंचाम

१७६

तैः शुभं ॥ रक्तवस्त्रयुगंदद्याडपवीतंतथोतमे ॥ ३७ ॥ नाना
विधैराभरणैर्भूषयेत्परमेश्वरं ॥ गंधाक्षतैर्धूपदीपैर्नैवे
द्यैर्विविधैरपि ॥ ३८ ॥ वटकाक्षपलद्रुकशाख्यन्नपायसा
दिभिः ॥ पंचामृतैर्व्यंजनैश्च भोजयेत्परमेश्वरं ॥ ३९ ॥ उ
द्धर्तनं करे दद्यात्फलं तांबूलमेव च ॥ कोचैर्नोदक्षिणां द
द्यात्त्र्यंजनचामरैः ॥ ४० ॥ नीराजनं मेघपुष्पंदत्वास्तोत्रा
ण्युदीरयेत् ॥ सहस्रनामभिस्तुत्वा ब्राह्मणा न्यजयेत्ततः
॥ ४१ ॥ पात्रौ जागरणं कृत्वा गीतनृत्यादिमंगलैः ॥ प्रभाते वि
मले स्नात्वा नित्यं कृतायथा विधि ॥ ४२ ॥ पूर्ववत्सृज

ये देवं ततो होमं समाचरेत् ॥ द्रव्यैर्नानाविधैर्नृत्वा कुर्यादाचा
र्यं पूजनं ॥ ४३ ॥ गोभूतिलहिरण्याद्यंगुरवेतान्निवेदयेत् ॥ प्रन्ये
१० ॥ भ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च प्रदद्याद्गुरिदक्षिणं ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणान्भोज
१५ ॥ येन्यश्चाद्यतमष्टोत्तरं यथा ॥ अपि कान्यदिशक्तिश्चेदथवा
१८ ॥ प्येकविंशतिः ॥ ४५ ॥ दीनांधकृपणेभ्यश्च दद्यादनं स पायसं
पुनश्च दक्षिणोदद्यात् गृहाशिषमनुत्तमं ॥ ४६ ॥ सुहृद्बन्धुयु
तोमौनीस्वयं भुंजीत सादरं ॥ शिव उवाच ॥ एवं ते कथितं स्कंद
वरदस्य व्रतं शुभं ॥ ४७ ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणां सर्वकामफल
प्रदं ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे स्कंदोपदेशो नामै

कपंचाशतमोऽध्यायः॥५१॥ शिव उवाच॥ अन्यदपि च ते पुत्र इति
हासं पुरातनं॥ पुरा कृत युगे राजा कश्चिदासीन्महत्तरः॥१॥
पालयामास वसुधां सागरांतां स्वतेजसा॥ युगेऽर्घ्यं स्पृहता दे
वानित्यंतत्सदसि स्थिताः॥२॥ कराचिद्देवयोगेन भृगुस्तस्य
ग्रहं पयो॥ तत उत्थाय राजा सबद्धमान पुरः सरं॥३॥ उपवि
श्य मुनिवरं राजा बचनमब्रवीत् राजोवाच भगवन् सर्वत
त्वरं किंचित्पृच्छामि तद्दद॥४॥ पूर्वजन्मनिकश्चाहं किं मया
सुकृतं कृतं॥ येनेदं शं मया राजपपासं निहत कंठकं॥५॥ प्रा
प्तं नैव पूर्वमन्यैर्न च प्राप्स्यंति चापरे॥ देवानामपि पूज्याहं

ग०
७०
१८१

गंधर्वो रगराक्षसां॥६॥ कुवेरसंपदा तुल्या संपदं पश्य मे मुने
त्रैलोक्यं रत्नभूतं यत्तदानीतं स्वतेजसा॥७॥ यं यं पदार्थमि
च्छामि तंतं पश्यामि वेश्मनि॥ केनेत्यं कर्मणा प्राप्तं तद्व
दस्व मम प्रभो॥८॥ कामयेत तत्पुमान् कर्तुं पुण्यं पुण्यवतां वर
भ्यः सुवाच॥ कथयामि नृप श्रेष्ठ प्रणिधानबलादहं॥९॥
त्वामासीत् पूर्वजनुषि क्षत्रियोऽर्बलः शुचिः॥ कुटुंबभरणा
त्पथं नाना कर्माण्यथा करोत्॥१०॥ क्रियमाणं च तत्कर्म
न चासीत् फलदंतव॥ अत्यंत निष्ठुरैर्वाक्यैर्दारापत्येऽपि
डितः॥११॥ अष्टष्टा पुत्रदारांस्त्वं गतवान् गहनं वनं बभ्र

१८१

मनरित्तुसर्वासुष्टवानसिसौभरिं॥१२॥सिद्धासनसमासीने
सेवितंमुनिपुंगवैः॥कथयंतंमहाविद्याशिष्येभ्योऽःखनाशिनी
१३॥दृष्ट्वात्वंसौभरीरिष्यमन्यांश्चर्षिगणानृप॥दंडवत्पतितो
सित्वंभुवितैश्चापिनंदितः॥१४॥उपविष्टःस्वासनेचमुनिना
तेनरर्शिते॥दृष्टवानसितंरिष्यंलब्ध्वावसरमावृतः॥१५॥क्षत्रि
पञ्चाच॥स्वामिनसंसारडःखेनबद्धधात्केशितोमुने॥हा
रापत्यसुहृद्भिश्चवाग्बाणेभर्शताडितः॥१६॥नवैराग्यंमना
यातिनिष्ठुरेषुसुहृत्सुच॥श्रीतोह्यात्तुत्पिपासाभिःपी
डितोपिभ्रशमुने॥१७॥उपायंवरमेकिंचडःखसागरतारकं

ग०
७०

१८२

शिव उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सौभरिः कृपया युतः ॥
उपायं चिंतयामास नृपः ॥ त्वविनाशनं ॥ ततस्तं क्षत्रियं
प्राह सर्वपापविमोचनं ॥ १९ ॥ ऋषिरु० ॥ व्रतं यत्कथयि
ष्यामि कुरु निश्चितमानसः ॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण सर्व
दुःखलयो भवेत् ॥ २० ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैस्तथा ब्रह्म
ऋषिभिर्कृतं ॥ मुक्तास्ते सर्वदुःखेभ्यो प्राप्ता सिद्धि मनुत्तमा
२१ ॥ वरदस्य गणेशस्य धर्मार्थकाममोक्षकृत् ॥ क्षत्रिय उ०
कौसौ गणेशः किं शीलः किं रूपः किं स्वभाववान् ॥ २२ ॥ किं
कर्म कथमुत्पन्नं तत्सर्वं कथयस्व मे ॥ ऋषि उवाच ॥ यद्ब्रह्म

१८२

नित्यं विरजं विशोकं ज्ञानं स्वरूपं परमार्थभूतं ॥ २३ ॥ अनादिम
ध्यातमनंतपारंगणधिपतं प्रवरं तिसंतः ॥ यस्मादोकारसं
भूतः पतो वेशयतो जगत् ॥ २४ ॥ येन सर्वमिदं व्याप्तं तं विद्धि
गणनायकं ॥ जगत्सर्जनतानेन ब्रह्मण्यस्य तुष्टये ॥ २५ ॥
अष्टानां तु शतं पूर्वतपस्तप्तं सुदृक्करं ॥ ततो हृष्टमना वेधाः
प्रसन्नस्तमपूजयत् ॥ २६ ॥ नानाविधोपचारैः स दिव्यरत्ने फ
ले स्थिता ॥ सिद्धिबुद्धिउभेकन्ये मनसा कल्पिते ददौ ॥ २७ ॥ तु
ष्टो देवो रदौ तं सौ विद्यामेकाक्षरीं विभुः ॥ ततो लब्धवरो ब्र
ह्माचकार सकलं जगत् ॥ २८ ॥ षडक्षरेण विष्णुना तोषितः

१०
१०
१८३

पुरा॥ कृत्वा मूर्तिगणेशस्य पूर्वोक्तविधिना व्रतं॥ २१॥ अथ
गंवर्षमेकं तु नित्यमानकृतवान् हरिः॥ वरं लब्ध्वा गणेशा
तुपालयामास वै जगत्॥ ३०॥ एवं विधं त्वं जानीहि गणेशं
भुसंस्तुतं॥ विश्वरूपमनादिं च सर्वकारणकारणं॥ ३१॥ त
माधारय यत्नेन सर्वदः॥ खादिमोक्षपसे॥ क्षत्रिय उ०॥ कस्मि
न्मासे प्रकर्तव्यमेतद्भुतमनुत्तमं॥ ३२॥ विधिना केन मे ब्रूहि
सांप्रतं मुनि सत्तम॥ मुनिस्त्वाव॥ श्रावणे च कृत्वा लेपं च चतु
र्थ्यामारभे हृतं॥ ३३॥ कुर्वीत परया भक्त्या यावद्भाद्रपदचतुर्थि
का॥ त्वंतत्कुरु स भूपाल सर्वान् कामानवाप्स्यसि॥ ३४॥ इति श्रु

१८३

त्वाव्रतंतस्मात्कृतवानसि सुव्रत॥ समासे तु व्रते तत्र स्वभायाभ्र
ममंडले॥३५॥ इति श्रुत्वा व्रतंतस्मात्कृतवानसि सुव्रत समासे
तु व्रते तत्र स्वभायाभ्रममंडले आतावत्तस्य गृहं दिव्यं गणेशस्य
प्रसारतः॥ दिव्यनारी नरयुतं रासीदाससमन्वितं॥ इह वेदघो
षसमायुक्तं जातंगोधनसंकुलं॥ दिव्यवस्त्रसमायुक्तानाना
लंकारशोभिता॥३७॥ प्रपत्येस्तादृशैर्युक्ता विस्मितासीत्प
तित्तिती॥ प्रायास्यति करामर्तेत्येव चिंतापराभवत्॥३८॥ ता
वत्त्वं मुनिमामंत्र्य गतोसि निजमालयं॥ दिव्यं तद्रवनं हित्वा
स्वगृहं परिमार्गयन्॥३९॥ तावद्भार्याप्रेषितास्त्वां निन्युस्तद्र

म०
पु०
१८४

वतं नराः॥ ततस्त्वयातिविज्ञातः प्रभावो वरदस्य च॥ ४०॥ तद्वत्
स्य प्रभावेन राज्यभागी हजन्मनि॥ शिव उवाच॥ इति श्रुत्वा भू
गोर्वाक्यं कर्दमो हर्षनिर्भरः॥ ४१॥ चकार सकलं राजा भूगूणा
पत्समीरितं॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन ज्ञानवैराग्यवान्नृपः॥ ४२॥
भुक्त्वा भोगान्मया कामेच्छाप्य पुत्रान्निजं पदं॥ ततो गणेश्व
रंधामयतो नावर्तते पुनः॥ ४३॥ सर्वार्थसाधकं स्कंदव्रता
नामुत्तमं व्रतं॥ नैतादृशं व्रतं दानं व्रतमन्यत्कदाचन॥ ४४॥
देवदानवगंधर्वैर्ऋषिभिर्मनुजैः कृतं॥ न लेने इमं तथा च राजा १८४
चंद्रागदेन च॥ ४५॥ संप्राप्ताः सर्वकामास्ते गता गाणेश्वरं परं

गिरिरुवाच॥ इति ते कथितं सर्वं सेति हासं ब्रतं महत्॥ ४६॥ कु
रुत्वं मनसा ध्यात्वा वरदंगणनायकं॥ ब्रतमेतन्महाभाग शं
करं प्राप्स्यसे ततः॥ ४७॥ श्रेहेन कथितं ते य प्रकाशं कुरु
सा प्रते॥ इति श्रीगणेशपुराणे प्रपासं० हिमवत्पार्वतीसं
वादे इति हासकथनं नाम द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५२॥
पार्वत्युवाच॥ जलेनेदं कृतं कस्मात् को न लो वरमेपितः॥
मनो विश्रान्तिमायाति शृण्वंस्यामे कथं न कं॥ १॥ गिरिरु
त्रिषधेषु महाराजानलो नामा भवत्पुरा॥ ब्रह्मणो वेद
विच्छरो दानी मानी धनी मुनिः॥ २॥ रथी खट्वा शरीचा

गु०
पु०
१८५

पीनिषंगीकवचीबलीकृतास्त्रोदेवपूज्यश्चत्रिलोकीगम
नःशुचीः॥३॥शेवोपिमृकतायातिवर्णितुंयदुणानपि
नसंख्याविद्यतःश्वानांगजानोरथिनांतथा॥४॥धानुका
णांशरभृतामग्निशस्त्रभृतामपि॥चकंपुर्यद्रयादेवाइं
द्राद्याश्चदिगीश्वराः॥५॥दमयंतीतिभार्यासीद्यस्यसौ
दर्यमंदिरं॥दमयित्वाखिलान्ब्रह्मासारंसारंप्रगृह्य
च॥६॥दमयंतीतिविख्यातायतस्तेनविनिर्मिता॥द
मयंतीत्रिलोकस्पर्शनार्थेणचारुतामदं॥७॥नानाल
कारसंयुक्तानानामणिविभूषिता॥मुक्ताहारलसत्क

१८५

वासकुण्ड्या सुशोभना ॥ ८ ॥ यस्यामात्या महानासीत्प
ग्रहस्तः पराक्रमी ॥ बुध्या ब्रह्मस्य तिस्रो नये चांगिरसः
समः ॥ ९ ॥ तुंगत्वे मेरुसदृशो गांभीर्ये चोदधेः समः कदा
चिदपविष्टो सौ नलो राजा महामनाः ॥ १० ॥ निषसाद स
भागे हे नृप मेण्डलमध्यगः ॥ नृत्पंतो सरसस्तस्य पुरुतश्चा
रुलोचनाः ॥ ११ ॥ स्तुवंति च दिनस्तत्र ह्यर्षिगणसंयु
तं ॥ एतस्मिन्नेव काले तु गौतमो नृपतिं ययौ ॥ १२ ॥ उत्था
पसादं राज्ञा स्वासने विनिवेशितः ॥ पूजितः परयाभक्त्य

ग०
पु०
१८६

ततः पृच्छतं नलः ॥ १३ ॥ नल उवाच ॥ प्रयाहमनुग्रहांत
स्येदर्शनेन महामुने जन्मराज्यं पितामाताकुले जीवि
तमद्यमे ॥ सफलं स्वागमे हेतुं वदशरणं महामुने ॥ १४ ॥ गो
तम उवाच ॥ मय्यासीन्महती वांछा दृष्टुं ते वैश्वशस्यते ॥
नित्यत्सोऽस्म्यहं ततः पूजां दृष्ट्वा च वैभवं ॥ १५ ॥ इदानीं म
मुजानीहि गमिष्ये स्वाश्रमं प्रति ॥ नृप उवाच ॥ वेदवेदांग
विद्वत्सर्वशास्त्रप्रवर्तक ॥ १७ ॥ स्यान्निधेक्षणे स्थित्वा
छिंधि मे संशयं मुने ॥ मुनि उवाच ॥ साधुष्टं महाभाग ॥

१८६

स्थितो मे स्नेहभावितः ॥ १८ ॥ न गान्धर्वाश्च देवाश्च यतो प्रा
प्ता विलेघिनः ॥ १९ ॥ ममैव विस्मयो ब्रह्मा निरीक्षवे
भवं स्वके ॥ २० ॥ इत्थं ममाभवत्केन पुण्येन तपसापि वा ॥ व
दतत्वेन के आहं प्राभवं पूर्वजन्मनि ॥ २१ ॥ मुनिरु० गोडदे
शात्परे देशे पुरे पिप्पलसंज्ञके ॥ त्वमासीत्तत्रियः पूर्वदरि
द्रो ज्ञानवाञ्छुचिः ॥ २२ ॥ जायापत्यैः सुहृद्भिश्च वाक्शरैः पीडि
तो भूः ॥ सात्रावष्टष्टा सर्वोस्त्वं निर्वेदा रुह नं वने ॥ २३ ॥ गतवा
न वृक्षवल्लीभिः सिंहुव्याघ्रगजेर्मृगैः ॥ सेवितं सीतलजलैः
सरोभिर्जलजालिभिः ॥ २४ ॥ आश्रमो यत्तथा दर्शितमताध्र

ग०
१०
१८७

मतावने तपोनिधेः कौशिकस्य वेदघोषनिनादितः ॥ २४ ॥
तत्र गत्वा मुनिं तत्त्वं प्राणतो भक्तिभाषितः ॥ उत्थापितः कौशि
केन दीनानां यदयावता ॥ २५ ॥ ३ ॥ वितं त्वां विदित्वा स आशी
र्वादमवीवदत् ॥ गजाननो मे देवेशो भविता ते शुभं करः
२६ ॥ श्रुत्वा तदा शिवो सौम्या प्राप्नोसि परमां मुदं ॥ २७ ॥
वानसितं विप्रमुपायं सर्वकामदं ॥ २८ ॥ दरिद्रनाशकं राज
न भुक्तिमुक्तिप्रदं शिवं ॥ गणेशाय नमस्तुभ्यं कथयामास
कौशिकः ॥ २९ ॥ सु३० ॥ व्रतं कुरु गणेशस्य मासमात्रं नराधि
प कुरु मूर्तिगणेशस्य मृन्मयी चारुदर्शनां ॥ ३० ॥ पूर्वोक्तः ॥

१८७

विधिना पूजां कुरु शृणु कथानकं ॥ दिने दिने मासमात्रे ततः सिद्धि
मवाप्स्यसि ॥ ३० ॥ मुनि ६० ॥ इति श्रुत्वा कौशिकं तु पृच्छ भूमिपः ॥
पुनः ॥ नृप उवाच ॥ गजाननं तु जानामि तत्स्वरूपं वदस्व मे ॥ ३१ ॥ ज्ञा
त्वा तं देवदेवेशं करिष्ये व्रतमुत्तमं ॥ इति ते न कृतः प्रश्नो जगद्
मुनि सत्तमः ॥ ३२ ॥ अनिर्वाच्यस्वरूपस्य परब्रह्मस्वरूपिणः ॥ वे
काहिवस्वरूपाणि गजाननं कृतानि तं ॥ कौशिक उवाच ॥ यः कर्ता
सर्वलोकानां पिता माता जगद्गुरुः ॥ ब्रह्मैन्द्रशिवविष्णुनां ध्येयो
यः स गजाननः ॥ ३४ ॥ इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं प्रणिपत्य मुनीश्वरं ॥ प्र
नुज्ञातस्ततस्तेन गतो सिनिजमंदिरं ॥ ३५ ॥ स्थाने च वचने मोने ग

मनेशयनेभुजि॥ ध्यायन्नगजाननं देवं प्रापसिद्धिमनुत्तमं॥ ३६॥ आ
रभ्यश्रावणेषु चैव चतुर्थ्यां व्रतमुत्तमं॥ अकरोन्मन्मयी मूर्तिं गणो
शस्य यथोदितं॥ ३७॥ स्तुतौ नानारथगजाश्वाद्यैर्गोधनैर्धनसंच
येः॥ रासीदासपुत्रः भीमान्जातो व्रतप्रभावतः॥ ३८॥ इत्तवानसि
रानानि सर्वाणि देवतुष्टये॥ गणेशस्य महामौल्यं प्रसादं कृतवा
न्मुखा॥ ३९॥ भुक्त्वा भोगान्यथाकामं कालेन निधनं गतः॥ जातो
सिद्धिं विधेदेशे नृपस्त्वं नलं नामकः॥ ४०॥ अतस्त्वय्यचलाल
स्मीस्त्रिलोकीजनवंदिते॥ इदानीमनुजानीहियत्सहंतानि
रूपितं॥ ४१॥ हिमवानुवाच॥ एवं गते गौतमे तु व्रतं चक्रे नलोत्तमः॥

तद्वाक्याज्जातविश्वासे मूर्ति कृत्वा सुशोभनां ॥ ४२ ॥ श्रुत्वा कथां ग
णेशस्य प्रत्यहं पूज्य भक्तिः ॥ अलभत्सर्वकामान् स ब्रतस्यास्य प्रसा
दतः ॥ ४३ ॥ इति ते कथितं सुभूतलेनेत्यं कृतं ब्रतं ॥ उपदिष्टं गोत
मेन पूर्वजम्भ कृतं ब्रतं ॥ ४४ ॥ यस्य प्रभावं संपूर्णं वक्तुं केनापि ने
ष्यते ॥ इति श्रीगणेश ० उपासना ० हिमवद्भिरि संवादे नल ब्र
तनिरूपसं ॥ ५३ ॥ हिमवानु ० इदानीं कथयिष्यामिराज्ञा चंद्रो
गदेन च ॥ तद्वाच्यं कृतं ह्येतत् इदमप्याशुभानने ॥ १ ॥ आलवे विष
येष्व्यातं नगरं कर्णनामकं ॥ तत्र चंद्रो गदो राजा बभूवातिपरा
कमी ॥ २ ॥ अणिमादिगुणोपेतः सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ मज्जारा

ग०
१०
६६

नीमहात्यागीवेदवेदांगपारगः॥३॥प्रतिक्रान्तासभायस्यसुध
मीमतिमात्रवी॥तान्येवशान्ततांयांतिचंद्रकांतामरीचिभिः॥४॥
प्रतिस्रस्त्रानिवासांसिरत्नस्तंभाश्रयासुते॥नीललोहितपी
तत्वंचित्रतांयांतिकानिचित्॥५॥प्रतिसाध्वीमहाभागापति
सुश्रूषणेरता॥धर्मशीलाव्रतपराश्वश्रुश्वश्रुरसेविनी॥६॥
गृहकृत्येषुचाव्यग्रादेवतातिथिपूजका॥धर्मशीलोपिनृपति
रमात्यैःप्रार्थितोभूशः॥७॥कराचिदैवयोगेनमृगयांकीर्तितुंययौ
तरुहृत्तरुहृत्तरुवाराहमृगपक्षियुतंवनं॥८॥नीलकंचुकसंवीतो
नीलोष्णीगोत्तरच्छदः॥वद्भगोधांगुलित्राणःशस्त्रिकाखड्गखे

६६

८१
टकान् ॥ ९ ॥ जवनाश्वसमारूढो धनुश्चापकरो बली ॥ तादृशैर्धीरु
कनरैरमात्यैः सेवकैश्चतः ॥ १० ॥ निघ्नुर्मृगान् वराहांश्च प्रेषयन्नगरं
प्रति ॥ भ्रममाणो वने राजा दृष्टो राज्ञस्य पुंगवैः ॥ ११ ॥ चकंपे राज्ञस्य सान्
दृष्ट्वा सीतञ्चरयतो यथा ॥ दरीमुखान् गतं नेत्रान् व्यादिता स्या
न् न भस्मशान् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तान् विडुताः सर्वे वीरासेविजना अपि
केचिद्यमस्तयं यातामूर्त्तिताः केपि भूगताः ॥ १३ ॥ तत्रैका राज्ञसी
कूरादृष्ट्वा कामार्तिमुंदरी ॥ तं नृपं परिरभ्यैव चुचुं वकाममो
हिता ॥ १४ ॥ तस्यामात्यान् गेरुत्वा भक्षयामास सेवकान् ॥ एत
स्मिन्नंतरे राजापलायनपरो ययौ ॥ १५ ॥ कासारमध्ये मग्नो भू

ग०
पु०
१६०
नृत्ताज्ञासीद्राक्षसीचतं० सधृतो नागकन्याभिर्वस्त्रालंकारभू
षणोः॥१६॥ प्रष्टुर्नागकन्यास्तं कुतः प्रागमनं तव॥ कोसिक
स्यासि किं नामा वद सत्पं नरोत्तम॥१७॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
ताः जगाद नराधिपः॥ अहं चंद्रांगदो नामा हे मांगद सुतो व
ली॥१८॥ मालवे विषये कर्णनगरे वसतिर्मम॥ राक्षसी भयसं
वस्तुः प्रविष्टः सलिलं महत्॥१९॥ भवती भिरिहानी तोयस्य
ष्टं तं निवेदितं॥ भक्षिता सर्वलोका मे मृगयाभिरतामया
२०॥ सरोजलप्रसादेन जीवं स्तिष्ठामि सांप्रतं॥ इति तावचनं
श्रुत्वा पुनरुचुर्न पंतदा॥२१॥ ताः ऊचुः॥ भवास्माकं पतिरिह ॥१६०

सर्वे से तस्य तिते प्रियं ॥ प्रस्माकं नागकन्यानां भोगश्चातीव
इत्थं भः ॥ २२ ॥ तासामिति वचः श्रुत्वा प्रोवाच नृप सत्तमः ॥ एकं
पतिव्रतं मे स्ति स्वधर्मसंकथं त्वजे ॥ २३ ॥ सोमवंशप्रसूतानां
राज्ञां धर्मान् ब्रवीमिवः ॥ परद्रव्यं परद्रोहं परराशे स्तथै
व च ॥ २४ ॥ परनिदां च नेच्छंति नृपाः सौम्याश्च साधवः ॥ प्र
धितिर्यजनं रानं शरणगतपालनं ॥ २५ ॥ निषिद्धाकारणं
चैव विध्यर्थं प्रतिपालनं ॥ एते धर्मास्त्रिवर्णानां याजनादि
ये हि जे ॥ २६ ॥ अधिकं सर्ववर्णानामातिथ्यं परमेमतं ॥ इति
श्रुत्वा नृपवचः खिन्ना नागकुमारिका ॥ २७ ॥ प्रशेषु स्तं

ग०
पु०
१६१

वियुक्तस्त्वं बद्धा स्वस्त्रिया भवे ॥ बंधुनिर्गते स्तंताडं वि
ताः कामविह्वलाः ॥ २८ ॥ राक्षसी तु जलं प्राश्य स्नदयेत्तत्सं
रोगतं ॥ भक्षयित्वा जलचरान् नृप्यत्यरमेतरा ॥ २९ ॥ इमे च
तां तमश्रुणोद्वासी राजीवलोचनः ॥ पर्येकस्त्रा स्वडता
स्वात् राक्षसी तोयशेषितात् ॥ ३० ॥ मग्ने निशम्य नृपतिं कः पि
तापतिता भुवि ॥ मूर्च्छा मवाप महती सखिभिः परिवीजिता
३१ ॥ सिक्ता सीतलतोये न रुदतीभिर्मुहुर्मुहुः ॥ उपविष्टा प्र
रुदंति घृंती वक्षशिरोमुखं ॥ ३२ ॥ शुशोच परमालापे भर्तः
कांतति जल्पति ॥ कगतः प्राणनाथो मेहित्वा मां प्रियवा

१६१

दिनी॥३३॥सर्वावयवसंशर्णाप्रणताप्रियकारिणी॥भर्तुवाक्य
स्तानित्यंनित्यंचातिथिश्चजकां॥३४॥कुत्रदोभतिमेनाथो
निद्रावाकुत्रयास्यति कांचनंशयनंहित्वापराध्यास्तरणौ
र्हतं॥३५॥कथंस्त्रास्यतिकान्तोमेहित्वातैलंसुगंधितं लोका
नांपालनंकोट्याविनातेनकरिष्यति॥३६॥प्रजानांसर्वलो
कानांवालानांरजनंचकः॥अस्तंयातोऽणानिधिःप्रतापनि
धिरद्यकिं॥३७॥दिशःशून्याःप्रपश्यामिविनातेनमहात्म
ना॥क्वाहंसुखंप्रयास्यामिक्वसुखंसोपियास्यति॥३८॥इ
हलोकेपरेवापिनसुखंकुलयोषितां॥दीनानांस्वामिना

ग०
पु०
१२२

देवघरेतस्वामिनासह॥३६॥शरणागतमुपिचरीनानां
कःकरिष्यति॥एवंबहुनिधादीनारुदतीभृशविह्वला॥४०॥
तत्पाजत्रोरयित्वासाभूषणानिचभूरिशः॥कंकणानिच
सर्वाणिबभूजचमुमूर्त्तिच॥४१॥इतिश्रीगणेश०उपा०
चंद्रागदोपाख्यानेचतुपंचाशतमोऽध्यायः॥५४॥पार्वत्यु०
तस्मांतुमूर्त्तितापांतुकिमकुर्वन्नजनास्तदा॥तन्मेविस्त
रतोब्रूहिहृदयानंदनंपितः॥१॥शैलउवाच॥तदासर्वना
गरिकानानावाक्पविशारदा॥प्रमज्ज्यस्वानिचाश्रुणि
समादधुनपस्त्रियं॥जनाऊचुः॥मातरुतिष्ठमाशोकं॥

१२२
५

परिष्टच्छामो किमुकंचिदिहागतं ॥ १९ ॥ अतीतानागतविदंकथ
 यिष्यति सो विले ॥ अनंतरंतु यत्कार्यं तत्सर्वं विदधामहे ॥ २० ॥ ए
 वंप्रबोधितां लोकैः क्षापमिंडमतीसरा ॥ प्राश्वस्ता सर्ववाक्येन
 प्रमृज्याश्रूणि वाससा ॥ २१ ॥ विसर्जयामास तदा लोकान् सर्वा
 न्समागतान् ॥ त्यक्त्वा सोभापचिन्हा निप्रपेदे कृशतां भ्रशं ॥
 २२ ॥ रुदती शोचती तस्योश्च सती मूर्च्छिता मुहुः ॥ ततो द्वादश
 वर्षाश्च नारदो दिव्यदर्शनः ॥ २३ ॥ प्राजगा मरुहं तस्य परच्छावि
 चरे नमुनिः ॥ दृष्ट्वा तं विललापाश्रुवदते भर्तृचेष्टितं ॥ २४ ॥ उः खं
 वाक्ययत्तस्मै जातं द्वादशवर्षकैः ॥ निशम्य रुदितं तस्माहर्ष ॥ २५ ॥

यन्मुनिरब्रवीत्॥१५॥नारद३० क्वापितिष्ठतितेभर्तानत्वं
शोचितुमर्हसि॥विश्वारूपादयनीलेनवाससाकर्णभू
षणे॥१६॥कर्णयोः कुरुभालेत्वंचिभ्रतीकुंकुमंशुभे च
लपानिचकरयोः कंठे मंगलसूत्रकं॥१७॥गिरिस्त्वाच
सर्वज्ञस्य मुनेर्वाक्पादिष्वस्तासत्यवादिनः॥तत्काले
सर्वमानाय हर्षिताय तथाकरोत्॥१८॥आकार्य ब्राह्मणा
न सर्वा न संपूज्य नारदं पुरा॥संपूज्य सकलांस्तोस्तु रदौ
नान्यनेकशः॥१९॥चादयामासवाद्यानि शर्कराचग
हे गृहे॥प्रेषयामास च दद्यानि शर्कराचगृहे गृहे तदाह

ग०
पु०
१२४

षादिङ्मैतीशुभा॥२०॥ वस्त्रतांबूलदानेन ददावशांजन
स्यसा॥ प्रणिपत्य पुनर्देवमुनिं नारदमादरात् २१॥ स्व
भर्तृप्राप्तयेष्टच्छ्रद्धयायं राजकन्यका॥ इङ्मत्पुत्राव॥
कुत्रतिष्ठति मे भर्ता कथंतिष्ठति वामुने॥ २२॥ केनोपाये
न देवज्ञदर्शनेन तस्य मे भवेत्॥ नारद उवाच॥ ब्रतंतु पर
मं ते हं कथयामि समासतः॥ २३॥ नमः शुक्लचतुर्थ्यां
तदारभेत्परयामुदा॥ नद्यां ते शगेवाप्यावारंतथावन
श्चैकं॥ २४॥ स्नानं प्रभातसमये कुरु संकल्पश्चैकं॥ शु
क्लवासाग्रहं गत्वा मन्मयी मूर्तिं मुतमां॥ २५॥ ऐको मे

१२४

अपचारैः शोडशभिः पूजयेत्छिरचेतसा। कुर्याच्चतुर्भुजां।
सम्पगाणेशस्य मनोरमां॥२४॥ एकान्नमेकभूतं वास्व।
यंकुर्यात्प्रयत्नतः गीतवादित्ररत्याद्यैर्ब्राह्मणानां च भो
जनैः॥२५॥ महोत्सवं प्रकुर्वीत विभवे सति शोभने॥ एवं ब्र
तं कुरु शुभे भर्ता सहस्रमेव्यसि॥२६॥ पाताले नागकन्या
भिः कुण्डेन जीविता शुभे सत्यं ब्रवीमि ते सत्येना न्ययाम
मभाषितं॥२७॥ इत्युक्त्वा तेन मुनिना ब्रतं प्रारभदादरात्
गते मुनौ नमो मासिदिनैः कतिभिरागते॥३०॥ हिरसा न
नमूतिं सा चकार पार्थिवी शुभा॥ पूर्वोक्तविधिना पूजां

ग०
पु०
१८५

चकारसुमेनीहरां॥३१॥दिव्यगंधैर्दिव्यवस्त्रैर्दिव्यैश्चकुसुमे
रपि॥दिव्यैर्नानाविधैश्चैव नैवयैःफलकांचनैः॥३२॥गीत
वादित्रनृत्याद्यैर्ब्राह्मणानांचनोजनैः॥पलमात्रंपयो
भुक्ताचकारव्रतमुत्तमं॥३३॥नमःशुक्लचतुर्थ्यादि
चिरनष्टप्रियाप्तये॥नारदस्यमुनेर्वीक्ष्याद्यावद्भाद्रचतु
र्थिका॥३४॥इतिश्रीगणेश०उपा०इंद्रमतीनारदसं
वादेपंचपंचाशतमोऽध्यायः॥५५॥शैलउवाचसमाप्तं
तुव्रतेतस्यागणेशस्यप्रसादतः॥पातालेनागकन्याना
मन्यथाभून्मतिस्तदा॥१॥मोचयामासुराजानं७५७

१८५

श्रयथाविधि॥ वस्त्रैराभरणैश्चैव नानारत्नधनेः शुभैः॥ २॥
अश्वं मनोजवं रत्नाविभूषणं नृपंतदा॥ स्नाति पावनाग-
रिकैर्हृष्टः कतिपयेन नृपः॥ ३॥ अपरे प्रणिपत्यै नंपृच्छुः को भ-
वानिति॥ कुत्रत्यः कुत आयातः किं नाम वदनः प्रभो॥ ४॥ का-
सारबहिरागत्य वध्वाचाश्वं महादुमे॥ इति तेषां वचः श्रु-
त्वा पृच्छ नृप स तमः॥ इति मत्याः कुमारस्य कुशलं खेदं सं-
युतः॥ ततो बुबुधिरिरेतं तमालि लिङ्गं मुकुर्जनाः॥ ५॥ ऊचुश्च
नृपते भार्ये स्नात्वेदानीं गताग्रहं॥ उपवासव्रतवती कृशा-
द्यमुनि सन्निभा॥ ६॥ कुमारो जीवमास्त्राय जीवमात्रावशे

ग०
पु०
११६
५
षिन॥ केचिच्चनगरंगत्वा शुभां वार्तां मघोषयत्॥ ८॥ अत्र
रजनवाक्येन श्रुत्वा सान्द्रपमागतं॥ प्रा नंदाब्धौ निमग्न
भूत ब्रह्मज्ञानी वयोगिवित्॥ ९॥ ततो मात्यान् पुरस्कृत्य सै
न्यान् प्रेषयच्चतं॥ चित्रध्वजपताकाभिरशोभयत मा
पुरी॥ १०॥ विधिरासिंचयामास सभां संपाद्य यच्चत॥ स्वात्मा
नं भूषयामास वासो लेकारभूषणैः॥ ११॥ गोभूहिरण्यरा
नाद्यैस्तोषयित्वा दिजान् बहून्॥ प्रारार्ति क्यं करेदत्वा
पतिवत्स्त्रीजनस्य सा॥ १२॥ गीतवादित्रघोषेण पुरात्स
उपागमन्॥ अमात्यास्तु पुरोगत्वा प्रणम्य नृपपुंगवे॥ १३॥

११६

प्रातिनिंगुर्मुदासर्वेप्रणोमुश्चयथाक्रमं॥उपाविष्टेतुनृपतौउप
विष्टास्तदाज्ञया॥१४॥सर्वीनृकुशलप्रश्नाद्यैस्तोषयित्वायथाक
मं॥मानयित्वातथा लोकानृत्वातांबूलवाससी॥१५॥स्वयंज
गामशिविरमिंडमत्पानृपोत्तमः॥कारयामासविविधेद्वार
शदृष्टेदिजैः॥१६॥पुण्याहवाचनंरुत्वागतोशार्चनपूर्वकं॥
संपूज्यशंकरंसम्यक्दिजांश्चदक्षिणादिभिः॥१७॥बभूवुजश्री
फलंत्यक्ताततस्तत्पुरतोययौ॥स्पर्शतत्रेडमतीमिंदोःशेषां
कलामिव॥१८॥नीराजयित्वा राजानंयुवतीभिःसमर्तभिः॥ला
जपुष्पमयीदृष्टिताभिःसकारयतदा॥१९॥प्रपूज्यनयनेसम्य

ग०
५०
१६७

गानेराश्रुपरिलुते॥ हर्षशोकाच्चितौतौतुपरस्परमर्थोचतुः
२०॥ परस्परवियोगाधिकथयामासतुःशुचः॥ अनिवार्यप्र
कृतिभिःसांचितौचक्रलोक्तिभिः॥२१॥ आनइत्यातुराजानं
समारुह्यमहागजे॥ नानालंकारसंयुक्तेपताकाचत्रशोभिते
२२॥ पादरक्षैःपरिवृतेचतुर्थराविराजिते॥ शतंयष्टिधरास्त
स्वचारयंतोययुःपुरा॥२३॥ अग्निशस्त्रधराश्चाहरथारोहा
प्रनेकशः॥ सव्यदक्षिणतोरालो गजंलक्षययुर्लघु॥२४॥ नरा
वत्यांगनावायवारकाचंदिनपुरा॥ ततःपश्चाद्गजानीकाः
पुरंविविष्पुरादरात्॥२५॥ सैन्येचरजसाप्राप्तेदिननाथेहतप

१६७

मे॥ अलंकृतं ते पुरे तस्मिन् प्रज्ञायत किंचन॥ २६॥ ततः परस्परं न
त्वा जग्मुः स्वस्वनिवेशनं॥ मुत्पाराज गृहं नीताः पुनः प्रज्ञा प्रपू
जिताः॥ २७॥ वस्त्रतां बूलदानेन नृणां ता गृहं ययुः॥ राजा यत्रा ह्य
एणाम्भोज्यं भुजे ज्ञातिभिः सह॥ २८॥ ततो रात्रौ सुषुपतुः पर्य
के चारुनिर्मिते॥ परार्ध्वा स्तरणोपेतैर्नारिच्छड्य धान्विते॥ २९॥
ऊचतुः स्वस्वडः खंतु शोचंतु च पुनः पुनः॥ पुरोधसा संवितो
तो प्रायाते स सुखे ततः॥ ३०॥ श्रुत्वा विनायकं व्रतमहिमानं नृ
पातमः॥ पत्न्या भूतं च सकलं स्वयं कर्तुं मनो दधे॥ ३१॥ प्रागते
श्रावणे मासि राजा चंद्रांगदस्तदा महोत्सवेन कृतवान् ब्र

तेन

ग०
७०
१५८

तमेतद्युमानने॥३२॥ कथितुवाच॥ एवं पितुर्वचः श्रुत्वा पार्वती
भृशहर्षिता॥ नभोमासं समासाद्य चकार व्रतमादरात्॥३३॥
यथोक्तविधिना मूर्तिं कृत्वा पूजां च यत्नतः॥ भक्षयंती पयो
मात्रं ध्यायंती हिरदानने॥३४॥ ततश्चैव लतां याते शंकर
स्यापि मानसं॥ प्राससादाश्रमे तस्याः पार्वत्याः शूलभृत्त्व
यं॥३५॥ गणेशस्य चतुर्थ्या तु संपूर्णं तद्व्रते शुभे॥ पश्यती स्म
हरं देवि वृषारूढं निजाश्रमे॥३६॥ उत्थाय प्राणानामास्य पा
दांबुजयुगं मुदा॥ पूजयामास विधिवत्तंकरं लोकशंकरं॥
३७॥ उवाच च महादेव पार्वती प्रेमविह्वला॥ देव्युवाच॥ कथं

१५८

मां त्यज्य गतवान् स यं स्मृत्वा सदा स्थिता ॥ ३५ ॥ त्वद्विद्यो गान्नि
मेवो मे कलकल्यो भवद्दरः ॥ गणेशस्य व्रतमिदं पित्रो रिष्टं
कृतं मेया ॥ ३६ ॥ वरदस्य प्रसादेन संप्राप्तं दर्शनं तव ॥ क ३० ॥
एतस्मिन्नेव काले तु हि मवानुपजग्मि वान् ॥ ४० ॥ सत्याः
करं करे तस्य व्यचेदयत सादरं ॥ ततो देवाः सुगंधर्वा दिरदान
नमादरात् ॥ ४१ ॥ जयामासुरथतौ शिवो शिवकरो सतां ॥ देव
डंडभयो नेडः पुष्पवृष्टिः पपात ह ॥ ४२ ॥ सर्वगजाननं नत्वा सु
त्वा च विविधैः स्तवैः ॥ जयशब्देः शं करो पितृणां दिरदाननं ॥ ४३ ॥
अर्धांगे पार्वती कृत्वा हृषमा रूह्य सत्वरः ॥ ययो कैलासशिखरं

र्वसंस्वंपदं ययुः॥४४॥ ब्रह्मोवाच इति ते कथितं सर्वं व्यास एष्टुं त्वया तु
यत्॥ महात्म्यं गणनाथस्य व्रतस्य च महामुने॥४५॥ इदानीं पुनर
ग० न्यते कथयामि कथानकं॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुक्तः कामा
पु० ह्रमेन्नरः॥४६॥ इति श्रीगणेश० उपास० पार्वतीशिवमेलनं
१११ नामधरपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५६ भृगुरु०॥ एवं ते कथितं राज
महात्म्यं सकलं मया॥ पुनश्च शृणु व्यासे न्यच्छ्रुतं ब्रह्मणो
मुखात्॥१॥ सोमकांत उवाच॥ कथं श्रुतं ब्रह्म मुखाद्वासेना
मिततेजसा॥ न तस्मिन्मधि गच्छामि तन्मे वद महामुने॥२॥ भृगुरु
वाच॥ एवं श्रुत्वा कथं व्यासेष्टुं ब्रह्मणमादरात्॥ स चापि क

थयामाससादरं पृच्छते नय ॥ ३ ॥ व्यास उवाच ॥ पुनः कथय मे ब्रह्मन्
गणनाथ कथां परां ॥ तृष्णामेव धत्ते भूयः श्रोतुविघ्नेश सत्कथा
॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रपरां शृणु मे व्यास कथां कौतुकसंयुतां ॥ शूरसेन
प्रभृतिभिरनुभूतां गजाननी ॥ ५ ॥ मध्यदेशे भवद्वाजा शूरसेनो म
हाबली ॥ सहस्रात्मपुरे रम्ये वेदवेदांगपारगः ॥ ६ ॥ धनवान् रू
पवान् दाता होता पाता जनस्य ह ॥ शक्तित्रययुतो मानी षाड्गुणप
रिनिष्ठितः ॥ ७ ॥ उपायानां चतुर्णां च चालने चतुरोरिह ॥ चतुर्वि
धबलोपेतो हि जदेवेषु भक्तिमान् ॥ ८ ॥ दृष्टिवीमंडले यस्य वशं
कार्यं भवत्सदा ॥ नगरं शक्रनगरादिशिष्टं भाति भूतले ॥ ९ ॥ यस्य

पत्नीपुण्यशीलानाम्भरत्पुण्यशालिनी॥ यस्यारूपेण सहशी
नासीत्रैलोक्यमंडले॥ १०॥ पातिव्रत्यगुणैर्यस्य तज्जां प्राप्ताप्यसं
धती॥ असूयात्यागदोषेणोपनसूयाभवत्त्रयु॥ ११॥ सकदावि
नृपोमात्यैः संवृते वीरसतमेः॥ उपविष्टो नृपसभांददृशे गगने
चरं॥ १२॥ विमानं वह्निं सहशो नेत्रतेजो हरं परं॥ गानध्रवणस
कास्ते राजा सहसभासदः॥ १३॥ विह्वलास्ते किं किमिति ज्ञातुं
दूतानवोदयत्॥ ते दूताः प्रागमन् दृष्टुं विमानं सूर्यसन्निभं॥ १४॥
कस्य वैश्यस्य पुत्रस्य राजदूतस्य कुष्ठिनः॥ पातितं दृष्टिपातेन तद्वि
मानं महीतले॥ १५॥ ततो दूताः समागम्य शशंसु नृपतिं तदा॥ तद्वि

मानं महाराज पुण्यं कृते वसंयुतं ॥ १६ ॥ देवी प्यमानं पतितं कुण्ड ॥
ष्ट्या महीतले ॥ ततोति हर्षितो राजा प्रकृतिदयसंयुतः ॥ १७ ॥ अ
श्वरूढो ययौ तत्र विमानं द्रष्टुमुमुक्षुः ॥ मन्त्रमामानो महाभाग्यं
स्वजनैः परिवारितः ॥ १८ ॥ अनेकवाद्यनिर्घोषैर्विमानः स्याति केय
यौ ॥ इदं शुस्तत्र शक्रं तेने मुरुतीर्ययानतः ॥ १९ ॥ नानालंकारसंयु
क्तं सर्वदेवगणैर्युतं ॥ बद्धा जलिषु दोभूत्वा प्रोवाच वलिस्तदनं ॥ २० ॥
धन्येयमद्य धरणी धन्यं जन्म च संपदः ॥ पूर्वजाः सर्वचक्षुर्विधन्या
न्यद्य प्राचीयते ॥ २१ ॥ पृथ्वीं मृत्युलोके भवतो सानुगस्य मे ॥ यस्य
तेव शगलोका ब्रह्मेशा नारयः सुराः ॥ २२ ॥ प्राताश्च मे धतो दृष्टो ॥

ग०
५०
२०१

जायसे नान्यथा क्वचित् ॥ न जाने केन उण्येन सोऽद्य दृष्टो विले
जनेः ॥ २३ ॥ इदं च ते विमानं तु कथं निपतितं भुवि ॥ एतं मे संशयं दे
व छेतुमर्हसि सांप्रतं ॥ २४ ॥ गतवान् कुत्र च भवान् गतावांशं
मे प्रभो ॥ शक्र उवाच ॥ राजन् श्रुणु महाश्रयं कथितं नारदे न मे
२५ ॥ तदहं कथयिष्ये त्वां श्रुणुष्वेकमना नृप ॥ नारद उवाच ॥ मृत्यु
लोकं गतः शक्र भुशुंडे राष्ट्रमं प्रति ॥ २६ ॥ गणेशस्य स्वरूपेण ति
ष्ठतो जपतो निशं ॥ तत्तद् ध्याता तत्स्वरूपस्य दृष्टं कौतुकमद्भुतं ॥ २७ ॥
पूजितस्तेन मुनिना गजाननस्वरूपिणा ॥ नत्वा तं मुनिमा दृष्ट्वा दर्श
नार्थं तवागतः ॥ २८ ॥ भूमी सा मूर्तिता नैव दृष्टान्यत्र शतक्रतो ॥ २०१

शक्र उवाच ॥ अहं च नारदं पूज्यं विश्वज्यात्रक्षणेन तं ॥ २९ ॥ अत्युत्सुक
तया पातो मुनीं द्रष्टुं यथाविधि ॥ विमानं वरमास्थाय मनोमारुतवेग
वान् ॥ ३० ॥ मुनीं दृष्ट्वा च संपूज्य द्विरदानं न रूपिणो ॥ भ्रष्टुं हिं प्रपिपत्पा
य तस्य पूजां प्रगृह्य च ॥ ३१ ॥ त्वरितः स परिवारो हे गंतुं कामो मरावर्तो
यावते नगराभ्यासे विमानमिदमागतं ॥ ३२ ॥ तावद्गतस्य ते दृष्ट्वा कुक्षि
नः पापकारिणः ॥ पतितं भूमिभागे स्मिन् सर्वं ते कथितं नृपे ॥ ३३ ॥
शूरसेन उवाच ॥ तपसा केन वा शक्र मजानं स्वरूपता ॥ प्राप्ता भ्र
ष्टुं डिना तेन तद्वदस्व मम प्रभो ॥ ३४ ॥ न हि मे तत्तिरस्ती हि शृणु तत्स्व
कथामृतं ॥ ३५ ॥ इति श्री गणेश ० उपास ० अध्यायः ॥ ५७ ॥ शक्र उ०

ग०
पु०
२०२

हंतते कथयिष्यामि कथा मेतां पुरातनीं ॥ यथा तेनापि साहस्यं गणा
नाथस्य भक्तितः ॥ १ ॥ दंडकारण्यदेशेषु नगरे नंदवाभिषे ॥ एक
कैवर्तकोडशे नाम्ना नामैव विश्रुतः ॥ २ ॥ आबाल्याच्चौर्यनिर
तो यौवने जारकर्मकृत् ॥ प्रत्यक्षं दृष्टि विगमद्वरते च प्रापत्य पि
३ ॥ प्रापद्यान्कुरुते मिथ्या परहृद्देगकारकान् ॥ ततो निःसारि
तो ग्रामाश्चूतमघरतो यतः ॥ ४ ॥ लोकेर्बहिर्हरतरंगिरिकंदर
कानने ॥ स्थितः कांतापुतो मार्गे जघान पथिकान् बहून् ॥ ५ ॥ एवं
बहुधनो जातो नाना लंकरणैस्त्रियं ॥ भूषयामास स सुतापोष
यामास मायया ॥ ६ ॥ शस्त्रैस्त्रिंशं च खेटं च पाशं धनुषं सुतमं ॥ दंडं

२०२

चोभयतो लोहं वहन्सूणो महेशुधीः॥७॥ च्छात्रे कोटरे वापि स्थि
त्वामारयते बहून्॥ नानाविधानि वस्तूनि वा सांस्याभरणानि च
८॥ ग्रहे संचयते नीत्वा विक्रीणीति पुरांतरे॥ यथेष्टं भजते नित्यं वि
षयान्मंदिरं निजे॥९॥ एवं पापसमाचारो हंत्यरण्ये पशून्पि॥ एक
दाकस्य चित्पृष्टे धावितो योजनावधि॥१०॥ स तु तस्मात्ततो हूरं स्व
लितात्पतितो भुवि॥ तत उत्थाय कष्टेन शनैः शनैर्ययौ खलः॥११॥
अपस्यत्यधिगच्छन्सतीर्थगणेश्वरं शुभं॥ अकरो मज्जनं तत्र श्रम
मेव व्यपोहितुं॥१२॥ ततो गच्छन्स्वविषयं ददर्श पथि मुकुलं॥ जयंते
गणनाथस्य मंत्रं नाम समन्वितं॥१३॥ खड्गमुद्यम्य निःशंकं मुकुलं

ग०
५०
२०३

स्यांतिकं ययो॥ केवर्तको नाम नामा हंतुं कृतमतिस्तथा॥ १४॥ ज
गलुःस्तस्य शस्त्राणि खड्गोयं दृढमुष्टितः॥ अन्यथा चाभवद्बुद्धित
स्य इष्टस्य तत्तत्तत्तत्॥ १५॥ विरसन न भक्तस्य मुद्रलस्य प्रसादतः
जहास मुनिमुखो सो हृष्टा तंतु यथा विधि॥ १६॥ पप्रच्छ शयतः
कस्माच्चस्त्राणि गलितानि मे॥ बद्धान्पि हि सर्वाणि पतितानि
कुतो वद॥ १७॥ गणेश तीर्थस्नानेन मुनेरा लोकनेन च श
न वैराग्यपुक्ते सा विब्रवीन्मुद्रलं वचः॥ १८॥ केवर्तक उवाच
आश्चर्यं परमं मन्ये कुंडस्नानेन मे मतिः॥ विपरीता भवद्बुद्धि
न विशेषादर्शनेन ते॥ १९॥ बाल्यप्रभृति मे नष्टा बुद्धिः पापरता २०३

भवत्॥ असंख्यातानि पापानि कृतान्यथावधि प्रभो॥ २०॥ इ
दानीमेव निर्विण्णमतिमेतत्प्रसादतः॥ नानारास्ये पुनरेता
निशस्त्रापतिता न मे॥ २१॥ कुरु मे निग्रहं शृणो उद्धर स्वभवाण
वात्॥ साधवो ह्यनुग्रहं तिदीनानि कृतिनोऽपि च॥ २२॥ न सा
धुसंगमः क्वापि वृथा दृष्टो मया मुने॥ यथाशेषावधिसंपर्कान्
जातु परवान् भवेत्॥ २३॥ शक्र उ०॥ एवमुक्तो मुहुर्लोसौ तं ज
गाद कपात्विता॥ शरणागतसं त्यागे स्मरन् दोषं विशेषतः
२५॥ गजाननस्य परमं सर्वसिद्धि करे नृप॥ ततः प्रणाममक
रोत् कैवर्ती मुहुर्लं मुनिं॥ २६॥ स करं स्थापयामास तस्य मूर्ध्नि भ

ग०
पु०

२०४

यंकरो॥ गणेशाय नम इति नाम मंत्रमुपादिशतु॥ २७॥ स्वयष्टिं
रोपयामास पुरस्तस्य धरातले॥ उवाच चैनं प्रीत्या यावदाग
मनं मम॥ २८॥ तावज्जपस्व नामैदं यावद्यष्टिश्च सांक्रा॥
एकासनगतो वायुमह्य एकाग्रमानसः॥ २९॥ सायं प्रात
र्जलं देहियष्टि मूले निरंतरं॥ शक्र उवाच॥ उपदिष्टो मुकुले
न नामा केवर्तकस्तदा॥ ३०॥ निराशो जीविते तस्त्वोतस्मिन्
तर्हिते मुने॥ एकासनगतो रण्ये जजाप नाम मंत्रकं॥ ३१॥
पुरोपायमुनेर्यष्टिं वृक्षच्छाया समाश्रितः॥ निराहारी नि
रीहश्च जितेंद्रिय गणो वशी॥ ३२॥ एवं सहस्रवर्षाते सायष्टिः २०४

सांक्राभचत्॥ ततः प्रसितित्तामकरोन्मुनेरागमनस्यसः॥ ३३॥ वा
ल्मीकवेष्टिततनुर्लताजालसमन्वितः॥ ततोमुनिर्मुक्कलो
पिदेवातंदेशमाययो॥ ३४॥ सस्मारचतदायष्टितंचकेवर्तकंय
दा॥ ददर्शभ्रममाराः ससांक्रांयष्टिमुत्तमं॥ ३५॥ वाल्मिकाक्रां
तदेहंचतंचकेवर्तकंमुनिं॥ ३६॥ श्वरंमुनिभिः सर्वैरास्थितंतप
उत्तमं॥ ३७॥ लक्षितंनेत्रमात्रेणयततामुनिनातदा॥ उत्वायत
स्पदेहात्सचल्मिकंमुनिसत्तमः॥ ३८॥ त्रितेनलेनास्पपिषेवीतं
चसर्वशः॥ तदेवदिव्यदेहंतंजगादमुनिसत्तमः॥ ३९॥ प्राप्तवंतं
गणेशस्यसारूप्यंजपयोगतः॥ द्विकरंप्रजपंतंचनामवेमुनि

ग०
पु०
२०५

नायकं शुभं ॥ ३९ ॥ उल्मीलिते तदाने त्रे मुनिना वेदितस्तु सं ॥ त
स्पने त्रे प्रवो वन्हि विद्युद्वद्गगनं गतः ॥ ४० ॥ त्रिलोकी मुच्यते द
ग्युं मुनिना वारितो यतः सोऽपि तं मुनिमानम्य स्वयं रुं करुणा
युतं ॥ ४१ ॥ आलिलिङ्ग मुदा युक्तस्तनयः पितरं यथा ॥ उपदिष्टो
मुद्गलेन नाम केवर्तकस्तदा ॥ ४२ ॥ वाल्मीकात्पुनरुत्पन्नमा
नयामास तं सुतं ॥ चकार नाम कर्मास्य मुद्गलो मुनिरादरा
त् ॥ ४३ ॥ भ्रूमध्यानिर्गता श्रुं डाभ्रुश्रुं डीतिततो नृप ॥ एकाक्ष
रं च मंत्रं च भविताममवाक्यतः ॥ ४४ ॥ तथात्वमपि मुने भ्रुश्रुं डी
प्रार्थितो भव ॥ यस्य ते रर्शनं स्यात्स कृतकृत्या भवेन्नरः ॥ ४५ ॥

२०५

ग्रायुश्च कल्पते लक्षं भविता मम वाक्यतः ॥ एवं च ऊ विधानत
स्मे वराम्पच्छति मुद्रले ॥ ४६ ॥ वरानस्मे रदो पश्चाद्भवत्वं मुनिस
तमः ॥ ऊचे तं प्रणिपत्यैव भृशुं डीत वदर्शनात् ॥ ४७ ॥ सार्थकं ज
न्मनो विद्यापितरो च तपो यशः ॥ त्वमेव गणनाथे । सिष्जनी
यो सिनो मुने ॥ ४८ ॥ स तु संश्रज्यतान् सर्वान् प्रणाम्य च विसृज्य
सः ॥ पुनः पद्मासनगतो जजापैकाक्षरं मनुं ॥ ४९ ॥ पुरो मूर्तिं प्रति
ष्टाप्य गणेशस्य मनोहरं ॥ उपचारैः षोडशाभिरक्षृज दिने दिने
५० ॥ प्राश्रमोस्पबभौ वापि सरो वृक्षलतादिभिः ॥ त्यक्तवैरैः सिं
द्मृगैः न कुलैर्भुजगोतमैः ॥ ५१ ॥ ततो वर्षातस्यां ते प्रसन्नो

१०
५०
२०६

भूज्जानवः॥ उवाच मत्स्वरूपस्त्वं किमर्थं तपसे तपः॥ ५२॥ कृत
कृत्योसि सायुज्यं प्राप्नुष्येते शलप्स्यते॥ इदं क्षेत्रं सुविख्यातं ना
मलेति मविष्मति॥ ५३॥ अनुष्ठानं कृतं मंत्रं नाना सिद्धिप्रदं नृणां
मन्मूर्तिदर्शनात् तत्र न पुनर्जन्म भाग्यमवेत्॥ ५४॥ प्रपुत्रश्च लभे
त्पुत्रान्विद्यार्थी ज्ञानमाप्नुयात्॥ शक उवाच॥ इति ते कथितं स
र्वं शूरसे न नृपोत्तम॥ यत्त्वया परिदृष्टं मे किमन्यत्रोतुमिच्छसि
५५॥ इति श्रीगणेश उपासना अध्यायः॥ ५८॥ ब्रह्मोवाच
एवं श्रुत्वा शूरसेनो मरुत्वद्वाक्यमुत्तमं॥ पुनः प्रपद्यते व्यासः प्री
तः श्रुत्वा कथानकं॥ १॥ शूरसेन उवाच॥ केनोपायेन देवेश यानं

ग०
पु०
२०७

वादेनारदेनमहात्मना ॥ ८ ॥ बभूवबलवानराजाकृतवी-
र्योमहीतले ॥ सत्यशीलोवदोन्यश्चयज्वामानीमहारथः ॥ ९ ॥
जितेन्द्रियोमिताहारोदेवद्विजनिषेवकः ॥ यस्याश्वगजयो-
धानारथिनांसर्वधन्विनां ॥ १० ॥ नसंख्याविद्यतेराजनसह्या
द्विविषयासिनं ॥ नदिरेयस्यसौवर्णाः पर्यकाभाजनानिच ॥
११ ॥ आसीदौदेवरंपात्रंपाकार्यमितिसर्वदा ॥ यस्यद्वादशसा-
हस्राब्राह्मणाः पंक्तिभाजिनः ॥ १२ ॥ सुगंधानामयस्यासीत्प-
त्नीधर्मपरायणा ॥ पतिव्रतापतिप्राणात्रैलोकेतिमनोरमा ॥ १३ ॥
नानालंकारसुभगाद्विजदेवातिथिप्रिया ॥ एवंतोदं प

२०७

तीराजन् नपुत्रो संबभूव तुः ॥ १४ ॥ पुत्रार्थं सर्वदानानि व्रतानि
चतुर्पांसि च ॥ चक्रतुर्नियमानन्या न्यज्ञांश्च बहू दक्षिणान् ॥ १५ ॥
राज्यं मुद्राचकोशं वज्रनाज्जनपदांस्तथा ॥ तथानिवेद्य सर्वं तौ ज
ग्मतुर्वनमुत्तमं ॥ १६ ॥ नानातीर्थानि केत्राणि जग्मतुः पुत्रलिप्सया
तथापि नाभवत्पुत्रो जन्मांतरकृतेन सा ॥ १७ ॥ बल्कलांजिनस
र्वांतौ दंपती तप्तप्रास्थितौ ॥ जितेन्द्रियौ निराहारौ जीर्णपा
र्णानि शालिनौ ॥ १८ ॥ चक्षुर्मन्त्रेण लक्ष्म्यौ दृष्ट्वा यनारदो मुनिः
जनकं कृतवीर्यस्य पितृलोकस्थं ब्रवीत् ॥ १९ ॥ अपुत्रत्वा
त्प्रायगतो विद्यते तनयस्तव ॥ कृतवीर्यो मृत्युलोकेऽश्वः परश्चै

ग०
पु०
२०८

मरिष्यति ॥ २० ॥ यदि तस्य भवेत्पुत्रो नाकलोकप्रदर्शकः ॥ क
तवीर्यस्तदा जीवेत्मतो वा स्वर्गमाप्नुयात् ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा
नारदो यातः पश्यति स्माप्नुतं विभु ॥ भृशुंदेः पितरः पुत्रौ
तस्य पत्नी सकन्यका ॥ २२ ॥ अग्निज्वालाकुले घोरे कुंभी
पाके सधो मुखान् ॥ यमदूतैस्ताड्यमाना क्रंदन्ते विवि
धान् रवान् ॥ २३ ॥ तेषामाक्रंदितं श्रुत्वा नारदः करुणानि
धिः ॥ आगत्य कथयामास तेषां दुःखं भृशुंदये ॥ २४ ॥ ना
रद उवाच ॥ शक्रादयो देवगणाः ॥ मुनयः कपिलादयः
यस्य ते दर्शनं कर्तुं यात हं बहु रूपिणः ॥ २५ ॥ तत्क

२०८

यं पितरोपत्नी पुत्रा पुत्रश्च किंकराः ॥ यमलोके कुंभिपाके पं
क्ष्यंते तव दोषतः ॥ २६ ॥ त्वं चापि ज्ञानसंपन्नः कथं तेनावबुध्यसे
पूर्वजानां त्वमुद्धारयेत्तं कुरु महामुने ॥ २७ ॥ भृशुंडी रितिसंतप्तो
वाक्यं श्रुत्वा मुनी रितं ॥ ३ः ॥ त्वितः पितृ ३ः ॥ त्वेन भृशं ज्वालवन्निव
त् ॥ २८ ॥ उपायं चिंतयामास तेषां मुद्धारकारकं ॥ विलोक्त्वा त्रिणि
धानेन भृशुंडी त्यपरोक्षवित् ॥ २९ ॥ ददौ श्रेयः सर्वसंकष्टचतुर्थी
व्रतजे तथा ॥ ध्यात्वा गजाननं देवं करे कृत्वा शुभं पयः ॥ ३० ॥ उवा
च पितृ बुद्धिः पयावद्देवं गजाननं ॥ भृशुंडी ० ॥ यदि भक्त्या कृतं मे
स्ति गणनाद्यव्रतं तव ॥ ३१ ॥ तदा तस्य प्रभावेन शीघ्रमुद्धरस्व

ग
पु
२०६
जान्॥ एवमुक्त्वा तु ततो यंगजानन करेक्षि ॥ ३२ ॥ क्षिप्तमात्रे तदा तो
ये गजानन प्रसादतः ॥ विमानानि समारूढ्य सर्वे ते दिव्यरूपिणः
३३ ॥ सेवमानाः प्रपूरोभिः स्तयमाणाश्च चारणैः गंधर्वैर्ग
यमानास्ते गणेशस्थानमाप्नुयुः ॥ ३४ ॥ अन्येऽपि कुंभिपाकस्था
नराऽऽकृतिर्नो भवन् ॥ तेऽपि सर्वे विमानरूपाऽपदंगारोऽप्यु
३५ ॥ एवं व्रतस्य महिमा मया ते परिकीर्तितः ॥ यदेकदिनप्रायेण
सर्वे ते सङ्गतिं गताः ॥ ३६ ॥ जन्मावधिकृतं येन संकष्टव्रतमादरात्
शेषोऽपि तस्य पुण्यस्य संख्यां कर्तुं न वै क्षमः ॥ ३७ ॥ प्रतस्तस्य प्रभा
वेन विमानं प्रचलेन्मम ॥ ३८ ॥ इति श्रीगणेश ० उपासना ० संक २०६

एचतर्थानिरूपणं ग्रन्थायः ॥ ५६ ॥ रोजोवाच कुंभीपाकादिनिः
सृत्यतेष्व्यातेषु वैरिवं ॥ किमुपाये सकृतवान्कृतवीर्यः कृती तदा
॥ १ ॥ शक्र उवाच ॥ ब्रह्मलोकं जगामाशु रदर्शकमलासनं ॥ ३ ॥ चित्तान्ना
रसद्युत्वावंशविच्छेदकारणं ॥ २ ॥ मम पुत्रोति धर्मात्मा वरान्मोय
सकारकः ॥ देवतातिथिभक्तश्च मान्यमानयिता भूशः ॥ ३ ॥ नानावि
धे प्रयत्ने स पुत्रार्थं कृतवान्विधे ॥ तथापि नाभवत्कस्मात्तस्य पुत्रः
सुरेश्वरः ॥ ४ ॥ राज्यं प्रकृतिसात्कृत्वा वायुभक्तः स्थितो वने ॥ अस्मि
मात्रावशेषोऽसौ ग्रहश्चो वामरिष्यति ॥ ५ ॥ जन्मांतरीयं तस्येनो
येन गच्छेत्विदं प्रभो ॥ तमुपायं दयां कृत्वा वरमेकमलासनः ॥

६॥ तं प्राप्य यिष्ये तत्राहं स्ववंशस्य विद्वद्वये ॥ एवं सललितं चाणी शु
त्वोवाच तदा विधिः ॥ ७ ॥ स्य तांतव पुत्रस्य पूर्वजन्म मये रितं ॥ स्याम
ग० ॥ नामाभवत्पूर्वं तत्रैव नगरे च सः ॥ ८ ॥ इः कर्मो नितरो यस्य दृश्यं न
॥ ९ ॥ पुण्यनाशकृत् ॥ एकदा नेन वित्तस्य लोभेन पथि घातिना ॥ १० ॥
२१० ॥ द्वादश ब्राह्मणाः प्रांतास्त्यक्ता ते नगुहांतरे ॥ सर्वे तद्दीप्युमा
दाराय निशि स्व गृहमागतः ॥ ११ ॥ माघ कृष्ण चतुर्थ्यां स उदये
प्राशि नो नृप ॥ गतेष्वेति गणेशेति पुत्रमाह्वय सत्वरं ॥ १२ ॥ प्र
लब्धान्न जलस्नेन सहैव बुभुजे तदा ॥ कालेन तस्य पुत्रो सौपे
च त्रिमस्य निशि ॥ १३ ॥ चंद्रोदये चतुर्थ्यां तु कृष्णायामेव मू २१०

भुजा॥ प्रज्ञानकृतसंकष्टचतुर्थीव्रतसंभवात्॥१३॥ पुण्याद्वेनाय
कस्थानंजगाममुखदंतसः॥ विमानवरमारुहोवीक्ष्यमाणोसरो
गतोः॥१४॥ वैमानिकैस्तुयमानोदिव्यपुष्पैरथार्चितः॥ तेनैवपुण्य
शेषेणकृतवीर्याभिधीनः॥१५॥ तवपुत्रसमापेदेपुत्रत्वमधुना
भुवि॥ तदथाद्यज्ञयातस्यपुत्रउत्पत्स्यतेनय॥१६॥ इतिब्रह्मैवचः
श्रुत्वाचकंपेसन्पोत्तमः॥ पप्रच्छपुनरेवासावुपायंपापनाशनं
॥१७॥ शक्रउवाच॥ ब्रह्महत्याकृतंतस्यपापंनस्येत्कथंविभो तद्व
दस्वदयासिंधोयद्यपि स्यात्सुडुक्करं॥१८॥ ब्रह्मोवाच॥ सचेद्वतंतु
संकष्टचतुर्थीसंज्ञकंतव॥ सुतःकरिष्यतेसम्यक्कदापापात्प्रमुच्य

ग० पु० २०११
१९१॥ ज्ञावाच॥ कथं तत्क्रियते ब्रह्मन् कस्मिन्मासे व्रतं शुभं॥ तत्सर्वं
च दमे स्वामि न्येन पापं लयं ब्रजेत्॥ २०॥ ब्रह्मोवाच॥ चतुर्थी भोमं
स्वारे तु माघे कृष्ण भवेद्यदि॥ शुभे शुद्धे चंद्रे च कुर्यात्प्रारंभमस्य
ह॥ २१॥ इत धावनं पूर्वाणि स्नानानि चैकविंशतिः॥ कुर्वीत नि
त्यं कर्मणि जपे नमंत्रं ततः पुरं॥ २२॥ निराहारो भवेन्मोक्षी परनि
राविर्जितः॥ इष्कर्म च सतां बूलं वर्जयेन्नियमेन च॥ २३॥ वर्जयेज्ज
लपानं च परद्रोहं च पेयं पुनः॥ तिला मलक कल्केन दिनांते स्नान
माचरेत्॥ २४॥ एकाक्षरं षड्गणं वा जपेद्वा वैदितं मनुं॥ गणेश प्रीतये
तस्य नामं त्रयं यथाविधि॥ २५॥ ध्यायेत्स्थिरेण मनसा देवदेवं ग

जाननं॥ मुहूर्तमात्रेण ततः पूजयेद्गणनायकं॥ २६॥ उपचारैः शो
उग्रामित्रे चैवैर्विविधैरपि॥ मोदकाष्टपशस्कूलालङ्कैर्वटकै
रपि॥ २७॥ पायसे विविधैरन्यैर्वर्जने लक्ष्यचोष्पकैः॥ फलेनाना
विधैः शृङ्गातंबूलैर्दक्षिणादिभिः॥ २८॥ एकविंशतिहर्वाभिर्दशैश्चकु
सुमैरपि॥ चंद्रोदये घटानेन तिष्ठयेत्तत्र पूर्वकं॥ २९॥ गजाननाय प
श्चात्तु चंद्राय च ततः परं॥ निवेद्य पूजनं नत्वा क्षमाप्य च पुनः पु
नः॥ ३०॥ ब्राह्मणं भोजयेद्भक्त्या शक्त्या वा चैकविंशति॥ दशह्रा
दशवाशको दक्षिणाभिः सुतोषयेत्॥ ३१॥ कथा श्रुत्वा ततः स
म्यक् स्वयं भुंजीत वा ग्यतः॥ गीतवादित्रयोषेण शेषरात्रिं ततो न

ग०
पु०
२१२

येत ॥ ३२ ॥ एवं व्रतं चैकवर्षकृतं चेद्यत्नतो नृप ॥ सर्वपापक्षयात्
स्पृशन्विता पुत्र उत्तमः ॥ ३३ ॥ अन्यं वा चिंतयेत्कामं यं यं तानाशु
यान्नरः ॥ सर्वसंकष्टनाशः स्यात्परचक्राद्रयं न हि ॥ ३४ ॥ शमी
मूले जपं स्तिष्ठन्नुपवासपरायणः ॥ प्राचेन्द्रोदयपर्यंतं व्रतं
मेतत्समाचरेत् ॥ ३५ ॥ प्रधो मुखो जपन्गुप्तस्तृप्तिमवा
प्नुयात् ॥ दारान्युत्रान्धनं राज्ञं लभते नात्र संशयः ॥ ३६ ॥ आ
वणादिषु मासेषु घृतलड्वादिकं दृष्ट्य क ॥ भक्षयेद्दृष्ट्य पर्यंतं तस्य
सिद्धिरनुत्तमा ॥ ३७ ॥ अक्रत्वा च ॥ अंगारकचतुर्थ्यास्तु विशेषो
भिहितः कुतः ॥ वरत्वं कृपया ब्रह्मन् प्रश्रयावनताय मे ॥ ३८ ॥

२१२

शृण्वतो न च मे तत्सिर्गजानन कथामृतं ॥ ३४ ॥ इति श्री गणेश
उपासना ० चतुर्थी व्रत निरूपणं अध्यायः ॥ ६ ॥ कउ ० अंगार
कचतुर्थास्तु महिमानं महीपते ॥ श्रुण्वो वहितो भूत्वा कथ
यामि समासतः ॥ १ ॥ अवंती नगरे राजन् भारद्वाजो महा मुनिः ॥ वे
द वेदांगवित्प्राज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ २ ॥ अग्निहोत्रस्तेतन्यं
शिष्याध्यापनतत्परः ॥ नदीतीरगतो तिष्ठन् अनुष्ठानरतो मुनिः
३ कामवाणाभिभूतः सन्निपपातमहीतले ॥ प्रतिविद्धलगात्र
स्य तदारेतः प्रचखले ॥ ४ ॥ प्रविष्टं तस्य तद्रेतः पृथिवीविलम
भूतः ॥ तत एकः कुमारो भूजपाकुसुमसन्निभः ॥ ५ ॥ तंधरित्रीशे

ग०
पु०
२१३

हवर्षात्तपालयामाससादरं॥धनुस्वतेनधन्यंसामनुतेपितरौकु
ले॥६॥ततःसप्तवर्षस्तांपप्रच्छजननीनिजां॥मविलोहितमाकं
स्मान्मानुषंदेहमास्थिते॥७॥कश्चमेजनकोमातस्तन्ममाच
क्ष्वसांप्रते॥धरोवाचभारद्वाजमुनेरेतमवलितंमयिसंगतं
ततोजातोसिरेषुत्रवर्षितोसिमयाशुभं॥८॥उवाच॥तर्हिचमेमु
निमातदर्शयस्वतपोनिधिं॥९॥कउ० तमादायतदादेविर्भरि
दाजंजगामकु॥उवाचप्रणिपत्येनंत्वदीर्यप्रभवंसुतं॥१०॥तर्हि
तंतंपुरोधायस्वीकुरुष्वमुनेधुना॥तराज्ञयाययोधात्रीस्वपाम
रुचिरंरत्ना॥११॥भारद्वाजःसुतंलब्ध्वामुमुदेचलित्लिंगतं॥ग्रा

२१३

घ्रायशिरउत्संगेस्त्रापयामासतंसुदा॥१२॥सुमुहूर्तेषुनेलनेच
कारोपनतिमुनिः॥वेदाशास्त्रासुपाशिष्यगणेशस्यमनुश्रुमं॥
१३॥उवाचकुर्वनुष्टानंगणेशप्रीतयेरितं॥सबुधेदास्यतेकामास
गेतवमनोगतान्॥१४॥ततःसनर्मदातीरेपद्मासनगतोमुनिः॥स
न्नियमैर्दियाणपाशुध्यायेन्हेरंबमेतरे॥१५॥जजापपस्मैन्मन्त्रेभ्यु
मन्त्रेभ्यः॥एवंवर्षसहस्रंसतपस्तेपेसुदारुणो॥१६॥माघ
कृष्णचतुर्थ्यातमुदयेशिशिमंडले॥दर्शयामासरूपंस्वंगण
नाथोयदिगुभुजं॥१७॥दिव्यावरंभालचंद्रंनानायुधलसत्करं
चारुमुंडलसदंतशूर्पकर्णसकुंडल॥१८॥सूर्यकोटिप्रतीकांशं

ग०

१०

२१४

नामोलंकारमंडितं॥ ददर्श रूपं देवस्य स्वबालः पुरतः स्थितः॥ १९॥
उत्थाय प्रणिपत्येनं तुष्टाव जगदीश्वरं॥ नमस्ते विघ्ननाशाय नमस्ते
विघ्ननाशिने॥ २०॥ नमस्ते जगदाधार नमस्ते लोकपालकः॥ ब्रह्मा
दये ब्रह्मविदे ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे॥ २१॥ लक्ष्म्या लक्ष्म्यस्वरूपाय
उल्लेख्य नाशिने नमः॥ सुरासुराणां मीशाय सर्वशक्त्युपहृदिने॥ २२॥
निरामयाय नित्याय निर्गुणाय गुणछिदे॥ नमो ब्रह्मविंदो श्रे
ष्ठस्थिति संहारकारिणे॥ २३॥ इति स्तुतः प्रसन्नात्मा परमात्मा
गजाननः॥ उवाच श्रुत्वा यावाचा वालकं संप्रहर्षयन्॥ २४॥
गजानन उ०॥ तवोग्रतपसा तुष्टो भक्त्या स्तुत्या नयापि च॥ बालभा २१४

वेपि धैर्यश्च ददामि वाञ्छितान् वरान् ॥ २५ ॥ एवमुक्तो भूमिपुत्रो
वच उचे गजानन ॥ भौ भौ वाच ॥ धन्या हृष्टिर्जननमपि मे दर्शनात्ते
सुरेश धन्य ॥ ज्ञानं कुलमपि विभो भूः स शैलाय धन्या ॥ धन्यं चैतत्स
कुलमपि तपो येन दृष्टो सिचक्र ॥ धन्या वाणी वसतिरपि या संस्तुतो
मूढभावात् ॥ २६ ॥ यदि तुष्टो सि देवेश स्वर्गे भवतु मे स्थितिः ॥ अमृतं
पातु मिच्छामि देवैः सह गजानन ॥ २७ ॥ कल्याणकारी मे नाम ख्याति
मे तु जगत्रये ॥ दर्शनं ते चतुर्थ्या मे जातं पुण्यं प्रदं विभो ॥ २८ ॥ अतः सा पु
ण्यदानित्यं सर्वसंकष्टहारिणी ॥ कामदा व्रतकर्तृणां त्वत्प्रसादात्सदा
स्तुत ॥ २९ ॥ गजानन उवाच ॥ अमृतं पास्यसे सम्यक् देवैः सह धरा सुत ॥

ग०
पु०
२१५
मंगलेति च नाम्ना त्वं लोकेष्वातिगमिष्यसि ॥ ३० ॥ अंगारकेति रक्तत्वा
दसुमत्पायतः सुतः ॥ अंगारकचतुर्थीये करिष्यंति नरा भुवि ॥ ३१ ॥ ते
षामद्भुतं पुण्यं संकष्टव्रतसंभवं ॥ निर्विघ्नता सर्वकार्ये भविष्यति
न संशयः ॥ ३२ ॥ प्रवृत्तीनां गुरोराज्ञा भविष्यत्यपरंतप ॥ व्रतानामुत्तमं
यस्मात्कृतं ते व्रतमुत्तमं ॥ ३३ ॥ यस्य संकीर्तना न्मर्त्यैः सर्वान्कामानवा
प्नुयात् ॥ इति दत्त्वा वरान् देवोऽपि दधेद्विरदानतः ॥ ३४ ॥ ततः सर्वं
गलो देवः स्थापयामास यत्नतः ॥ शृङ्गमुखं दशमुखं सर्ववयवसुं
दरं ॥ ३५ ॥ प्रसादं कारयामास गजाननमुदावहं ॥ संज्ञा
मंगलमूर्तिं तं देवदेवस्य सो करोत् ॥ ३६ ॥ ॥ ततो

भवत्कामदाहृद्वेवंसर्वजनस्यतत्॥प्रनुष्टानात्सूजनाच्चदर्शनात्स
र्वमोक्षदं॥३७॥ततोविनायकोदेवोविमानवरमुत्तमं॥प्रेषयामास
स्वगणोभौममानेतुमंतिके॥३८॥तेगत्वातेनदेहेनतंभौममान
पद्मलात्॥गणेशस्यांतिकंराजनृतद्रुतमिवाभवत्॥३९॥ततो
भौमोभवत्प्यातःत्रैलोक्येसचराचरे॥पयोभौमेनसंकष्टव
तुर्थीभौमसंयुता॥४०॥कृताप्राप्तंतथास्वर्गेमृतपानंसुरैःसह॥
अश्वांगारकयुताचतुर्थीप्रथिताभुवि॥४१॥चिंतितार्थप्रदानेन
चिंतामणिरितिप्रथा॥प्रणतोमंगलमूर्तिःसर्वानुग्रहकारकः॥४२॥
पारिरमेरातुनगरात्यश्विमेप्रथितोभवत्॥चिंतामणिरिति॥

ग०
५०
२१६
ख्यातः सर्वविघ्ननिवारणः ॥ ४३ ॥ प्रधुना सिद्धगंधर्वैः प्राज्यते सविधू
दये ॥ ददाति वाञ्छितानर्घ्यान् युत्र पौत्रादि संपदः ॥ ४४ ॥ इति श्रीगणेश
वा० ॥ उपासना० ॥ संकष्टचतुर्थीव्रतोपाख्याने प्रध्यायः ॥ ६९ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ एकदा हंगतो राजनूकैलासंगिरिशालयं ॥ उपविष्टः सभा
मध्ये पश्यन् नारदमागतं ॥ तेनापूर्वफलं चैकं शंकराय निवेदि
तं ॥ यथा च गणपस्तु कुमारोपि च शंभवे ॥ २ ॥ कर्मदेयं फलमि
दमष्ट च्छं करोपि मां ॥ ग्रहं प्रोवाच बालाय कुमारयेति तं तदा
३ ॥ दत्तं शिषे न तस्मै तच्च क्रोधचगजाननः ॥ ततो ब्रह्मा स्वभवनं ग
त्वा सृष्टुमियेष च ॥ ४ ॥ तत्र विघ्नकरो विघ्नं चकार परमाद्भुतं ॥ उग्ररू

पंसमास्त्रायेभेषयामासमांतदा॥५॥मपिभ्रांतेयविधुर्दृष्टाकूरत
रंजतं॥सोहसत्परमंशृणोस्वगणोर्दिरदाननं॥६॥ततःपरमकुद्धोसा
वशपतंविधुंतदा॥अदर्शनीयस्त्रैलोक्येमद्वाक्यात्वंभविष्यसि
७॥कदाचित्कोनचिदृष्टःसमहापापवान्भवेत्॥एवंस्वस्वागतोदे
वोनिजधामगणोर्दृतः॥८॥चंद्रस्तुमलिनोनीलोमग्नचिंतार्णवे
दृष्टे॥अणिमादिगुणोपेतोजगत्कारणकारणः॥९॥कथमाचारि
तंशैल्यंअज्ञानोद्दालवत्तया॥अदर्शनीयःसर्वेषांविवरणःम
लिनोभवत्॥१०॥कथंस्वरूपोचंद्यश्चकलाभिःसुरतोषकः॥एत
स्मिन्नंतरेदेवैःश्रुतःशापोमहाविधोः॥११॥तत्रैयुर्वज्रशक्राद्या

ग०
पु०
२१७

त्रास्तेसौगजाननः॥ विजिज्ञेपुः सुरेज्यास्तेविघ्नकारणकारितो॥१२॥
देवाऊचुः॥ त्वंदेवदेवजगतामसिवंदनीयत्वंपासिहंसिविदधासिय
थेष्टमीश॥ त्वंनिर्गुणोपिगुणकृद्गुणिनामधीशत्वामेवदेवशरणंवय
म्ययाताः॥ पाहीशनोविलजगद्रवपाशभीतंचंद्रपरार्धरिकथंप
तितंसुकष्टे॥ तस्माद्वयंजगदीशजगच्चचंद्रःशर्माप्रुयामभवनेशत
थाविधेहि॥१४॥ संकष्टेपतितंविश्वमदृश्येशशिनिप्रभो॥ अनुग्रहेव
चंद्रेस्मिस्त्रैलोक्यकर्तुमर्हसि॥१५॥ नाज्ञासीद्यस्यतेरूपंमहिमानं
श्रुतित्रयं॥ सकस्यस्तवनीयःस्यास्तथापिस्तस्यसेवितैः॥१६॥ कृतक
त्पावयंतेद्यदर्शनाद्भाषणादपि॥ शरणंचप्रपन्नास्यप्रपन्नातिहरा

२१७

व्ययं ॥ १७ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा जगद्विरदाननः ॥ मुप्रसन्नस्तवैते
षां धर्मकामार्थमोक्षदः ॥ १८ ॥ विकट उवाच ॥ प्रसन्नाहं सुरास्तुत्या
श्रुणु ध्वं वांचितं महत् ॥ असाध्यमपि वोदयां त्रिषु लोकेषु यन्नेवे
त् ॥ १९ ॥ देवा ऊचुः ॥ सुधाकरेन ग्रहंते सर्वमीहामहेवयं ॥ अनुगृही
ते तस्मिन्नु सर्वेषां नुग्रहो भवेत् ॥ २० ॥ गणेश उवाच ॥ एवमब्रुवात्
वार्यं तदर्थं मयापि वा ॥ अदर्शनीयोऽस्तु शशिब्रूयान्यं वा वरं
ह्यसौ ॥ २१ ॥ ततस्ते दंडवत्सर्वे प्रणम्युद्विरदाननं ॥ उवाच प्रणतां
स्तांस्तु विकटो भावपूर्वकं ॥ २२ ॥ अप्रमाणं कथमहो वचो मे कर्तुं
मुत्सहे ॥ २३ ॥ मेरुश्च लेपते तस्यैव वह्निः सीतो भवेद्यदि ॥ मया दां

ग०
७०
२२८

मुत्सृजोत्सिंधुःर्वचोमेमान्नतंभवेत्॥२४॥अथाहंगदतोवांक्पेशु
एध्वंसुरसतमाः॥भाद्रशुक्लचतुर्थ्यायांजानतोज्ञानतोपिवा॥२५॥
अभिशापीभवेच्चंद्रदर्शनाभ्रशङ्कःसुभाक्इतिहृदयचनंश्रुत्वादे
वामुमुदिरेखिलाः॥२६॥ओमितिप्रतिपत्त्येवमुष्णंरुष्टिंचचि
क्षिपुः॥तदानुज्ञांगहीत्वेयुर्देवाश्चंद्रमसंप्रति॥२७॥तमूचुस्त्वम्
दृतरयोहसेदिरदाननं॥त्रैलोक्येनायकेदेवेजगत्रयविधायिनि
अव्ययेनिर्गुणेनित्येपरब्रह्मस्वरूपिणि॥२८॥गजाननेखिलगु
रोवपराधंयतोचिरः॥अस्माभिःपरमंलेशात्प्रसन्नोसौकृतोवि
भुः॥३०॥भाद्रशुक्लचतुर्थ्यांतंनृपप्रव्यःकथाचम॥एवंनियमि

संकटेक्षितंतत्त्वपाश्रेष्टापरार्थिना
त्रैलोक्य

तं तेनैव सर्वलोकहितेषु ना॥३१॥ त्वेचापिशरणं याहि देवदेवं गजाननं
तत्प्रसादाद्बुद्धतनुः परां व्याति मवाप्स्यसि॥३२॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा दे-
वानां हितमात्मनः॥ जगाम शरणं देवं शरणागतवत्सलं॥३३॥ गजा-
ननं सुरेशानं महेशानाभिवन्दितं॥ जजाप परमं मंत्रमेकाक्षरमघा-
पहं॥३४॥ विधुरिन्द्रोपविष्टं स परमेण समाधिना॥ दशदादशव-
र्षाणि तपस्तेपे सुदारुणं॥३५॥ गंगायामक्षिणे तीरे सर्वसिद्धि-
प्रदायिनि॥ ततः प्रसन्नो भगवान् पुरोयातो गजाननः॥३६॥ र-
क्तमाल्यांबरधरो रक्तचंद्रनचर्चितः॥ चतुर्भुजो महाकायः सिं-
हरारुणविग्रहः॥३७॥ प्रभायाभासपद्मे कान्कोटिस्त्रयाधिक

ग. ३
पु. ०
२१६

प्रभः॥ तेजः समूहदृष्टांतः प्रचकपेभृशंशशी॥ ३८॥ परमं धैर्यमा
स्थायकृतां जलिपुटाधरः॥ तर्कयामास मनसा प्रयोयंदिरदा
नूनः॥ ३९॥ वरं सातुमिहायात इति मत्त्वाननामते॥ धर्मार्थकामा
स्तनुते विलानां तस्मै नमो विघ्नविनाशनाय॥ ४०॥ कृपानिधे ब्रह्म
मया प्रदेव विश्वात्मने विश्वधानदत्त॥ विश्वस्य बीजाय जगन्म
याय त्रैलोक्यसंहारकृते नमस्ते॥ ४१॥ त्रयीमयाया त्विलबुद्धि
रात्रे प्रबुद्धिदीपाय मुराधिपाय॥ नित्याय सत्याय च नित्यबु
द्धे नित्यं निरीहाय नमोस्तु नित्यं॥ ४२॥ अज्ञानदोषेण कृतो पर
धस्तंस्तु मर्हेसि दयाकरत्वं॥ तवापि दोषः शरणागतस्य त्या

२१६

गेमहात्मनूकुरुमेनुकंपां॥४३॥इतितद्वचनंश्रुत्वादेवदेवोगजान
नः॥तस्मैवरान्ददौरेवःस्तुत्यातस्यसुतोषितः॥४४॥यथाश्वस्थितंरु
पंतथाततेभविष्यति॥भाद्रशुक्लचतुर्थ्यात्वांयो नरःसंप्रपश्यति
४५॥तस्याभिशापोनूनंस्यात्पापहानिश्चमूर्खता॥तस्यामदर्शनी
योसिपुत्तंमेसुरैःसह॥४६॥कृष्णपक्षेचतुर्थ्यायद्रतंचकुरुतेनरः
तत्रोदयेहंएज्यस्तेजनीयःप्रयत्नतः॥४७॥दर्शनीयःप्रयत्नेनवि
परीतव्रतंयथा॥लल्लारेकलयातिहममप्रीतिकरःशशीन्॥४८॥
प्रतिमासंदियायांनमस्यश्चभविष्यति॥एवंलब्धवरंचंद्राय
थाश्वौभवत्तदा॥४९॥स्थापयामासवरदमूर्तिदेवर्षिभिःसहभा

गं
पुं
२२०
लचंद्रेतिनामास्पचक्रस्तेमुनयःसुराः॥५०॥प्रसादंकारयामासकां
चनंरत्नसंयुतं॥उपचारेःषोडशभिःपूजयामाससादरं॥५१॥पूजि
ताश्चसुरासर्वेमुनयश्चवरान्दंडः॥सिद्धक्षेत्रमितीलोकेविष्णुतं
तेभविष्पति॥५२॥प्रनुष्टानवतामत्रसर्वसिद्धिकरंभवेत्॥ततस्ते
देवमुनयो नत्वा तं हिराननं॥५३॥ययुःप्रसन्नामुनयःस्वस्वस्था
नेमुदायुताः॥यातेषुरेवमुनिषुदेवोपिपिदधेवपुः॥५४॥अंत
र्हितेभालचंद्रेचंद्रोक्तमनाइव॥स्वधामप्रतिपद्येवस्वधाम
प्रपयौतरा॥५५॥इतिश्रीगणेशपुराणोपासना॥चंद्रशापानु
ग्रहवर्णनंनामप्रध्यायः॥६२॥कृतवीर्यउवाच॥चतुर्थीकृष्ण

पक्षेतुभक्तिचंद्रोदयेयतः॥ क्रियतेतन्निमित्तंयत्पृष्ठंततेनिरूपितं
१॥ ह्र्वंकुरगर्पणस्यापिश्रोतुमिच्छामिकारणं॥ किमर्थंगणनाथ
सप्रियाह्र्वंकुरावर॥ २॥ ब्रह्मोवाच॥ हंततेकथयिष्यामिह्र्वंकुरु
समर्पणो॥ यत्फलंगणनाथस्यश्रूयतांतन्नपोत्तम॥ ३॥ जांबोतिन
गरीष्वातारेशदक्षिणतोभवेत्॥ क्षत्रियःसुलभोस्योत्तुगणीदा
त्रीधनीबली॥ ४॥ विवेक्यासीन्मात्प्रमानीशमीरमपरायणः॥
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञःसर्वचेदार्थतत्त्ववित्॥ ५॥ विकटभक्तिमा
नित्यंस्तुतोस्तोत्रपरायणः॥ तस्यभार्यासमुद्रासीन्मात्परायण
विश्रुता॥ ६॥ अत्यंतसुंदरीसाध्वीस्वरूपायिःकृताक्षराः॥ देववि

गः
७
२२१

प्रातिधिपरापत्पक्षरमनोगुणैः॥७॥ यावतावत्समायातोब्राह्म
णोमधुसूदनः॥ देवाधिप्रातिधिपरापत्पक्षरमनोगुणैः॥७॥ या
वतावत्समायातोब्राह्मणोमधुसूदनः॥ भिक्ताभिक्ताधीसत
तंपरमेश्वरचिंतकः॥८॥ कुचैलश्चदरिद्रत्वात्सांबरोपिदि
गंबरः॥ सुलभस्तुष्ट्वैवप्रणानाममुरायुतः॥९॥ जहासचे
नसहसामोहाविष्टोद्विजोत्तमं॥ सउवाचततःशापंप्रति
तुब्धोमहामुनिः॥१०॥ क्रोधसंरक्तनयनस्त्रेलोकंप्रदह
न्निव॥ हलकर्षणकोनित्यंनित्यंडःखसमन्वितः॥११॥ दृषो
भवकुत्तुद्धेत्योहसदिहतेर्द्विजैः॥ भर्तुःशापंपरिश्रुत्यसमु

२२१

द्राक्रोधमूर्च्छिता ॥ १२ ॥ अशपतं द्विजं सृष्टा सर्पिणी वपदाहता
यतस्त्वया विवेकेन शापो दतो पतेर्मम ॥ १३ ॥ अतस्त्वं गर्धभं भूत्वा
विष्टाशी भव कुहि ज ॥ सोपिता मशप क्रूरो श्रुत्वा शापं तदीरितं ॥ १४ ॥
स्त्री त्वप्रपो ह्यस्मात् त्वंचांडाली तु भविष्यसि ॥ दारिद्र्यदोषबहुला वि
एमूत्रादाशु भं करी ॥ १५ ॥ एवं परस्य रंशं त्वात्पत्का देहां न सुडर्ल
भान् ॥ सुलभो वृषभो जातो हलकर्षणवान् भवन् ॥ १६ ॥ न विश्रां
तिः क्षणं तस्य विप्रशापा तदा भवन् ॥ द्विजोऽपि रासभी योनौ
जातो सौमधुसूदनः ॥ १७ ॥ ज्ञाता समुद्राचांडाली इष्टा प्राणि
विहंसकाः ॥ दारिद्र्येण च वती वि एमूत्राशानतत्परा ॥ १८ ॥

म०
पु०
२२२

अतिशुष्कशरीरासादंतुराविकटानना ॥ कदाचिदटमानासाद
क्षिणेनगरस्यतु ॥ १९ ॥ प्रसादंगणनाथस्यददर्शपरमाद्भुतं ॥ ना
नादृक्षलताजालैर्नानापद्म - लौर्युतं ॥ २० ॥ यत्रयोगीश्वराः केचि
दनुष्ठानरताः सदा ॥ उपासकागरोषास्यनियममस्त्वावसं
तिहि ॥ २१ ॥ केचित्कामार्थिनः केचित्पुत्रमोक्षार्थिनः
कदाचिद्भाद्रमासस्यचतुर्थ्यातुग्रहेग्रहे ॥ २२ ॥ तस्मिन्पु
रेसंप्रवृत्तोगणनाथमहोत्सवः ॥ अतिवृष्टिः प्रवृत्ताच
महाप्रलयस्तुचिका ॥ २३ ॥ चांडालीवृष्टिभीता
सायातियद्यन्निवेशनं ॥ ततस्ततोखिलजनैर्नि

२२२

रस्ता ताडनादिभिः॥२४॥ ततो देवालयं याता पाणो वन्हिं प्रशस्यता
पतितो गणनाथस्य मस्तके देवयोगतः॥२५॥ सरासभः सीतभी
तो यातो देवालयं तदा॥ तत्राप्यताड्य न केचित् योगिनिस्ते नि
राकृतः॥२६॥ प्रज्वाल्य सा तणै रग्निं उष्मान्ये गानि कुर्वती॥ प्रक
स्मादा युना प्रागात् एको हवीं कुरुस्तदा॥२७॥ तराषोलांगला
तुमुक्तो देवात्स माययौ॥ प्रासारंगणनाथस्य भाविनोर्थस्य
गौरवात्॥२८॥ उभावपि तृणं तस्याश्वाङ्गाल्यास्तौ बुभुक्षुस्तु॥
परिसुप्ते जने तत्र तयो र्युद्धमवर्तत॥२९॥ लताभ्यां चैव शृङ्गा
भ्यां गजाननसमीपतः॥ तयोर्निपतितौ भूमेः शृङ्गायां च पदे

ग०
पु०
२२३

तदा॥३०॥इवांकुरोगणेशस्य तु तोषच गजाननः॥ बहिश्चकार दं
डेन मुष्टिं कुर्यात् घातनः॥३१॥सापिपलायनपराताडिताशर्करा
दिभिः॥चांडालपारासभस्यापि स्पर्शं शंकाकुले जनेः॥३२॥स्ना
पितस्तीर्थतोयेन मंत्रितेन गजाननः॥ पूजितः परया भक्त्या ना
नाद्वयेरनेकशः॥३३॥वृषराशमचांडालीरतिडृष्टजनाः पुनः
ताडयामासुरव्यग्रा लघुभिर्जानुभिस्तलैः॥३४॥देवद्वारे च पि
हिते गतिस्तेषां न विद्यते॥ भ्रमतां क्रंदतां तेषां त्रयाणां सारु
णैः स्वनेः॥३५॥नमोस्तु देवदेवस्य विकटस्य तदा दत्ता॥ एतेषां
तु प्रसंगेन पुनः पूजाममाभवत्॥३६॥एतेश्च पूजितश्चाह

२२३

मेदूर्वाकुरादिभिः ॥ प्रदक्षिणा बद्धतराः कृताङ्गः खेषु सस्त्व
यि ॥ ३७ ॥ भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां मेदूर्वामेकां समर्पयेत् ॥ समेमा
न्यश्च पूज्यश्च यश्च कुर्यात्प्रदक्षिणां ॥ ३८ ॥ तस्मादेतान् विमा
नेन स्वधाम प्राप वा म्पहं ॥ एवं विमानेन प्रेषीत्स्व गणैरुप
लक्षितं ॥ ३९ ॥ स्वरूपचारिभिर्देवागंधर्वाप्सरसांगणैः ॥ गी
तवादित्रनिचयैः पुष्पैः परिमलैरपि ॥ ४० ॥ दिव्यभोगसमा
युक्तं पताकाध्वजमंडितं ॥ तानादाय गणास्ते तु गजानन
स्वरूपिणः ॥ ४१ ॥ तस्मिन् विमाने निक्षिप्य दिव्यदेहान्
मुदायुतान् ॥ गजाननाज्ञया तस्य धाम संप्रापयं जवान् ॥ ४२

ग०
पु०
२२४

पश्यतां सर्वलोकानां आश्चर्यमभवत्तद्दि॥ एतेषां पूर्वपुण्येन ग
तिरेषेति चाब्रुवन् ॥ ४३ ॥ ततो योगीश्वराः केचित्पत्काध्याने ग
तानयाः ॥ ४५ ॥ तदेवाशुचरिष्यामस्तत्त्वानुष्ठानमात्मनः ॥ अ
संख्यातो गतः कालो न देवो ह कथयंगतः ॥ ४६ ॥ विरक्तानां वायुभु
जां अनुष्ठानवतां सदा ॥ धामः प्राप्तिः कदा न स्याद्गणेशस्य वदं
तुनः ॥ ४७ ॥ इति श्री गणेशपुराणे उपासनाखण्डे द्वाविंशोऽध्यायः
अध्यायः ॥ ६३ ॥ गण ऊचुः ॥ शृणु ध्वं योगिनः सर्वे स्थिरीकृत्य
मनश्चलं ॥ यन्न शोषो भवेद्दत्तं समर्थं च तुराननः ॥
॥ १ ॥ तद्दत्तं कः समर्थस्याद्यथा प्राप्तिं वदे

२२४

तस्य कुर्वति स्तवनं यस्य सर्वज्ञावशिवादयः ॥ २ ॥ तस्य को गण
नाथस्य महिमानं वरेत्सुते ॥ इत्थं तदीयां लीलां वा तथापि श्रुता
नयाः ॥ ३ ॥ इवां कुराणां महिमानं ज्ञातः मुनिभिः सुरैः ॥ यत्रैर्दो नै
स्तपोभिश्च व्रतेर्दो नैर्न वाप्यते ॥ ४ ॥ अत्राप्युदाहरंती ममिति हा
सं पुरातनं ॥ वासवस्य च संवादं नारदस्य महात्मनः ॥ ५ ॥ एका
नारदो गच्छदासवं द्रष्टुमुत्सुकः ॥ पूजितः परया भक्तपाकृतासन
परिग्रहे ॥ ६ ॥ मुनिं प्रपद्य बलहा इवां माहात्म्यमादरात् ॥ अक्रु
वाच किमर्थं देवदेवस्य गणेशस्य महात्मनः ॥ ७ ॥ विशेषप्रियया
ब्रह्मन् महाद्वैतं कुरामुने ॥ मुनिरुवाच ॥ कथयामि मया ज्ञातं

ग०
७
२२५

दूर्वा माहात्म्यमुत्तमं ॥ ८ ॥ स्याचरेन मरे पूर्वकौडिन्योऽभ्रमहासु
निः ॥ ३ ॥ पासको गणेशस्य तपोवल्लसमन्वितं ॥ ९ ॥ रमणीयतर
स्तस्य ग्रामदक्षिणभागतः ॥ १० ॥ प्राश्रमः सुमहानासी ह्यत्र तावत्त
समन्वितः ॥ १० ॥ सरांसि कृत्स्नपद्मानियदासनसुमहांति च ॥
भ्रमरैरुपजुष्टानि हंसकारं उवैरपि ॥ ११ ॥ चक्रवाकैर्वैकेश्यै
वक्रसुमैर्जलकुकुटैः ॥ सतु ध्यानरतस्तत्र प्रारभत पउत्कट
॥ १२ ॥ पुरस्तात्पुष्पमहामूर्तिगणेशस्य चतुर्भुजा ॥ सुप्रसन्ना सुव
रसं ह्युत सुप्रजिता ॥ १३ ॥ जजाप परमं मंत्रं षड्गो देवतो व
क्तुं ॥ पप्रच्छ संशया विष्णुपत्नी नाम्ना श्रयास्यतं ॥ १४ ॥ श्रयो २२५

वाच॥ स्वामिन् गजानने देवे इर्वाभारं दिने दिना॥ समर्पयसि कस्मा
त्वं नृणैः कोपि न तुष्यति॥ १५॥ अस्ति मे पुण्यमेतेन तन्मे त्वं कृपया
ब्रू॥ कोऽन्य उवाच॥ श्रुणु प्रिये प्रवक्ष्यामि हवीं माहात्म्यमुत्तमं
॥ धर्मस्य नमरे शर्वमासीत्सर्व उत्तमः॥ सर्वदेवाः सगंधर्वाः आ
हताश्चाप्सरोगणाः॥ १६॥ सिद्धचारुणा नागाश्च मुनयो यक्षराक्ष
साः॥ तिलोत्तमाद्या नृपेत्या प्राचा रो न्यपतद्भुवि॥ १७॥ ददर्श तस्याः
सयमः कुचौ चारुहरतमौ॥ अभवत्कामसंतप्तो विश्रांतो निरपत्र
यः॥ १८॥ इयेषा लिङ्गं तस्या चुचुबुचत दानतं॥ सरसो निर्गतस्त
स्यामसंलितैस्तैस्त्रज्जयाधोमुखो यमः॥ २०॥ इच्छतस्तस्य स्वं

ग०
पु०

२२६

हितं रेतस्तु पतितं भुवि ॥ ज्वाला माल्य भवतस्मात्पुरुषो विहता
ननः ॥ २१ ॥ क्रूरदंष्ट्रावरं शूरं त्रासयन् भुवनत्रयं ॥ ददाहृष्ट धिवी स
र्वो जगामिर्गगनं स्पृशन् ॥ २२ ॥ चक्रं पेतस्य शङ्खेन त्रिलोकीमान
संभ्रशं ॥ तदैव विष्णुमगमस्तोतुं सर्वे सभासदः ॥ २३ ॥ स्तुतिं नाना
विरां कृत्वा नानास्तोत्रैर्यथा मतिं ॥ प्रार्थयामासुरचक्राः सर्वलो
कहिताय तं ॥ २४ ॥ सतैः सर्वैः समगमकृजाननमनामयं ॥ तस्य
नाशंततो ज्ञात्वा तुष्टुचुः सर्व एव तं ॥ २५ ॥ देवा मुनयश्च कचुः
नमो विघ्नस्वरूपाय नमस्ते विघ्नहारिणे ॥ नमस्ते सर्वरूपाय
सर्वसाक्षि नमोस्तुते ॥ २६ ॥ नमो देवाय महते नमस्ते जगदादये

२२६

नमः कृपानिधेतुभ्यं जगत्पालनहेतवे ॥ २७ ॥ नमस्ते शरणं तम
से सर्वसंहारकारिणे ॥ नमस्ते भक्तवरद सर्वदात्रे नमो नमः ॥ २८ ॥ नम
स्ते नम्यशरणं सर्वकामप्रदकरक ॥ नमस्ते वेदविद्वेदमस्ते वेदकार
ण ॥ २९ ॥ कमन्यशरणं यामः को नूनः स्याद्रयापहः ॥ अकाल एव प्र
लयः कथं लब्धो जनैरयं ॥ ३० ॥ हा गजानन देवेश हा हा विघ्नहरा व
यः ॥ सर्वेषां मरणे प्राप्ते कथमस्मानुपेक्षसे ॥ ३१ ॥ शतितद्वचनं श्रुत्वा
करुणाब्धिर्गजाननः ॥ प्राविशसीत्युरस्तेषां शिशुरूपोतिभीतिहा
३२ ॥ विभ्रक्तमलनयने शतचंद्रनिभाननः ॥ कोटि सूर्यप्रभाजालः
कोटिकंदर्पजिह्वयुः ॥ ३३ ॥ कुंदकुंडमलशोभिजित्तरशानोधरबिंब

ग०
पु०
२२०

जित् ॥ नानालंकारशोभाद्यो महार्घवसनाहतः ॥ ३४ ॥ एवं देवं नि
रीक्ष्येवनगरस्य पुरोभुवि ॥ तस्य तु देवमुनयोजय शृष्टपुरः सरं ॥ ३५ ॥
प्रणोमुर्देडवद्भूमौ शक्रं देवगणायथा ॥ देवक्रययऊचुः ॥ को भवा
नकुतः प्रायातः किं कार्यं वदनो विले ॥ ३६ ॥ वयसेवं विजानीमो
ब्रह्मैव बालरूपधक् ॥ अनलासुरसंज्ञासात्पक्ता कर्माणि संस्थि
तान् ॥ ३७ ॥ अविर्भूतं न न स्वातुं इष्टं संहारकारकं ॥ इति तद्वचनं
श्रुत्वा शिशुरूपी गजाननः ॥ ३८ ॥ बभाषे हस्य वदनः सर्वान् देवमु
नीन् प्रति ॥ भवं तो ज्ञानसंपन्ना य उक्तं सत्यमेव तत् ॥ ३९ ॥ अहं तस्य
विधायैव इष्टस्य परिपीडिनः ॥ अनिच्छया बालरूपी वेगेनागां सु

रक्त्रेषः॥४०॥उपायंवच्चिचतस्यवधेतेकुरुतानयाः॥सर्वेर्मवद्भि
स्तंरुद्धानोरनीयोबलारहे॥४१॥द्रष्टव्यंकौतुकंतस्यममवैवमह
तरं॥एवंश्रुत्वाकृपावाक्यंसर्वेतेहर्षनिर्भराः॥४२॥ऊचुःपरस्परं
सर्वेनजानामोस्यपौरुषं॥ईश्वरोबालरूपेणकर्तुमस्यवधंनकिं
४३॥प्रवतीर्णेभवन्नातुंपीडितंभुवनत्रयं॥इत्यमुक्त्वातुतेसर्वेप्र
णमुःसादरंचतं॥४४॥एतस्मिन्नेवकालेतुकालानलस्वरूपध
क्॥दहनदशदिशोभक्तनिवलोकंसमाययो॥४५॥कोलाहलो
महानासीह्योवानांकंदतांतदा॥दृष्ट्वेवसर्वमुनयःपलायनप
राययुः॥४६॥तंचतेबालकंप्रोचुःशीघ्रंकुरुपलायनं॥नोवैज्ज

ग०
७०
२२८

क्षिप्यते त्वाद्यसु महानवलं ध्रुवं ॥ ४० ॥ तिमिंगिलो यथामीना
नुरगान्गरुडो यथा ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा परमात्मा गजाननः
धट ॥ बालरूपधरो तिष्ठति च तोहि मवानिव ॥ मुरर्कैष यो ययुर्ह
रात्पत्कातत्रैव बालकं ॥ ४१ ॥ इति श्रीगणेश उपास० देवीमा
हात्म्ये प्रध्यायः ॥ ६४ ॥ आश्रयो वाच देवर्षिषु प्रयातेषु बाले वा
ले वा चलवत्स्थिते ॥ किमासीत्कौतुकं तत्र बालकालानलोद्भवं
१ ॥ तत्सर्वं विस्तरान्मह्यं कथयामि महामुने ॥ अचले चलवद्बाले
स्थिते तस्मिन् गजानने ॥ २ ॥ कृत्या नल इवाभोक्ष्य प्राप यो सो न ला
मुरः ॥ तस्मिन् स एव लाचापि च चालाचल संयुता ॥ ३ ॥ न भोद ॥ २२८

ध्वानसरिशंघनगर्जितनिस्वनेः॥ निपेतुर्हृत्तशाखाभ्यपस्तिष्ठं
दानिभूतले॥४॥ निर्वारिवारिधिर्जातो हृत्ता उन्मीलितास्तदा
प्रकंपनेन महतानप्राप्तायतकिंचन॥५॥ तस्मिन्नेव क्षणे देवो
बालरूपी गजाननः॥ रधारानलरूपं तं देत्यं माया बलेन हि। र
प्राशत्सर्वेषु पश्यत्सु जलधिं कुंभं वो यथा॥ ततः सो चिंतय
देवो ययं जठरे गतः॥६॥ देहे त्रिभुवनं कुक्षौ द्रष्टुमाश्चर्यमुत्क
टं॥ ततो भाले धृतं चंद्रतस्पवन्देः प्रशांतये॥७॥ भालचंद्रैति ते
देवास्तुष्टुबुधं नयोपि च॥ तथापि न च शांतो भूद नलः कंचम
ध्यग॥८॥ ततो ब्रह्मा रदो सिद्धिर्बुद्धिमानसकन्यके॥ रंभोरूप

ग०
पु०
२२६

दानयनेकेशशैवलसंयुते॥१०॥चंद्रवल्केमृतगिरौरूपेना
भीररिह्वली॥मृनालमध्येप्रवाहालहस्तेशैत्यस्यकारणे॥११॥
उवाचमेसमालिंग्यतवशान्तानलोभवेत्॥तयोरालिंगनेशो
तःकिंचिदेवकृताशनः॥१२॥इदौसुकोमलेतस्मेकमलेकमला
पतिः॥पद्मपाणिरितिप्रोचुःतेसर्वेसुरमानुषाः॥१३॥अशान्ते
ग्रीतुवरुणःशिषेचसीतलेर्जलेः॥सहस्रफणिनंनागंगिरि
शोस्मेददावथ॥१४॥तेनबद्धोद्गोयस्माद्यालबद्धोदरोभवत्
तथापिशैत्यंनापेदेकंकोस्यानलसंयुतः॥१५॥अष्टाशीतिस
हस्राणिमुनयस्तंप्रपेदिरे॥अमृताइतिहवीस्तेप्रत्येकंचैवविं

२२६

शान्तिः॥१८॥ प्रारोपयन्मस्तके स्पततः शान्तो न लोभवत्॥ तु तोषप
रमात्मा सो हर्वा कुरभरा चितः॥१९॥ एवं ज्ञात्वा तु ते सर्वे पुष्टं सुखं
जानने॥ हर्वा भरे रने के स्ते जहर्षा सो ग जाननः॥२०॥ उवाच च मु
नीन् देवान् मत्पूजा भक्ति निर्मिता॥ महती स्वल्पिका वापि श्रद्धा
हर्वा कुरैर्विना॥२१॥ विना हर्वा कुरैः पूजा फलं के नापि नाप्य
ते॥ तस्मादप्यसि मन्त्र के रेका वाप्येक विंशतिः॥२२॥ भक्त्या सम
र्पिता हर्वा ददा मिययत्फलं महत्॥ न तु क्रतुश्च ते शनैर्ब्रता उ
द्यान संचयेः॥२३॥ तपो मि रुये निर्धमेः कोटिजम्भे॥ न्मा
जितैरपि॥ प्राप्यते सुमयो देवा यत्तु हर्वा मिः समाप्यते॥२४॥

ग०
पु०
२३०

कौडिन्य उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा देवा हर्षाकुरेः पुनः ॥ प्रा-
चुः परमात्मानं श्रुत्वा देवा हर्षा ॥ देवदेवं गजाननं ॥ २३ ॥ ज-
गजानंदयुक्तो सोनादयन्नादसी भूशं ॥ हृष्टानां सर्वदेवानां
मुनीनां च नृणामपि ॥ २४ ॥ अनेकशो वरान् दत्त्वा पितृभ्यां बालरू-
पयुक् ॥ कालानलप्रशमन इति ते ते समूचिरे ॥ २५ ॥ प्रासादो नि-
र्मितः सर्वैः स्थाप्य मूर्तिं गजाननी ॥ विघ्नहरो यमित्यस्याभिधं च
कुर्मदासुराः ॥ २६ ॥ अत्र स्नानं तथा दानं तस्यासने तपो नुष्ठानमेव
स्याभिधं च कुर्मदासुराः ॥ २७ ॥ अनेन तं जायते विघ्ना विघ्नह-
र्तेति सो भवतु ॥ २८ ॥ कौडिन्योवाच ॥ इति ते कथितं सर्वं हर्षा माहा-

२३०

१
तस्य मुतमे॥ अवणत्पवणच्चास्य सर्वपापक्षयो भवेत्॥ २८॥ पुरात
नमिति त्वातं श्रुणु मे गदतः प्रिये॥ २९॥ इति श्री गणेश उपास
द्वर्क महात्म्ये प्रध्यायः॥ ६५॥ कौडिन्योवाच॥ कस्मिंश्चित्सम
ये देवि सुखासीनं गजाननं॥ नारदो मुनिरभ्याया इष्टं तं वक्रवास
रैः॥ १॥ साष्टांगं प्रणिपत्येनं प्राहनः सार्धकं जनुः॥ पत्यु एपनिव
येर्जातं दर्शनं ते गजानन॥ २॥ इत्युक्त्वा स्वांजलिं बध्वा तस्थौ तत्पु
रतो मुनिः॥ धत्वा करेण तत्पाणिमुपवेशय दासने॥ ३॥ गजान
नो महाभागो महाभागं महा मुनिं॥ नारदो भगवांस्तेन संतुष्टो
मुनिपुंगवः॥ ४॥ उवाच तं गणाधीश माश्रयं हरिस्तियत्॥ त

ग०
५०
२३१

निवेदितुमायातो न त्वात्वा पुनराव्रजे ॥ ५ ॥ गजानन उवाच ॥ कि
माश्चर्यं त्वया दृष्टं हरि किं ते ववर्तते ॥ वद सर्वविशेषेण ततो व्रज
निजाश्रमे ॥ ६ ॥ मेधिले विषये देवजनको राजसत्तमः ॥ प्रतिमानी
चरान्यश्च वेदशास्त्रांगपारगः ॥ ७ ॥ अत्र नानरतो नित्यं ब्राह्मण
भूजयत्यसौ ॥ नाना लंकारवासोभिर्दक्षिणाभिरनेकशः ॥ ८ ॥ श्री
नाथकृपणोभ्यश्च वक्त्रं ददावसौ ॥ नाना लंकारवासोभिर्द
क्षिणाभिरनेकशः ॥ पाचकैर्याचते ययतततेन प्रदीयते ॥ ९ ॥
तथापि न लपं पाति प्रच्यंतस्य महात्मनः ॥ गजाननस्य संतुष्ट्या
प्रच्यंत हर्षते नु किं ॥ १० ॥ इत्याश्चर्यं महदृष्टं प्रयातस्त्वंगजान ॥ २३१

न॥ ब्रह्मज्ञानाभिमानेन उपहासं समेकरोत् ॥ ११ ॥ ग्रहं च तमुवाचे
त्यंधन्योऽसि नृपसत्तम ॥ मत्स्वरूपं विनानान्यद्विद्यते भुवनत्रये ॥ १२ ॥
कर्ता च कारणं चाहं कारणं मुनि सत्तमः ॥ नारद उवाच ॥ इति तद्वचनं
श्रुत्वा क्रोधेनाहं जगाद तं ॥ १३ ॥ ईश्वराज्जगतः कर्तानान्यः कश्चन
विद्यते ॥ त्वंतु घर्ममिमं राजन दंभेनैवं करोषि किं ॥ १४ ॥ दर्शयिष्ये सा
क्ष्यमस्य सुल्पकालेन ते नय ॥ इत्युक्त्वा तमहं पातस्त्वरंतिकमि
भानन ॥ १५ ॥ कौडिन्व उवाच ॥ आकर्णेपत्य मुनेर्वाक्यं श्रुज्यामास तं विभुः
अर्घ्यादिभिरलंकारैर्दिव्यैः पुष्पैः सचंदनैः ॥ १६ ॥ मुनिराज्ञां प्रगृह्य
धवैकुंठे विष्णुमभ्यगात् ॥ गजाननोऽपि मिथिलं राजभक्तिपरिधि

ग०
पु०
२३२

तं ॥ १७ ॥ कृत्स्नितं वेषमादाय सर्वज्ञोऽपि समाययौ ॥ अनेकक्षतसं
युक्तं स्ववद्रक्तममंगलं ॥ १८ ॥ मदिकानि च याक्रांतं रदहीनमि
वापरं ॥ गच्छंतं तादृशं दृष्ट्वा नाकुरा नानि रोधतं ॥ १९ ॥ वासोभिः कु
र्वते केचि केचि च्छृण्वन्तं तथा ॥ स्वलन्मूर्च्छान् पतन् गच्छन् प्र
थेकावलिसंयुतः ॥ २० ॥ नृपदारं समागम्य दारपाला तु वाच स
राज्ञे निवेदितां हृतातिथिं मांसं समागतं ॥ २१ ॥ ब्राह्मणं क्षुधितं
बहुमिच्छाभोजनकांक्षिणं ॥ ते तदा कथं तथा च स्युर्गत्वा तं जनकं
नृपं ॥ २२ ॥ आनीयतामिति ग्राहून् हृतान् द्रष्टुं तु कौतुकं ॥ प्रसक्त
स्ववंतं हृष्टं ब्राह्मणं श्रमवानिव ॥ २३ ॥ तर्कयामास जनक ईश्वरो

२३२

१
रूपधृक्नुकिं॥ ह्यलितुं मम प्रायातो यदि पुण्यं भवेन्मम॥ २४॥ स
माधास्ये मनो यस्य भविष्ये नान्यथा भवेत्॥ इत्येवं चिंतयत्येव जन
केनर्पसत्तमे॥ २५॥ प्रवेशितो द्वारपालो ब्राह्मणः पर्यट्टयते॥ ब्राह्म
ण उवाच॥ चंद्रां शुद्धबलां कीर्तिं श्रुत्वा ते हंसमागतः॥ २६॥ दिहि मे
भोजनं राजन रुधिराक्षं चिराद्भृशं॥ मम तस्मिन् भवेद्यावत्तावद
न्ने प्रदीयतां॥ २७॥ तव क्रतुशतं पुण्यं भविष्यति नरेश्वर॥ कोऽपि
एष उवाच॥ इति चाचं निशम्या स्पृह मध्ये निनायतं॥ २८॥ संपूज्य
विधिवच्चैनं स्वादन्नमुपवेशयत्॥ एकग्रासेन सर्वं सजग्रास द्वि
जसत्तमः॥ २९॥ यावदन्नं स्थितं सिद्धं पर्याप्तं मयुतस्य यत्॥ तदन्नं

ग०
पु०
२३३

पुरतस्तस्य बभूवस्तचक्षणे न सः ॥ ३० ॥ असंख्यातेषु पात्रेषु यत्र हि
प्रासुतं डलाः ॥ प्रादीयतस्य पुरतो यत्र सिद्धोदनी भवेत् ॥ ३१ ॥
सत्रक्षयति सर्वं तं तत ऊचे जनो नृपं ॥ राक्षसोऽयं भवेत्प्रायः किम
र्थं दीयते वक् ॥ ३२ ॥ राक्षसेभ्यः प्रदानेन किंचित्पुण्यमवाप्स्यते
केचिद्बुधस्त्रिभुवने भक्षितेऽप्यस्य नो भवेत् ॥ ३३ ॥ तृप्तिः पर
मिकाराजन्धान्यमस्मै प्रदीयतां ॥ ततो धान्यानि सर्वाणि गृ
हे भूमे स्थितानि च ॥ ३४ ॥ तृप्तिः परमिकाराजन्धान्यमस्मै
प्रदीयतां ॥ ततो धान्यानि सर्वाणि गृहे भूमे स्थितानि च ॥ ३४ ॥
पुमांसो द्विजरूपस्य सर्वभक्षस्य चातिथेः ॥ न तृप्तिमगमत्सोऽथ

२३३

भक्षितेषु च तेषु च ॥ ३५ ॥ ततो हृतानृपंचोचुः धान्यं कापिनलस्य
ते ॥ इति हृतवचश्रुत्वा जनकेषु मुखे स्थिते ॥ ३६ ॥ स्वस्तीत्युक्त्वा
मदिप्रोसतसो हंगृहंगृहं ॥ दीयतामन्नमित्याह ते जनास्तं जगुः
स्तदा ॥ ३७ ॥ सर्वेषां गृहधान्यं सर्वं राजा समाहृतं ॥ जगधं त्वया
खिलं ब्रह्मन् गम्यतां यत्र ते रुचिः ॥ ३८ ॥ धिज उवाच ॥ कीतिरस्य
श्रुता लोका नृदाता जनकात्परः ॥ तृप्तिकामः समायातो ह्य
तसो हं कथं व्रज ॥ ३९ ॥ तूष्णीं भूतेषु लोकेषु बभ्रमन् सददर्श
ह ॥ विरोचस्वीत्राह्मण्यो मे दिरं धिजयोर्वरं ॥ ४० ॥ तन्मध्यं प्रा
विशत्सो हंगृहस्वामिव सतया ॥ सर्वोपकाररहितं धातुपात्रविव

ग०
पु०
२३४

जितं॥४१॥इतिश्रीगणेश० उपासना० हर्षामहात्म्येअध्यायः
६६॥कौडिन्यउवाच॥धरामात्रासनोतोसन्नभः प्रावारसंयुतौ॥
दिगंबरोसर्वधातुसंस्पर्शवर्जिताउभौ॥४॥अपाचितभुजोनित्यं
बलेनैवाविलाःक्रिया॥दिरूपधरोपश्यत्कुर्वीणोसत्त्वश्रद्धये
२॥गृहंचमस्तिकायुंजैर्मशकैरभितोहृतं॥मूर्तीचगणानाश्रयश्च
जितापुष्पपद्मवे॥३॥अनन्यभक्तौताभ्यांचतत्पराभ्यांददर्शसः
तावूचेऽश्रयतांवाक्यंयन्मयाप्रोच्यतेनयौ॥४॥मिथिलाधिपतेः
कीर्तिश्रुत्वाहंचुधितोभृशं॥तृप्तिःकामःसमायांतोनसत्सुमि
ममाकरोत्॥५॥कर्मणदांभिकेनेवसत्त्वंचपरिरक्षते॥ममहसि२३४

करं किंचिद्देवेदास्मदीयता ॥ ६ ॥ दंपती उवाच ॥ चक्रवर्ती नृपो यो सो
तेन तस्मिन्नेकता ॥ आवाभ्यां तु दरिद्राभ्यां किं देयं तत्तिकारकं ॥ ७ ॥ न
दीनदजले र्योधि रसंख्ये नोभि पूर्यते ॥ विंडमात्रेण पयसा सकथं
पूर्यते वर ॥ ८ ॥ दिज उ ० ॥ भक्त्या दत्तं सत्यमपि बद्धं तत्तिकारकं ॥ अ
भक्तावाथ दंभेन बद्धं दत्तं तृथा भवेत् ॥ ९ ॥ ता ऊचतुः ॥ अत्र यो नृप
हे किंचिच्छपतस्ते दिजो तम ॥ दिज उवाच ॥ पूजायै गणनाय स्य प्रा
हर्षा कर्त्तुं भक्त्या तेन तत्प्रोभवद्विजः ॥ १० ॥ शाल्वं नृपायसा नृप ॥ रा
हता ॥ ११ ॥ पूजितो गणनायस्ते स्तत एको विशिष्यते ॥ भक्त्या दत्ताय
एकोऽपि तप्तये स्यात्प्रदीयतां ॥ १२ ॥ कोऽपि उवाच ॥ विरोचनाददौ त

ग०
पु०
२३५

स्मेश्रुत्वावाक्यंतदीरिति॥ एकं हर्वाकुरं भक्त्या ते न ततो भवद्विजः॥ १२
शाल्यन्नपायमानं च नानापक्वान्नमेव च॥ जंबवान्यपि सर्वाणि लेह्य
चोष्णान्यनेकधा॥ १३॥ भक्त्या विरोचना दत्ते जातं हर्वाकुरे विले। गृही
त्वा ब्राह्मणस्तं तु बभूव परया मुदा॥ १४॥ तस्मिन् हर्वाकुरे भक्त्या
दत्ते तेनाथ भक्षिते॥ प्रशशाम द्विजस्यास्य तत्सूणा ज्ज्वरानलः॥
१५॥ तस्मिंश्च परमा तेन प्राप्ता तत्क्षणमाव्रतः॥ ग्राह्यलिंगत्रिंशि
रसं ततो हर्षाद्विजस्तदा॥ १६॥ तत्पाजकुत्सितं रूपं प्रकटो भूज
जाननं॥ चतुर्भुजो रविंदाक्षः शुभादंडविराजितः॥ १७॥ कम
ले परशुमालो दंतं करं तत्सैर्दधत्॥ महार्हमुकटो राजत्करा

२३५

करं किंचिद्गृहे चेदास्नदीयता ॥ ६ ॥ दंपती उवाच ॥ चक्रवर्ती नृपो यो सो
तेन तस्मिन्नेकता ॥ आवाभ्यां तु दरिद्राभ्यां किं रेयं तत्तिकारकं ॥ ७ ॥ न
दीनदजले र्योधि रसंख्ये नोभिपूर्यते ॥ विंडमात्रेण पयसा सकथं
पूर्यते वद ॥ ८ ॥ दिज उ ० ॥ भक्त्या दत्तं स्वल्पमपि बहु तत्तिकारकं ॥ अ
भक्त्या वाथ दंभेन बहु दत्तं वृथा भवेत् ॥ ९ ॥ ता ऊचतुः ॥ अवयोनं य
हे किंचिच्छपतस्ते दिजो तुम ॥ दिज उवाच ॥ पूजायै गणनाय स्य प्रा
ह्वं कुरु भक्त्या तेन तस्यो भवद्विजः ॥ १० ॥ शास्त्रं न पश्यसा न च रा
हता ॥ ११ ॥ पूजितो गणनाय स्तेस्त एको विशिष्यते ॥ भक्त्या दत्ताय
एकोऽपि तस्ये स्यात्परीयतां ॥ १२ ॥ कौडिन्य उवाच ॥ विरोचना रदो त

ग०
पु०
२३५

स्मैश्रुत्वावाक्यंतदीरिति॥ एकं हर्वाकुरं भक्त्या तेन तत्सोभवद्विजः॥ १२
शाल्यन्नपायमानं च नानापक्वान्नमेव च॥ जंबवान्यपि सर्वाणि लेह्य
चोष्णान्यनेकधा॥ १३॥ भक्त्या विरोचना दत्ते जातं हर्वाकुरे विले। गृही
त्वा ब्राह्मणस्तंतु बभूव परया मुदा॥ १४॥ तस्मिन् हर्वाकुरे भक्त्या
दत्ते तेनाथ भक्षिते॥ प्रशशामद्विजस्यास्य तत्सुखा ज्ञातवानलः॥
१५॥ तस्मिंश्च परमातेन प्राप्ता तत्सुखा मात्रतः॥ ग्राह्यलिङ्गत्रिंशि
रसं तत्सो हर्षाद्विजस्तदा॥ १६॥ तत्प्राजकुत्सितं रूपं प्रकटो भूः
जाननः॥ चतुर्भुजो रविंदाक्षः सुजादंडविराजितः॥ १७॥ कम
ले परशुमालो दंतं करं तल्लैर्दधत्॥ महार्हमुकटो राजत्करा

२३५

मंडलमंडितः॥१८॥ दिव्यवस्त्रपरीधानो दिव्यगंधानुलेपनः॥
उवाच ते प्रसन्नात्मा देवतीसगजाननः॥१९॥ दृणीततं वरं शीघ्रं
मनसा यं यमिच्छथा॥२०॥ तौ ऊचतुः जन्मनीयत्र नौ म्पातां तत्र ते ह
त भक्ति तः॥ मुक्तिर्वादीयतां देव उस्तराद्रवसागरात्॥ नाव किंच न
पोरन्यमपेक्षितमिभाननः॥२१॥ कौडिभ्यः॥ इति तद्वाक्यमाकर्ण्य
तथेत्युक्त्वा गजाननः॥ पुनरातिंग्यपि दधे भक्तिं विशरसं मुदा
२२ एतस्मात्कारणात् हर्वाभारो मे दीयते मया प्रसंख्य भक्त
ण देव देव तस्मिं समाय यो २३॥ हर्वाकुरेण चे केन सह तस्मिं परमाय
यो॥ इति ते कथितः सम्यगाश्रये महिमा शुभः॥२४॥ उवाच स मर्षण

ग०

पु०

२३६

भवश्रवणात्सर्वकामदः॥२५॥ इतिहासमिमं भक्त्या श्रुणुते श्रावये
च्चयः॥२५॥ सपुत्रधनकामादयः परत्रेह च मोदते॥२६॥ गजानने
लभे प्रकिंतिः कामो मोक्षमाप्नुयात्॥ गणा ऊचुः॥ श्रुत्वा पीत्यमिति
हासमाश्रया संशयं पुनः॥२७॥ प्रपेदे हृदितं स्नात्वा कौडिन्यपुन
रब्रवीत्॥ प्राश्रये श्रुणु मे वाक्यं संशयस्यापनुत्तये॥२८॥ यद्वृ
मिह दिच्छस्य मया स्नातस्य ते नये॥ एकं दूतं कुरेण तु रंगह
गच्छ शुभं विजेत सः॥२९॥ वराशीर्वचनं पूर्वं पश्चाद्या च स्वका
चनं॥ दूतं कुरेण तुलितं गृहीत्वा तदिहानय॥३०॥ नन्यूनं नाधि
कं प्रास्यं तस्य भारात्पुमानने॥३१॥ इति श्री गणेश उपा० दूतमा २३६

हात्म्येऽध्यायः ॥ ६ ॥ गणउचुः ॥ आस्ताप्राप्तेन मुनिना स्वाभिप्रेता
र्थसिद्धये ॥ एकं हवींशं कुरंगस्य शक्रसंनिधिमांयये ॥ १ ॥ तमुवाच
च श्रिया शक्रे हि मेकांचनं शुभं ॥ याचितुं त्वां समायाता भर्तृवा
क्यात् सुरेश्वर ॥ २ ॥ इंद्र उवाच ॥ किमर्थं त्वमिहायाता यद्यास्ताप्रेषि
ता भवेत् ॥ मया संप्रेषितं स्यात्ते जातिरूपं स्वशक्तिः ॥ ३ ॥ आश्र
योवाच ॥ हवींशं कुरस्य तुलया यद्भवेत्कांचनं सुर ॥ तद्विविष्ये श
वी भर्तृर्न न्यूनं न च चाधिकं ॥ ४ ॥ शक्र उवाच ॥ हूतैर्नानयशी
घ्रंतं कुवेरं भवनं प्रति ॥ सदा सति सुवर्णं च हवींशं कुरमितं शु
भं ॥ ५ ॥ गणउचुः ॥ आस्ताप्राप्तेन मुनिना स्वाभिप्रेता

ग०
पु०
२३७

कुबेरभवनं शक्रस्य वचनात् तथा ॥ ६ ॥ अस्यां दूर्वां कुरमितं जातरू
पंप्रदीयतां ॥ इंद्रेण प्रेषिता सा धीमुनिपत्नी मया सह ॥ ७ ॥ प्रापि
ता भवनं ते च यामि देवनमोस्तुते ॥ कुबेर उवाच ॥ इत्था श्रयं म
हं मन्ये मुनिः शक्रस्तथा श्रया ॥ ८ ॥ मोहाविष्टान जानाति दूर्वां
कुरमिती कियत् ॥ कांचनं केन किंचास्या बद्धं किं न्याचितं
॥ ९ ॥ गणा ३० ॥ एवमेव ददौ तस्यै बद्धं कांचनं तु सः ॥ निजग्राह
भयाद्भुतं नृणां अधिकं शंकया ॥ १० ॥ स्वर्णं कारतुलायां तं दूर्वां
कुस्मधारयत् ॥ नाभवत् तुलया तस्य पर्याप्तं न तु हाटकं ॥ ११ ॥ वा
णी तुला समानीता तत्रापि नाभवत् समं ॥ तैलकारतुलायां च दूर्वां कु

२३७

रसमंनच॥१२॥घटोवदस्ततस्तत्रहाटकंदतमेकतः॥हूर्वाकुरोप
रत्रापियातियंत्रमथस्तदा॥१३॥प्रन्यदन्यददौतत्रकुवेरःकांच
नर्चि॥तच्चापिनाभवतेनसमंहूर्वाकुरेणतत्र॥१४॥पत्नीमाह
यतांप्राहकुवेरःकौतुकान्वितःकुरुमहाकृतःशुश्रुघटारोह
णमग्रतः॥१५॥नसमंचेत्समारोत्येनिजसत्वरिरक्षयापतित्र
तात्तयातस्यघटमारुरुहेतदा॥१६॥नसमासापितेनासीत्ततःस
र्वोपुरीददौ॥घटमध्येकुवेरोसौनचोर्ध्वंजायतेंकुरः॥१७॥श्रुत्वा
दूतमुखादिंदोगजारूढसमाययो॥स्वकीयप्रव्यसहितोघट
मारुरुहेस्वयं॥१८॥हूर्वाकुरोनचोर्ध्वंसतथापिसमजायत

अधोमुखो गतश्चिंतो किमेतदिति चिंतयत् ॥ २० ॥ विस्महरं च सस्मा
 रतत्रारोहणकाम्पया ॥ तत्रागतौ हरिहरो घटमारुहतं तदा ॥ २१ ॥ त
 थापिनोर्ध्वमयम तदा ह्रवीं कुरु स्फुटं ॥ ततस्ते तत उत्तेरुः शिखवि
 सुधनेश्वराः ॥ २२ ॥ वरुणेंद्राग्निमरुतः कौडिन्यमभितो ययुः देवा
 देवऋषयश्चैव सिद्धविद्याधरो रगाः ॥ २३ ॥ दिनां ते समनुप्राप्ते स्वनी
 डमिव पक्षिणः ॥ नमस्कृत्य मुनिं सर्वे प्रोचु रुद्विगचेतसः ॥ २४ ॥ वृ
 जिनं विलयं यांतं दर्शना न्नो मुने तव ॥ पूर्वपुण्यचयादग्रे कल्याणं
 वोभं विष्पति ॥ २५ ॥ तव पत्न्या हतं सत्त्वं सर्वेषां मद्यन स्फुटं ॥ महिमा
 नं न जानीमो ह्रवीं कुरु समुद्रवं ॥ २६ ॥ एकह्रवीं कुरु तुलां त्रैलोक्य

रसमंनच॥१२॥घटोवदस्ततस्तत्रहाटकंदतमेकतः॥हर्वाकुरोप
रत्रापियातियंत्रमथस्तदा॥१३॥प्रन्यदन्यददौतत्रकुवेरःकांच
नंचे॥तच्चापिनाभवत्तेनसमंहर्वाकुरेणतत्र॥१४॥पत्नीमाहू
यतांप्राहकुवेरःकौतुकान्वितःकुरुमहाकृतःशुश्रुघटारोह
णमग्रतः॥१५॥नसमंचेत्समारोत्येनिजसत्वरिरक्षयापतिव्र
ताज्ञयातस्यघटमारुरुहेतदा॥१६॥नसमासापितेनासीत्ततःस
र्वापुरीददौ॥घटमध्येकुवेरोसौनचोर्ध्वंजायतेकुरः॥१७॥श्रुत्वा
हूतमुखादिंदोगजारूढसमाययौ॥स्वकीयद्रव्यसहितोघट
मारुरुहेस्वयं॥१८॥हर्वाकुरोनचोर्ध्वंसतथापिसमजायत

मपिनाहमेत गजाननशिरस्तस्यत्वयाभक्त्यार्चितस्पच॥२७॥ जा
नीयान्महिमानेकःसम्पक्वद्वीकुरस्यह॥ गजाननैकभक्तस्य
जयंतस्तपतोनिश॥२८॥ तवापिमहिमानेकोजानीयात्सर्ववे
दिनः॥ एवमुक्तामुनिं सर्वपूर्वपूज्यगजाननं॥२९॥ सर्वसभार्यपु
पुत्रःतुष्टुवुर्ननतुर्जयः॥ नब्रह्मानह्रिःशिवेन्द्रमरुतोनाग्नि
र्विवस्वान्यमः॥ शेषोशेषकलानिधिश्चवरुणोनेचंद्रमाना
श्चिन्तो॥ नोवाचामधिपोनचैवगरुडो नोयक्षराणंगिरामाहा
त्पपरिवेददेवनिगमैरज्ञातरूपस्यते॥३१॥ एवं संतोष्य सर्वते
वदेवगजाननं॥ मुनयस्तमनुज्ञाप्यययुःस्वस्वनिकेतनं॥३२॥

श्रयापिततो ज्ञात्वा दूर्वा माहात्म्यमुत्तमं ॥ विश्वस्ता भर्तृवाक्येन दू-
 र्वाभिः पर्य पूजयत् ॥ ३३ ॥ विष्णेश्वरं सर्वदेवं सर्वैर्दूर्वाभिरर्चितं प्र-
 णमामि च कौण्डिण्यं भर्तारं सत्यवादिनं ॥ ३४ ॥ उवाच सुप्रसन्ना
 सा स्वात्मानं निन्दती भृशं ॥ मादृशी नैव दृष्टा स्ति या ते वाक्ये स सं-
 शया ॥ ३५ ॥ विशेष विडुषा स्वामिन् सर्वज्ञ विडुषा त्वया ॥ सम्यक्
 कृतं मम विभो सर्वभूत दयावता ॥ ३६ ॥ तत्तमस्वापराधं मे त्वामहं
 प्रारणं गता ॥ ततः प्रातः समुत्थाय दूर्वां प्रादाय सत्वरौ ॥ ३७ ॥ स्ना-
 त्वा देवं समभ्यर्च्य दूर्वां परा मकुर्वतां ॥ अनन्य भक्त्या श्रुत्वा तौ दू-
 र्वा माहात्म्यमुत्तमं ॥ ३८ ॥ सायं प्रातर्देवदेवं पूजयंतौ निरंतरं ॥

त्यक्त्वा यज्ञं प्रतंदानं ज्ञात्वा देवो गजाननः ॥ ३९ ॥ कृपया परया वि
ष्टः स्वधाम प्रतिपादयत् ॥ गणा ऊचुः ॥ अगाधं वर्णितं ह्रुवा माहा
त्म्यमिदमुत्तमं ॥ ४० ॥ ह्रुवेति स्मरणात्पापं त्रिविधं विलयं ब्रजेत्
तत्स्मृतौ स्मर्यते देवो यतः सोऽपि गजाननः ॥ ४१ ॥ इति चिंतामणि
क्षेत्रे महिमा वर्णितस्फुटः ॥ श्रवणात्कीर्तनाध्यानाद्भुक्तिमुक्ति
फलप्रदः ॥ ४२ ॥ एतस्मात्कारणार्थं न त्रयाणां प्रेषितं शुभं रासभ
स्य मुखाद्द्वर्वा गता देवे वृषस्य च ॥ ४३ ॥ चांडाल्यासीतनाशाय नानी
ता स्त्रेण भारतः ॥ वायुना प्रलयेनापि गता ह्रुवा गजानने ॥ ४४ ॥ य
तस्य प्रियया ह्रुवा संतुष्टो सौ चिनायकः ॥ निःपापत्वं त्रयाणां संसा

घाट

निध्मंदत्तवान्निजं॥४५॥गंधमात्रेण द्वर्वायाः संतुष्टोसौ विनायकः
 प्रसंगेण तु भक्त्या किं किं पुनर्मस्तकार्पणात्॥४६॥ ब्राह्मण उवा
 च॥ इति ह तमुखाद्राजनसंश्रुतो महिमा तदा॥ द्वर्वायामुनिभिः
 सर्वैः न दृष्टो न च संश्रुतः॥४७॥ स्नात्वा द्वर्वा कुरागृह्य पुष्टं जुस्ते वि
 नायकं॥ सेवकाश्चापि द्वर्वाभिरानर्चुः श्रीगजाननं॥४८॥ ग्रास
 न् सर्वे दिव्यदेहस्ते जसा सूर्यवर्चसः॥ शृण्वतो देववाद्यानां ना
 नारावान् समंततः॥४९॥ विमानवरमारूढा दिव्यवस्त्रानुलेपनाः
 याता वै नायकं धाम केचिद्रूपधारिणः॥५०॥ नरानागरिकाः के
 चिदागतास्ते महोत्सवं॥ स्त्रष्टुं द्वर्वाभिरानर्चु रेकविंशतिभिः

सुप्रियेषु त्रे निवेदयेत् ॥ इन्द्र उवाच ॥ इति ब्रह्मसुखाश्रुत्वा परमाख्या
 नमुत्तमं ॥ ५ ॥ न नन्द परमप्रीतो न नामकमलासनं ॥ तदा शया
 ययौ स्थानं स्वकीयं विस्मयान्वितः ॥ ५ ॥ इति श्रीगणेश ० ३ ०
 दूर्वा माहात्म्ये प्रथमः ॥ ६ ॥ शूरसेनो वाच अन्यां कथय श
 क्रत्वे गणनाथ कथां पुनः ॥ कृतवीर्यस्त्वसौ गराजा किंच चारततः
 परं ॥ १ ॥ इन्द्र उवाच ॥ श्रुत्वा ख्यानं तु संकष्टं चतुष्टयी राजसत्तम ॥ इ
 वा ख्यानं च संश्रुत्वा चिन्ता विष्टो नृपो भवत् ॥ २ ॥ अपुत्रस्य गतिर्ना
 स्ति पुत्रो मे भविता कथं ॥ स्वप्ने ददर्श पितरं कार्तवीर्यस्य थावि
 धः ॥ ३ ॥ स गच्छदाभ्यां कंठगभ्यां नो चतुस्तोप रस्परं ॥ ग्रालिलिङ्ग तु

रन्त्यो न्यं प्रेम विद्वलचेतसा ॥ ४ ॥ ततः पुत्रं करे धृत्वा पर्येवंस्थापय
त्पिता ॥ उवाच च तया पुत्रपुत्रार्थं ब्रूयात्प्रमः ॥ ५ ॥ क्रियते चाहमप्ये
कमुपायं वच्मि ते नद्य ॥ मृत्युलोका रागतेन कथितं नारदेन मे ॥ इ
तदेवाह गतः पुत्रतं ब्रह्मसनं प्रति ॥ पप्रच्छाहं नमस्कृत्य ब्रह्मानं स
र्ववेदिनं ॥ ७ ॥ कथं मे भविता पुत्रसंततिः कमलासनः ॥ कथितं ते न
संकष्टचतुर्थी व्रतमुत्तमं ॥ ८ ॥ क ३ ॥ ॥ अस्मिन् व्रते कृते पापक्षये
जाते नृपोत्तम ॥ संततिस्तव पुत्रस्य भविष्यति न संशयः ॥ ९ ॥ पितो
तथा तथैव लिखितं ब्रह्मणा कथितं यथा ॥ गृहाण पुस्तकं चैतत्
यथावत्कुरु च व्रतं ॥ १० ॥ यावदृष्टं समाप्येत भविसिद्धिविनायकः

११॥ तस्मिन्प्रसन्ने पुत्रस्ते भवितानात्र संशयः॥ इत्युक्त्वा तर्हितस्तस्य पु
 त्रस्य जनको नृप॥ १२॥ जजागार ततो राजा कृतवीर्यमुतो बली॥ दद
 र्शं पुस्तकं हस्ते स्वप्रार्थोपरि सस्मरे॥ १३॥ मुमोचा श्रूणि नेत्राभ्यां
 शोकानंदपरिप्लुतः॥ पितुर्वियोगाच्छोकार्तं पुस्तकात्प्रेष्य हर्षितः
 १४॥ तावत्स्योगमा मात्या परिचार्या ब्रुवन् नृपं॥ अमात्या उ०॥ जहि
 प्रमादं राजस्त्वं सावधानमना भव॥ १५॥ त्वज्जशोकं वदास्माकं का
 रणं शोककारकं॥ अस्मानपि समाविष्टत्वाच्छोकोक्तकटः॥
 १६॥ इन्द्र उवाच॥ मया स्वप्ने पिता दृष्टस्तेनने श्रुत्वा वाक्यममा
 त्यानां कार्तवीर्यो जगाद तान्॥ नृप उ०॥ मया स्वप्ने पिता दृष्टस्तेन

मेविह्लं मनः॥१७॥ पुस्तकं चैव संकष्टचतुर्थीव्रतसाधकं॥ दत्तं मम क
रेतेन पिदधे तत्कृणाच्च सः॥१८॥ तद्वियोगेन शोचामि गतार्थो निर्धनो
यथा॥ ते ऊचुः॥ यः पिता सर्वलोकानां मनुष्यो रगरक्षसो॥१९॥ स एव
पितृरूपेण परितुष्टो गजाननेः॥ उपायमवदत्ते स संतत्यै राजसत्तम
२०॥ अन्यच्च पुस्तकं कृतं स्वप्रार्थः कृपया भवेत्॥ विना प्रसादं स्वप्नो
पि विपर्यय उदाहृतः॥२१॥ इन्द्र उवाच॥ इत्यमात्यवचः श्रुत्वा सावधा
न मनानृत्य॥ आह्वयपरिपत्रपंडितान् सुहृदोऽपि च॥२२॥ वदंतु
पुस्तकस्यास्य स्वप्ने प्राप्तस्य भो द्विजाः॥ ते ऊचुः॥ पुस्तकं दृष्ट्वा तस्यार्थं
सर्वसंसदिजज्ञाणः॥२३॥ कृतवीर्यस्य संवादोऽत्र महान् नृप निरूपितः॥

चतुर्थीसर्वसंवादोत्रमहान्नृपनिरूपिकश्च नाशिन्यत्रनिरूपिता
 २४॥ चंद्रोदयेगणेशस्य पूजाप्रोक्तासविस्तरा॥ ग्रंगारकचतुर्थीस्तु
 महिमावद्गुणोपि च॥ २५॥ तिथिवेदविधीनां च ग्रन्थदानं समंत्रकं॥
 एकविंशतिविप्राणां भोजनं चैव पूजनं॥ २६॥ नानादानेन तेभ्यश्च
 देयानीति निरूपणं॥ हवीं समर्पणफलं श्वेतहवीं फलं दृष्टकं॥ २७॥
 एतद्भूतं महाभागभाग्यात्प्राप्तं त्वयानघ॥ न दृष्टं न श्रुतं लोके भवि
 स्यत्युपकारकं॥ २८॥ श्रवणात्स्मरणाच्चापि संकष्टहरणं नृणां श्रु
 त्वार्थं पंडितमुखाद्राजा सर्वजनस्य च॥ २९॥ प्राश्नयार्थं द्वयं संयुक्तं
 पुजे सद्धिजोतमं॥ चस्त्रालंकाररत्नानि धनं धान्यं ददौ बद्धं॥ ३०॥ अत्रि

माह्वयराजापिगुरुं निजकुलस्य च ॥ सुमुहूर्ते ततो गृहं हात्परि पूज्य
यथाविधि ॥ ३१ ॥ देवं विनायकं तं च विद्या मेकाक्षरां शुभं ॥ जजापमंत्रं त
मनन्यभक्त्या ध्यायन् गणेशं च जितेन्द्रियं सः ॥ ब्रतं च चक्रे गणनाथ
तुष्टये सुतासये संकटनाशनं तत् ॥ ३२ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपा
सनाखंडे संकष्टनिरूपणं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ श्रीरसेन उवाच ॥ ब्रह्मणा
कथमादिष्टं कृतवीर्याय सिद्धिदं ॥ तन्ममाचक्षुः संकष्टचतुर्थीव्रतमु
त्तमं ॥ इदं उवाच ॥ सत्यलोके सुखासीनं सर्वज्ञं चतुराननं ॥ कृतवीर्यं
महाभाग पप्रच्छ प्रणतो नृपः ॥ ३॥ कृतवीर्य उवाच ॥ देवदेव जगद्धा
तः प्रणतार्तिविनाशनं वर्तते हृदये यन्मेष्टं चामित्वां वदस्व तत् ॥ ३॥ आ

पत्तुवर्तमानानां नरणं व्याकुलचेतसां ॥ चिंतयायस्तमनसां वियोगेषु
 हृदां तथा ॥ ४ ॥ इत्थं न प्राप्तमेतन्नरणं कार्यं सिद्धिः कथं भवेत् ॥ अर्थसिद्धिः
 कथं नित्यं पुत्रसौभाग्यसंपदः ॥ ५ ॥ सर्वसंकटनाशार्थं कार्यं किं मानवैः
 प्रभो ॥ कउवाच ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिप्रदं व्रतं ॥ ६ ॥ तस्यानु
 स्मरणमात्रेण चिंतितं प्राप्नुयान्नरः ॥ औषधीभिः शुक्लतिलैर्दिवा स्नाया
 प्रसन्नधीः ॥ ७ ॥ संकल्पं कारयेत्सम्पक्वधा त्वा देवं गजाननं ॥ गणेशं
 पूजयेद्भक्त्या मंत्रैरागमसंभवैः ॥ ८ ॥ कृष्णपरे चतुर्थ्या च निशिवंदो
 दये नृप ॥ नृपउवाच ॥ कथं संपूजयेद्ब्रह्मदेवं गजाननं ॥ ९ ॥ विस्त
 रं याममब्रूहि प्रणयात्परिदृष्टतः ॥ कउवाच ॥ नित्यं कर्म समाप्याय

निशयासुदयेविधोः॥१०॥शुचौदेशोगोमयेनलिसेमंडपिकान्विते
तत्रपीठंगणेशस्यपुजयन्कुसुमान्वितैः॥११॥सुखापयेत्कलशंतत्र
पंचरत्नसमन्वितं॥तस्योपरिन्यसेत्पात्रं सौवर्णकलशान्वितं॥१२॥
तदभावेतुर्येष्वंवाताम्रंवेणुमेवच॥तस्योपरिन्यसेद्वस्त्रं हौमंवाश
क्तिसंयुतः॥१३॥तस्योपरिन्यसेद्यत्रागमोक्तंविधानतः॥तत्रमूर्तिं
गणेशस्यसौवर्णलक्षणान्वितां॥१४॥एकदंतंमहाकायंसप्तकांच
नसन्निभं॥लेवोदरंविशालाक्षंज्वलत्पावकलोचनं॥१५॥ग्राह्युष्ट
ष्टंसमारूढंचामरैर्विर्जितंगणैः॥शेषपक्षोपवीतिंचर्चितयेतग
जाननं॥१६॥प्रागच्छविघ्नराजेंद्रसंकशान्मानिचारय॥यावद्भूतसमां

प्येततावत्वंसन्निधौभव ॥१७॥ सहस्रशीर्षेत्पाचाहने गणाधीश नमः
 स्तेस्तु सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ आसनं गृह्यतां देव संकटा न्मानि वारय ॥
 पुरुष एवेदमासने ॥ उमापुत्र नमस्तेस्तु नमस्ते मोदकप्रिय पाद्यं ग्रहा
 णा देवेश संकटात् ॥१८॥ एतावानस्येति पाद्यं ॥ लंबोदर नमस्तेस्तु र
 क्तपुष्पफलान्वितं ॥ अर्घ्यं गृहाणा देवेश संक ॥२०॥ त्रिपाहर्ध्वमर्घ्यं ॥
 पयोदधिघृतं चैव शकरामधुसंयुतं ॥ पंचामृतं गृहाणेदं स ॥२१॥ न
 र्मदा चंद्रभागा च गंगा संगमजैर्जलैः ॥ स्नापितो सिमया भक्त्या स ॥२२॥
 पुरुष सूक्तेन स्नानं ॥ ३ भवक्र नमस्तुभ्यं गृहाणा परमेश्वर ॥ वस्त्रयु
 ग्मं गणाधपक्ष सं ॥२३॥ तं यत्तमिति वस्त्रं ॥ विनायक नमस्तुभ्यं नमः पर ॥२४५

शुधारिणो॥ उपवीतं गृहाणोदं सं० २४॥ तस्माद्यज्ञाद्यज्ञोपवीतम्
ईशपुत्रनमस्तेस्तु नमो मूषकवाहन॥ चंदनगृह्यतांदेवसं० २५॥ त
स्माद्यज्ञात्सर्वहतरुचमिति गंध घृतकुंकुमसंयुक्ताः॥ तंडलाः सुम
नोहरा॥ अक्षितास्ते सयादक्षाः सं० २६॥ तस्मादश्वेति अक्षतापुष्प
॥ चंपकं मस्त्रिकाहर्वापुष्पं जातीरनेकशः॥ गृहाण त्वंगणाध्वस्त
सं० २७॥ मत्सुरुषेति पुष्पाणि॥ लंबोदरमहाकायधूमकेतो सुवा
सितं॥ धूपं ग्रहाणा देवेश सं० २८॥ ब्राह्मणो स्पेति धूपं॥ विघ्नांधकार
संहारकारकत्रिदशाधिप॥ दिवं गृहाण देवेश सं० २९॥ चंद्रमामन
साति दीपं॥ मोदकाक्षपलङ्कपायसं शर्करान्वितं॥ पक्वान्नं सद्य

देवनेवेद्यं प्रतिगृह्यतां॥३०॥ नाभ्याऽप्रसीदिति फलं॥ नारिकेलफलं द्रा-
 ह्मणसालं दाडिमं शुभं॥ फलं गृहाण देवेश सं० ३१॥ समस्या संनितितां
 बूले॥ क्रतु कैलाख वंगदिनागवह्नीदलानिव॥ तांबूलं गृह्यतां देव
 सं० ३२॥ सर्वप्रीतिकरं देवहिरण्यं सर्वसिद्धिदं॥ दक्षिणार्धं गृहाणेदं सं०
 ३३॥ ततोऽर्वाकुरा नृगृह्य विंशत्येकं च भक्तितः॥ एभिर्नादय देवम
 च्छयेत्सु समाहितः॥ ३४॥ गणायिष्य०॥ उमा पुत्राय॥ अघनाशाय
 एकदंताय॥ इभवक्राय॥ मूषकवाहनाय॥ विनायकाय॥ ईश पुत्राय॥
 सर्वासिद्धिप्रदाय॥ काया लंबोदराय॥ वक्रतुंडाय॥ मेढकप्रयाय॥ वि-
 ष्वविधं सकर्त्रे॥ विश्ववंशाय॥ अमरेशाय॥ गजकर्णाय॥ नागयज्ञोपवी

तिने। भालचंद्राय॥ परशुधारिणे विद्याधिपाय॥ विद्याप्रदाय नमः॥ २॥ कर्ष
रोनलसंयुक्तो शेषाद्यो घविनाशनः॥ नीराजनं गृहाणो शंसं॥ ३५॥ चंपका
शोकबकुला पारिजातास्तथैव च॥ पुष्पांजलिं गृहाणो मांसं॥ ३६॥ त्वमे
व विश्वं सृजसी भवः कृत्वमेव विश्वं परिपासि देव॥ त्वमेव विश्वं हरसे त्वि
लेश त्वमेव विश्वात्मकः प्राविभासि॥ ३७॥ नमामि देवं गणनाद्यमीशं
विघ्नेश्वरं विघ्नविनाशदत्तं॥ भक्तातिहं भक्तविमोक्षदत्तं विद्याप्रदं वेद
निधामीशं॥ ३८॥ नमस्कारः॥ एवं स्तुवीत विधिवत्प्राणमेत पुनः पुनः
प्ररक्षिणो प्रकुर्वीत यथाशक्त्येकविंशतिः॥ ३९॥ ये त्वामसंपूज्य गणे
शनूनं वां ह्यन्विमूढा विहितार्थसिद्धिं॥ त एव नष्टानि यतं हि लोके साते

मया ते सकल प्रभावः ॥ ४० ॥ प्रार्थना ॥ प्राचार्य त्वं द्विजाध्यक्ष सर्व
 सिद्धिप्रदायक ॥ वायनं गृह्यतां ब्रह्मन् संकटं मे निवारय ॥ ४१ ॥ फ
 लपुष्पाक्षतैर्युक्तं जलं ते दक्षिणां न्वितं ॥ विशेषार्घ्यं मया दत्तं सं ॥ ४२ ॥
 इति षोडशोपचारः ॥ मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ ओं नमो हे शंखदेव मंदमो
 दममसंकष्ट निवारय स्वाहा ॥ इंद्रादि लोकपालांश्च समंतात् पूजये
 त्सुधीः ॥ पक्कमुहूर्तिलैर्युक्तान्मोदकान् घृतपाचितान् ॥ ४३ ॥ भक्षा
 न्यन्यानि तांबूलं यथाशक्ति प्रकल्पयेत् ॥ ततो ह्रस्वां कुरान् गृह्य
 विंशत्येकं च भक्तितः ॥ ४४ ॥ एभिर्नामपदैर्देवमर्चयेत्सुसमाहितः ॥
 गणाधिप नमस्तुभ्यं उमापुत्राघनाशन ॥ ४५ ॥ एकदंते भवक्रेतित

धामूषकवाहन॥ विनायकेशपुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक॥ ४६॥ लंबोदरन
मस्तुभ्यं वक्रतुंडाघनाशन॥ विघ्नविध्वंसकर्त्रेति विश्ववंद्यामरेश्वर॥ ४७॥
गजवक्रनमस्तुभ्यं नागयज्ञोपवीतिने॥ भालचंदनमस्तुभ्यं नागयज्ञो
पवीतिने॥ भालचंदनमस्तुभ्यं नमः परशुधारिणे॥ ४८॥ विघ्नाधिपनमस्तु
भ्यं सर्वविद्याप्रदायक॥ एवं संपूजयेद्देवं हर्षाभिश्च यथक् दयक् ४९॥
यइदिपुत्रं तं सम्पद्यथाशक्तिं प्रपूजने॥ तेन तुष्टो भवाशुत्वं हत्स्यान
कामान् रददश्वमे॥ ५०॥ विघ्नान्नाशय मे सर्वान् हृष्टा स्तिरत्वमुपस्थि
तान्॥ तत्प्रसादेन सर्वाणि कार्याणि हकरोम्यहं॥ ५१॥ शात्रूणां बुद्धिना
शं च मित्राणां सुदयं कुरु॥ इति विज्ञाप्य देवेशं प्रणिपत्य पुनः पुनः

५२॥ ततो होमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं नृप ॥ मोदकैर्नृणां कैः चैव व्रतसंहर-
 णं हेतवे ॥ ५३॥ रक्तवस्त्रेण संस्थाप्य स्वाचार्याय निवेदयेत् ॥ गणाधिपतं
 मस्तुभ्यं सर्वसंकल्पसिद्धिदः ॥ ५४॥ वायुनस्पृश्यानेन संकटात्मा नि-
 वारय ॥ कथां श्रुत्वा ततः पुण्यं दद्यादर्घ्यं समाहितः ॥ ५५॥ चंद्राय सप्तवा-
 रं तु मंत्रेणानेन पार्थिव ॥ क्षीरोदारं वसंभूतं त्रिगोत्रं तु मुद्गव ॥ गृहा-
 णर्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितः शशिन ॥ क्षमापयेद्देवं ततो प्रांश्च भो-
 जयेत् ॥ ५६॥ स्वयं भुंजीत तच्छेषं ब्राह्मणेभ्यो यदर्पितं ॥ सप्तग्रामान्मो-
 नयुक्तौ यथाशक्त्या यथासुखं ॥ ५७॥ इत्थं कुर्यात्तु मासेषु चतुर्ष्वपि वि-
 धानतः ॥ इति श्री गणेश उपासना चतुर्थी व्रत वर्णनं नाम अष्टमोऽध्यायः

यः ७०॥ राजोवाच ब्रतं पुरा कृतं केन भुवि केन प्रकाशिवं किंपुण्यं
किं फलं चास्य करुणा दद मे प्रभो ब्रह्मोवाच पुरा स्कंदे गते चैव पा
र्वत्यै व कृतं ब्रतं ॥ चतुर्थं पिच मासेषु शिववाक्येन पार्थिव २ पंचमेमा
सिद्धिस्तु कार्तिकेयो ह्यपार्णया ॥ अगस्त्येन कृतं पूर्वसमुद्रं यातुमि
च्छता ३ त्रिषु मासेषु विघ्नेश प्रसादादाप्तवान् पुरा ॥ षण्मासावधिरा
जं दद मयं त्याग्य पुरा कृतं ४ ॥ नलमन्वेषयं त्यातुं दृष्टेन लस्तथा प्रयु
म्नेन सुतं राजन् चित्रलेखानयत् पुरा ५ ॥ कर्गतः केन नीतो वारति
शोचत्वमाकुलं ॥ प्रयुम्नं पुत्रशोकात् रुक्मिणी प्रत्यभाषतः ६ ॥ श्र
एष पुत्रप्रवक्ष्यामि यद्ब्रतं स्वस्य मंदिरे ॥ प्रथमे मासि कर्तव्यं पंचमे

ततो

सप्तमे तथा ॥ ७ ॥ उद्यापनं मनुष्ये प्रव्रत संपूर्ण हेतवे । पूर्वोक्तेन विधाने
 न पूजयेद्भक्तिमान्नरः ॥ ८ ॥ पुष्पमंडपिकां कृत्वा नानावस्त्रां विचित्रि
 तां ॥ कृत्वा तु सर्वतो भद्रं नानारंगविचित्रितं ॥ ९ ॥ पूजयेत्तत्र देवेशं क
 लशोपैरि पूर्ववत् ॥ चंदनेन सुगंधेन पुष्पेर्नानाविधैरपि ॥ १० ॥ नारि
 केलफलेनैव दद्याद्दधं समाहितः ॥ तिथिना मुत्तमे देवि गणेश प्रिय
 वह्न मे ॥ ११ ॥ संकष्टं हर मे देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ लबोदरं नम
 स्तुभ्यं सततं मोदकप्रिय ॥ १२ ॥ संकष्टं हर मे देव गृहाणार्घ्यं ० क्षीरोदा
 णं वसंभूतं अत्रिनेत्रं समुद्रं ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहि
 तः शशीना ॥ १३ ॥ भद्रं भोज्यं च लेह्यं च पेयं चोष्णं निवेदयेत् ॥ फले रत्ने

श्रवकृमिस्तोषयेद्गणनायकं॥१४॥ आचार्यवरमेतत्र कृत्विजश्चै
कविंशति॥ गणानां त्वेति मंत्रेण प्रयुतं होममाचरेत्॥१५॥ अथवा
मूलमंत्रेण सहस्रवातद्वद्वकं॥ अष्टोत्तरंशतं चापि वलिदानं ततश्च
रेत्॥१६॥ पूर्णकृतिं कृते तपश्चाद्वसोर्द्वारां च पातयेत्॥ होमशेषं समा
प्येव ब्राह्मणाभोजयेत्ततः॥१७॥ वस्त्रयुग्मं च कलशादक्षिणासन
संयुतान्॥ तेभ्यो दद्याद्यथाशक्तिवित्तशब्दानकारयेत्॥१८॥ आचा
र्यं पूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकाराणादिभिः॥ तस्मै भुक्तवते दद्याद्वापनं फ
लसंयुतं॥१९॥ सोवर्णं तं गणाधीशं तस्मै दद्यात्सदक्षिणं॥ ततो गां क
पिलां दद्यात्सवत्सां सविभूषणं॥२०॥ ततः क्षमापयेद्विप्रान्विघ्नेशः॥ वि

यतामिति। व्रतस्योद्यापनं कृत्वा हयमेधफलं लभेत्॥ २१॥ पितोवाच॥
 एवं मे ब्रह्मणा दिष्टं व्रतं लोकोपकारके॥ २२॥ तदेतत्कथितं तेद्य कुरुषु
 त्रार्थमादरात्॥ इन्द्र उवाच यथा यथा समादिष्टं पित्रा तेन महाव्रतं॥ २३॥
 तथा तथा कृतं तेन कार्त्तवीर्येण धीमता॥ व्याख्याय कथितं सम्यक् कं डि
 ते ब्रतं मुत्तमं॥ २४॥ सिद्धिबुद्धियुतां मुर्तिस्थाप्यां कांचननिर्मितां॥ महा
 मंडपिकामध्ये ब्राह्मणेः पद्मते क्वचित्॥ २५॥ क्वचित्पुराणपांडित्यं क्व
 चिद्भयननर्तने॥ नानाविधानां ध्वेनयो निर्गता विदिवंदिवं॥ २६॥ वि
 विदं तेजनाक्कापि मध्यस्थे केचन भवन्॥ स तुराजामहाधीमान् रज
 जापपरमं मनु॥ २७॥ जप्त्वा कृत्वा पूज्यत्वा भोज्यत्वा दिजान्वहन्॥ गाः

ददावयुतेतेभ्योलंकृताभ्योलंकृताः॥२४॥ दीनांधकृपणोभ्योन्नंद
दोदानान्यनेकशः॥ संतुष्टानांससर्वेषांपूजाशीर्जगृहेनृपः॥२५॥ ते
षां द्विजानांतपसांसर्वदासत्यवादिनां॥ प्राशीभिः स्वस्तिकालेन
सुसुप्ताभून्नृपंगना॥३०॥ सुषुवेषु भवेलायां पुत्रं लक्ष्मणं यु
दा॥ ददौ नान्येनेकानि पुत्रजन्मप्रहर्षितः॥३१॥ व्रतबंधं विवाहं व
काले तस्याकरो नृपः॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नं पुत्रं राज्ञेभिषिच्य च॥
३२॥ सुपुत्रो भोगसंपन्नो राज्ञं चक्रे तदा विभो॥ कृत्विग्भिः पंडितैः
साहसं प्रेक्षकैः सकलैरपि॥३३॥ तस्य युगे न ते सर्वे गणेशं धाम चा
गमन्॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपास० चतुर्थी व्रतोपाख्यानेऽध्या

यः॥७॥ व्रते कृते कथं मभूत्तयोः पुत्रः शतक्रतो॥ तत्सर्वमेव दविभो
 रिस्तरात्परिदृष्टतः॥१॥ इन्द्र उवाच॥ किं किं न जायते राजन् परिदृष्टे ग
 जानने॥ प्रसादात्तस्य सा सारा जी गर्भं दधे ततस्पतु॥२॥ प्रसूतानवमे
 मासी मंगले पुत्रमेतत्॥ द्विस्केदं चारु चरनं बाहुहस्तविवर्जितं॥
 ३॥ सुनासं पद्मनयनं उरुजानुविवर्जितं॥ जंघापादविहीनं तु दृष्ट्वा मा
 तारुरोदह॥४॥ सोऽवाच॥ गर्भगायाः कथं मभूद्दीदृशो बालको मम
 करपादविहीनो यं कथं दत्तो गजानन॥५॥ आसं शुभाहं मध्ये हं कि
 मीदं कृत्वा पुत्रवत्पहं॥ कथं न जातो नाशो मे पूर्वजन्म कृतै न सः॥६॥ कथं
 प्रसादः फलितस्तवापि द्विरदानन॥ कथं ब्राह्मणवाचपानि फलिता

नीहशानिमे ७॥ पाणिभ्यानिघ्नतीवस्तोललाटं च पुनः पुनः तस्यां
रुदंत्पांसर्वास्तारुरुडस्तत्रयास्थिताः ८॥ तासां कोलाहलं श्रुत्वा
नृपोऽपि तत्र चागमन् ॥ तस्यापि रुदितं श्रुत्वा प्रधाना अपि चागमन् ॥ ९॥
तेषां रुदितमाकर्ण्य नागरारुरुडस्तदा राजो वाच कथं दीनानु कं
पित्वं तव देव गजानन ॥ १०॥ कथं दया कृतं ते घमस्त्वमेकं प्रदर्शिता क
थं स्मरणमात्रेण पापानि हरसे न घ ॥ ११॥ जपस्तपः स्मृतिर्दानं पू
जनं द्विजतर्पणं ॥ अनुष्ठानं तथा होमसर्वं च्यर्थं गतं मम ॥ १२॥ त
स्माद्देवं हि वलवत्प्रयत्नस्तु निरर्थकः ॥ न ज्ञायते कर्म गतिः कदा
किंच भविष्यति ॥ १३॥ मुषकः प्राप्य यद्वत्तत्सर्वं तस्य विदारणात्

तथा मे जनिपुत्रोयं आ जन्म कृतयत्नतः ॥ १४ ॥ तत ऊचुः प्रकृत
 यो नृपं शोकाकुलं तदा ॥ प्रधाना ऊचुः ॥ अलेशो केन भूपा लतत्क
 थं स्या सथा भवेत् ॥ १५ ॥ रामः किं न मृगं चेदतत्सृष्टं गत एव सः ॥ ध
 मे राजो न किं वेद निषिद्धं द्यूत कर्म तत् ॥ १६ ॥ तथा पिसंग तोरं तु
 सर्वं हित्वा वनं गत ॥ चारुतान भवेदस्य भृशमाक्रंदिते सति ॥
 १७ ॥ अदृष्टं चेन्न वेत्सम्यगग्रे चारुरयं भवेत् ॥ पुष्पं फलं वा काले
 न भवितौ यथा याति महीरुहां ॥ १८ ॥ तथा कालेन भविता सम्य
 क एषी वीपतिः ॥ इन्द्र उवाच ॥ इत्थं यात्यवचः श्रुत्वा सावधानो भ
 वन्नृपः ॥ १९ ॥ उवाच निजपत्नीता मुनिश्चातिष्ठमाशुचः ॥ स्वयं च

सुमनाराजासमाह्वयद्विजर्षमान्॥२०॥ गणेशपूजनंचकेसवस्ति
वाचनमेवच॥ कृत्वाभ्युदयिकंप्राद्वंददौदानान्यनेकशः॥२१॥ च
स्त्रालंकारवासंसिगावारत्नान्यनेकशः॥ मुरुत्संबंधिभृत्येभ्योव
स्त्राणिविविधानिसः॥२२॥ नानावादित्रनीविभ्योददौराजायथार्हत
बंदिवारादिदीनांधकपणोभ्यश्चसर्वशः॥२३॥ गृहेगृहेचतांबूलं
शर्करांदापयच्चसः॥ कार्तवीर्येतिनामास्यचकारैकादशोहनि॥२४॥
भोजयामासनगरंमहोत्साहपुरःसरं॥ ततोद्वादशवर्षाणिवर्ती
तानिसुतसह॥२५॥ प्राययौस्वेच्छयातस्यदत्तात्रेयाययोगृहे॥ पाद
योःस्वशिरःस्त्राप्यकृतवीयेणनामतं॥२६॥ प्रालिलिंगमुनिश्चा

पिउत्थाय मुनि सतमं ॥ उपवेश्या सने रम्ये पूजयामास सादरं ॥ २७ ॥ वि
 हरं पाद्यमर्घ्यं च गां च वस्त्रोपवीतकं ॥ जन्मजन्मांतरीयं मे पुण्यं फ
 लितमद्य वै ॥ २८ ॥ यच्चर्मचक्षुषां जातं साक्षात्ते दर्शनं मुने ॥ अग्रे शु
 भतरं भावि प्रासादात्तव सुव्रत ॥ २९ ॥ यतो भवादृशां नैव दर्शनं पापक
 र्मणाम् ॥ कृतवीर्यवचः श्रुत्वा रता त्रेयस्तमव्रवीत् ॥ ३० ॥ अर्श्वतनयं ते
 यद्रष्टुकामो ह मागतः ॥ नृप उवाच ॥ अनुष्ठानं तपो दानं व्रथाममव्र
 तं गतं ॥ ३१ ॥ जगदीशेन दत्तोयं पुत्रो ह्येव सः ॥ अनेनादर्शनीये
 न गतश्चादर्शनीयतां ॥ ३२ ॥ इन्द्र उवाच ॥ आनीय वालकं तस्मै मुने ये द
 र्शयन्त्यपः ॥ आह्लादयन्नेत्रकजेतत्सुतं वीक्ष्य स मुनिः ॥ ३३ ॥ ज्ञात्वा

ध्यानेन वा कर्म मुनिस्तं पुनरब्रवीत् ॥ अयमेव सुतो राजन् कर्ता सर्वा
न्विजित्पह ॥ ३४ ॥ न चांत्योसि विजंभ्यस्त्वं संकष्टी व्रतजागरे ॥ अंगही
नः सुतो जात उपासात्सांगतामियात् ॥ ३५ ॥ कृतमुक्तं त्वया स्वामी
नृकृपां कृत्वा वदस्व मे ॥ येनोयायेन संगो मे त्वत्प्रसादात् सुतो भवे
त् ॥ ३६ ॥ **५५ उवाच ॥** मुनिः सकृपया विष्टः तत्सुताय तदा ब्रवीत्
मंत्रमेकाक्षरं सांगंतत उचे पुनश्च तं ॥ ३७ ॥ आराधने गणेशस्य मं
त्रेणानेन भक्तितः ॥ उपवासे कर्मभक्तानां नियमान् कुरु सुव्रत ॥ ३८ ॥
द्वादशाष्टेतत्सुभ्यं दर्शनं संप्रदास्यति ॥ तदृष्टिपातमात्रेण दिव्यदे
हो भविष्यसि ॥ ३९ ॥ इत्युत्त्यान्यपामां अपि दधे मुनिपुंगवः ॥ गते सु

नौततः पुत्रोपादहीनो महामनाः ॥४०॥ जगाद कृतवीर्यं स गहनं प्रा
 पयस्व मां ॥ गजानन प्रसादार्थं मृष्टानं करोम्यहं ॥४१॥ रुदित्वा पितरौ
 तस्य श्रुत्वा वाणीं तदेरितां ॥ अश्रेष्य दहनं चारु नरयानेन तं पिता ॥४२॥
 भर्त्याः पणकुटीमध्ये संस्थाप्य नगरं ययुः ॥ तस्त्रोतत्र स्वयं सम्य
 कृतपसे कृतनिश्चयः ॥४३॥ इति श्रीगणेशपुराण उपासक चतुर्थी मा
 हात्म्य अध्यायः ॥ ७२ ॥ इन्द्र उवाच ॥ गुरूपदिष्टं तं मंत्रं जजाप नि
 यमेन सः ॥ ध्यायन् गजाननं देवं निष्णामास्थाय नैष्टिकीं वायुभ
 क्षो निराहारो लोष्टपाषाणसंनिभः ॥ एवं द्वादशवर्षाणि व्यतीता
 नितपस्य सः ॥ २ ॥ हस्तपादविहीनस्य बालकस्य महात्मनः निर्वा

गांतस्यतत्तद्दृष्ट्वा दशान्वंगजाननः॥३॥ तदा मध्यकृतस्यास्य प्रवालम
यमूर्तिमान्॥ उवाच संमुखो भूत्वा निष्ठाभक्तिमुतोषतः॥४॥ गणो
प्राउवाच॥ निर्जनेस्मिन्वने यस्मात्सिंहव्याघ्रनिषेविते॥ निकुंजेव
रुलेतिष्ठ यतो द्वादशवर्षकं॥५॥ श्रुत्वा वाणी तडदिता मास्थितो दे
हभावना॥ कृतवीर्यमुतो भूत्वा प्रोवाच दिग्दशनने॥६॥ शृण्वत्सुदे
वमुनिषु विमानस्थेषु भूरिशः॥७॥ त्वत्पादयुगले देवभक्ति
रव्यभिचारिणी॥८॥ प्रस्तुमे सततं नान्यत्साहो मे प्रयाचितः तथा
पियाचे देवेश पित्रो संतोषहेतवे॥९॥ शरीरे चारुतां देहि सर्वसं
तोषकारिणी॥१०॥ उवाच॥ श्रुत्वा वाक्यं तर्हीयंतमब्रवीत्सगजा

ननः॥८॥अणिमानं समास्थाय विवेशोदरमादिशत॥तस्मिन्प्रवि
 शेपुत्रोसौ दिव्यदेहो भवन्तप॥१०॥सहस्रभुजवानपातः कृतवीर्यो
 त्मजस्तदा॥रुजुपादद्वयः युतः स्थितः पर्वतसन्निभः॥११॥चक्षुः
 ष्षवर्षाणि देवा देवर्षयोऽपि च॥तुष्टुचुस्तं च देवं च दिव्यवादित्रनि
 स्वनैः॥१२॥जगज्जकार्त्तवीर्योसौ सहस्रभुजमंडितः॥तस्य शङ्खसमा
 कर्णधनगर्जनसन्निभं॥१३॥समवती भृशं तु सोऽपरेषां गणना कु
 तः॥दृष्टिं चां सर्वराजानः समकंपत तद्रयात्॥१४॥यथा पंचशतं वा
 णा संग्रामे मोचयेदिति॥ब्रह्मादयस्ततो याना इतीयांश्च तमब्रुव
 न्॥१५॥स्मरणं तव देवानां प्राप्तिः स्याद्दुतवस्तुतः॥हृदि स्थं सर्वदे

वानां माभयं त्वं विनेष्यसि ॥ १६ ॥ यतः साक्षादिह्यु रूपः सहस्रार्जुन
संज्ञया ॥ त्रिषु लोकेषु विख्यातो यावत्कल्पं भविष्यसि ॥ १७ ॥ साधुत्राणे
च निरतः शरणागत बालकः ॥ विनीता सर्वशत्रूणां पृथिवीमंडला
धिपः ॥ १८ ॥ इति नानावरान् दत्वापि दधुर्दिति नंदनाः ॥ हस्त्यश्च नर
यानानि ह्यत्र चामरदीपिका ॥ १९ ॥ रथान् वपायिनोऽप्येत्ये प्राञ्जगु र
खिलान्नपा ॥ सततं स्त्रापयामास महाप्रासादमध्यगां ॥ २० ॥ प्रवा
लगणनाथस्य मूर्तिं दिजपुरःसरः ॥ प्रवालगणपश्चेति तस्य ना
नामा दधुर्दिजा ॥ २१ ॥ ददौ यामानत्रह्मणोभ्यः पूजायै स्यापिता
श्च ये प्रवालक्षेत्रमित्येतत्प्रपद्ये भुविसिद्धिदं ॥ २२ ॥ तत्र शेषो धरा

२५६

धत्ते मनुष्या न परो भवत् ॥ प्रायस्तस्माद्गणेशा तु वरान्वकृतानपि
२३ ॥ धरा धरणा सामर्थ्यं सर्वज्ञत्वं तथैव च ॥ मूर्ध्नि सहस्रं श्रेष्ठं च न
वना गकुलेष्वपि २४ ॥ प्रति संतुष्ट मनसा तेनायं म्स्यापि तेषु न
धरणी धर इत्येव द्वितीयं नाम पप्रथे ॥ २५ ॥ स्मरतां श्रएव तां चापि
सर्वकामप्रदं शुभं ॥ संपूज्य सर्वां न्दि जपुंगवां स्ता राज्ञांश्च सर्वान्
नुष्टु च वैतान् ॥ २६ ॥ सहस्रवाक्कनै गरं स्वकीयं दृष्टुं स्वशेषोऽपि न रावधा
गात् ॥ जहर्षतु संहृष्टवान् गरं वतथा विधं ॥ ददतुर्दिजमुखेभ्यो नाना
दानानि हर्षितः ॥ २६ ॥ इन्द्र उवाच ॥ अभ्यधा इत संकष्ट चतुर्थी महिमा
भुतं ॥ कृतवीर्यस्तुताश्चायं मर्त्यलोके गतः शुभः ॥ २७ ॥ अनुभूतः सुरग

२५६
१५

लोचंद्रसेनादिभिर्नयैः॥ प्रतिपुण्यतमश्चायं स्मरणादपि सिद्धिदः॥
२६ एतत्प्रसादात्संप्राप्ता रावणेनाविलादुता॥ एतत्प्रसादात्संप्राप्तं
युनाराज्यं च पांडवेः॥ ३०॥ एतद्धृतस्य यत्पुण्यं हस्ते मे यदि संपतेत्॥ तदैव
तदिमानं तु प्रचलेदमरावती॥ ३१॥ कउवाच॥ इति शक्रमुवाच तेन व्रत
स्य महिमा श्रुतः॥ शूरसेनेन भूपेन स्वानंदाद्रे निमज्जता॥ ३२॥ वंदिते पा
दकमलेशकस्य प्रतिगर्जतः॥ तमुवाच ततः प्रीतः शूरसेनो नृपोत्तमः॥
३३॥ श्रुत्वा कथां दिव्यरूपां चतुर्थी व्रतसंश्रयं॥ सउवाच॥ फलितं तं श्वप
ण्यं मे येनाश्रावीदृशं व्रतं॥ ३४॥ न ह्येतस्मात्पुण्यतरं त्रिषु लोकेषु किं
चन॥ इत्युक्त्वा शक्रमारेभे व्रतं कर्तुं स्वयं वसः॥ ३५॥ इति श्रीगणेश०

उपासनाखंडे चतुर्थी महात्म्येऽध्यायः ॥ ७३ ॥ व्यास उवाच ॥ ब्रह्मन्
 कथं कृतं तेन कृतवीर्येण भूभुजा ॥ सेति हा संशक्रमुवाच त्वासा दं
 रमुत्तमं ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः सह तान् प्राहेदं गच्छेत्तु नगरं प्रति स आ
 नेयस्तु संकष्टं चतुर्थी व्रतकारकः ॥ २ ॥ ते हृतास्त्वरितायाताः पप्रच्छ
 तु गृहे गृहे ॥ ददृशुर्भ्रूममाणां सेविमानं परमं शुभं ॥ ३ ॥ या भवत उह
 चां डाली गलत्कुष्टाश्रवन्मुखा ॥ मृक्षिका कृमिभारेण डग्गंधां पिसमा
 हृता ॥ ४ ॥ शुष्कोदरी दीर्घकेशा सुहृद् हेतना सिका ॥ अत्यंत मलिना
 दीर्घश्रोण रंध्राद्यनस्रना ॥ ५ ॥ नेतुं तामीदृशीं दूतेऽप्रा नितं गणपस्य
 ह ॥ अत्याश्रये मिदमिति राजहृता प्रणम्य तान् ॥ ६ ॥ ऊचुस्ते देवदूतां

स्तान् गणनाथस्य किं करान् प्रत्यंतं कुत्सिता जाता हीनेयं स्वर्गगा
कथं ७ केयमासीत्पुण्ड्रताः कथमीदृग्बभूव च ॥ केन पुण्येन युष्माभिः
स्वर्गं तु नायते कथं ८ एतद्वदंतु सर्वे नो यदि वक्तुं क्षमं भवेत् देवदूता
ऊचुः आसीद्वंगालविषये सारंगधरनामतः ९ क्षत्रियस्तस्य कन्ये
यं सुंदरानामसुंदरी पिककंठशशिमुखी रतिलावण्यजित्वरा १०
यश्च स्य करणेनार्हीः प्रसिद्धाग्रननायका योगिनामपियाचेतः
कटाक्षेण विमोहयत् ११ युवानो मुमुचुः श्रुत्वा केचिद्युपवीक्ष्य
एतत् ॥ जारमार्गेषु निरता सा भवद्विष्वमोहिनी १२ महार्हवस्त्रा
लेकारानां विषयभोगिनी बंगालनगरे ख्याता चैशैवासीत् ॥

त्रपा ॥ १३ ॥ भर्तारं चित्रनामानं वंचयत्येवं सर्वदा ॥ व्ययादसंख्यद्रव्यस्य
 पित्रा संपादितं पुरा ॥ १४ ॥ कदाचित्स्यापनेतं साकृत्वा सुंदरवेषभूतं ॥
 निशीथे चलिता तेन हस्ते धारिरुषावशात् ॥ १५ ॥ उवाच भर्तृसंयंस्तोतु
 चित्रनामापतिस्तदा ॥ दिग्वां पापसमाचारे भिचारे निरतानि शं ॥
 १६ ॥ तदा क्वमित्यमाकर्ण्य सांतः कोपाभवत्तदा ॥ अभवद्भ्रष्टणे नाम
 चिंता बलवती भृशं ॥ १७ ॥ ग्रंथे तमसि संगच्छ शस्त्रिकां रक्ष हस्ततः
 तथा तडदरं भित्वा प्रसयाति संभूतले ॥ १८ ॥ गता तं पुरुषं हत्वा योजा
 रो मनसस्थितः ॥ यावत्सारमते तत्र तावत्पर्यंतं वासिना ॥ १९ ॥ जाग्रतां
 तद्रितं तस्याज्ञात्वा राक्षे निवेदितं ॥ ते ह्युतास्तमसि स्थित्वा तावत्सार

हमागता ॥ २० ॥ दधुस्ता राजदूतास्ते निन्युराजसमीपतः ॥ निजघ्नु
स्तां वहिनीत्वा ऊताराजात्तया तदा ॥ २१ ॥ सानीतानरके घोरे यमदू
तैस्तदा ज्ञया अधोमुखी स्थिता तत्र संदृष्टा कृमिभिर्भृशं ॥ २२ ॥ अत्यंतं
बुभुजेऽस्त्रं स्मरंति पूर्वचेष्टितं ॥ कल्पाते मृत्युलोके भस्त्रां डाली उभ
गाभृशं ॥ २३ ॥ एकदा मदिरां पीत्वा मत्ता सुप्ता दिवैव सा ॥ निशायाः
प्रथमे यामे प्रभुधाक्षुधिताभृशं ॥ २४ ॥ तदैव भक्षितुं याता गृहं सा व्र
तकारिणः ॥ तेनात्र मस्पेदतं यत्तया भुक्तं विधुदये ॥ २५ ॥ गणेशेति
च जल्पन्त्या स्वेच्छया दैवयोगतः ॥ तदैव गणनाथेन विमानं प्रेषितं शु
भं ॥ २६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदूतवचः श्रुत्वा पुनरुचुर्न पस्पते ॥ राजदू

ता ऊचुः॥ इदमप्यद्भुतं दृश्यस्माभिः कार्यकारिभिः॥ २७॥ राज्ञाय
 उपदिष्टं नो वाक्यं ते तन्निबोध मे॥ शक्रो मत्समदं धिष्णु विमानवर
 मास्थितः॥ २८॥ स शुभ्र इमा ययौ देवैर्दृष्ट्वा नत्वा प्रशज्यतं॥ तदनु
 ज्ञां च पूजां च गृहीत्वा स्वां पुरीं ययौ॥ २९॥ गच्छतस्तस्य यानं तत्पृ
 रसेन पुरे पतत्॥ कुष्टिनो वै शपुत्रस्य दृष्टिपातेन तत्क्षणतः॥ ३०॥
 श्वरसेनो गतस्तत्र नमस्कृत्य प्रपूज्यतं॥ विमानपतने दृच्छुः क
 यं गमने पितृ॥ ३१॥ इंद्रेणोक्तं तु संकष्टचतुर्थी व्रतसंभवात्॥ पुण्या
 त्प्रस्थास्यते यानं तदर्थं यत्नमाचर॥ ३२॥ वयं तदाज्ञया हृता स्तंगवे
 धितुमागताः॥ अनया चेद्भुतमिदं देवहृताः कृतं यदि॥ ३३॥ तर्हि

चेयं ह्यितीतां च मूरसेनं भूमिपतिं ॥ श्रेयोदास्यति चांगली संकष्टी
व्रतसंभव ॥ ३४ ॥ पुनर्दिग्गणपुण्येयं विमानं प्रतिपास्यति ॥ विमानम
पिचचक्रस्य स्वपुरीमधिगच्छति ॥ ३५ ॥ युष्माकमस्याग्रस्माकं का
र्यं शतः शचीपतेः ॥ एवं कृते तु भविता क्रियतां यदि रोचते ॥ ३६ ॥ इ
तितद्वचनं श्रुत्वा भिदधुर्देवसेवकाः ॥ प्राज्ञातो नोगणेशस्यास्ती
मां दातुं परस्परि ॥ ३७ ॥ इत्यक्तातां समुच्छाय विमाने निदधुस्वरां
तदेव सा दिव्यकांतिरिव्यवस्त्रांगभूषणा ॥ ३८ ॥ देवदूतैस्तु सा ती
ता दिव्यवादित्रनिःस्वनेः ॥ गजाननसमीपे साराजहृता यथागताः
॥ ३९ ॥ ययुस्ते मूरसेनं तं दृष्ट्वा तं सर्वमब्रुवन् ॥ ब्रुवन्तु ते पुतद्वा मचां

२६०

शाल्यासहसं व्रजेत् ॥ ४० ॥ दृष्टुं स्तेदीप्यमानं भासयत्यादिशो दिशः ॥ तस्या
दृष्टिर्निपतिता तस्मिन्याने शचीपतेः ॥ ४१ ॥ विमानवायुसंस्पर्शो दिमानुर्ध्व
माययौ ॥ पश्यत्सु सर्वलोकेषु विस्मितेषु सुरर्षिषु ॥ ४२ ॥ स्वसंस्त्रानं ययुः स
र्वशक्नेयाते मरावती ॥ सापि वै नायकं धाम संप्राप्य दिव्यदेहभाक् ॥ ४३ ॥
पापं हित्वा तु संकष्टचतुर्थी व्रतपुण्यतः ॥ इदं यः शृणुयात्स मयि कृश्रावये
दा गयतिः शुचिः ॥ ४४ ॥ प्राश्रुयात्स कलान्कामान् संकष्टनाशनं नरः ॥ ४५ ॥
इति श्रीगणेशपुराणे उपसर्गनाम्ने चतुर्थी महात्म्ये अध्यायः ॥ १४ ॥
श्रुत्वा दृष्ट्वा शूरसेनो महिमानं व्रतोद्भवं ॥ स्वयं कर्तुं मनाः प्राह वसिष्ठं
मुनिपुंगवं ॥ १ ॥ राजोवाच ॥ मुहूर्तं वरसंकष्टचतुर्थी व्रते हेतवे ॥ व्रतं कर्तुं

२६०

मिहिच्छामिसद्यः प्रत्ययकारकं ॥ २ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ माघे कृत्स्ने भौमवारे कु
रुष्वव्रतमुत्तमं ॥ सर्वसिद्धिकरं सर्वकामदं सर्वराजसत्तमं ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
राजा संभृतसंभारः सपत्नीकोतिमक्तिमान् ॥ अचिरेणैव संप्राप्तेव शिष्टो
क्तनिने शुभे ॥ ४ ॥ प्रारिष्यमानः संकष्टवतुर्थी व्रतमुत्तमं ॥ प्रातः स्नानं वि
धायाथ नित्यकर्म समाप्प च ॥ ५ ॥ गणेशं पूजयित्वेव स्वस्तिवाचं द्विज
र्षमान् ॥ पूजयित्वा वशिष्ठं च ततो नुज्ञां समाप्प च ॥ ६ ॥ गणेशे मनत्रा
सायतन्नाम जपतत्परः ॥ एकांगुष्ठस्थितस्तावद्यावदस्तम्रियाद्रविः
॥ ७ ॥ पुनः स्नानं च काराशु सायं संध्यामुपास्प च ॥ प्रारभ्य पूजनं सम्य
ग्वसिष्ठेन समन्वितः ॥ ८ ॥ महामंडपिकां कृत्वा कदलीस्तंभमंडितं

नानालंकारवस्त्राद्व्याघ्रत्रचामरशोभितां॥१०॥ आदर्शपंक्तिरुचि
 रं पुष्पमालाविभूषितां॥ पठत्सुद्धिजमुल्लेखुगायत्सुगायकेषु च
 १०॥ नानामणिप्रभायुक्तांदीपमालाविराजितां॥ तन्मध्ये स्वर्ण
 कलशं स्थापयित्वा गजाननी॥११॥ सौवर्णे प्रतिमां चारुं सर्वावय
 - सुंदरां॥ नानालंकाररुचिरां नानारत्नविभूषितां॥१२॥ उपचारै
 षोडशभिः पंचामृतपुरःसरं॥ नैवेद्यं पुनरास्त्राय्य जलं चारुमु
 गंधयुक्॥१३॥ समर्पयामास भक्त्या गजाननसुतुष्टये॥ फलानि
 पूगतां बूलं दक्षिणं रत्नकांचनी॥१४॥ ह्रस्वां नीराजनं मंत्रं पुष्पां जलि
 मनेकधा॥ तिथये गणनायाय चंद्राया घ्नं ददावथ॥१५॥ ब्राह्मणान्

जयामाससादरंचाप्यभुजत। प्रायुतंगददौ तेभ्यो वस्त्रालंकारं द
क्षिणं ॥ १८ ॥ ततः सुहृद्बन्धुयुतः स्वयंचबुभुजे नृपः ॥ रात्रौ जागरणं वके
गीतवाधकथादिभिः ॥ १९ ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा पुनः संपूज्य पूर्ववत्
मूर्तिं तां गणनाथस्य वसिष्ठाय सरक्षिणं ॥ २० ॥ सोऽपस्करां ददौ राजा त
तस्तुष्टौ गजाननः ॥ विमानं प्रेषयामास सर्वसंपदिराजितं ॥ २१ ॥ तं
तं दूतैः स्थापितं तत्र गजाननस्य रूपवान् ॥ पश्यंतां सर्वलोकानां मन
सानंदयन्मुहुः ॥ २२ ॥ चलितो देवलोकाय राजा युष्मत्प्रभावतः तम्
चुर्देवदूतास्ते गजाननस्वरूपिणः ॥ २३ ॥ विनायकेन तुष्टेन विमानं प्र
षितं तव ॥ त्वदर्शनेऽत्सुक्यवता ततो वयमुपागताः ॥ २४ ॥ इति तद्वचनं श्रु

त्वामुमोचाश्रुणिभूमिपः॥ जगादगद्गदंगिरारोमांचोचितविग्रहः
 २३॥ तानुवाचततो राजाश्वरसेनः स्मयन्निव॥ अत्यक्तस्याप्रमेय
 स्यनित्यस्यजगदीशतुः॥ २४॥ वाङ्मनोगोचरस्यापिनहेतुर्मम
 दर्शने॥ नसमर्थाश्रयंवेदाशास्त्राणिचनिरूपितं॥ २५॥ यंचस्मरं
 तिसततंकेशाद्यादेवतागणाः॥ तेनाहंचेत्स्मृतोद्भूतातर्हिभाग्येभ
 हन्मम॥ २६॥ इत्याकर्ण्यतुतद्वाक्यं हता ऊचुः पुनर्नयं॥ नजानीमो
 वयंराजन्भक्तानामहिमाकथं॥ २७॥ निर्गणंयन्निराकारंयेन
 साकारतामियात्॥ राजोवाच एकामेमहतीवांछा तुष्टेदेवेभ
 वत्सुच॥ २८॥ तुष्टेषुनमरीहीत्वाकथंयायागजाननं॥ नभक्ति

तं विनाप्येतेर्मयाहालाहलं कवित् ॥ २५ ॥ सकथं परमानंदं भो ह्य एते
विनानयाः ॥ पुनरुचुस्ते ईच्छोपैश्च तं हृतास्त ईच्छापरिपूर्यतां ॥ ३० ॥ नो
चेद्भुजाननः क्रोधात्ताडयिष्यति नो विलान् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः सर्वज
नं ते तु विमाने निरुधुरुणात् ॥ ३२ ॥ हीनजातः यसर्वेपि निक्षिप्ताः सर्व
जंतवः ॥ सर्वे दिव्यवरा दिव्यवस्त्रा लंकारशोभि नः ॥ ३३ ॥ ऊचुः परस्परं स
र्वे किमेतदुतं महत् ॥ प्रस्माभिर्न कृतं पुण्यं विमानं कथमीदृशं ॥ ३४ ॥
अपरे चाब्रुवंस्तत्राजपुण्यबलादिदं ॥ यथानिधिर्वलाद्वा तु मात्र
स्य हारकं भवेत् ॥ ३५ ॥ अतिपापो यथा साधुवचसा सिद्धिमाप्नुयात्
तथैव राजपुण्येन वयं सर्वे समुद्धृताः ॥ ३६ ॥ ततो वै नायका ह्युता गति

मूर्ध्नामकल्पयन्॥ जडीभूतं विमानं तन्नोदतिष्ठन्महीतलात्॥ ३७॥ ततः
 संशयतं सर्वं कथमेतद्विज्ञेयं॥ ऊचे परस्परं लोको निर्देवस्य नेधिः
 कुतः॥ ३८॥ आरुरुक्षो कथं भिरापात्रं शिख्यं महतरं॥ दृष्टुः सर्वतः के
 चित्कुष्टिदृष्टि कथं गतः॥ ३९॥ उवाच कश्चिद्वा जानं कुष्टिनं त्वमिमं तप
 ज॥ अस्मिन्नयोगतेयानमूर्ध्वमेतद्रुमिष्यति॥ ४०॥ शूरसेन उवाचै
 ह तांस्तत्पकुमिच्छतः॥ ग्रहं पापसमाचारस्याज्यानेयाश्माखिला॥
 ४१॥ कथं वा कथ्यतामस्य पूर्वपापं च जन्म च॥ मत्सेहान्सर्ववेत्तत्वा
 उपायं ह्यपयापिव॥ ४२॥ हता ऊचुः॥ न कार्या नृपचिन्ता ते वारिष्या
 मेव यंतव॥ जन्मपापउपायं च कुष्टिनोऽष्टकर्म च॥ ४३॥ इति श्रीगणो

शुश्रूषाणोऽपासनाखंडेऽध्यायः ७५ हताऊचुः गौडे तु नग
रे गौडे नगरे भूत्पुत्रादिजः ॥ तस्य पुत्रो यमजनि न ननी चास्य शाकि
नी ॥ १ ॥ एतस्य पत्नी सावित्री सावित्री वपति व्रता ॥ एक पुत्र स्नेहवशा
दलंकारै रलंकृताः ॥ २ ॥ अत्यंतं सुंदरतरा रति भर्ते वशो भते तन्मा
ता पितरौ तस्य वियोगं नेच्छतः क्षणं ॥ ३ ॥ स तु यौवनमापन्नो निज
भावं विहाय तां परदार रतो नित्यं परनिंदा परायणः ॥ ४ ॥ अभव
त्पापनिष्ठश्च पितृवाक्यावमर्दनः ॥ एकदा नगरे तस्मिन् वेश्पान
रविमोहिनी ॥ ५ ॥ आगता तदुत मना यच्चक्रे सौ शृणुष्व तत् स्वा
लंकारान्येष्टकायानिः काश्यास्थापय चलात् ॥ ६ ॥ मातापित्रोः सम

क्षंसपश्चाच्चौर्यपुनश्चतान् वेश्यायैप्रतिपाद्येतांचिक्रीडमुभयं
 तथा ७ ॥ हित्वेन्द्रियार्थान्सकलान्सुगंधद्रव्यसंयुतः ॥ तदेकनि
 ष्टः संजातोयोगीब्रह्मपरोयथा ८ ॥ कामाग्निविह्वलश्चासीन्दी
 वोमद्यबलाद्यथा ॥ पितातुवेदसंपन्नः शुतृभ्यांपरिवर्जितः
 ९ ॥ विलोकयामास सुतं नगरेऽतिमंदिरं ॥ अलब्धदर्शनस्त
 सश्चासौश्वासपरायणः १० ॥ निशिथेस्वप्रियां प्राकुबुधः पुत्रो ग
 तः क्व न ॥ विना तेन दृष्ट्यागेहं विना दीपं यथा निशी ११ ॥ विना जले
 दृष्ट्या वापि विना पत्न्यं यथा पिता ॥ कदा नु दर्शनं तस्य भविता प्रा
 णरक्षकः १२ ॥ शकिन्नुवाच ॥ शुधातृषापरिश्रान्ता चिंता शो

कसमन्विता तिष्ठामिनाथनजानेकगतः प्रियबालकः ॥ १३ ॥ यदि
मेदर्शनं तस्य स्याज्जीवामिचनान्यथा ॥ १४ ॥ यं यं पश्यति मार्गं स्मृतं तं प्रच्छसिचात्मजं
यः श्रुतः कथाक्रांतः तदा भीतश्च सो भवतः ॥ १५ ॥ अतिरुद्धो म
हाभीमो नाम्नाभीमोत्पवर्णजः ॥ स तेन दृष्टत नयं तेनाप्युक्ते
परस्फुटं ॥ १६ ॥ भीम उवाच ॥ वेश्पाग्रहेते तनयो बुधो सौ बुधः सुखं की
रतिकामसक्तः ॥ कस्यात्मजो वा जननी पिता वा ह्येव वेदं कुरुष्वेदि
जेद ॥ १७ ॥ हर्ष उवाच ॥ कथं मम सुतो जातो वेश्पायां निरतो बुधः ॥
उन्मत्तं मदिरारक्तनयनं मदविह्वलं ॥ १८ ॥ तस्माग्रहं जगामाश्रुदृ

शृवांस्तत्रतं सुतं ॥ कथं मम कुले जातो विधावं को यथा धमः ॥ १९ ॥ त्व
 तः कंठं कुरु को यं पाषाणो वामतो धिकः ॥ कथं न त्वज्जपसे प्राणा
 न्किं स्याते जीवितः खलः ॥ २० ॥ **कउवाच** ॥ पितृवाक्यं समा क
 र्ण्य रोषा विष्टो बुधः सुतः ॥ तल प्रहारं तुं देस्य दत्तवान् पितुरेव सः
 २१ ॥ उक्तवान् कृमिकीटादिसाधारण सुखे कथं ॥ पुनर्लता प्रह
 रेण प्राणोस्तस्य गृहीतवान् ॥ २२ ॥ पित्रा प्राणेषु त्वक्तेषु हरेति
 सो वददाभव ॥ न नन्दस सुतः पादे बध्वा तं दूरतो क्षिपत् ॥ २३ ॥ मधु
 पीत्वा पुनारे मेवेश्पया स यथेच्छकं प्रातर्जगाम स्वगृहं दर्श
 जननी च तं ॥ २४ ॥ आलिलिङ्गं सुतं हर्षा स्नेहं कृतपयोधरा ब

भाषेकगतश्चासीत्कस्थितः किं कृतं तया ॥ २५ ॥ वद मे विस्तरादत्सपि
तातेडः खितो भृशं ॥ अहं चापि निराहारानिर्जलानि शिजायती ॥ २६ ॥
प्रतिश्रमाणा वत्सत्वां पितान्वेष्टुं गतश्चिरात् ॥ गच्छत्वं पितरं द्रष्टुं
मित्युवाच पुनः पुनः ॥ २७ ॥ तया ह्यसमिति क्रोधा ह्युष्ककाष्टेन तं सु
तः ॥ ताडयामास शिरसि पतिता सा धरा तले ॥ २८ ॥ निश्चेतनो परिजा
यवध्वापादेक्षि पद्महिः स्वयं वेश्पाग्रहं गत्वा चिक्रीड भृशहर्षितः
॥ २९ ॥ ददृक्षुस्तौ जनाः संतो रंपती स्वस्वकाष्टतः ॥ नाशास्ति राजदंड्यो
सौ ब्राह्मणत्वादि जाधमं ॥ ३० ॥ पुनर्गृहागतं तं तु पत्निवाक्यं जनैर्ज
गौ ॥ सा विबुधा च प्राणनाथवदाम्येकं तच्छृणुष्व महामते ॥ ३१ ॥ प्रति

त्वातेति विमले वर्णे जन्म भवा दृशो ॥ आचार्यस्यान्यथा इष्टस्य
 व्ययस्य विवेकतः ॥ ३२ ॥ यह लोके तु तत्कार्ये येन सौख्ये परे भवे
 त् ॥ पूर्ववयसितत्कार्ये येन रात्रौ सुखं भवेत् ॥ ३४ ॥ पितुः प्रिय
 त्वादा जापि ब्राह्मणत्वा न्दमत्यसौ ॥ सर्वा वयवसंशृणु सुदरा
 मनुसारिणी ॥ ३५ ॥ तत्क्यामां धर्मपत्नी त्वं वेश्याया निरतः कथं
 लोकानिन्दन्ति सर्वत्र भयात् त्वानवदत्यसौ ॥ ३६ ॥ मां प्रति जनो ब्रू
 ते पतिस्ते कीदृशः शुभे ॥ लज्जया धोमुखी प्राणांस्त्यक्तुं मीहेत
 रेव च ॥ ३७ ॥ यथेष्टं चेन्मया साद्वैरमसेह निर्दिशं पते ॥ न कोपि किं
 चित् ब्रूयात्तां रोषो वा न भवेन्महान् ॥ ३८ ॥ हितं वै कुरु मदाक्यं त

क्त्यावेश्यां विवेकतः॥ प्रज्ञानादाप्रमादादाकृतं कर्म त्यजेद्बुधः॥ ३९
इदं कृतं ममेव तस्यादिष्टं चैव कृतं यदि॥ अनिष्टं सर्वं धामे स्यान्त
त्कार्यमिति निश्चयात्॥ ४०॥ अन्यथा कुर्वतः पुंसोऽहलोको न
चापरः॥ इति स्त्रीबाणवाक्यैः स बुधो हि मर्मसु॥ ४१॥ सोषा विष्टो
महाक्रूरो जगद्प्रज्वलन्निवे॥ बुध उवाच॥ निर्लज्जे निष्ठुर प्रोटे
उष्टे रुष्टे मयि स्फुटं॥ ४२॥ गमिष्यसि गतिं तां त्वं यया तौ पितसौ ग
तौ सा विमुवाच॥ येन पित्रोर्न मर्यादा शिष्टोऽश्वस्वतंत्रयोः
४३॥ क्षितां वद्विपरितां समात्राता च कथं भवेत्॥ भर्तृहस्तान्
मृतं श्रेयः परत्रेह च सस्त्रियः॥ ४४॥ क उवाच॥ एवं ब्रुवंत्याः प

त्याः सधाम्भिलं सहसा यहीतु वाष्टैर्लोहैश्च मिश्रपाषा
 णोस्ताम तडयत् ॥ ४५ ॥ सारां मंभर्ते रूपेण सस्मार पूर्वपुण्यतः
 प्राणांस्तत्याज सहसा भिन्ना मर्मसु ते न हि ॥ ४६ ॥ स्वर्गगता दि
 व्यदेहा बुभुजे परमं सुखं ॥ आकृष्य चरणे तां सच्चित्तोपदूरतो
 निशि ॥ ४७ ॥ निरंकुशो हर्षयुतो रे मे वेषपा समन्वितः ॥ चिद
 र्थनाशिताः सर्वे बुधस्त्वामिति सो ब्रवीत् ॥ ४८ ॥ ततो वङ्गगते
 काले बुधो गात्कालमेगृहं ॥ तस्मिन् स्नातुंगते दृष्टो भायीत
 स्पा गृहीतकचे ॥ ४९ ॥ अत्यंतं सुंदरतरामालि लिङ्गचुचुबच
 निःशंकं शयने नीत्वा मम र्दकुचमंडलं ॥ ५० ॥ रे मे तया यथे

ष्टंसततः सातंशशापह॥ सुलभोवाच कथं नाम कृतं इष्टपितृभ्यो
सुलभेति मे॥ ५१॥ ग्रहंते सुलभा जाता इष्टबुधेन राधम स्नातुंग
ते भर्तेश्चिमे कालभौमुनिपुंगवे॥ ५२॥ वलात्कारो मयि कृतो इष्टकु
ष्टी भविष्यति॥ जन्मांतरे ते नामापि न गृहीयाज्जनः क्वचित्॥
५३॥ तता भीतो ययौ वेषपाग्रहमेव बुधः पुनः॥ रेमेतया सुरो
पीत्वान किंचिदपि चिंतयन्॥ ५४॥ कउवाच एवं इष्टानि कर्मा
णि वक्तव्यानि कथं मया पुण्यक्षयो भवेत्तस्य परदोषं यद्दृश्ये
त्॥ ५५॥ सकालनिधनं प्राप्तो हूतैर्ग्रीतो यमालयं॥ यमवाक्यं स
माकर्ण्य हूतानि न्युस्तदैवतं॥ ५६॥ चिक्षे पुनर्रकेता वद्यावदा

भूतसंज्ञवं॥ भुक्तभोगः सवैश्वस्यगृहे जन्मसमाप्तवान्॥ ५७॥ ऋषि
 पत्न्यासशापेन कुक्षीजातो भृशो तदा॥ पितरहामातृहस्त्रीहामय
 पीगुरुतल्पगः॥ ५८॥ तस्य संस्पर्शनादेव सचैलं स्नानमाचरेत्
 नामापितस्य नग्राह्यं महादोषकरं यतः॥ ५९॥ एतादृशो यं दुष्टा
 त्मायदित्युक्तस्तदा॥ विमानयास्पते चोर्ध्वं नूनं नास्तत्र संशयः
 ६०॥ इति श्रीगणेशपुराणे ३० चतुर्थी महात्म्ये प्रध्यायः॥ ७७
 क उवाच॥ श्रुत्वेत्यं वचनं स्तेषां हृतानां भृशकंपितः॥ शूरसे
 न उवाचे नान्नमया ज्ञायिदुष्कृतं॥ १॥ पुनरुत्थाय राजा सौप्रणना
 मभृशातुरः॥ प्रहृतान्देवदूतान् सकृपां कृत्वा वदंतु मे॥ २॥ उपाय

मस्य इह स्प सर्व इष्टापनुत्तये । इता ऊचुः । उत्तिष्ठेति ह नृपते ब्रूमो
दोषापनुत्तये ॥ ३ ॥ उपायं राजशार्दूलशृणु धैकमना भव । गणेश
स्या भवन्नामयत्स्या तं चतुरक्षरं ॥ ४ ॥ जपत त्वर्णरंध्रे स्प सर्वदोष
रूपो भवेत् ॥ उदये रिननाथस्य यथा सर्वतम रूपः ॥ ५ ॥ नान्योपा
योधिकारे स्प यतो नामैव जप्पतां ॥ क उवाच सूरसेनो दूतवा ।
क्याज्जय पूर्वज जापह ॥ ६ ॥ त्रिवारं वै शपकाण्ये तु नामय चतुर
क्षरं ॥ गजाननेति शृत्वे वरिष्य देहो भवच्च सः ॥ ७ ॥ भासयंस्ते
जसा सर्वमरुणो भुवनं यथा ॥ सर्वपापक्षये जाते नामश्रव
णमात्रतः ॥ ८ ॥ दीपयन्सर्वदिग्देशान् विमानं चाध्वरोहतः

तदिमानं क्षणाद्वैतैः सर्वलोकसमन्वितं ॥ १० ॥ नातं वै नायं धाम
 विघ्नराजस्य शासनात् ॥ इति सर्वं समाख्यातं पद्यत्तु मया न घ
 १० ॥ महापुण्यं च संकष्टचतुर्थीव्रतमुत्तमं ॥ धर्मयशस्य मायुष्यं
 प्रवणात्सर्वसिद्धिदं ॥ ११ ॥ सर्वपीडाप्रशमनं सर्वविघ्नविनाशनं
 हवीनामप्रभावश्च किमन्यत् श्रोतुमिच्छसि ॥ १२ ॥ व्यास उवाच
 अन्येनाकारिकेनेदं वदत त्वौतुकं मम ॥ क उवाच ॥ जामदग्न्येन
 रामेण व्रतमेतत्पुनराकृतं ॥ १३ ॥ सोऽपि कीर्तिजयज्ञानमायुरीर्ध्वं
 चलन्धवान् ॥ व्यास उवाच ॥ रामः कथं समुत्पन्नः कस्मात्कस्या
 पितामहः ॥ १४ ॥ एतत्सर्वं सुविस्तार्य ब्रूहि त्वं मम हृत्तः क उवाच ॥

श्वेतदीपेतिविख्यातो जामरग्निर्महामुनिः॥१५॥ मनसासृष्टिसं
क्षारान्निग्रहावग्रहानपि॥ यः करोति त्रिकालक्षस्ततो देवाश्च
कंपिरे॥१६॥ तस्यासीत्पत्न्यपितथारेण कानामनामतः॥ तस्याहा
वापगंजापिपत्न्याः कामस्यनाभवत्॥१७॥ रतिरित्येवलोकेषुवि
ख्याताभूत्ततस्तुसा यया संमोह्यते विभ्यं स्वरूपवर्णनं कुतः॥१८॥
यन्नेत्रशोभासंप्राप्त्येव कोरावनवासिनः॥ हरिणाश्चतपश्च
सर्वनेत्ररत्नराशिना॥१९॥ यस्यास्यशोभासंप्राप्त्येव ते चंद्र
ईश्वरं॥ अनादिनिधनादेविमूलप्रकृतिरीश्वरी॥२०॥ तस्याम
जनिरामोसौ विष्णुर्योगेश्वरो जयः॥ जमदग्नेर्महाभागात्साता

दीश्वररूपिणः॥२१॥अतिसुंदरगात्रोसोसास्तामन्मथसन्नि
 भः॥मातापितृवचःकृत्वाविष्णुतत्त्वलपौरुषः॥२२॥देवद्विज
 गुरुप्राज्ञगोबोधिपूजनेरतः॥वेदवेदांगशास्त्राणोस्मृतिना
 मपिपाठकः॥२३॥वाक्पेष्टहस्यतिसमःक्षमायांष्टथिवीसमः
 गांभिर्येब्धिसमोयस्तुपितृवाक्यपरायणः॥२४॥पित्रोराज्ञां
 गृहीत्वासन्निमिषारण्यमाययौ॥अनेकविद्याभ्यासेनमतिं
 कृत्वास्थिरांपरां॥२५॥तस्मिन्गतेतदाराजाकार्तवीर्योमहाब
 लः॥तस्यप्रतापारम्भवदृश्यंभूमंडलंसदा॥२६॥यस्मिन्नस्मी
 स्थिराविहोरांशभूतेस्थिरार्थदे॥आज्ञौपंचशतंबाणान्सृज

तेरिषुघातकान् ॥ २७ ॥ इंद्रादिद्वंद्वसेव्योसौ विख्यातबलपौरुषः ॥
असंख्यातागजायस्परथवाजीपरातयः ॥ २८ ॥ तस्य निर्गमने से
न्यच्छादयंतो महीतले ॥ यस्य कंबुस्वनं शृत्वा द्विषो यो निरिशो द
शः ॥ २९ ॥ यथा सिद्धरवं शृत्वा मत्तमातंगकोटयः ॥ यदा तालिः पंच
शतं स्वेच्छया कुरुते नृपः ॥ ३० ॥ तदा सनादं ब्रह्मांडं कंपते मुनि सत्तम
असौ यदृच्छया यातश्चतुंगबलान्वितः ॥ ३१ ॥ नीलवस्त्रधरो नील
वस्त्रस्तादृश सैनिकः ॥ वनानि सरितोऽर्गा पर्वतांश्च विलोडयत्
॥ ३२ ॥ नाना मगगणा वीक्ष्य विनिघ्नत्रपिकांश्च न ॥ ततः सत्यादिशि
खरे पशपराश्रम मत्तमं ॥ ३३ ॥ यथा कैलासशिखरे गिरिशालयमु

तमं॥ अष्टत्वेवकानराजाकस्येदमुत्तमं स्खलं॥ ३४॥ भृगुस्त्वाच
 जमग्निरिति ख्यातः साक्षात्सूर्य इवापरः॥ मुनिरास्ते महाभाग
 शापानुग्रहकारकः॥ ३५॥ यस्य दर्शनतः पापकोटयोयांति संक्ष
 यं॥ इच्छातत्र च गंतव्यं दर्शनं ते भविष्यति॥ ३६॥ तदप्रसारात्सर्वेषां
 सुपकारो भविष्यति कउवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा गमना योद्य
 तो नृपः॥ ३७॥ न्यषेधयत्सर्वबलं श्रेष्ठानारायतत्क्षणात् ययौ
 तन्मुनिशार्दूलं जमदग्नि तपोनिधिं॥ ३८॥ रदर्शनं कुशासीनं च
 लंतमिव पावकं॥ प्रणनामससोऽष्टांगं ते सर्वे सहयायिनः॥ ३९॥
 नानाविशालशालासुकुंजहस्तावलीषुच॥ निषेडः सैनिकास्ते

तुराजातस्त्रोमुनेः पुरः ॥ ४० ॥ आसने मुनिना दिष्टे चतुर्भिः परिवारितः ॥ निषसारतदाराजाकृतवीर्यसुतो वली ॥ ४१ ॥ अश्रजयतता सर्वान्याघार्घविष्टरादिभिः ॥ समुनिः प्रपदौगाश्चः शिष्यैः सर्वा न पूजयत् ॥ ४२ ॥ नानासरोवरजले निर्मले चारुशीतले ॥ अमज्जंततदा सर्वसैनिका मृगायादिताः ॥ ४३ ॥ एवमेव निनासं शशस्त्रशङ्खं शुकलान् ॥ अभितो वा रशङ्खं शतच्छिष्यैः समुदीरितान् ॥ ४४ ॥ अब्रवीत् मुनिमुत्स्यं तं राजाराजीवलोचनः ॥ कार्तवीर्य उ० ॥ अद्य मे पितरौ धन्यौ जन्मज्ञानं तथा तपः ॥ ४५ ॥ पुराणं हृदौ यफलितो यज्ज्ञातं तव दर्शनं ॥ अद्य मे संपदो धन्याः कुलं

292 धान्यं यशोपि मे ॥ ४६ ॥ परं ब्रह्मेति यत्प्रोक्तं तदेव त्वं न संशयः ॥
आतिथ्यं तव इष्ट्वैवं परितुष्टं मनो मम ॥ ४७ ॥ कउवाच ॥ इति श्रु-
त्वा तु तद्वाणीं स्मयन्निव प्रसन्नधिः ॥ कोसिकस्यासि किं नाम
किं कार्यं तव वर्तते ॥ ४८ ॥ इति तं परिपृच्छ जानन्नपि मुनि-
स्तदा ॥ राजोवाच ॥ राज्ञा सुकार्यं कर्तृणां भवादृश निरीरु-
णात् ॥ प्रयोजनमरुश्रयसा जनितः स्फुटं ॥ कृतवीर्यं सुतो हं
चेका त्वीर्य इति श्रुतः ॥ ५० ॥ अतुज्ञा तो गमिष्यामि पूतो हं
न गच्छति ॥ मुनिरुवाच ॥ मया श्रावि महाकीर्तिस्तव राज-
न्यसत्तम ॥ ५१ ॥ आसीत् तददर्शनात्कांक्षा जाता पुण्येन सत्फला

देहज्जात्मातयोज्ञानमाश्रमोममसांप्रतं॥५२॥अभूत्वरागमादा
जन्सार्थकाःसर्वसंपदः॥अकृत्वाभोजनंकिंचित्कथंतुंगंतुम
र्हसि॥५३॥ममश्लाघाभवेह्योकेनूनंकिंतवविद्यते॥किंचिद्भु
क्त्वात्रजविभोसनाथंकुरुमांप्रभो॥५४॥राजोवा०सत्यंभोज
नकालोस्तिभोक्तव्यंचतवात्तया॥अन्नाभावेष्ट्रोत्रियाणांज
लंघ्यास्तपिवेदपि॥५५॥तथाप्येतान्विहायाहंसैत्रिकान्ग
णनातिगान्जलंपातुंनशक्नोमिकथंभोक्तुममुत्सहे॥५६॥
जानेहंमनसाब्रह्मन्नशक्तिःसर्वभोजने॥भवदर्शनमात्रे
णकृतकृत्योभवेधुना॥५७॥मुनिरु०चिंतांमांकुरुराजर्वेभो

जयिष्ये ससेनिके ॥ चतुर्विधेन चान्तेन किमसाध्यं तपस्विनां ॥ ५८ ॥
 गृहीते वाहिनीया स्यात्तामप्याकारय प्रभो ॥ क्षणं विश्राम्यतां
 तीरे नद्याश्चारुतरेशु मे ॥ ५९ ॥ यावत्सिद्धं भवेदन्ते पश्चाद्दत्तसि
 कौतुकं ॥ ६० ॥ इति श्री गणेशाय राणे उ० उपाशक अध्यायः ॥
 ७८ ॥ कउवाच ॥ अतः सविस्मयः विष्टो जगाम कृतवीर्यजः ॥ वा
 क्यमाकर्ण्य तु मुनेर्नदीतीरं सुशोभनं ॥ १ ॥ मुनिः पत्नीं समाहू
 य हतांतं तं जगारतां ॥ आहूय कामधेनुं तौ उपूजतुः कृणेनतां
 २ ॥ प्रार्थयामासतु रूढौ खज्जां चोरक्षधेनुके ॥ असंख्यातव
 लो राजा भोजनाय निमंत्रितः ॥ ३ ॥ यथा रुचिर्भवेत्तस्य सैन्यस्य

चमुजिः शुभे॥ तथा कुरुदणो नत्वं नो चेत्सत्पल यंत्रजेत् ॥ ४ ॥ अ
कीर्तिश्च भवेत्त्रोके ययेत्तसितथा कुरु ॥ एवं संप्रार्थिता ताभ्यां का
मधेनुर्महापुरं ॥ ५ ॥ निर्मोयस्व प्रभावेन नाना मंदिरं मंदिरं ॥ नाना रत्न
मयस्तंभशोभि नाना समाग्रहं ॥ ६ ॥ नाना पुष्पलता चारु वारिकारा
ममंडितं ॥ नाना ध्वजपताकाटय नाना वादित्रनिःस्वनं ॥ ७ ॥ अष्ट
पदानां भोऽनां नाना पंक्तिचिराजितं ॥ चतुर्विधान्न संपन्नं नाना
भाजनपंक्तिमन् ॥ ८ ॥ महा तोरणशोभाढ्यं परिखावलयांकितं
अनेकसदस्यभिर्विलसच्चारु वेदिकं ॥ ९ ॥ निवारयंतिलोकां
श्रयत्रतत्रस्थिताश्चराः ॥ पुरोगंतु न नवाज्ञास्तिजमदमि सु

नेरिति ॥ १० ॥ परिविष्टेषु पात्रेषु संख्याती तेषु सर्वतः ॥ दीपप्रभाभा
 सुरेषु नाना व्यंजनशालिषु ॥ ११ ॥ सूपपायसपक्वान्नपंचामृत
 युतेषु च ॥ शाखालेद्यस्य चोष्णसिपेयपंक्तिविराजिषु ॥ १२ ॥
 समुद्रपक्वनिद्यान्नामृतविल्वारिशालिषु चंद्रैलाहिगमा
 रीचक्कायिकापात्रशालिषु ॥ १३ ॥ सिद्धेषु पात्रेषु मुनिस्तदानी
 माकारयामास मुनिस्तदानी ॥ श्रीकामधेनोः परिपूर्णतो
 षाद्रोक्तुं ससैन्यं कृतवीर्यपुत्रं ॥ १४ ॥ ततो मुनिः शिष्यगणानु
 वाच त्वरया ब्रज आकारयितुं नृपतिं नदीतीरनिवासिनं ॥ १५ ॥
 तेशिष्यास्तं नृपंगत्वा गृह्यत तत्र एतं पुरा ॥ इत्याशीर्वचनं तस्मै

मुनेराजाब्रध्याब्रुवन् ॥ १६ ॥ चलराजनवहितोभोजनायस्वसे
निकः ॥ यात्राणिपरिविष्टानिसंख्यातीतानिषड्सेः ॥ १७ ॥ कउ
ततउत्थायराजासौसमारुयस्वसेनिकान् ॥ सुस्नातःसर्वसे
त्येनकार्तवीर्यैर्नृपोपयौ ॥ १८ ॥ मुनिवेश्यततोपश्यन्नदृष्टं
नवेश्रुतं ॥ एतारुशत्रिलोकेषुगृहतोरणमायसः ॥ १९ ॥ सनि
षिद्धोचेत्रघरैर्मुनिसंकेतमामुकेः ॥ तेनषिद्धाःशिष्यगणैःत
तोगाद्रोजनालयं ॥ २० ॥ स्थित्वामध्येपश्यतिस्मराजासौसंपरं
मुनेः ॥ अमन्यततरास्वीतेनेदृशोश्रीहरोहरेः ॥ २१ ॥ पालकेपाल
केऽप्रेक्ष्यपित्रह्यएनेदृशी ॥ ततोमुनिःपुरोभूत्वाप्रतिपत्त्रिन्य

वैशयत् ॥ २३ ॥ राजानमिति माज्ञाय पंक्तो पंक्तौ संसैन्यकान् ॥ एषया
मासपात्राणिये बहिर्भाजिनश्चतान् ॥ २४ ॥ उपविष्टेषु सर्वेषु राजानमु
२९५ पवेशयत् ॥ बुभुजुस्ते तदा वाद्ये वादिते सर्व एव ते ॥ २५ ॥ अदृष्टपूर्वाण्य
न्नानि स्वाङ्गमूलफलानि च ॥ परस्परं च यप्रभुः किमिदं किमिदं त्विति
२६ ॥ आश्चर्यमेतिरे सर्वे प्रहरेण कृतं कथं ॥ यथेच्छं भुज्यते सर्वे प्रहरेण
कृतं कथं तस्माश्चान्नं न तत्पजुः ॥ २७ ॥ ते प्रक्षालनपात्राणि प्रतिपा
त्रे न्यवेदयन् ॥ मुनिशिष्यजलं चापिशलाकाऽप्रपिचारवः ॥ २८ ॥ ग
जाश्च वृषवृन्देभ्यो शिष्याः शेषान्नमर्ययन् ॥ ततो न्नागारते सर्वे विस्ती
र्णकृतसंस्तरे ॥ २९ ॥ इक्षुद्राक्षाम्बुफनसदा डिमानि बभ्रुक्षिणे ॥ ए २९५

लालवंगकर्पूरचूर्णखादिरशूगकान् ॥ ३० ॥ जगद्गुरुनिदत्तांसेनागव
ह्नीदलेयुतान् ॥ ततोददावकारावत्वासांसिचमुदामुनिः ॥ ३१ ॥ तेभ्योय
थाहंसर्वेभ्योराज्ञेनर्घ्यतरणिच ॥ मुनिरुवाच ॥ किंमयाभोजनंदत्तं
मुनिनावन्यवृत्तिना ॥ ३२ ॥ अत्रामसर्वकामायराज्ञेतेविष्णुरूपिणे
यशोकारित्रिलोकेमेत्वयाममदाक्यकारिणा ॥ ३३ ॥ जमदग्निग्रहेराजा
ससैन्येनभुजिःकृता ॥ अतिशुण्वतोलोकेसाधुशब्दःप्रयुज्यते ॥
३४ ॥ महानृत्तदस्यवाक्यंचेत्युरुतेसोपिसाधुतां ॥ प्राप्नोतिसर्वलो
केषुकीर्तिस्फीतिसमुत्करां ॥ ३५ ॥ मदाक्यकरणेतेपिहरेरिष्टंग
तमहत् ॥ कउवाच इतिवाणीसमाकर्ण्यजमदग्निसमीरितां ॥ ३६ ॥

पप्रच्छ राजा तं तत्र विस्मया विष्टमानसः राजो वाच ॥ नादर्शि प्रथमे
 किंचिदिदं किं मायया कृतं ॥ ३७ ॥ ततः प्रभावाद्वाकारी सत्यं मे वद
 सुव्रत ॥ मुनिरुवाच ॥ अनृतं नोक्तं पूर्वं मे परिहासे पिबानृप ॥ ३८ ॥
 अतः सत्यं ब्रवीम्येकं कामधेन्या कृतं विले ॥ कउवाच कुमति
 स्तस्य भवति यस्य देवमदक्षिणं ॥ ३९ ॥ अनिष्टं बलवद्भाविङ्गग्रह
 कृतं मुने ॥ भुक्त्वा तु सोऽपि राजा सौसम्यकस्तबलवात्तनः ॥ ४० ॥ आरा
 ने कामधेनोः समतिं च के ब्रवीदिदं ॥ राजो वाच मुनीनां शांतवित्ता
 नां कंदमूलफलाशिनां ॥ ४१ ॥ मनसा सहि संहारकर्तृणामस्य हाव
 तां ॥ जितेन्द्रियाणां विज्ञानां नेके धेनवा प्रयोजनं ॥ ४२ ॥ वन्यमारुतभ

ह्वाणं मोरुसाधनकारिणं वेराभ्यासनशीलानां संपराकिंप्रयोज
नं ॥ ४३ ॥ योगाभ्यासेरतानां वकामधेनोः प्रयोजनं कार्याय महतेषा
तु महदस्तु महदुते ॥ ४४ ॥ अरण्यवासिने तुभ्यं महदुत्तं वनोचितं ॥ त
स्मादेत्याकामधेनुर्मम ब्रह्मन्मुरात्वया ॥ ४५ ॥ मयि स्थिता तवेवास्ति चे
तसीति निधार्यतां ॥ मर्यादा रक्षिता ब्रह्ममुक्तमेवंपुरस्तव ॥ ४६ ॥ नो वे
द्राज्ञां किमग्राह्यं लोकेषु बलशालिनां ॥ स्वराष्ट्रे परराष्ट्रे वा चतुरंग
बलैः सह ॥ ४७ ॥ क उवाच शृत्वेत्यं वचने तस्य कार्तवीर्यस्य दुर्मतेः प्र
तिज्ज्वालो रोषेण जमरग्निमहामुनिः ॥ ४८ ॥ सर्पिषा चक्रलेनेव जा
तवेरायथादिजः ॥ उवाच रक्तनयनः शिष्यनिबभूव पतिः मुनिस्त्वाच

साधुश्रद्धामहान्नाजाश्रयितोभोजनानिह। कोटिलपंतवनज्ञातं
 बकस्येवहृदिस्थितं॥५०॥ यथावाकोकिलाकाकवालेषुह्मातिमाय
 या॥ ग्रंतेतत्काकभावेनभस्माभक्ष्यतरं व्रजेत्॥५१॥ ग्रहमेवाभवंश्रो
 तोयश्चनराजमित्रतां॥ नदृष्टान्श्रुतांस्तोकेनानुभूतांचकेनचि
 त्॥५२॥ इतिश्रीमणेशाशुसखेउपास० अथासनेकार्त्तवीर्योपाख्या
 नेअध्यायः॥७६॥ मुनिरुवाच॥ उपकारस्त्वयारंभिसाधुवृत्ता
 नुसारिणा॥ आत्मयातं पुरस्कृत्वाकामधेनुत्वमिच्छसि॥१॥ त्रातो
 सिनृपसत्यंत्वमप्राप्यंयोमित्रांछसि॥ त्रैलोक्यनाशजंपापं

तवमूर्ध्निपतिष्यति॥३॥ क उवाच इतिवाक्तरविद्योसौप्रलयानल
सन्निभः॥ राजाबभूवरोषेणमुखादनलमुद्गमन्॥३॥ उवाचप
रमक्रुद्धोजमरनिमुनिंतदा॥ राजोवाच नययाडष्टवचनंकस्या
पिश्रूयतेशच्छ॥४॥ किंकरोमिद्विजोसित्वमितिज्ञांतेवचोकरु॥
क उवाच ततउत्थायराजासोदूतानाज्ञाप्यसत्वरं॥५॥ मुच्यकीला
कामधेनुंशीघ्रंयातुयमांतिकं॥ आवेष्टयंस्तदादूताकामधेनुं त
दाज्ञया॥६॥ फूत्कारेणैवतस्यास्तेत्यत्वाप्राणान्दिवंययुः॥ अन्यान्
क्रोधानलेनासौराजदूतान् तदादिशत्॥७॥ श्वासमारुतवेगेन
व्योम्निवीरापरेपतन्॥ आख्यायमंजुलंभानोर्नप्रज्ञायतकिंचन

८॥ दिशः सति मिराजाता व्योमायिन सुभासते ॥ धरा कं पः समभव ह
स्तः पेतुः प्रकंपिता ॥ सैनिकाश्च ततो भीता योतिः सर्वे दिशो दश के
२९८ न चित्ताडिता सा गौः कषाघातेन हरतः ॥ १० ॥ उड्डीयोड्डीयसाधेनु
रधावत्सेन्यमेव तत् गजहंदं यथा सिंहो गरुत्मानुरगानिव ॥ ११ ॥
हाहाकारो महानासीद्वीराणां तत्र धावतां ॥ तानुवाच नभीः का
र्या कार्तवीर्यो महाबली ॥ १२ ॥ मया ध्याते मुराशं खेभीतायास्यं
ति मंदिरं ॥ कामधेनुरियं कास्ति पश्यंतु कौतुकं मम ॥ १३ ॥ ततो द
ध्यौ महाशंखं त्रैलोक्यं पश्यन् रवैः ॥ न विग्रे कामधेनुस्तं ताडया
मासुरो जसा ॥ १४ ॥ यष्टिभर्ता नृनिचयैः सर्वैस्ते राजसेवकाः ॥ यत्र

यत्र प्रहारो स्या शरीरे जायते ततः ॥ १५ ॥ सन्नद्धा सर्वशस्त्राद्या नाना
नावीरा विनिरुताः ॥ कवाश्च बर्बरा ग्रासंस्तस्याः केशसमुद्रवाः ॥
१७ ॥ पटचाराः पाददेशा देशं सर्वे प्रजहिरे ॥ नानारवजातीयानाना
वीरास्तथापरे ॥ १८ ॥ वाजिवारणसंघाश्च रथिनोऽवलवत्तराः ॥ ते
चैव युयुधस्तत्र कार्तवीर्यस्य सैनिकेः ॥ १९ ॥ न्यपतन् कार्यवीर्य
स्य सैनिकास्तैः प्रहारिताः ॥ अपरे मिलितास्तत्र निशि हृत्तेपतं
गवत् ॥ २० ॥ परस्परघातहतानियेतुः शतयोनराः ॥ भर्तुः श
स्त्रैश्च शस्त्राणि महन्नयुद्धं प्रचक्रिरे ॥ २१ ॥ एवं स तु मूलजने श
स्त्रेषु निपतत्सु च ॥ स्वीयो वा परकीयो वा न प्राप्ताय तं किंचन ॥

२२॥ रजसाद्यादिने सूर्ये जघुरेव परस्परं॥ कोलाहलो महानासीद्व
 न्यतां हन्यतामिति॥ २३॥ हेषितैर्हृहितैः क्षेपैर्निविडोरथनेमिभिः
 मृदंगतालवेणुनां मेरीणां निनदैरपि॥ २४॥ एवं गच्छैः कार्तिकेयैः
 रथाश्च गजपत्तिभिः॥ अभवत्सु महज्जल्यं भूतराक्षसभूतिदं॥ २५॥
 पक्षिजंबूकमुखदं वीरपत्नीभयप्रदं॥ केषांचिज्जानुनीभमेके
 षां विद्धशिरांसिव॥ २६॥ खड्गखेटकमल्लानां शरणांधनुषामपि
 भग्नानां च न संख्यास्ति वीराणां रथिनामपि॥ २७॥ प्रचेतुः कार्ति
 वीर्यस्य शेषाये सैनिकास्तदा॥ दृष्ट्वान्नाययुगं व्याहसंतो न च ज
 घ्निरे॥ २८॥ निनिंदुर्मुनिना किंचो निष्टं कृतमितीव ते॥ पूर्वदोषप्र

संगेनराज्ञोजातासुडर्मतिः॥२९॥ एवंप्रभयेसैनेसउतस्थोक्त
वीर्यजः हस्तयोजनृहेपंचशतंवाणान्धनूंषिच॥३०॥ दत्वा
भूमौवामजानुंधनुष्याकृष्यवेगवान्॥ चिक्षेपशरजालंसग
येसैन्येमहाभुजः॥३१॥ फलहीनमभूतस्यशरजालंनृपस्यत
त्॥ अनीतेश्चरितंयद्वदंध्यायाः सुरतंयथा॥३२॥ पुनःपुनर्ज
होवाणंस्तावंतोराजसत्तमः॥ कामधेनोर्नचैकोपिवीरोभग्नो
भवत्तदा॥३३॥ शरजालेवृथायातेसंतप्तोभून्नृपस्तदा॥ कृग
तंममसामर्थ्येइतिचिंतातुरोभवत्॥३४॥ व्याकुलेप्रहर्तव्य
मितिसर्वेययुर्दिवं॥ कामधेनुर्मुदायुक्ताकिंयुद्धंलघुनासह॥३५॥

गतायां कामधेनौ सकृत्तवीर्यो मुनिं लये ॥ रौषे प्यो वाचते ब्रह्मन्
 कापट्यं विदितं मया ॥ ३६ ॥ न स विप्रो भिमंतव्यो यस्य स्यात्कप
 टं हृदि ॥ इत्येकं बाणमादाय विव्याध द्विजपुंगवं ॥ ३७ ॥ लग्ने ह
 दि महाबाणे प्राणत्यागं गकारसः ॥ रेणुका तं नृपं प्राह ब्रह्म
 हत्यावृथा कृता ॥ ३८ ॥ सकृच्चैरक्तनयनः क्रोधा विष्टो नृपस्तु
 तां ॥ तूस्त्री तिष्ठ च हन्मि त्वामपीह मुनिनां प्रिये ॥ ३९ ॥ एकविं
 शतिबाणे स्ता इष्टे राजा हन दुषा ॥ सस्मार मनसा सापि जम
 दग्निमुनिं तदा ॥ ४० ॥ पश्चाड्वाच नृपतिं इष्टचांडालकिं कृतं
 अपराधं विना कस्मादावां निहितवानसि ॥ ४१ ॥ तवापि भविता

नाशोभुजानां नात्र संशयः ॥ श्रुत्वेत्यं वचनं तस्यास्ततोपातो नृप
स्तदा ॥ ४२ ॥ अस्यावशिष्टं सैन्यं न चिंताक्रांतो ययौ तदा ॥ विनिंद
न् हरिचात्मानं शोचंश्च मृतसैनिकान् ॥ ४३ ॥ निरुत्साहो निरुद्यो
गे विवेश निजमंदिरं ॥ ४४ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपास० उपा
सनकर्तव्योपाख्याने अध्यायः ॥ ८० ॥ कउवाच ॥ रेणुका तु
गते तस्मिन् शुशोच मृशः पिता ॥ कगतो मुनिप्रवासे संहा
रे स्मिन्नुपस्थिते ॥ १ ॥ मृते भर्तारि किंकर्ष्यावाण जालसमावृता
कगतो समहाक्रोधी रामो मे प्रिय बालकः ॥ २ ॥ तस्मिन् दृष्टे म
या प्राणगमिष्यति सुरालयं ॥ कउवा० ॥ स्मृतमातस्तयारामो

ययौमायस्तवांतिकं॥३॥ बाणजालनितांतांचपितरंमृतमेक्षत॥
 कार्तवीर्येणइष्टेनदृढंवाणहतंहृदि॥४॥ पपातमूर्च्छितोभूमौ
 चातभग्नश्चदमः॥ मितरंमातरंचैवरुरोदभृशङ्कःखितः॥५॥ राजो
 वाच॥ अद्यांधकारःसर्वत्रअद्यशून्यादिशोभश॥ मेरुंहीनायथा
 दृष्ट्वीशक्रहीनामरावती॥६॥ नाश्रमंशोभतेतद्वत्पित्राहीनाय
 मद्यमे॥ त्रिलोकीगंगयाहीनातद्वदाश्रममंडली॥७॥ नशोभ
 तेरेणुकयाहीनाय्पाश्रममंडली॥ गतंभयंतुदेवानांभूतयो
 यनिरीश्वराः॥८॥ यरासीतपसाचास्यकिमहंचाग्रहिष्पति॥
 एवंबहुविधाकारंचक्रेआक्रंदनंतुसः॥९॥ अचेष्टितोभृशंभूमौ

मत्स्योनीरंविनायथा॥ ततः पुनर्मातरं सहदन्नेव समा ययौ
१०॥ निष्काशयामास शरानैके कृत्वा शिरो धरां॥ चक्रंदच पु
नारामो मातुडः खेनडः खितः॥ ११॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुं सा
मर्थ्यं जननी तव॥ सा कथं कथिता पतिता भूभो इष्ट
वा ए प्रपीडिता॥ १२॥ न विस्मरसि मां नित्यं क्षणक्रीड
गतं पुरा॥ त्वत्कृपा मां कथमद्य त्वं कुत्र वा गंतुं मुच्यता
१३॥ तदा सिमेपयो भूरिवस्त्रा एष ना एष नानिशो
भो॥ फलमूलानि वारूणि यासित्यत्का कथं तु मां

१४॥ मातापितृभ्यां हीनस्य धिक्छेना जीवितं मद्यमे कथं वाच
 इति पुत्रवचः श्रुत्वा रेणुका भृशः कण्डः विता ॥ १५॥ प्रभृज्या
 श्रुणि पुत्रस्य जगाद भृशं विह्वला ॥ अहं ते नि कटे स्था
 स्येन शोकं कर्तुं मर्हसि ॥ १६॥ शृणु वार्तां पुरा हृता राजा
 सौ कृतवीर्यजः ॥ मध्याह्ने सदसैन्येन प्राप्तः प्राश्रममंड
 ले ॥ १७॥ पित्रा ते मानितः सम्यग्भोजितो बलसंयुतः का
 मधेनोः प्रसादेन भुक्त्या याचत धेनुकां ॥ १८॥ तूष्णीं भूते
 मुने कोपात्कां मधेनुं मुमोच तः ॥ स्पृष्ट्वा मात्रा च सा धेनुः

ससर्जबलमुत्कटं॥२८॥चतुरंगंततोयुद्धमभवाद्राजसैनिकैः॥ते
भग्नाःपलयत्सर्वेराजायुद्धमथाकरोत्॥२९॥सचपंचसतबाणा
नवारंवारमथासृजत्॥सोपिभग्नोऽग्रहंयातःकामधेनुर्दिवंग
ता॥३०॥पुनरागत्यडष्टोसोवाणोनैकेनवरुसि॥जयानपितरं
कोपादेकविंशतिसायकैः॥३१॥अपराधंविनामांचताडयि
त्वागतःखलः॥तस्मात्त्वयाद्यडष्टस्यनासःशीघ्रंविधीयतां
३२॥एकविंशतिवारंसकुरुनिःक्षत्रियांधरः॥एकविंशतिवा
णामेदेहेतेनयतोर्पिता॥३३॥अन्यदेकंवदेपुत्रतत्कुरुष्ववचो
मम॥संस्कारंकुरुनोतत्रकोपिनदाहितः॥३४॥तदात्रेयंमुनि

वरमाकार्यसर्ववेदिनं॥ कुरुर्माकं तरं नैतत्त्रयोदशदिनावधि
 २६॥ तदैवमतिमाप्स्यावोनान्योवक्तास्तितादृशः॥ इत्युक्त्यारेणु
 कादेहं तपत्त्याधामापडर्गमं॥ २७॥ रामः तत्सर्वमकरोत्तयादि
 शृमहामनाः॥ २८॥ इति श्रीगणेशपुराणे० उपासना० अध्या
 यः॥ ८१॥ कउवाच रामस्तु वयनं कृत्वा स्नात्वा समग्विधानतः
 उत्थानश्रायमकरोत् ब्राह्मणैकचित्तं मया॥ १॥ विश्रान्तिश्रा
 द्धमारभ्य मंत्रानि मुभयोरदात्॥ तदैव प्रपद्यौ तं तु हस्तात्रेयं मुनि
 प्रति॥ २॥ कुवेषं शिष्य सहितं स्वहस्तं मलिनं कुरु॥ ध्यानेनालो
 क्यतं रामो न नाम मुनिपुंगवं॥ ३॥ वद्वां जलिपुरोतिष्ठयामाहं

मा तत्पुरोद्विजः॥ दत्तात्रेयोपि सर्वतो बुद्ध्या तस्या शयं मुनिः॥ ४॥ उ
वाच राम मे अज्ञातं तव प्रपूजनं॥ अथापि दृष्ट्वे विज्ञातुं किमर्थं
त्वमिहागतः॥ ५॥ क उवाच स उवाच ततो रामो वृत्तांतमस्तिः स्फु
टं॥ राम उवाच॥ कृतवीर्यात्मजो राजापितुराश्रममागतः॥ ६॥ भोजि
तः परमान्नेनानानापक्वानशालिना॥ भुक्त्वा स सेनया साद्वै
कामधेनुमया चत॥ ७॥ तरानदत्तापित्रा मेवल्लान्नेतुं मनोदधे
साताडिताय सुषुवे सैनिकान् विधान्वहन्॥ ८॥ तैर्भग्नो बलि
भी राजा स सेन्योगान् निजालयं॥ कामधेनुर्गता स्वर्गं ततो राजारू
षान्वितः॥ ९॥ जमदग्नेर्हृदि शरमहनत् रट्टमोजसा॥ एकचिं

शतिपूस्तासु सर्वो गेसर्पयडुषा ॥१०॥ नाहंतत्रस्थितो ब्रह्मन्प
 श्वादागत्पदृष्टवान् ॥ मंत्राग्निना तु दग्धा तौ मातुर्वीकपादिहाग
 तः ॥११॥ दत्तात्रेयं विना नान्यो वक्ता कार्ये त्रकर्मणि ॥ कृते कर्म
 णि सर्वस्मिन् त्रयोदश पिना विधिः ॥१२॥ पश्चाद् राजानि हंतव्यः
 कृतवीर्यात्मजो बली ॥ एकविंशतिवारं च कार्यानि ॥ क्षत्रिया
 मही ॥१३॥ इत्यमाज्ञापयन्मह्यं जननीरेणु कामम ॥ इत्यर्थमिह
 संप्राप्तस्तस्मात्कुरु कृपा मयि ॥१४॥ कउवाच ॥ इति रामवचः शु
 त्वारेणुकायाः सत्त्वा मुनिः ॥ शोकसंविग्रहदयोराममूच इदं
 वचः ॥१५॥ दत्तात्रेय उवाच ॥ जगहे भक्त सत्यं तं ते न नेश्य विरोधि

ता॥ यदिङ्छंनसाकारीद्रष्टातत्फलमंतिकान्॥१६॥ इदानींतुतयोः
सम्यगौर्ध्वदैहिकमाचर॥ कउवाच॥ ततः प्राश्नममागत्यरत्तात्रे
योययौतुसः॥१७॥ रामश्चकारभक्त्येवपित्रोरुत्तरकर्मतत्॥ द
त्तात्रेयोक्तमंत्रैः सद्वितीयदिवसावधि॥१८॥ समाप्तेकर्मणिमु
निर्गतुंकोल्हापुरंमनः॥ चक्रेदरात्रचीश्रामः कदायातिभवा
नपुनः॥१९॥ मुनिः प्रोचेतदात्वंमेस्मरणंवेकरिष्यसि॥ एहि
दत्तात्रेयइतितदामांद्रक्षसेनय॥२०॥ कृत्वाकर्मवदत्येवभक्ति
तुंसदिनेदिने॥ अशोचिनेनभोक्तव्यमन्नमित्पन्नचिंतय
त्॥२१॥ पंचमेदिवसेकर्मसमाप्यमुनिपुंगवः॥ गृहीत्वाज्ञांत

तोयावत्तावध्वाघःसमाययौ॥२२॥मातमीतःक्याम्यद्येत्पेवंचु
 क्रोशतद्रयात्॥अवीरभूतदामातारेणकारामवाक्यतः॥२३॥
 असंशर्णशिरामात्रापुत्रस्नेहवशेनहि॥यदिद्वादशरात्रात्सा
 हृतास्याभार्गवेणतु॥२४॥आगतास्यात्सुसंशर्णसावोवय
 वशोभिनि॥उवाचतंकिमाहृतावदबालप्रयोजनं॥२५॥आलि
 लिंगतदास्नेहाद्रामंमुतपयोधरा॥दत्तात्रेयःपुनरगात्पश्येत्तु
 दिवसेमुनिः॥२६॥अपश्यद्रेणकांतवतादृशीराममब्रवीत्॥म
 ध्यह्वयकिमाहृतात्पूनरेहासमागता॥२७॥सपिंडिकरणादूर्ध्वं
 यद्याहृतातराविला॥आगतास्याद्रेणकेयंतवस्नेहादिज

षम ॥ २८ ॥ राम उवाच ॥ बालभावाद्रयाद्ब्रह्मन्स्वभावान्मातरित्यहं
उक्तवान्मुनिशार्दूलदृष्टवानीदृशी चमो ॥ २९ ॥ दृष्टोत्सर्गचक्रतवा
नृएकारशदिनेदिजः ॥ सपिंडीकरणेवैव द्वादशोक्तवान्द्वयोः
३० ॥ ततः परेऽहिपाथेयं श्राद्धं पुण्यपाहवाचनं ॥ ददौ रानान्येनेका
निब्राह्मणेभ्यो यथाहृतः ॥ ३१ ॥ जमदग्निर्दिव्यदेहो ब्रह्मलोकम
यागमत् ॥ तस्मै सारेण काभूमौ स्थाने स्थाने च तादृशी ॥ ३२ ॥ पू
रयत्पवित्त्वा नृकामान् जनानां भक्तिकारिणा ॥ महत्स्यं विस्तृतं त
स्याः स्कांदे प्रोक्तं विशेषतः ॥ ३३ ॥ अतिविस्तरभीत्या नूनं प्रोक्तं
मुनिसतम ॥ ३४ ॥ इति श्रीगणेशपुराण ० उपास० भार्गवीये ॥ अ

ध्यायः ॥ ८२ ॥ व्यास उवाच ॥ कथं रामो बाल एव कृतवीर्यमुतेन ह ॥
 एकाकी सहसैन्येन सह स्वभुजशालिना ॥ १ ॥ अजयतं महावीरं
 तन्मे कथय विस्तरात् ॥ क उवाच ॥ एतस्मिन् दिवसे रामो मातरं
 परिपृष्टवान् ॥ २ ॥ राम उवाच ॥ यस्मादिन्द्रादयो देवा विभ्यंति त्रा
 ससंपिताः ॥ अनेन तं यस्य सैन्यं तच्चतुरंगं समुद्रवत् ॥ ३ ॥ कथं
 विजेष्ये तं मातरुपायं मे विलेखद ॥ एकविंशतिवारं च कथं निः
 क्षत्रियाधरां ॥ ४ ॥ करिष्ये वदत तत्सर्वं त्वत्प्रसादाज्जयो भवेत् ॥ अ
 तुलाममकीर्तिश्च सर्वलोकेषु विश्रुता ॥ ५ ॥ मातोवाच ॥ विजये
 सो भवेत्पुत्रशंकरा राधने कुरु ॥ तुष्टे तस्मिन् महादेवे सर्वस्य

तिवांछिते॥६॥इतितद्वचनंश्रुत्वारामःकैलासमाययौ॥प्रणम्य
मातृचरणौआशिषंप्रतिगृह्यच॥७॥तत्रापश्यन्महादेवंरत्न
सिंहासनेस्थितं॥बद्धांजलिपुरोरामोनत्वातुष्टावतंतदा॥८॥
रामउवाच॥नमोदेवदेवेशगोरीशशंभोनमोविश्वकर्त्रेनमो
विश्वहर्त्रेनमोविश्वमूर्तेनमोविश्वधाम्नेनमःश्रेष्ठधाम्ने॥
९॥नमोनिर्गुणायामलज्ञानहेतोनिराकारसाकारनित्यायते
स्तु॥नमोवेदवेदांगशास्त्रातिगायनमोव्यक्तव्यक्तात्मनेस
त्वरूप॥१०॥गुणत्रयप्रबोधायगुणातीतायतेनमः॥नमःप्रपं
चविडयेप्रपंचरहितायते॥११॥कउ०इतिस्तोत्रं समाकर्ण्यपरि

तुष्टो महेश्वरः॥ उवाच राम मा मंत्र्यत सो वाक्या मृतनेन ते॥ १२॥
 वरं ह्येष्टमन्नस्त्वं यं यं कामयसे हृदा॥ जानामि जामदग्न्ये त्वारे
 एका तनयं दिजं॥ १३॥ राम उवाच॥ कार्तवीर्येण इष्टेन कामधे
 नुमपेक्षता॥ जमदग्निर्हृतो रोषादपराधं निनाप्रभो॥ १४॥ रे
 एका ताडिता बाणैः समं ताज्जननी मम॥ एकविंशति सं
 त्पाके भुक्त्वापि सेनया सह॥ १५॥ जहितं इष्टं नृपतिं इति मात्रा
 नियोजितः॥ त्वामहं शरणं यात उपायं वदत हृदये॥ १६॥ त्रिः स
 प्रवारं ते नैव कुर्यानिः क्षत्रियां मही॥ क३०॥ एवं विदितं तत्त्वा
 र्थो महारैवो जगाद तं॥ १७॥ आलोक्य प्रणिधानेन जयोपायं सु

खावहे॥ षडक्षरं महामंत्रं दिरदाननतोषकं॥ १८॥ कथयामासुरा
मायजपंक्तुं प्रयत्नतः॥ लक्ष्ममात्रं च होमं च दशांसेन समाचर
१९॥ तर्पणं तद्दृशं सेन तद्दृशं सेन भोजनं॥ ब्राह्मणानां महाशक्त्या
प्रसन्नो भविता विभुः॥ २०॥ गजाननो देवदेवः सर्वकार्ये भविष्यति
इति तद्वचनं श्रुत्वा प्राणम्य भवमादरात्॥ २१॥ ग्राज्ञां गृहीत्वा
रामो सौ च चालायं भ्रमन् भ्रमन्॥ उद्भाषा उत्तरे देशे पश्यात्वा
नमनुत्तमं॥ २२॥ नानावृक्षलताजालैरभिरामं सुसिद्धिदं॥ तत्र
कारोदनुष्ठानं यथोक्तं तेन शंभूना॥ २३॥ इंद्रियाणां च मनसो
वृत्तिस्थाप्य गजानने॥ आवर्तयन् महामंत्रं एकामुष्टस्थितो

द्विज ॥ २४ ॥ जुहावतर्पयामास भोजयामास वैद्विजान् ॥ दशो सेन
दशो सेन दशो सेन यथाक्रमे ॥ २५ ॥ ततः प्रसन्नो भगवानो विरा
सीरुजाननः ॥ चतुर्भुजो महाकायो महामायोति सुंदरः ॥ २६ ॥ ना
गयज्ञो पवीती च नाना लंकारशोभनः ॥ प्रभयाभासयन् सर्वादि
शोविदिश एव च ॥ २७ ॥ ददर्श रामो कस्मात्तं न्यमीलयत चाक्षिणी
तत्तेजसा ॥ प्रतिहते ततस्तुष्टावतं द्विजः ॥ २८ ॥ राम उवाच सहस्रा
दित्य संकाश नमस्ते जगदीश्वर ॥ नमस्ते सर्वविधेश सर्वसिद्धि
प्रदायक ॥ २९ ॥ विद्यानां पतये तुभ्यं नमो विघ्ननिवारण ॥ सर्वोत्त
र्यामिणे तुभ्यं नमः सर्वप्रियंकर ॥ ३० ॥ नमो विश्वस्य कर्त्रे ते न

मस्तपालकायच॥ निवारयमहाविघ्नंतपोनाशकरंमम॥ ३१॥ कउ
वाच॥ इतिस्तुतिं समाकर्ण्य सोम्यते जागजाननः॥ उवाच रामं संभ्रांतं
वश्यैवतिगमतेजसा॥ ३२॥ गणेश उवाच॥ यंध्यायसिदिवारात्रौमंत्रंज
प्ताषडक्षरं॥ वरंदातुं समायातः सोहंरामतवाधुना॥ ३३॥ वरं हृणीष्व
मतस्त्वं यद्यक्षांस्तुतेजसा॥ ब्रह्मांशनामनेकानां स्रष्टायाता
पहारकः॥ ३४॥ नैवजातंति मे रूपं ब्रह्माद्यामुनयोपिच॥ महर्षे
यश्च सर्वेपि सोहंते दर्शनं गतः॥ ३५॥ राम उवाच॥ यो प्रमेयो विला
धारसृष्टिसंहारकारकः॥ यो न वेदैर्न तपसा न यज्ञैर्न व्रतैर्न संचयैः
३६॥ न तीर्थैर्न च योगैश्च जनानां दृष्टिगोचरः॥ सोद्यत्वं हि मया

२८६

दृष्टो नुग्रहात्तवविद्यया ॥ ३७ ॥ किमन्यद्वरयेदेवभक्तिंदेहिदृढानि
जां ॥ गणेश उवाच ॥ भविताममभक्तिस्तेदृढारामदिजोत्तम ॥ ३८ ॥ प्र
तोभितस्यापिवरैर्नतैर्विद्वः सुविद्वलः ॥ परशुमेगृहाणात्वं सर्वश
नुनिवर्हणं ॥ ३९ ॥ नामतेपरशुरामोत्रैलोक्येख्यातिमेष्यति ॥
क उवाच ॥ एवंतस्मैवरंदत्वापरशुंचगजाननः ॥ ४० ॥ पश्यतां
सर्वलोकानामंतर्धानंययौतदा ॥ सरामोस्थापयामासम
हागणपतितथा ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासदत्वादानान्य
नेकशः ॥ प्रसारंकारयामासरत्नस्तेभ्युतंहृदं ॥ ४२ ॥ संपूज्यते
परिक्रम्यप्रणिपत्यगजाननं ॥ रामः प्रसन्नकरणाः प्रययौ

२८६

निजमंदिरं॥४३॥ततो रामोजुहावोच्चैः कार्तवीर्यधरापतिं युद्धा
यशतयामासराज्ञोवाङ्मसहस्रकं॥४४॥निःक्षत्रियांचपथि
वीचक्रेत्रिसप्तवारतः॥ब्राह्मणेभ्योऽदौष्टुंवीयज्ञं कृत्वा सरसि
णं॥४५॥पुपुजुस्तेतदा लोकात्तात्वा विष्णुं तमीश्वरं॥दृष्ट्वा पराक्र
मंतस्य सर्वदेवातिगंहं॥४६॥कं उवाच॥एवं नानाविधो ब्रह्म
न्महिमा ते निरूपितः॥गजाननस्य देवस्य संक्षेपेण मया सुता
४७॥निखिलेन न शेषो पितृमोचकुं मुनीश्वर॥उपासनात्वं
उमिदं शृणुयान्मानवो भुवि॥४८॥सर्वान्कामानवाप्नोति गणेश
शं धाममाप्नुयात्॥यथेष्टं रमते तत्र यावदाभूतसंज्ञवं॥४९॥इ

ति श्रीगणेशपुराणे ३० वरदानं नाम अध्यायः ८३ मुनिरुवाच
 कस्मिन्स्थाने तपोकारिरामेण परमाहुतं ॥ तन्मे कथय लोके
 शतमिमेनास्ति शृण्वतः ॥ १ ॥ क उवाच ॥ मयूरेश्वर नाम्नाय
 क्षेत्रं व्यातं चतुर्युगे ॥ यत्रावतीर्णं देवेशो मयूरारूढ एव सः
 २ ॥ कमलासुरनामानं अहनदैत्यपुंगवं ॥ यस्मान्मयूरमा
 रूढो मयूरेश इति स्फुटं ॥ ३ ॥ संस्तुतो देवमुनिभिर्लोके तां
 व्यातिमागमत् ॥ अत्रानुष्ठानमकरोदप्रापत्परश्रुततः
 ४ ॥ स्वयं परशुरामो भून्नाम्ना व्यातो त्रिविष्टये ॥ इति हासं प्र
 वक्ष्यामि शृणु तं मुनि सत्तम ॥ ५ ॥ तारको नाम दैत्यो भून्महाव

लपराक्रमः॥ दिव्यवर्षसहस्रंसतपस्तेपेसुदारुणः॥६॥ ततः प्रसन्नो
ब्रह्मास्मै हरौ सर्वानियंदिजरेवर्षियक्षगंधर्वैरगराक्षसहस्ततः॥
७॥ तच्छास्त्रास्त्रगणान्मृत्युर्न ते क्वापि भवेदिति॥ उत्पत्स्यते य
दा स्कंदस्ततस्ते मरणं भवेत्॥८॥ इति तं इंद्रमाकर्ण्य बलात्स्व
र्गसमाययौ॥ तारकोपी डय ह्येकान् त्रैलोक्येव सतो मुने॥ ९॥
वेदाध्ययननिष्ठं श्रुतपोनुष्ठानकारिणः॥ अग्निहोत्ररतो न
त्यान् कारागारे क्षिपद्विजान्॥१०॥ सर्वान् राक्षोद्य नागंश्च वशे
रुत्वारिवंययौ॥ इंद्रादयस्तारादेवी हिमाचलयुहां गताः॥११॥ त
न्मयान् नाभवत्कापियजनं पूजनं तथा॥ ग्रहमेवेश्वरो देवो ब्राह्म

२८१

णः कुलदैवतं ॥ १२ ॥ अहं नमस्यः पूज्यश्च नान्यो जगति वर्तते
यश्चान्यं प्रणमेत् कोऽपि पूजयेद्वा कदाचन ॥ १३ ॥ सदंज्यस्ता उनी
यः स्याद्गच्छेद्वा यमसादनं ॥ एवं सर्वेषु लोकेषु त्वापयामास
हृततः ॥ १४ ॥ ततः सर्वा धरारिक्ता जाता सज्जनवर्जिता ॥ निःस्वा
ध्यायवषट्कारायत्तदानविचर्जिता ॥ १५ ॥ उच्छिन्नकुलधर्मा
च स्वाचाररहिता खिला ॥ मुनयः साधवः सर्वे गिरिगद्गरमा
श्रिताः ॥ १६ ॥ देवते प्रार्थयामासु कथं देवो विवर्द्धितः ॥ विना
त्वां शरणं शोभो यामकं परमेश्वरं ॥ १७ ॥ निर्मितारक्षिता माता
संहर्तारक्षिता विभो ॥ दावानलोवनानीव दहते स्मान्सदप्यतः ॥

२८२

१८ यदि ते संजहर्षस्पासंहरस्य स्वयं जगत् ॥ नो चेत्संहरदैत्वं त्वं त
रकं सर्वपीडनं ॥ १९ ॥ एवं संप्राप्य ते पुस्तोऽध्वरे तप उत मे ॥ पत्र भ
त्वा वायु भस्मानिराहाराजलाशिनः ॥ २० ॥ एवं स्थितेषु मुनिषु
तेनाज्ञातेषु दैत्यराट् ॥ अथ कामजलास्तिष्ठ पालयामास वै प्रजाः
२१ ॥ गर्जते स्वस्वभावेन कं पतेथ त्रिविष्टपं ॥ तत इन्द्रादयो देवास्तु
ष्टुर्गिरिगदरे ॥ २२ ॥ गिरिशं गिरिजानाथं गिरागं भीरवामुस
ताः ॥ २३ ॥ देवाधिदेव गगनेन शिवस्वरूपवाध्वग्निरूपपयमा
नजलस्वरूप ॥ त्वं स्या चरानथ चरान् सृजसे वशीश्राश त्वं सर्व
मेव हरसे निजये ह्येषा ॥ २४ ॥ तन्नो वितित्वयि परे परडः स्वहा

रीन॥ स्वीयं पशः परगतं बद्धाद्यकर्तुं॥ तन्नाशयेन मथ द्वास
२९२ कलान्मुनींश्च देवान् द्रव्योश्च भजने परि विष्टचित्तान्॥ २४॥
कंचात्रजे मशरणं त्वद्वते गिरिशं कंचान मे मभगवंस्त्वद्वते म
हेश॥ कंचाम देव ह्यजि नार्दन पार्वती को वा वितुं प्रभवति त्वद्व
ते विलेश॥ २५॥ कउचाद्य॥ एवं ते तुष्टुचुर्या वक्षुश्चुरुस्ताव देव
हि॥ नमो वाणी सर्व देवा हरे पुत्रो यरा भवेत्॥ २६॥ तस्य नाशो भ
विताय त्वं कुरु तत्र वै॥ नमो वाणी समाकर्ण्य सर्वे हर्ष समन्विताः
२७॥ कैलासे देव निलय मा पुरिं द्वादयः सुराः॥ नापृश्य च्छंकरं त
तद्वत्पुः परतो मराः॥ २८॥ मूलप्रकृतिरूपा तां मां सर्वं व्यजि

३
शमुः तारकेतारकज्ञानप्रदेतारयतारकात् ॥ २९ ॥ त्रैलोक्यपी
डकाङ्क्षात्पदभ्रष्टान्मुनीन्सुरान् ॥ तथाविचिंत्यतां मातस्तस्य नाशो भ
वेद्यथा ॥ ३० ॥ मातस्त्वां प्रणमामदेव जननी त्रैलोक्यरक्षाकरे ॥ सर्वाणि वि
पुरेपरात्परकलेब्रह्मादिभिः संस्तुते ॥ त्वंदेवैरनिरूपिते कुरु जगत्क
ल्पाणामीशप्रिये ॥ स्वेच्छोपात्तमुविग्रहे सुरहरे विश्वादिभूते नमो ॥ ३१ ॥
कञ्जवाच ॥ एवं संप्रार्थिता देवैर्विश्वमाता जगाद तान् ॥ नभोवाणी मया
ज्ञाता शंकरः शंकरिष्यति ॥ ३२ ॥ संहैक्या तु सर्वेऽपि मया यत्र स शंकरः
परं नियममास्थाय कुरुते परमंतपः ॥ ३३ ॥ कञ्जवाच ॥ इत्युक्त्वा सर्व
देवान्साभिह्वीवेशमधारयत् ॥ यां दृष्ट्वा परमो योगी कामबाणार्दि

तो भवेत् ॥ ३४ ॥ देवाग्रपितदा केचि ज्ञाता मद न विद्वलाः ॥ उर्वशी मे
नकारं भा पूर्वचित्ता रतिस्तथा ॥ ३५ ॥ लज्जिता तां निरिह्यैव सर्वा वय
२९३ सुंदरा ॥ तदेव सा च गिरिजा प्राप्ता ब्रह्म शिवांतिके ॥ ३६ ॥ स्त्राणु तं
स्थाणु भूतं च ध्याननिश्चललोचनं ॥ तत उचे त्विलान् देवान् उमो
पायं सुखा वहं ॥ ३७ ॥ देहाती तद्वा स्ते सौ तपो निष्ठः सराशिवः ॥
एतस्य देव भावार्थं कामं विज्ञापयंतु च ॥ ३८ ॥ तेनेषु ण यथा वि
द्म एक निष्ठः सराशिवः ॥ पास्पते देह भावं स तदा कार्यं भविष्यति
३९ ॥ ततो देवाः सर्व एव कामं सस्मरु रूत्कटं ॥ समागतं तमुचूस्ते
स्वकार्यं कृत निश्चयाः ॥ ४० ॥ प्रार्थयामासु रपरे स्वकार्या यम नो भ

वं॥ उरुस्त्वमसिलोकानां चरेषु स्थावरेषु च॥ ४१॥ त्वयैव जायते शृ
ष्टिस्त्वया व्याप्तमिदं जगत्॥ अबलाः कामिनः सर्वे त्वयैव बलव
तरा॥ ४२॥ त्वया विना दृष्ट्या सर्वजगत्स्थावरजंगमं॥ अतस्त्वयै
व गंतव्यं सर्वेषां कार्यमुत्कटं॥ ४३॥ स उवाच॥ प्रयप्य हं वि साम
मिस्तथा पिवः प्रसादतः॥ करिष्यामि वचः कार्ये मदेह पतना
वधि॥ ४४॥ सुमंधनुर्धर्मराज्येषु कटाक्षो यथोचितः॥ विजेष्येथा
प्यसकलानमराच्छंकरावधि॥ ४५॥ वसंतं प्रतिलक्षेव सहायं के
वलं सुराः॥ स उवाच॥ एवमुक्त्वा गतः कामो यत्रास्ते सौ सदा शिवः
४६॥ मोहितुं शंकरं देवं देवानां कार्यसिद्धिदं॥ ४७॥ इति श्रीगणो

२८४

शशुराणेउपासनाखंडेकामप्रार्थनं नाम अध्यायः ८४ क३०
 एवमुक्तागतः कामः सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ अपश्यच्चंकरस्था
 नं वृक्षवल्लीसमाकुलं ॥ १ ॥ सिंहशार्दूलइष्टं च पक्षिश्चापद
 संयुतं ॥ स्वयंचनिर्ममेमायावाटिकांतत्क्षणेन सः ॥ २ ॥ सशे
 वराणिभूरीणीसुधारूपजलानि च ॥ अनेककुसुमान् च
 क्षाणागच्छूतिसुगंधनः ॥ ३ ॥ जंघाम्रवदरी वृक्षान्मुपक
 फलशालिनः ॥ तथैवरंभापनसानरिक्केलेः सरवर्जुरीः ॥ ४ ॥
 एलालवंगमारी च वृक्षान्यन्यान्यनेकशः ॥ अगस्त्यमा
 णोगंधोसौहरनासापुरंययौ ॥ ५ ॥ उषःकालेहरोपस्यज्यो

२८४

५
त्स्नाज्जालमनोहरं॥ अनेकफलपुष्पाद्यैकामकाननमद्रुते
६॥ तदेवभेदयामासमानसंश्रुतिनस्तुसः॥ स्वीयामशोकव
नितांधिक्क्रेमनसाशिवः॥ ७॥ देहभावंगतोदेवश्चितया
मासकारणं॥ कृतंकेनतपोविघ्नंकृतएतद्वनंशुभं॥ ८॥ प्रक
स्माप्रचितंकेननष्टेनेरंगतापुषा॥ प्रावध्यभृकुटीरोषारार
क्तनयनोहरः॥ ९॥ कामस्तुभयमंत्रस्तोलीनःकापिनगह
तेइंद्रादीनांसमास्मारस्मृतास्तेनावृतेप्पयुः॥ १०॥ विमाना
निसमारूढाःकार्यसिद्धिद्युयासुराः॥ शिवेनदृष्टेतावन्म
दनोतिलघुःकृशः॥ उद्धाटयत्तृतीयंसनेत्रंरूपमनोभवंच

२८५

क्रं पेष्टयि वी सर्वा स्वर्गः पातालमेव च ॥ १२ ॥ मासीति चाब्रुवं दे
वा यावत्तावत्सनेत्रजः ॥ चकार च न्हि स्तं कामं भस्ममात्रावशे
षितं ॥ १३ ॥ ततो मिह त्री महेशानं प्रार्थयामास सादरं ॥ नमस्कृ
त्वां जलिव ध्वात्रै लोक्य हित काम्यया ॥ १४ ॥ त्रैलोक्यराहकं
वन्हि मुपसंहरं शंकर ॥ ब्रह्मलब्धवरो दैत्यस्तारकोतिब
लो महान् ॥ १५ ॥ आक्रांतं तेन त्रैलोक्यं निःस्वाध्यायं निराकृति
स्त्वनच्युताः सुरासर्वे त्वां दृष्ट्वा तपसि स्थितं ॥ १६ ॥ त्वरया का
ममामं त्रदेहभावाय ते नद्य ॥ अप्रेषयन्सर्वे भस्मजातः श्रे
ष्ठापराधतः ॥ १७ ॥ इदानीं ररु देवांस्त्वं त्वामेव शरणं गतान् ॥

२८५

विष्णुतास्त्रिषुलोकेषु शरणागतपालकः ॥ १८ ॥ क्षमस्व कृपणानां
त्वं देवानां शरणे विष्णो ॥ प्रपराधं महादेव करुणा करशंकरः ॥ १९ ॥
कउवाच ॥ इति तस्यावचः श्रुत्वा स्वांघ्रिश्च शिरसो मुने ॥ जगद्दहास्य
वरनो वह्निं संहत्य शंकरः ॥ २० ॥ उत्तिष्ठेति ह देवानां रक्षणं कृतं
मध्यमे ॥ अतः प्राणिन्यसहस्राभिह्वीमं कथयानयत् ॥ २१ ॥ हृषमा
रुह्य च तया चार्द्धकैलासमागमत् ॥ २२ ॥ इति श्रीगणेशपुरा
णे उपासनाखंडे कामराहोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ कउवाच ॥ शिवस्या
लिंगनामिह्वीमदनानलदीपिता ॥ नापक्वापि सुखं देवि निर्ज
लेशफरीयथा ॥ १ ॥ पतीता जलमध्ये सा सीतलोचसः प्रालिनी

२५६

नशर्मलेभेतत्रापिस्थलेनिद्रानचालभत् ॥२॥ कर्पूरचंदनेतस्याञ्च
धिकं तापमारुधे ॥ नशीतलपदार्थोऽस्याः कोपि संतोषमारुधे ॥३॥
एवंवक्रतिथे काले सा स्थि चर्मा च शेषिता ॥ ततो गिरिशमागम्य
गिरिजागिरमब्रवीत् ॥४॥ न त्वस्य शसिमां देवकामवस्त्रांगतास्मि
ह ॥ दग्धोपि मदनो मह्यमत्यंतं पीडयत्यहो ॥५॥ नानोपायाः कृ
तास्तस्य शान्तये न च सो भवत् ॥ येनोपायेन शान्तः स्यात्सुतं कु
रुममप्रभो ॥६॥ क उवाच ॥ इति वाक्यं समाकर्ण्य प्रियायाः प्रियकृ
द्धरः ॥ रहस्येतां करेष्टत्वापर्यं के पर्यवशयत् ॥७॥ रमेतया य
थेष्टं समदनेन वशीकृतः ॥ मृतेनापि कृतं तेन महत्कार्यं सुरे

२५६

रितं॥८॥अनंगेनसमोनैवधन्वीतियशग्राप्तवान्॥तयोस्तुक्तीउ
तोयाताःषष्टिसाहस्रवत्सराः॥९॥अष्टस्थानामुनिभिःसुराःश्रु
त्वामदनवेष्टितं॥केलासंपुनरायातास्तत्रक्तीजरतंहरे॥१०॥ज्ञा
त्वात्स्त्रीस्थितातत्रचिंताव्याकुलचेतसा॥तारकासुरभीतास्ते
पुनर्गद्गरमागताः॥११॥कदावदोभवेदस्यकदास्थानानिया
मच॥करिष्यतिकदाशुश्रुस्माकंडःखनाशनं॥१२॥इतिचिंतार्ण
वेमग्नाःयावद्ब्रह्मादयःसुराः॥तावद्देवेसुराचार्योवाक्यंमेषु
एतानघाः॥१३॥प्रेषयत्वविलावन्द्भिरूपोतरधरंहरे॥सहरंवाध
यित्वाशुभवत्कार्यंकरिष्यति॥१४॥कउवाच॥ततस्तेवन्दिमाका

र्यतुष्टुर्विविधैस्तवेः देवा ऊचुः ॥ ततो यज्ञक्रिया ब्रह्मन् संस्काराः
 सर्वहि ॥ १५ ॥ अपां त्वमसि हेतुश्च देवानां मुखमेव च ॥ अग्नि होत्र प्र
 माणो त्वं गार्हपत्यादिनामभिः ॥ १६ ॥ त्वमेव पचसे नृणां जठरेषु र
 मानपि ॥ त्वमेव सर्वजंतूनां संधौ संधौ विचेष्टते ॥ १७ ॥ त्वया त्यक्तः ।
 प्रेतसंज्ञां लभते दह्यते त्वयि ॥ हे त्वस्त्वमसि देवेश जंतूनां प्राणधा
 रणो ॥ १८ ॥ त्वया हि विश्वविना नान्नं पंक्तुं शक्यं न च क्वचित् ॥ त्वमेव
 ब्रह्मा रुद्रश्च सूर्यश्चानेक रूपधृक् ॥ १९ ॥ त्वमेव जपसे मूलं क्रोधं
 स्पृजगदीश्वरः ॥ यत्र यत्र भवे तेजस्तत्र द्रूपंतवैव च ॥ २० ॥ अतस्त्वां
 प्रार्थयामो यत्रिलोक्या उपकारकः ॥ त्रैलोक्या क्रमणं ते न तारकेन

कृतं विभो ॥ २१ ॥ जानासितां न भो वाणी कामस्यापि च तां गतिं ॥ पार्व
ती हरयोर्बोधं चिरक्रीडानिमग्नयोः ॥ २२ ॥ कुरुगत्वान्परूपेण भित्ता
यां च स्वतंत्रवै ॥ एवं कृते जगत्कार्यमस्माकं च भविष्यति ॥ २३ ॥ कउवा०
इति देववचः श्रुत्वा काषायवसनो द्विजः ॥ भूत्वा शुष्माय यौतत्रयात्रा
स्तां पार्वतीश्वरो ॥ २४ ॥ क्रीडासक्तो बहिः स्थित्वा भित्तां देही त्पुवाच तः
त्रिवारं कृतशब्देन द्वाभ्यामपि श्रुतः स्वनः ॥ २५ ॥ चतुर्विस्मितो तौ तु प
रस्परमुभौ वचः ॥ परिधत्तां श्रुकेस्वेस्वे कुतोत्रायं समगतः ॥ २६ ॥ किम
स्मे च प्रदातव्यं इति चिन्तां च चक्रतुः ॥ उमां जलवधादीर्यमशक्ता तस्य
धारणो ॥ २७ ॥ जानती मा विनंचार्यं रदौ सा भिक्षुकाय तत् ॥ भूमौ त

कंदहेतत्रैलोक्यं सचराचरं ॥ २८ ॥ हरवीर्यमिति पिवद्वन्दिः श्यापन्न
 यातयोः ॥ गर्भवाननलो जातो लज्जावानतितापवान् ॥ २९ ॥ यत्र यत्र
 ययौ वन्दिः शर्मलेभेन तत्र सः ॥ उषस्युच्छ्रायगंगायां तुला संस्येदि
 वाकरे ॥ ३० ॥ स्नातुं यावत्सुशोचादि कुरुते तावदेव हि ॥ प्रागताः षट्सि
 यस्तत्र स्नातुमूर्जे समाहिताः ॥ ३१ ॥ अग्निना यत्समत्सहं गंगेयं बह
 रप्रिया ॥ धारयिष्यति शक्ता चेजलरूपा सुशीतला ॥ ३२ ॥ शिववीर्यं
 तु तत्राग्निः प्राशितं षट् विभागतः ॥ तस्मिन्नेव क्षणे सोमि रंतर्हि सम
 पद्यत ॥ ३३ ॥ अंशुकानि च यातानि हूरदेशे गते नले ॥ परिधाय स्वस्व
 स्त्रिततो यातानि जंग्रहं ॥ ३४ ॥ दहशुः पतयस्तासां मुखान्यत्फज्ज्वला

निच॥ गभिण्णपइतितेजात्वाज्ञानदृष्ट्यामुनिश्वराः॥३५॥ अहिश्चक्रग्रहा
त्सर्वाः न प्रदर्शमुखेत्विदं॥ ताः समीत्य पुनर्गंगातीरेशरश्मिशोभिते॥३६॥
मुमुचुः स्वस्वगर्भेताशुदस्नाताग्रहान्ययुः॥ षट्सुतासुप्रयातासुस्व
स्वगर्भेमुमुच्यवे॥३७॥ षण्मुखोद्वादशभुजोवालस्तत्र व्यजायत॥
तस्य कंकारमात्रेण न्रियेतुभोनिखाद्भुवि॥३८॥ चकंपेधरणीस
र्वाः शेषः पातालमेव च॥ दुमाउन्मीलिताः सूर्योर्नहाराच्छारितो
भवत्॥४०॥ एतस्मिन्नंतरेतत्र नारदो दिव्यदर्शनः॥ कैलासंगिरिशं
ष्टुंगच्छन्मार्गेददर्शतं॥४१॥ अतिदीप्तिकरं बालेन्दुदर्शं बलवत्तरं॥ प्र
णिधानेन तं ज्ञात्वा तूष्णीं कैलासमाययौ॥४२॥ उवाच पार्वती शंतु

२२२

हतांतं सर्वमेव च ॥ जहर्षेष्टथिवा सर्वाज्ञात्वा तं गिरिश आत्मजं ॥ ४३ ॥ देव
इंडभयोने इर्गंधर्वा जगुरुत्तमं ॥ नारद उवाच ॥ प्रागच्छतामया हृष्टो गो
रि मार्गे तवात्मजः ॥ ४४ ॥ षण्णमुखो द्वादशभुजो रविकोटि समप्रभः ॥ गं
गातीरे निपतितस्तस्य क्तः षण्णमुखो नृकिं ॥ ४५ ॥ कोटिकंदर्पशो
भादयोगजितस्तोमिताविलः कथं निष्ठुरताकारि गौरी सुंदर बा
लके ॥ ४६ ॥ क उवाच ॥ इत्युक्त्यां तर्हि ते तस्मिन् गौरी बालकमभ्यगात्
४७ ॥ इति श्री गणेश उपासने ३० विशाखोपाख्यानो ग्रन्थायः ८६ क उ०
दृष्ट्वा सा तां दृशं बालं स्नेहस्तु तपयो धरा ॥ अलि लिंगमुदा बालं तदस्त
हृदया सती ॥ १ ॥ तामूचे मम बालो यं गंगा गंभीर निस्वन ॥ ममायमि

२२२

तितांप्राहवन्दिर्बालोगिरेः सुते॥२॥ कृतिकायाश्च तंप्राकुरस्मंज्जातो
यमभक्तः॥ अस्माकमेव बालो यमिति चुक्रुशुराः तराः॥३॥ एवं विवि
दमानास्तायातावन्दिपुरोगमाः॥ कैलासे देवनिलये गिरीशं चंद्र
शेखरं॥४॥ गौरीविवेश प्रथमं कटिन्यस्तस्व बालका॥ शिवो गृही
त्वा तं स्वांके शिरस्या प्रायमंत्रतः॥५॥ रमयामास परमासुरा देवस्त्रि
लोचनः॥ गंगावन्दिः षट्स्त्रियस्ता गृहं जगमुर्यथा गतं॥६॥ तन्नाम
करणार्थाय ब्रह्माणं च वृहस्पतिं॥ प्राह यशिव ऊचे तौ नामास्य क्रि
यतामिति॥ ता ऊचुतुः॥ आर्तिके मासि जातो यं कार्तिके य इति स्फु
टं॥ नामास्य प्रथमं देवपार्वती नंदनोपि च॥८॥ शरदीप समुत्पन्नः

३००

शरजन्माततोपिच॥ कृतिकाभ्योपिजातत्वात्कार्तिकेयइतिस्मृताः
८॥ यतोस्यमातरः षट्ताः सषट्ताः सषाण्मातुरइत्यपि॥ अयेषु
त्रस्तारकजित्तारकं चविजेष्यति॥ १०॥ देवसेनापतिर्भावीसेना
नीरितिशब्दितः॥ ततएवमहासेनः षण्मुषत्वात्षडाननः॥ ११॥ क
नंत्रिवारंरेतोयंतैनस्कंदोयमुच्यते॥ तयोस्तुवरतारेवंशका
द्याप्राययुःसुराः॥ १२॥ आननंइश्चनेमुश्च७७जुस्तुष्टुवुर्जगुः
मानसेरोदसीदिव्यवाद्यशहोरसातलं॥ १३॥ ततस्तेप्रार्थयामा
सुःसेनान्यंप्रणिपत्यच॥ त्रैलोक्यकंदर्कंदेवजहित्वंतारका
सुरं॥ १४॥ नानाभिषेकसंभारैःसेनापत्येभिषिच्यतां॥ वैदिकैस्तां

३००

त्रिकैर्मन्त्रैर्नानामुनिसमिरितैः॥१६॥ ततो वृक्षां गृहीत्वा ते देवाः स्व
स्थानमागमन्॥ रुषयोतिपिरुयोगास्तपसेषु र्यथापुरा॥१७॥ से
नान्ये विद्यमाने नो न भयं विद्यते क्वचित्॥ स चासौ वरुधेत्येतं शु
क्लपक्षेयथाशशी॥१८॥ एकदा बालभावात्स उद्दीयशशिनं य
यौ॥ गृहीतुं ब्रह्मणा वारिने दृशं साहसं त्वया॥१९॥ बुधा ब्रह्मस
तिः शक्त्या जिगापेद्रचसो भर्तुः॥ एकदा मुखमासीनं पार्वत्या
सहितं शिवं॥२०॥ प्रणम्य परिपृच्छ सर्वकामार्थसिद्धये॥ स्कंद उ
वाच॥ पितृर्मया महात्मा वीकथानानाविधः शुभाः॥२१॥ त्रैलोक्य
स्पृशोत्ततः तस्मिन् नास्ति यथापि मे॥ वद मे सर्वशत्रूणां जयकारी ब्र

तं शुभं ॥ २२ ॥ सर्वसिद्धिकरं देवपुत्रसंपत्प्रवर्द्धनं ॥ सर्वपापहरं चैव
 धर्मार्थकाममोक्षदं ॥ २३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ सम्पश्यस्व त्वया स्कंद स
 र्वलोकोपकारकं ॥ व्रतं ते हं प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिकरं नृणां ॥ २४ ॥
 सर्वपापक्षयकरं धर्मार्थकाममोक्षदं ॥ सर्वशत्रुक्षयकरं पुत्रसं
 पत्प्रवर्द्धनं ॥ २५ ॥ अलक्ष्मी संकटहरं गणनाथस्य तोषकृत् ॥ यः क
 रोति नरो भक्त्या स पूज्यस्त्रिदशैरपि ॥ २६ ॥ इच्छाविहारी भवति स
 हि स्थित्यंतस्तु च सः ॥ दर्शनात् तस्य चान्येषां महापापैर्लयं व्रजेत् ॥
 २७ ॥ नान्येषां स्कंदवरदचतुर्थी व्रतसाम्यता ॥ एवमाकर्ण्य वचनं
 सेनानी शंकरे रितं ॥ २८ ॥ पुनः प्रच्छ पितरं महिमानं व्रतस्य सः ॥

स्कंद उवाच ॥ विस्तरेण मम ब्रूहि महात्म्यं व्रतसंभवं ॥ २९ ॥ कस्मिन्
मासे दिने चास्य प्रारंभः क्रियते हरः ॥ को विधिः किं फलं चास्य कस्या
भूत्पत्योऽस्य च ॥ ३० ॥ एतन्मे सकलं ब्रूहि यदि तुष्टोऽसि शंकर ॥ सर्व
लोकोपकाराय व्रतस्यास्य प्रसिद्धये ॥ ३१ ॥ इति श्री गणेशपुरा
णे उपनिषत्सु देवार्ति के योगोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ हर उवाच
अहं ते कथयिष्यामि व्रतस्यास्य विधिं परं ॥ श्रावणे तु सिते पक्षे च
तुर्थ्यामारभेद्भुते ॥ १ ॥ निलामलककल्केन प्रातः स्नानं विधाय च
नित्यं नैमित्तिकं सर्वं समाप्परागवर्जितः ॥ २ ॥ शुचौ मंडपिकां कृ
त्वा कंदलीस्तंभमंडितां ॥ इक्षुचामरपुष्पाद्यामादशमवल्लिशो

३०२

मितां ३॥ तत्र चाष्टदलं पद्मं कारयेच्चंद्रनेन तु ॥ ४ ॥ गुरोराज्ञां गृहीत्वा तु
पूजां दद्यात्प्रोक्षयेत् ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजयेद्गणनायकं
५॥ कांचनं राजतं वापि स्वस्वशक्त्या विनिर्मितं ॥ एकविंशतिप
द्मानैरेकविंशतिसंख्यकैः ॥ ६ ॥ गजाननाय देवाय नैवेद्यं परिक
ल्पयेत् ॥ एकविंशतिमुद्रास्तु दक्षिणार्थं निवेदयेत् ॥ ७ ॥ सौवर्णी
राजतीर्थापि विनशादप्यविवर्जितः ॥ एकविंशतिहूर्वाश्च श्वेता
वाहरिताग्रपि ॥ ८ ॥ प्रप्येद्देवदेवाय मंत्रपुष्पाजलितया ॥ ब्राह्म
णान्येदं विडुषः पूजयेदेकविंशतिः ॥ ९ ॥ भोजयेत्तादृशान्नेन ताव
द्दानानि दापयेत् ॥ नमेत्तत्तन्मापयेत्पश्चादल्लिङ्गमिति वाचये

३०२

त॥१०॥ पार्थिवस्य गणेशस्य विधानः कथितः पुरा॥ पूजाप्रकारः
सोऽप्यत्र सर्व एव उदाहृतः॥११॥ कथांतामेव शृणुयात्पश्चाद्बन्धुयुतः
स्वयं॥ ध्यायन् गणेशं जीतमोनेनोपवसेथवा॥१२॥ एवं मास
व्रतं कुर्याद्यावद्वा इचतुर्थिका॥ तस्यामहोत्सवः कार्यो यथाविम
वमादरात्॥१३॥ पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेद्गणनायकं॥ रात्रौ जा
गरणं कार्यं गीतवादित्रनिस्वनेः॥१४॥ पुराणश्रवणैरन्यैर्नाना
भ्यामनवरैरपि॥ सहस्रनाममंत्रेण स्तुवीत द्विरदाननं॥१५॥ प्रभा
ते विमले स्नात्वा पूजयेद्द्विरदाननं॥ ब्राह्मणान् भोजयेद्भक्त्या श
तैश्चैकैर्विशतिः॥१६॥ गोभूकांचनवस्त्राणि भूषणानि धनानि च

तेभ्योदद्याद्यथाशक्तिदीनांधकपणेषुच॥१६॥अशक्तोभोजयेदे
 विंशत्येकतुवाडवान्॥ब्राह्मणायप्रदातव्यामूर्तिश्चधातुनिर्मि
 ता॥१७॥अन्यथापरमोत्साहेजलमध्येप्रदर्शयेत्॥दिव्यवादि
 त्रनिर्घोषे।नेरयानस्थितांचतां॥१८॥ह्रवध्वजपताकाभिर्दे
 दगीतादिनिःस्वनेः॥बालानांदंडयुद्धेश्चतांविसृज्यग्रहंब्रजे
 त्॥१९॥व्रतमेवंतुयःकुर्यादेकवारंषडाननः॥सर्वान्कामान
 वाप्येवगाणेशंपदमाप्नुयात्॥२०॥ब्रह्मणकारिसृष्ट्यर्थमे
 कार्णजपतामनुं॥प्रत्यक्षोविकटस्तस्यसामर्थ्यविदधेददौ॥
 २१॥विष्णुनाप्रापिशक्तिश्चपालनेकुर्वताव्रतं॥षडक्षरंमहामं

त्रंजपतापरमाहुतं॥२२॥स्वेच्छावतारसामर्थ्यततःप्राप्तंषडानन॥
मयाप्यकारिपुत्रेतज्जपताष्टाक्षरंमनुं॥२३॥वृत्रंचशंवरंदैत्यंश
क्रोणशंवरणच॥जिघांसताकारिव्रतंतौतौजेतुंचशोकतुः॥२४॥ना
नासामर्थवानस्मिंसंहरामिजगन्नयं॥यक्षगंधर्वमुनिभिःकिंनरोर
गराक्षसैः॥२५॥अकारिस्वेष्यसिध्यर्थसिद्धचारणमानवैः॥एतत्वं
स्कंदवरदचतुर्थीव्रतमाचर॥२६॥भविष्यसिरणेजेयोविख्याते
भुवनत्रये॥षडक्षरंचमंत्रंतेदशमिवरदस्यह॥२७॥कडवाच॥
सुमुहूर्तेदशैतस्मेशिवोदीक्षांषडक्षरी॥तदैवसययौस्कंदस्त
पस्तमुदिजातम॥२८॥सुनिर्मलतलेदेशोदृष्टवह्नीसमाकुले

वक्रमूलफलेरम्येसरोवापीसुशोभिते॥२९॥एकपादस्थितःस्कंदः
 स्तपस्तेपेसुदारुणं॥व्रतंचकारविधिवद्यथोक्तंशंभुनामुरा॥३०॥
 अनुष्ठाताच्चमंत्रस्यव्रतस्यास्यप्रभावतः॥प्रसन्नोभूतदैवास्यप
 रमात्मागजाननः॥३१॥दर्शयामाससेनान्येयोगिध्येयमनुत्तमं
 निजंरूपंमहातेजाःचतुर्भुजविराजितं॥३२॥महामुकुटसंशो
 भिकुंडलांगदशोभितं॥एकदंतंभालचंद्रंशुंडादंडविराजितं
 ३३॥पाशांकुशकरंमालादंतहस्तंसुशोभितं॥मुक्तामणिगणो
 पेतंसर्पराजयुतोदरं॥३४॥दिव्यवस्त्रपरीधानंदिव्यगंधानुले
 पनं॥अनेकसूर्यसंकाशंतेजोज्वालासुशोभितं॥३५॥ददर्शय

एमुल्लस्तुविस्मयोत्फुल्ललोचनः व्याकुलीभूतचित्तोसौ कि
मेतदिति चिंतयन् ॥ ३६ ॥ मया यच्चिंत्यते न्यदा तदा विद्या न चाप्य
हं ॥ ततः प्रपद्यतस्त्रीसकौ भुवान् किंच नाम ते ॥ ३७ ॥ गजानन
उवाच चिंत्यते यदि वारा नो त्वयैकाग्रेण चे तसा ॥ सो हं प्राप्नो वरं
दातुं वरते हृदि वांछितं ॥ ३८ ॥ दशमितुष्टस्स पसाषडा न न गजान
नः स्वं उवाच ॥ विडर्न देवान च शास्त्रकारा ब्रह्मादयः शेषमु
खाश्च नागाः ॥ तव स्वरूपं जगदीश सम्पददर्शितं मे हिरदा न ना
य ॥ ते नैव जातः परिष्कारा कामः तथापि वाचे तव देव वाक्यात् परा
जयो मे न कदापि भूयात्प्रत्यक्षता मे हि विचिंत्यमानः ॥ ४० ॥ अवि

स्मृतिः स्यात्तव पादपद्मे सर्वेषु देवेषु चरिष्यता च । अलस्यो लस्य
 तां यातस्ततो लक्ष्मिनायकः ॥ ४१ ॥ नाम्नाख्यातो भवान्न त्वं भ
 क्तकामसुरदुमः ॥ त्वस्तु उवाच ॥ सर्वतः प्रविता स्कंदपद्यत्पार्थितम
 यते ॥ ४२ ॥ अविस्मृतिश्च सान्निध्यं चिंत्यमानस्य ते भवेत् ॥ परा
 जयोरिष्टाणां ते देवश्रेष्ठ्यं भविष्यति ॥ ४३ ॥ क उवाच ॥ एवं वरा
 न्ददौ देवो मयूरं निजवाहनं ॥ ददौ स्कंदाय सुप्रीतो विनायक
 तपो बलात् ॥ ४४ ॥ मयूरध्वज इत्येवं नामाख्यातं ततो भवत् ॥
 गजानन उवाच ॥ स्मृतिं यास्यति तत्रास्ते तारकायामहासुराः
 ४५ ॥ लक्ष्मिनायक इति नाम्ना हं भक्तवत्सलः ॥ भविष्यामि चि

रादत्रस्तेत्रेतदाकृतोनय॥४६॥ कउवाच॥ एवमुक्त्वा तु विकटस्त
त्रैवांतर्हितो भवत्॥ ततः स्कंदो महा मूर्तिं कृत्वा स्थाप्य दिजैः सह
४७॥ लक्ष्मिनायक इति नाम चक्रे शुभं तदा॥ मोदकैर्लक्ष्मि सं
ख्याकैः पुष्पैर्दूर्वांकुरैरपि॥४८॥ पूजयामास तां मूर्तिं मन्यैर्द्र
व्यैस्तथा विधैः॥ ब्राह्मणान् भोजयामास तावत्संख्याकतान्
दिज॥४९॥ स्तुतान् त्वाय यौ स्कंदः शंकरं लोकशंकरं मयूरे
मारुह्य ततः सर्वं चाकथय द्रुते॥ ५०॥ मयूरध्वज इति च नाम
देवकृतं जगो॥ तारकासुरनाशाय यौ स्कंदः शिवा ज्ञया॥
स्मृता गजाननं देवं परिगृह्य शिवा शिवः॥ ५१॥ देवसेनाप

तित्वेसावभिषिक्तः सुरर्षिभिः॥ सेनानीस्तारकं दृष्ट्वा युद्धं चक्रे महाव
 लः॥ ५२॥ लक्ष वर्षं तरेतं समारयामास शक्तिः॥ युद्धं तद्वर्णितं श
 क्तिशेषस्यापि न वै भवेत्॥ ५३॥ तारके निहते दैत्ये न नन्दः सर्वदे
 वता॥ मुनयो लोकपालाश्च संस्थानं ययुस्तदा॥ ५४॥ स्वाहा
 स्वधा वषट्कारान्पथाश्चैव चक्रिरे॥ कञ्चाच॥ एवं प्रभावो देवा
 सो कथितस्तैर्गजाननः॥ ५५॥ व्रतप्रभावोऽपि मया यथावत्ते निरू
 पितः॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैरवधोऽसौ महासुरः॥ ५६॥ स्कंदेन नि
 हतः संख्ये देवव्रतप्रभावतः॥ इंद्रादिदेवताष्टैः पूजनीयो भवच्च
 सः॥ ५७॥ व्यास उवाच॥ अनुष्ठानं कृतं तेन कस्मिं स्थाने समाधिना

परमेणविशाखेनतन्मेवृहिप्रजापते॥५॥ इहियाउवाच अनुष्ठानं
कृतंतेनयत्रास्तेद्युसुरेश्वर॥प्रसिद्धोवर्ततेतत्रनाम्नालरुविनाय
कः॥विद्येतेतत्रचैलोभसश्चाद्राजातिविस्तरतः॥तन्नाम्नानगरं
ख्यातंततस्तदभवन्मुने॥६॥ इतिश्रीगणेशपुराणेउपास०तार
कासुरवधोऽध्यायः॥८८॥ मुनिरुवाच॥श्रुतमास्मानकंत्रह्य
नगजाननव्रताश्रयं॥दग्धश्चेन्मदनस्तेनशंकरेणरुषामिना॥१
दृश्यतेसर्वलोकेषुमदनोद्यापितत्कथं॥एतत्कथयमेसर्ववि
स्तराच्चतुरानन॥२॥ स्वष्टोवाच॥तृतीयंतुयदानेवंरुषोद्धारित
वानुहरः॥अपराधंतुविज्ञायमदनस्यरतिस्तरा॥३॥ आकेंदति

मृतं कामं हरं तिकमुपागमत् साष्टांगं प्रणिपत्यैनं तुष्टावचय
 धामति ॥ ४ ॥ रतिरुवाच ॥ नमामि देवं गिरिजासाहायं वृषध्वज
 भालविलोचनं च ॥ ५ ॥ पः पातिलो कान्खलु सत्वयुक्ते निर्मोयलो
 कान् रजसागणेन ॥ ५ ॥ यः स्वेच्छया संहरते तिलेशो जगत्तनो वि
 सुतनुर्महेशः ॥ यो नुः कपालं वहते जनानां भिक्षाशनः पूरय
 तो जनानां ॥ ६ ॥ रीनां नु कंपी भगवान्महेशो गतप्रियायाः ॥ शरणं
 महस्तं ॥ कर्तुं यथा कर्तुमर्ही न सत्वः शक्तं न्यथा शक्तुमपीह देवः
 ७ ॥ समे विधाता शरणं गतायः सौभाग्यमुच्चैर्मृतजीवनेन ॥ नो चेद
 हं प्राणविसर्जनेन यशः करिष्ये विपरीतमीश ॥ ८ ॥ कउवाच ॥ एवेत

यास्तुतः शंभुः प्रसन्नस्यामयाव्रवीत् ॥ शंभुरुवाच ॥ वरं दृष्ट्वा महा
भागे कामपन्निशुभानने ॥ ९ ॥ इदमिदं स्तोत्रेण सर्वान् कामान् ह
रिस्थितान् ॥ इत्थं शिववचश्रुत्वारतिरुष्टा प्रणम्यता ॥ १० ॥ सौभाग्यं
कामतंदेवं निजगादभ्रशतुरा ॥ रति उवाच ॥ स्वामिन् यदि प्रसन्नश्चे
च्छृणु मे परमं वचः ॥ ११ ॥ रसायां दिवि भूमे वा न ताः सुः कामिनी
गणाः ॥ मम लावण्यलेशेन तेषु कापि त्रिलोचन ॥ १२ ॥ यं दृष्ट्वा मु
मुक्षुः श्रुत्वातिवीर्यमपन्नपाः ॥ ततो मे मरुती लज्जा जाते मित्ता
मया कुरु ॥ १३ ॥ लावण्यं च दृष्ट्वा पातं विना कामेन प्रोकरः ॥ उवा
च श्लक्ष्णया वाचा हर्षेण न्कामयेषितं ॥ १४ ॥ शिव उवाच ॥ चित्तं मा

कुरुकल्याणिनलज्जां कर्तुमर्हसि ॥ स्मृतमात्रं स्वया बाले काम ॥
 स्थां दृष्टिगोचरः ॥ १५ ॥ मनसा चिंतितो वापि मनोभूरित संज्ञितः भ
 विष्यति महाभागे गच्छेदनि निजालयं ॥ १६ ॥ पूरयिष्यति ते का
 मात्मान्यत्वं च भविष्यसि ॥ विष्णुसकाशा इत्यतिरामायां प्राप्स्यसे
 यशः ॥ १७ ॥ भक्ता तव जने ह्यतो नाम्ना प्रद्युम्न संज्ञितः ॥ सागता ॥
 शिववाक्येन मंदिरं भूशदा रूपं ॥ १८ ॥ स स्मरते पतिं सा तु पुरो
 नंगः समाययौ ॥ ईश्वरे स्त्रावशात्तस्याः प्रत्यक्षः समजायत ॥ १९ ॥
 रतिश्चाश्चर्यमुक्ता सा जहृषे पतिना सह ॥ तता स ययौ शंभुं प्रण
 म्या निरधेव च ॥ २० ॥ वंविता पराधं देवेश गमिते नंगसा कथं ॥ ३

द्रादिदेवताहंदैः तारकासुरपीडितैः ॥ २१ ॥ मुनिभिश्च विशालस्य त्वत्त
उत्पत्तिवेदिभिः ॥ अमंग उवाच ॥ प्रार्थितस्तव निष्ठाया भंगं कर्तुमहं वि
भो ॥ २२ ॥ उपाहाराय सर्वेषामकर्षकर्मतादृशं ॥ उपकारसमं पुण्येन
चास्ति भुवनत्रये ॥ २३ ॥ विपरितंतु तज्जातं मम देवं सुरेश्वर ॥ त्रय
स्त्रिंशत्कोटिदेवेष्वहं चारुतरः पुरः ॥ २४ ॥ उपमाचारुपुरुषे ममैव
दीयते सिद्धेः ॥ कथं तिष्ठामि रेवेशानंगहीनः परेतवत् ॥ अतिमयि
महादेव कृपया नुग्रहं कुरु ॥ क उवाच ॥ तत एकाक्षरं मंत्रं गणेशस्य
ह्रौशिव ॥ अनंगामप्रणामते नुष्ठानं चारिषाच्च तं ॥ ततो गंगाययौ
रम्यं जनस्थानं सुसिद्धिदं ॥ २५ ॥ ततो नुष्ठानमकरोद्द नंगः शंकरा

जया॥संवत्सरशतंशूर्णततापसतपोमहत्॥२८॥एकाक्षसंजपन्मंत्रं
 गणेशध्यानतत्परः॥वायुमात्राशनोनित्यंसहायवान्सदाततः॥२९॥
 प्रसन्नोभगवान्देवदेवदेवोगजाननः॥आविरासीद्दृशभुजोमहा
 मुकुटशोभितः॥३०॥ज्वलद्गन्धप्रभाचारुकुंडलांगदमंडितः॥को
 रिसूर्यप्रतीकाशोमुक्तामालाविभूषितः॥३१॥दिव्यमाल्यावर
 धरोदिव्यगंधानुलेपनः॥सिंदूरारुणशृङ्गास्पृष्टशायुधलसत्क
 रः॥३२॥शेषालंकृतनाभ्यांनानालंकारराजितः॥सिंहस्कंधोम
 हाश्रीमान्चित्कारत्रासितास्रिल॥३३॥इंद्रादयोपिमुनयः
 आविर्भूतेगजानने॥प्राययुरप्सरोभिश्चयत्तगंधर्वकिन्नरैः

३४। दिव्यवादित्रयोषैश्च पुषु जुस्ते गजाननं॥ उपचारैः षोडशभिर्भ
क्त्या देवं दृष्ट्य कृष्ट्य क॥ ३५॥ कामोपितत उत्थाय प्रणिपत्या तिलान्
सुरान्॥ ववं दे देव चरणौ पूर्व नित्या मुनी नपि॥ ३६॥ प्रशशंस तदा
देवं विकटं करुणाकरं॥ काम उवाच॥ धन्यस्त्वमसि देवेश परब्र
ह्मस्वरूपवान्॥ ३७॥ निराकारोपि साकारो जातोसि भक्तवत्सल
अद्य धन्यं मम जनुतपो धन्यतरं च मे॥ ३८॥ यत्र वां प्रियुगं दृष्टं स
र्वदः॥ विमोचनं॥ कारणं सर्वसिद्धीनां धर्मार्थकाममोक्षदं॥ ३९॥
धन्येनेत्रयुगे मेघयाभ्यां दृष्टः परः पुमान्॥ यं न जानते वेदार्थाः सां
ख्यापातं जलादयः॥ ४०॥ नेति नेत्यभवं तूह्यी वेदोपि यत्र कुं वितः

अनंतकोटिब्रह्मांडरोमकूपोत्तिलेश्वरः ॥ ४१ ॥ येन मंत्रेण सोद-
 शिमंत्रो धन्यतरोपि सः ॥ गजानन उवाच ॥ सम्यगुक्तेरतिपते
 नमो ब्रह्मादयो विदुः ॥ ४२ ॥ यदा सकारतायामितेपि जानंति
 मां तदा ॥ मयैवानुग्रहात्कामदृष्टवानसि मां तथा ॥ ४३ ॥ ततो
 हंपरितुष्टोस्ते तपसा मनुना तथा ॥ दृष्टुमतो विलान्कामा
 न्कामं कामददामिते ॥ ४४ ॥ क उवाच ॥ इति देववचः श्रुत्वा पु-
 नरेव मनो भवः ॥ आनुपूर्व्येण सकलं हृत्तां तं शिवकारितं ॥
 ४५ ॥ तस्मै चाकथयत्कामः प्रसन्नायार्थदायिने ॥ अनंगतां
 स्वस्परतेशक्रंदं मनुमेव च ॥ ४६ ॥ अनुष्ठानं चिरकृतं शिवदत्तं

३४। दिव्यवादित्रयोषैश्च पुषु जुस्ते गजाननं॥ उपचारैः षोडशभिर्भ
क्त्या देवं दृश्य कृश्य क॥ ३५॥ कामोपितत उत्थाय प्रणिपत्या तिलान्
सुरान्॥ वचं दे देवचरणौ पूर्व नित्या मुनी नपि॥ ३६॥ प्रशशंस तदा
देवं विकटं करुणाकरं॥ काम उवाच॥ धन्यस्त्वमसि देवेश परब्र
ह्मस्वरूपवान्॥ ३७॥ निराकारोपि साकारो जातोसि भक्तवत्सल
अद्य धन्यं मम जनु तपो धन्यतरं च मे॥ ३८॥ यत्र वांघ्रियुगं दृष्टं स
र्वदः॥ विमोचनं॥ कारणं सर्वसिद्धीनां धर्मार्थकाममोक्षदं॥ ३९॥
धन्येनेत्रयुगे मेघयाभ्यां दृष्टः परः पुमान्॥ यं न जानते वेदार्थाः सां
ख्यापाते जलादयः॥ ४०॥ नेति नेत्यभवं तूह्यी वेदोपि यत्र कुर्वितः

अनंतकोटिब्रह्मांडरोमकूपोखिलेश्वरः ॥ ४१ ॥ येन मंत्रेण सोद-
 शि मंत्रो धन्यतरोपि सः ॥ गजानन उवाच ॥ सम्यक् कुरति पते-
 नमो ब्रह्मादयो विदुः ॥ ४२ ॥ यदा सकारतायामितेपि जानंति
 मां तदा ॥ मयैवानुग्रहात्कामदृष्टवानसि मां तथा ॥ ४३ ॥ ततो
 हं परितुष्टो स्तेतपसामनुना तथा ॥ ह्यमुमतोखिलान्कामा-
 न्कामं कामददामिते ॥ ४४ ॥ क उवाच ॥ इति देववचः श्रुत्वा पु-
 नरेव मनो भवः ॥ आनुपूर्व्येण सकलं हृत्तां तं शिवकारितं ॥
 ४५ ॥ तस्मै चाकथयत्कामः प्रसन्नार्थदायिने ॥ अनंगतां
 स्वस्वरतेशक्रंदं मनुमेव च ॥ ४६ ॥ अनुष्ठानं चिरकृतं शिवदत्तं

वरंतथा॥ वृणोतिस्मारतस्मासुप्रसन्नाऋजाननान्॥ ४७॥ काम
उवाच॥ यदिप्रसन्नेभगवान् तन्मेदेहेसुदेहितां॥ मान्यतांसर्वदे
वेषुप्राग्वह्नावण्यमेवच॥ ४८॥ भक्तिरुदात्तचरणैर्त्रैलोक्यं
विजयंतथा॥ ४९॥ इतिश्रीगणेश० उपास० कामवरप्रार्थनं
नामअध्यायः॥ ८९॥ गणेशउवाच॥ यद्यतेप्रार्थितंकामस
ततेभविताखिले॥ रमोदराजनिंप्राप्यसांगस्त्वंसर्वसुंदरः
१॥ भवितासर्वमान्यश्चत्रैलोक्यविजयीतथा॥ पुष्पफलकि
शलयंकामिन्यवयवामरुत्॥ २॥ उद्धोधकानितेसंतुज्यो
त्स्नाचंदननारजैः॥ मरालांउजशद्वाश्चजेतास्येतेहरादि

कान् ॥३॥ दर्शनात्स्मरणादेवां मनस्यपि भविष्यसि ॥ मनोभूः स्म
 तिभूरेवं नामापि पुर्जनेषु ते ॥४॥ प्रावि स्मृतिर्मच्चरणे हृदा भ
 क्तिश्च ते भवेत् ॥ स्मृतो ह्यपुरतस्थास्ये महत्कार्यमुपस्थिते ॥
 क उवाच ॥ एवंप्रसादतस्मात्त्वा कामायाश्च गजाननः ॥ अंतर्दधे
 महाभागे पश्यत्सु च सुरर्षि च ॥५॥ तत्र कामो महा मूर्तिर्गणै
 शस्य तथा विधा ॥ संपाद्य स्थापयामास पूजयामास तां तदा
 ७ ॥ रतिनिर्मितपद्मानैर्मोदके लंडुकादिभिः ॥ महोत्कटेति ना
 मा स्याते जस्वित्वा तथा करोत् ॥८॥ प्रसादं निर्ममेकां तं रत्नस्तं
 भविराजितं ॥ रुक्मिण्या उदराज्जातस्त्यक्तो दैत्येन वारिधौ ॥ ३११

मत्स्येन गालितस्तस्य समन्सोधीवरैस्ततः॥ शंकरायार्पिमायाव
त्येति वेदितः॥ १०॥ विभिन्नेस्मिंस्तद्वरां निर्गतो वर्द्धितस्त्वया॥ नार
दो कथय तस्मै कामोयं वर्द्धितस्त्वया॥ ११॥ परिक्षेपेनैकमायाः सेव
रं सततं वर्द्धीत्॥ गणेशस्य प्रसादेन बभूव नेको व्यजिग्यत॥ १२॥ माया
वत्या शिखिताभिः मायाभिर्वकुभिश्च सः॥ प्रद्युम्न इति विष्णो
तसरस्वत्यो पुरं ययौ॥ १३॥ सर्वदेवेषु मान्यश्च त्रैलोक्यजयका
रकः॥ गजाननप्रसादेन बभूव नन्दनिर्वृतः॥ १४॥ रुक्मिणी प्रभृ
तिस्त्रिभिर्दृष्टः कृष्णश्वापराः॥ तत उत्थाय यातामि लेलिताभि
र्ममंततः॥ १५॥ बुद्ध्या प्रवेनारदस्य वाक्येन मुमुडश्चतः॥ प्रालि

लिंगस्तमभ्येत्यप्रणामरतिश्चताः ॥ १६ ॥ सर्वापरीहर्षयुतात
 स्मिन्तातेवभूवसा ॥ कउवाच ॥ एवंजनस्थानगतगणेशस्यम
 हामुने ॥ १७ ॥ ममापिकथितोयत्ररामेणछेदनासिका शूर्पन
 खास्ततस्तमुनाम्नात्मातंतुनासिकं ॥ १८ ॥ तत्राद्यापिहिदृश्यंते
 उपलामोदकाश्च ॥ एवमारधितस्तेनकामेनासौगजाननः ॥ १९ ॥
 षडक्षरेणमंत्रेणशेषेणाराधितोयथा ॥ रतिश्चमदनश्चापि
 ननंदतुरुभौयथा ॥ २० ॥ व्यासउवाच ॥ कथमारधितोब्रह्मन्शे
 षेणसौगजाननः ॥ किमथांकंचतेमंत्रंमुप्रसन्नाऋजाननात्
 २१ ॥ एतत्सविस्तरं ब्रूहिदृष्टतश्चतुरानन प्रष्टुंश्रोतुंश्चवक्तुंश्च

यतापुण्यविवर्द्धते ॥ २२ ॥ कउवाच ॥ सम्यक्कृष्टत्वयात्र ह्यनकथयामि
कथामृतं ॥ शृणुष्वहो भूत्वा सर्वसत्पवती सुता ॥ २३ ॥ यस्मिंश्चिं
त्समयेशभुः पार्वत्या सहितो मुने ॥ सुखासीनो गिरिवरे रम्यसानु
शिलोच्चये ॥ २४ ॥ नानादुमलताकीर्णो निर्जरा रावशब्दितं ॥ कुजं
तिन्नमरायत्र स्वकीर्णोपंकजवासिनः ॥ २५ ॥ प्राययुस्तत्र गंधर्वा
प्रसरो यत्नकिन्नराः ॥ देवाश्च मुनयो नागास्तंद्रष्टुं गिरिजा
पतिं ॥ केचित्तं मणिपातेन साष्टांगेनाभिवादयन् ॥ उच्चैर्जगुश्च
गंधर्वाननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ २७ ॥ पुपुजुस्तंदशभुजा व्याघ्राजि
नधरं हरं ॥ नंदिभृंगीगणा कीर्णभालचंद्रविभूषितं ॥ भस्मागशे

वशिरसंशंकरं वृद्धवाहनं ॥ अपरेप्यर्चयं देवमुपचारैर्मनोम
 ये ॥ २८ ॥ निर्माणनियनेतस्थुः केचित्स्थानपरायणाः ॥ वसिष्ठो
 वामदेवश्च जमदग्निस्त्रितो द्विजः ॥ ३० ॥ अत्रिः कण्वो भरद्वाजो
 गौतमाद्यामुनिश्चराः ॥ तद्वुर्विविधैस्तोत्रैस्तत्तत्पार्वतीपति
 ३१ ॥ स्तुवत्स्तुवेषु मुनिषु शेषैर्गर्वपरं ययो ॥ अहमेव श्रेष्ठत
 रोलोकेषु त्रिषु नापरः ॥ ३२ ॥ यतः श्रेष्ठतरः शोभत स्यात्तं शिर
 सि स्थितः ॥ धराधरणसामर्थ्यमयि नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ३३ ॥
 वासुके रज्जुभूतात्मे कुलीनादमृतं सुरैः ॥ प्राप्तावन्तो मरुत्वं
 च तस्मान्नाम्नास्ति मत्परः ॥ ३४ ॥ तत्तद्दृदि स्थितं दागर्वं ज्ञात्वा शं

भुविलोककृत॥ विज्ञानखिलहकृतस्तीमुतस्थोसहसाशिवः॥ ३५
आस्फालयत्यराष्ट्रेशेषंतादृशगर्वितं॥ एकैकोमस्तकस्तस्यदशधादश
धाभवेत्॥ ३६॥ मूर्च्छिताः ग्रहराद्वसगतप्राणाश्वाभवत्॥ ततः प्रत्यसौजातः
सहस्रफणिमंडितः॥ ३७॥ जीवशेषमुशोचायशेषोशेषाहिभूषण॥ अलं
करणभूतोहंत्रैलोकेशहरस्यह॥ ३८॥ इमामवस्थांसंप्राप्तेनजानेकेन
कर्मणा॥ चलितुंनैवशक्नोमिपक्षहीनश्वांउजः॥ ३९॥ किंकरोमिक्वग
च्छामिकोमेत्रीनृतीधुनाभवेत्॥ कोमेनिजपदप्रासाडपायंकथयेत्तुभं
कोवामेपनयेडःखंडतिचिंतापरस्तुसः॥ ददर्शतेनमार्गेणगच्छंतंनारदंमुनिं
४१॥ जहर्षकिंचिन्नागेंद्रःस्वनंप्राप्येवमिदुक्तः॥ प्रतिकष्टमवस्थांतांनारदो

लोकयत्परः॥४२॥ निश्चेष्टं निरतश्वासंध्याननिष्टं यथा मुनिं॥ अशेषविष
 यज्ञोपिशेषं प्रच्छ नारदः॥४३॥ इति श्रीगणेशपुराणे ३० शेषोपाख्या
 ने अध्यायः॥ ४३॥ नारद उवाच॥ किमर्थमेवंजातोसि निस्तेजाः॥ खितो
 नृशं॥ कथं भग्नशिराः कस्याचरप्रियतरं मुने॥१॥ किं वा ह्युद्योगिरिश
 स्तेकारी गर्वस्त्वयाथ किं॥ वदयत्कारणं शेषं प्रतिकारं पुरा वदे॥२॥ त्वं वि
 नार्धरयेत्को नु चराचरयुतांधरां॥ अनुक्तवंतस्तस्मिंस्तु स्वयमेवाब्रवी
 मुनिः॥३॥ उपायं सर्पराजस्य स्वस्थानप्रापकं शुभं॥ नारद उवाच॥ अवधा
 रय मेवाकं शेषा शेषकलानिधे॥४॥ सुपर्वाणश्च केशाद्यायेन स्युः किं क
 राश्च॥ धरिष्यसे धरां मूर्ध्नि पुष्पमालामिवार्जकः॥५॥ शेष उवाच॥ किं वि

तुरातनं पुण्यमासीच्च दर्शनं तव ॥ प्रजन्य कस्मादपि संपन्ने स्यान्न संश
यः ॥ ६ ॥ अन्यथा कृतपुण्यानां दर्शनं नु कथं भवेत् ॥ प्रतिविलसगात्रत्वा
दशक्तो भूमिधारणो ॥ ७ ॥ तं प्रयत्नं वदमुने येनाहस्यो यथापुरा ॥ नारद उ
-ले महामनुं ते द्यतस्य देवस्य सूर्यप ॥ ८ ॥ यस्य प्रसादादिंद्राद्यास्तनैर्त्यदम
वाप्नुवन् ॥ प्रतः षडक्षरं मंत्रं गणेशस्य दहामिते ॥ ९ ॥ अस्यानुष्ठानमात्रे
ण प्रत्यक्षस्ते गजाननः ॥ सर्वां न्विधास्यते कामानान्यां स्वं दृणुते ततः ॥ १०
क उवाच ॥ दत्तोपदेशं शेषाय नारदो तर्हितो भवेत् ॥ शेषोऽपि तपसे कृत्वा
निश्चयं परमं शुभं ॥ ११ ॥ निरुद्धा शेषकरणो ध्यात्वा देवं गजाननं ॥ जजा
प परमं मंत्रं सहस्रं परिवत्सरं ॥ १२ ॥ तदेतेषु रतोपश्यन् देवदेवं गजान

नं॥ सिंहारूढत्रिनेत्रं दशभुजसुरगंकुंडलेचांगदेवं॥ सुस्तामालाव
 हंतं सुलालितमुकुटं रत्नमुद्राश्रयं॥ नानादेवर्षिहृंदैरनुगतमनि
 शं वक्रतुंडं गजास्यं भक्तेशोपातदेवं सुरनरवरदं चिंतयेदेकदेव॥
 १४॥ एवं गजाननस्तस्य दर्शनार्थं समापये॥ सिद्धिबुद्धियुतस्ताहक्
 ध्यातोयमहिनापुरा॥ १५॥ सहस्रबं- सहशोदीप्त्याकांत्पादिगंबरं
 तेजसादित्यशेषोपि घर्षतो घश्चाभवत्॥ १६॥ चकंपेभयसंविग्रचि
 तोतिभयविह्वलः॥ स्वस्थो मुहूर्तमात्रेण चिंतयामासचेतसि॥ १७॥
 कल्पाणो कर्मणि कथं क्रियमाणे शुभं भवेत्॥ अथ वानारदेनोक्तं
 इक्ष्वा मिगणनायकं॥ १८॥ कउवाच॥ एवं चिंतानुरेतास्मिन्नुवाचद्विर

दाननः॥ मानैः कुतर्ककुशले वरदो हंसमागतः॥ यंध्यायसिदिवा
रात्रौ दृष्टते हरये स्थितं॥ ग्रहमेव जगत्कर्ता पाताहर्ता खिलेश्वरः॥ २०
मते जसा भाति चंद्रो बहिः सूर्यश्च भानि च॥ परब्रह्म स्वरूपो पितृप
सा तव तोषितः॥ २१॥ आविर्भूतो वरं दातुं लोकोपि कृतयेपि च॥ त्वं तु म
तो वरन् ब्रूहि यान्पाकर्म यसे खिलात्॥ २२॥ शेष उवाच॥ अनाशिनि
धनं देवं चंदेहं गणनायकं॥ सर्वव्यापी नमो शानं जगत्कारणकारणं
सर्वं सर्वेश विश्वेश सर्वं चं नमाम्यहं॥ विद्यानामधिपं देवदेवं सु
रेश्वरं॥ २४॥ सिद्धिबुद्धिप्रियं सर्वं सिद्धिदं मुक्तिरायकं॥ सर्वविग्रह
रं देवं नमामि गणनायकं॥ २५॥ क उवाच॥ एवं सुत्वा तु देवेशं वरदं दि

रदाननं॥वरयामासयान्कामांस्तोच्छृणुमहामुने॥२६॥शेषउवाच॥अ
 यधन्यंतपोज्ञानं पितामातामनुर्मम॥देहोनेत्राणिभूरीणीमस्तकानि
 बहूनिच॥२७॥त्वांस्तोतुंसंप्रवृत्तायाधन्यास्तारसनामम॥महारुषाम
 हेशानास्फालितस्यमहीतले॥नारदस्यप्रसादेनदृष्टंतेचरणोबुजं॥२८॥
 दानं देहि मे देव श्रेष्ठ तांभुवनत्रये॥२९॥पादवंसर्वशिरसिसामर्थ्यं
 धारणेभुवः॥अचलं देहि मे स्थानं दर्शनं ते निरंतरं॥३०॥सानिधंशं
 करस्यापि कुलश्रेष्ठ्यतवेरितं॥गजाननउवाच॥यदितेदशधाजातोम
 स्तकोभुजगाधिप॥३१॥तदासहस्रवदनःसहस्रफणिमंडितः॥भवि
 ष्यसिरणोत्प्रातोयावच्चंद्रार्कतारकाः॥३२॥धराधरणसामर्थ्यं ददं

तवमविष्यति॥पंचास्यःपंचशिरसिमत्प्रसादात्स्थितिंस्थिरां॥३३॥लस्य
सेभुजगश्रेष्ठमत्सानिधंनिरंतरं॥अन्यतेवांचितेशेषतदशेषमविष्य
ति॥३४॥कउवाच॥एवंवरानन्ददौतस्मैसोदरेतंबबंधह॥व्यालबद्धोदरइ
तिनामप्रापगजाननः॥३५॥शेषस्यमस्तकेहस्तमभयार्थेददौविभुः॥स्व
यंविराट्स्वरूपंस्वशेषायादर्शयन्मुदा॥३६॥शब्देनापूरयद्योमभूत
लेविदिशोदिशः॥यस्यपारतलेभूमिर्दिशःश्रोत्रेक्षित्तीरविः॥३७॥श्रो
षधोयस्यरोमाणिनखायस्यधराधराः॥मेघाःस्वेदोदकंयस्यप्रजाश्च
चतुराननः॥३८॥कुक्षौयस्यजगत्सर्वचत्वारश्चैवसागराः॥अनंतान
नयेकोऽप्यनंततनवःस्वराट्॥३९॥अनंतरूपवानंतशक्तिरत्यंतदीप्ति

मान् यद्रोमकूपेभातिस्मब्रह्मांशानिसहस्रशः॥४०॥ दृष्ट्वा तं तादृशं शेषो
 षोभात्याभ्रांत इवाभवत्॥ प्रार्थयामास विघ्नेशं पुनः सौम्यो भवेति च॥
 ४१॥ ततो दशभुजो देवः सिंहारूढो भवच्च सः॥ उवाच वरदो देवो नेक
 दृष्टः सुरैरपि॥ ४२॥ मदनुग्रहतो दर्शित्व याशेषाद्यभावतः॥ अचलं
 मयिते स्थानं पातालपिशिवेपि च॥ ४३॥ मया दत्तं प्रसन्नेन वरपुष्पमि
 वाद्यनं॥ शेष उवाच॥ धरे धरां सिसिरसि धरणी धर इत्यपि॥ ४४॥ ममा
 पितेपि विख्यातं नाम लोकेति विश्रुतं॥ अस्मिन् द्यौर्द्वे स्थिरो भूत्वा भ
 रतकामान् प्रपूरय॥ ४५॥ क उवाच॥ आमिति तमथोक्त्वा सौ विघ्नेशो तर्द
 धस्वयं॥ शेषोऽपि तादृशी मूर्तिं कृत्वा स्थापय दादरात्॥ ४६॥ अकरो ह्य

कुरत्नाद्वयं प्रसादं कांचनं शुभं॥ धरणी धर इत्येतन्नामास्याः पर्यकल्प
यत्॥ ४७॥ हरेः शयनतां प्रायादवहत्सुष्यवच्चरां॥ स्थिरो भून्नामिपमे
चविघ्नराजस्य भूषणं॥ ४८॥ एवं ते कथितं चासविघ्नेश महिमाद्भुतः
प्रचालनगरेष्वातो गणेशो धरणी धरः॥ ४९॥ एतदर्थं हि शेषेण कृत
माराधनं विभो॥ ५०॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाविधेशोषोपाख्या
ने अध्यायः॥ १५॥ व्यास उवाच॥ अन्यत्कथय मे देव गणेशस्य कथां त
रं॥ शृण्वतो मे मनोत्पंतं उत्सुकं भवति प्रभो॥ १॥ क उवाच॥ एकदा प्रल
येष्टे ज्ञापयन्मां गजाननः॥ सृष्टिं नानाविधां ब्रह्मकुरु हित्वं ममाह
या॥ २॥ अहं प्रकल्पयामास पुत्रान्सप्तहृदा तदा॥ तेषां नामानि ते वचि

कश्यपो गोतमोऽपि च ॥ ३ ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च भरद्वाजोऽत्रिरेव च ॥ विश्वा
 मित्रश्च सप्तैते सर्वविद्याविशारदाः ॥ ४ ॥ सर्वे मामब्रुवन् ब्रह्मन्नाज्ञापय
 सुरेश्वरः ॥ मयापि कस्यपोऽपि बुद्धिमांस्तेषु चाधिकः ॥ ५ ॥ मत्कार्ये वि
 विधांस्तृष्टिं कुर्वित्पाशापितस्तदा ॥ प्रसादो मिति मामुक्ता जगाम तपसे
 वनं ॥ ६ ॥ जजापेकाक्षरं मंत्रं दिव्यं वर्षसहस्रकं ॥ ततः प्रसन्नो भगवा
 न्दिरदानन ईश्वरः ॥ ७ ॥ चतुर्भुजो रविंदाक्षो महामुकटमंडितः ॥ पा
 शांकुशधरो मालादंतहस्तः सुभांगदः ॥ ८ ॥ सुवर्णमणिरत्नाढ्यमुक्ता
 मालालसङ्गलः ॥ सर्पोदरः कोटिस्तूर्यविलहीति मंडलः ॥ ९ ॥ विकस
 नेत्रविभ्राजचारुशृङ्गालसन्मुखः ॥ प्राविरासीत्कश्यपस्य पुर एव ग

जाननः॥१०॥ सुप्रघंटावुपूराणां रवां मुखरितां प्रियुक्। दृष्ट्वा ननर्ततं देवं
कश्यपो हर्षनिर्भरः॥११॥ नत्वा संपूजयामास नाना मंगलवस्तुभिः बद्धं
जलिरुवाचेदं सुप्रसन्नं गजाननं॥१२॥ धन्यो मे जनको माता तपो ज्ञानेव
पुश्च हक्॥ धन्येयं धरणी वीरुहृत्ताः पुष्पफलानि च॥१३॥ धन्ये काक्ष
रं मंत्रं येन हृष्टो विलेश्वरः॥ गजानन स्मरन्नात्मा परमात्मा परात्परः॥
१४॥ यत्र कुंटाश्चतुर्वेदावेरांता मूकतांगताः॥ अगोचरो मनस्तर्कैः
सोयं देवो मयेक्षितः॥१५॥ यस्मादाविर्भवन्ती मे हरी शशिमुखाः सुराः
पातालानीचसप्तैव भुवनानि चतुर्दशः॥ यत्र तानिलयं याति सोयं दे
वो मयेक्षितः॥ यो निर्गुणो गुणाधीशो गुरुगम्यो निराकृतिः॥१७॥ ब्र

हेतियंविडः केचित्सोयंदेवो मयेक्षितः कउवाच ॥ एवंवाक्यमृतरसैः परि
 तुष्टो गजाननः ॥ १८ ॥ उवाच कश्यपं नाम्नस्तुवंतं विविधैस्तवैः ॥ गणेश उ
 वाच ॥ भक्तेस्तवा दनुषा नात्र प्रीतस्तेहं मुने धना ॥ १९ ॥ वरं वदय मत्त
 स्त्वेयं यंच मनसे छसि ॥ कश्यप उवाच ॥ सृष्टिं नानाविधां कर्तुं सामर्थ्यं
 देहि मे प्रभो ॥ २० ॥ त्वदंघ्रिकमले भक्तिं मविस्मरणमेव च ॥ यायाः
 प्रत्यरुतां तत्र स्मरेत्वा यत्र चाप्यहं ॥ २१ ॥ तादृशं देहि मे पुत्रं नाम्ना क
 श्यप नंदनं ॥ गणेश उ० ॥ सर्वं तं वांछितं मत्तो भविता शुभमहामुने ॥ २२ ॥ भ
 क्तिर्मे विस्मृति स्याते संकटे चातिकं व्रजे ॥ करिष्यसि विचित्रा तं सृष्टिं
 मम प्रसादतः ॥ २३ ॥ कउवाच ॥ एवमुक्त्वा मुनिं देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥

कश्यपोपिमुदासुक्तोनिजस्त्वनंतदाययो॥२४॥कराचिक्कश्यपोक्क
स्मादशरीरमपीडितः॥नचालेभुक्तापिशर्मगृहमध्येततोगमत॥२५॥
नित्यंनेमित्तिकं काम्यं कर्म ध्यानं च नास्मरत्॥तंतथाविद्वलं दृष्ट्वा यो
षितोस्यचतुर्दश॥२६॥दित्यादितिदनुःकंडूविनतायाःपुरस्थिताः
बुभुजेक्रमशस्त्वास्तुनानागरेषुकश्यपः॥२७॥कालेयथोक्तेसुषुवे
दितिर्देवाननेकशः॥अरितिर्देवगंधर्वान्दनुश्चरानवानथा॥२८॥क
मेणकिन्नरायक्षाःसिद्धाश्चारण्यत्तकाः॥पशवश्चतथारण्यग्रा
म्पाश्चसन्ननेकशः॥२९॥पृथिवीपर्वतावृक्षाःसमुद्रासरितोलताः
धान्यानिधातवोरत्नमुक्ताकृमिपिपीलिकाः॥३०॥सर्पाःपक्षिगणास्ता

भ्यः सर्वमासीच्चराच्चरं॥ एवं दृष्ट्वा स्वसंतानं जातं नानाविधं तदा॥ ३२
 जहर्षे कश्चपयोधी मान्नानामंत्रांस्तथा विशत्॥ शोधयित्वा रुणधने
 सिद्धारिचक्रमीक्ष्य च॥ ३२॥ षोडशाणं च कस्मेचित्तथाष्टदशवर्ण
 कं॥ एकाक्षरं च कस्मेचित्स्त्रिंशस्त्रिंशं च षडक्षरं॥ पंचार्णमष्टाक्षरं च द्वा
 दशाक्षरमेव च॥ त्रिंशदशवर्णकं॥ ३३॥ एकाक्षरं च कस्मेचिदव्यस्य
 च षडक्षरं॥ पंचार्णमष्टाक्षरं च द्वादशाक्षरमेव च॥ ३४॥ कस्मेचिच्च
 महामंत्रं ददौ समुनिपुंगवः॥ कुर्वतुष्टितं तावद्यावद्देवो निरीक्ष्य
 ते॥ ३५॥ गजाननो निराधारः सर्वसिद्धिप्रदायकः॥ एवमाज्ञापयतां
 श्रुते च जग्मुस्तदैवहि॥ ३६॥ तपस्ते बभूवो देशां जेयुः स्वस्वमनुं तदा

प्रासनेभोजनेदेवंनिद्रायांजागरेपिच॥३७॥अनंतभक्त्यादेवेशंस
स्मरुस्तंगजाननं॥दिव्यवर्षसहस्रांतेपरितुष्टोगजाननं॥दिव्यव
र्षसहस्रांतेपरितुष्टोगजाननः॥३८॥आविरासीदनेकात्मातत्पु
रःकरुणानिधिः॥योयथाध्यातवान्देवंतादृशस्तत्पुरोभवत्॥३९॥
कस्यचित्पु रतोऽप्रासीच्छशीवर्णश्चतुर्भुजः॥भातिभालस्वरूपोपि
युवाद्यंदोपिभासते॥४०॥तेजोरूपीमहाकायःप्राप्नुवाहनदृष्टगः
सिंहगोवर्हिणोवापिगजास्योनेकवक्त्रवान्॥४१॥दृष्ट्वादेवंतुतेसर्वेने
कधीतुष्टुवुर्मुदा॥बद्धांजलिपुटानम्राभक्त्यादेवंगजाननं॥४२॥देवाऊ०
यतो नंत शक्तेरनंताश्चजीवायतोनिर्गुणादप्रमेयागुणास्ते॥यतोभा

तिसर्वत्रिधाभेदभिन्नं सदा तंगणेशं नमामो भजामः ॥ ४४ ॥ यतश्चा
 विरासीज्जगत्सर्वमेतत्तथा ह्वासनेः वीशगोविश्वगोप्ता तथेन्द्रादयो
 देवसंधामनुष्याः स० ॥ ४५ ॥ यतो वह्निमान्नमवो भूर्जलंचयतः साग
 राश्चंद्रमाल्यो मवायुः यतः स्थावराजंगमा वृक्षसंधाः ॥ स० ॥ ४६ ॥ य
 तो दानवाः किन्नराः पक्षसंधायतश्चारणा वारणाः श्वापदाश्च ॥ यतः
 पक्षिकीटा यतो विरुधश्च स० ॥ ४७ ॥ यतो बुद्धिरज्ञाननाशो मुमुक्षो
 र्यतः संपरो भक्त संतोषकास्यः ॥ यतो विघ्ननाशो यतः कार्यसिद्धिः स०
 ४८ ॥ यतः पुत्रसंपाद्यते वांछितार्था यतो भक्तविघ्नास्तथानेकरूपाः
 यतः शोकमोहो यतः कामएष सदा ॥ ४९ ॥ यतो नंतशक्तिः सशेषो

वभ्रवधराधारणेनेकरूपेचशक्तः॥यतोनेकधास्वर्गलोकाननांसस
दा०५०॥यतोवेदवाचोतिकुंटानामोमिः॥सदानेतिनेतीतितायांग्रणं
ति॥परब्रह्मरूपंचिरानंदभूतंसदा०५१॥इतिश्रीगणेशपुराणेउपास
नारखंडेअध्यायः॥२॥कउवाच॥एवंनत्वाचस्तुत्वाचसर्वेतेतुगजा
ननं पुनरुचुर्गणाधपक्षमद्यधन्यतमावयं॥१॥धन्येतपोदानंचज्ञानं
देहाश्चशर्वजाः॥अद्यनोदृष्टयोधन्यायामिहृष्टोगजाननः॥एवंवाक्या
मृतस्तेषांस्तुतिभिःपरितोषकः॥उवाचशृण्वतांतेषांगंभीर्यादिर
दाननः॥३॥नैतादृशंमयारशिब्रह्मविष्णुशिवादिषु॥यत्साक्षादृश्य
तेसर्वैरूपंमेनिर्गुणस्ययत्॥४॥अतितुष्टोनयास्तुत्पावरान्मिहाग

तः॥ यद्यहो वांछिते तत्र वृणुध्वमखिलं च तत्॥ कउवाच॥ एवमुक्तास्तदा
 तेन विकटेन मुनीश्वराः॥ यस्य यद्वांछितं तत्र ऊचुस्तस्माद् जाननात्
 ६॥ प्रसव्यत्वात् हराणां नास्ति श्रुतं मुखैः॥ गदितुं सर्वथा तस्मात् कृतं संक्षे
 पतो मया॥ ७॥ पुनरुत्वे गणाधीशस्तोत्रमेतज्जपेन्नरः॥ त्रिसंध्यं त्रिदिनं
 तस्य सर्वकार्यं भविष्यति॥ ८॥ योजयेद्दशदिवं स च श्लोकाष्टकमिदं
 शुभं॥ अष्टवारं चतुर्थ्यां तु सोऽष्टसिद्धिमवाप्नुयात्॥ ९॥ वांछितं लभते स
 र्वमेकविंशतिवारतः॥ योजयेत्परया भक्त्या गजाननपरो नरः॥ १०॥ एव
 मुक्ता ते तो देवः सर्वेषामेव पश्यतां॥ अंतर्दधे विलाधाराः सुमुखो सौग
 जाननः॥ ११॥ ते चैकैः स्तदामूर्तिं गणेशस्य शुभाननां॥ प्रतिष्ठाप्य च तां स्थ

लेप्रासादेरत्ननिर्मिते॥१२॥ सुमुखेति च तस्यातेनामचक्रः सविष्टं
संपूज्य च नमस्कृत्वा स्वस्वस्थानं ययुः सुराः॥ सर्वे ते मुनयो लोकाः स्व
स्वकार्यरतास्तदा॥ केचित्तस्यानामचक्रं रेकदंत इति स्फुटं॥१३॥ गंधर्वै
र्किन्नरैरन्यास्थापिता मूर्तिरुत्तमाः॥ प्रासादेकां चने श्रेष्ठे केन धा
परिपूज्य च॥१४॥ कपिलेति च नामास्यास्थापयामास रुतमं॥ गृह्य
काश्ररणाः सिद्धा मूर्तिमन्यां च चक्रिरे॥१५॥ महाकाये प्रतिष्ठाप्य ते
मुश्च पुपुजुश्च तां॥ गजाकारेति नामास्याश्चक्रं स्तेतुस्फुटार्थकं॥१६॥
तत्प्रभावादिमानस्याः सर्वे ते दिवमाक्रमन्॥ लंबोदरंति नाम्ना तां पु
पुजुस्ते ययुर्वनं॥१७॥ गिरयश्च हमाश्चान्यां मूर्तिस्थाप्य प्रपूज्य च॥ विघ्न

नाशन इत्येवं नाम कृत्वा स्थितास्तु वै ॥ १८ ॥ तत्प्रसादाच्च तेष्वाताः पर्वताश्च
 दुमास्तथा ॥ सर्वे पद्मिगणौ मूर्तिः स्थापितारत्नकांचनी ॥ १९ ॥ गणाधीयेति
 नाम्नातैः पूजिता च नमस्कृता ॥ सर्वजलाशयैरेका प्रतिमा स्थापिता शुभा
 २० ॥ गणाध्यक्षेति नाम्ना सा पूजिता परमोत्सवैः ॥ अन्यः स चेत्तनै इत्यार
 त्प्रसादमध्वगा ॥ २१ ॥ वेनायकी महामूर्तिः पूजिता भक्तिभावतः ॥ गजा
 ननाख्यया एवाता सर्वेषां सर्वकामदा ॥ २२ ॥ ते ते जगत्रये एवातास्तत्र ज्ञात्वा
 बभूवुरे ॥ सुखिनः स्वस्वकार्येषु दक्षा देवप्रसादतः ॥ २३ ॥ प्रत्येकं नामक
 यनेन शक्तिर्मम वर्तते ॥ सारं सारं प्रगृह्ये वक्तुं नाम सहस्रकं ॥ २४ ॥ ततो
 पिसारभूतानि प्रोक्तानि द्वादशैव ते ॥ समुद्रमथनाद्यद्विद्वत्तानि वचतु

दर्श॥२५॥ एवं संक्षेपतो ब्रह्मन्महीमाते भिवर्णितः॥ विस्तराद्भदितुं शो
षो नेशो नेशोऽप्यहं हरि॥२६॥ इंद्रादिमशकानां च जीवानां च सुराक्षसां
तत्र का गणना कार्या मया सत्पवती सुत॥२७॥ तस्मात्सर्वेषु देवेषु पू
जनी योग जाननः यो न पूजयतो देवं देवं विघ्नविनायकं॥२८॥ इरा
त्मानं परित्यज्य श्चाञ्जल इव दूरतः॥ मुनिरुवाच॥ अनुक्रमेण कथय
नामानि द्वादशैव मे॥२९॥ श्रवणात्पठणादेषां सर्वविघ्नगणाधिपः
सुमुखश्चैकदंतश्च कपिलो गजकर्णकः॥३०॥ लंबोदरश्च विकटो वि
घ्ननाशो विनायकः॥ धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः॥३१॥ द्वा
दशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि॥ विद्यारंभे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे

तथा ॥ ३२ ॥ संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥ कोटिकन्याप्रदाना
 निकोटियज्ञव्रतानि च ॥ तपांसियानि सर्वाणि तीथान्यायतनानि च
 ३४ ॥ शतांशमेतत्पुण्यस्य तानि तान्मो नयंति च ॥ इमानि तानि प्राप्त्वा
 यशुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ ३५ ॥ यः पठेन्मानवो भक्त्या विघ्नानोयां
 तितं नरं ॥ सिध्यंति सर्वकार्याणि मोक्षमंते ब्रजत्प सौ ॥ ३६ ॥ तस्य द
 र्शनतो लोका देवाः पूना भवंति हि ॥ अतएव मुने सौराः शक्ताः शैवाश्च
 वैष्णवाः ॥ ३७ ॥ उक्ता द्वादश नामानि सर्वकार्याणि कुर्वते ॥ गणेशश्च
 पि कुर्वन्ति किं तत्रापि च कौतुकं ॥ ३८ ॥ न सिध्यंति हि कार्याणि द्वाद
 शाः न्यतमस्य ह ॥ उच्चारणं विना ब्रह्मं स्तस्मादेकं समुच्चरेत् ॥ ३९ ॥

इष्टानां नासिकानां च कार्यं यद्यद्वि सिध्यति ॥ तेपि वीजसमुच्चारम
ज्ञानादपि कुर्वते ॥ ४० ॥ एवं तोमहि मा सर्व कथितो लेश तो मुने ॥ उ
पासना फलं नाना यथा मति निरूपितं ॥ ४१ ॥ विष्णुस्त्वाच ॥ विष्णुना क
थितं यावत्तावत्तव निरूपितं ॥ तोपि नांतं जगामास्य गणेशो पासनस्य
ह ॥ ४२ ॥ गणेशनाममहि मा ह्मणो ज्ञातो न ते न च ॥ भृगुस्त्वाच ॥ एवं ते
कथितो राजन द्रुतो महि मा मया ॥ ४३ ॥ ब्रह्मणा सुप्रसन्नेन व्यासाय
यां निरूपितः ॥ उपासना खंडमिदं वर्णितं नृपते मया ॥ ४४ ॥ यदिते श्र
वणो श्रद्धातदा न्यदपि वर्णयोः ॥ चरितं गणनायस्य शो न काद्या मह
र्षयः ॥ ४५ ॥ वेदव्यासाय मुनये ब्रह्मणा यत्समीरितं ॥ भृगुणा सोमको

३२५

तायवर्णितं पापनाशनं ॥४६॥ सूत उवाच ॥ इति वः कथितं नाना क
 थांतर समन्वितं ॥ उपासनं गणेशस्य शौनकाद्या महर्षयः ॥४७॥ शृ
 णुयाद्योगणेशस्य पुराणमिदमुत्तमं ॥ स सर्वा मापदं हित्वा भु
 क्ता भोगान्यनेकशः ॥४८॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो ज्ञानविज्ञानसंयुतः
 लभते परमां मुक्तिं गणेशस्य प्रसादतः ॥४९॥ न तस्य पुनरावृ
 त्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ यः श्रावयेन्महान्यापीयथोक्तफल
 भाग्भवेत् ॥ ५० ॥ यथा संसोमकांतेन शृण्वता परमादरात् ॥ इति श्री
 गणेशपुराणे उपासनाखंडे ब्रह्मव्यासभृगुसोमकांतसंवादे
 गजानननिरूपणो नामो ध्यायः ॥ ६३ ॥ शुभेन चतुः संवत् १९६६

३२५

॥३॥

॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥
॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥

॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥ ॥३॥